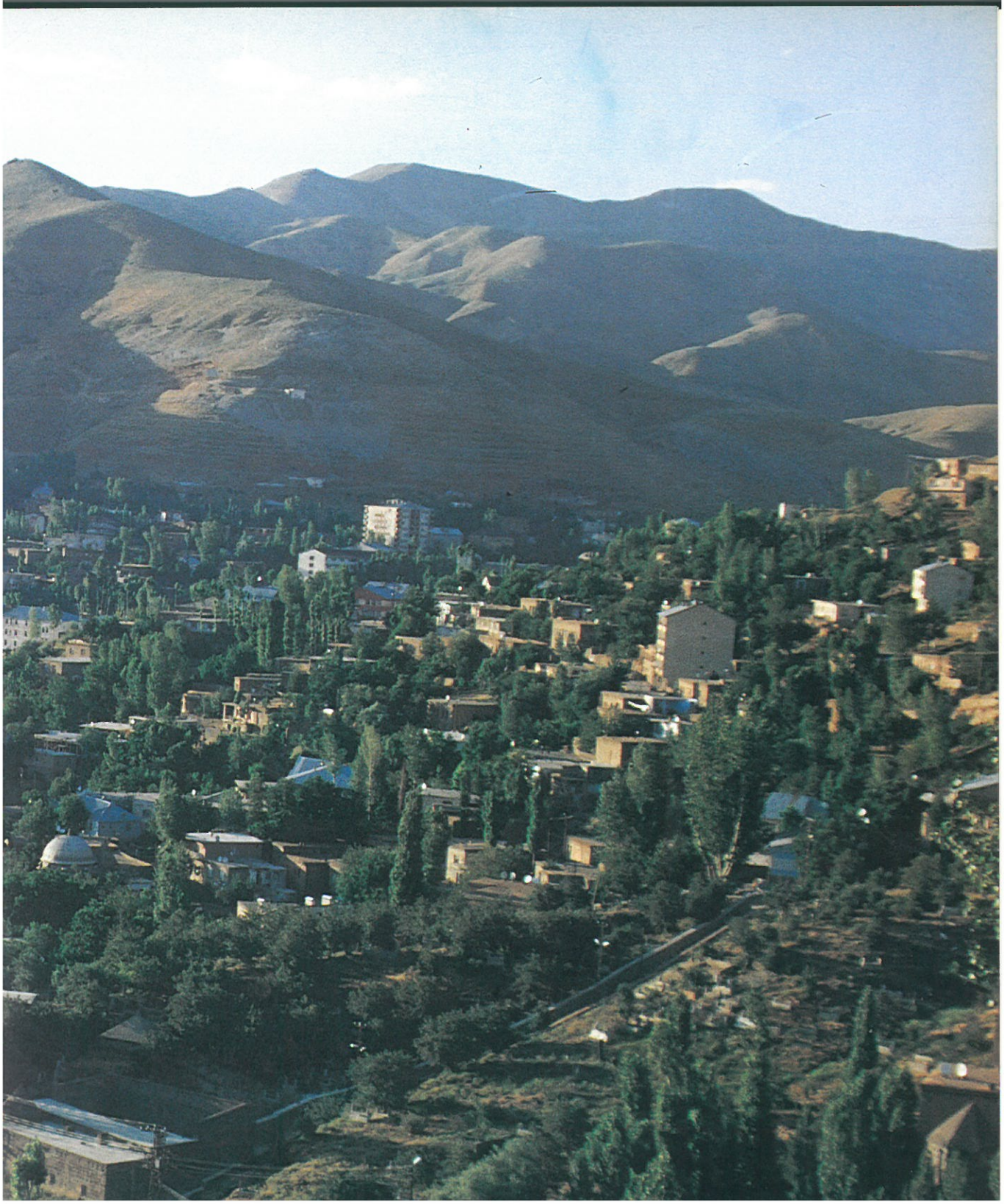
BİTLİS

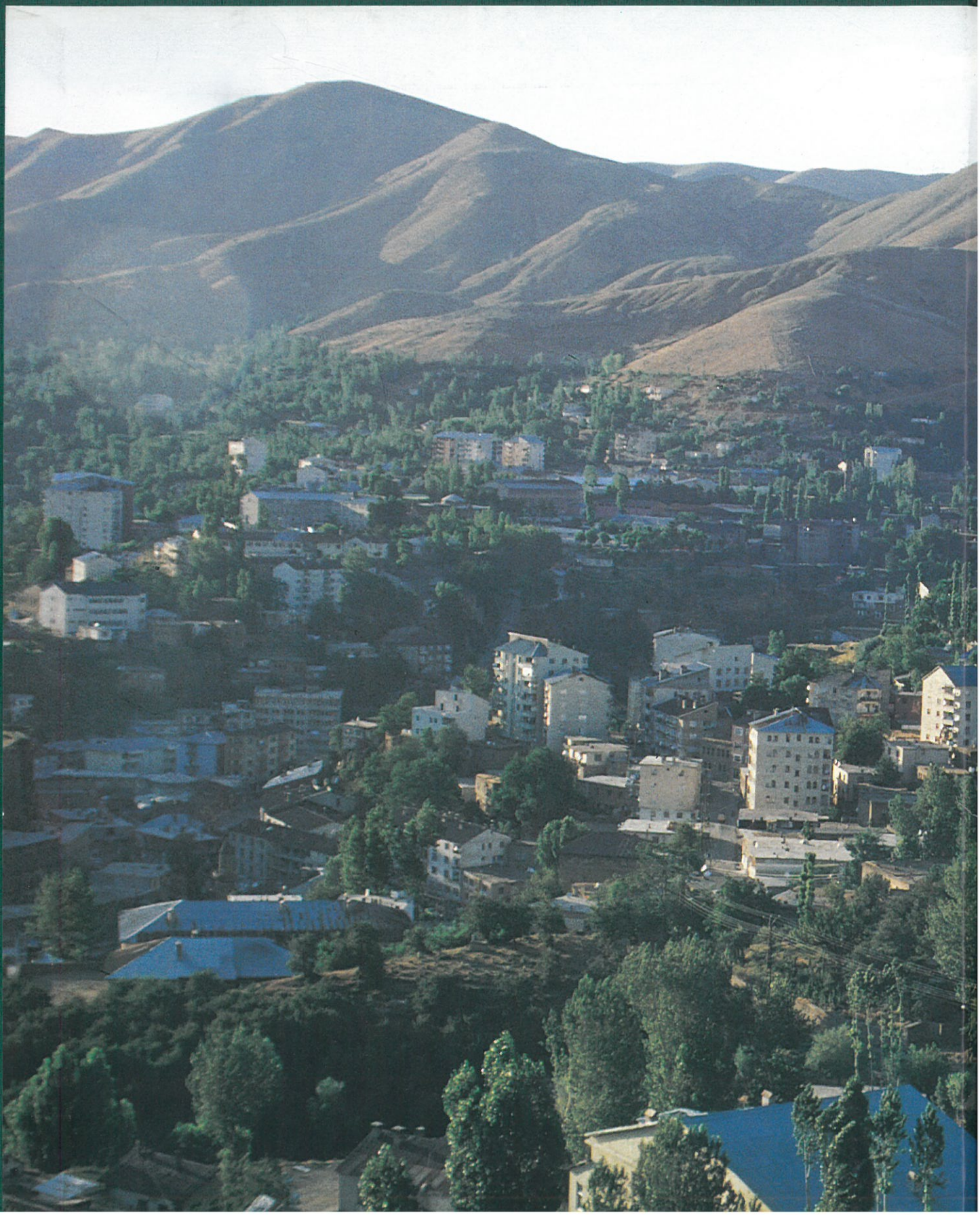
Vadideki Güzel Şehir

Cesim ÇELEBİ

BETAV
BİTLİS EĞİTİM VE TANITMA VAKFI
1999

Editör
Soner YALÇIN

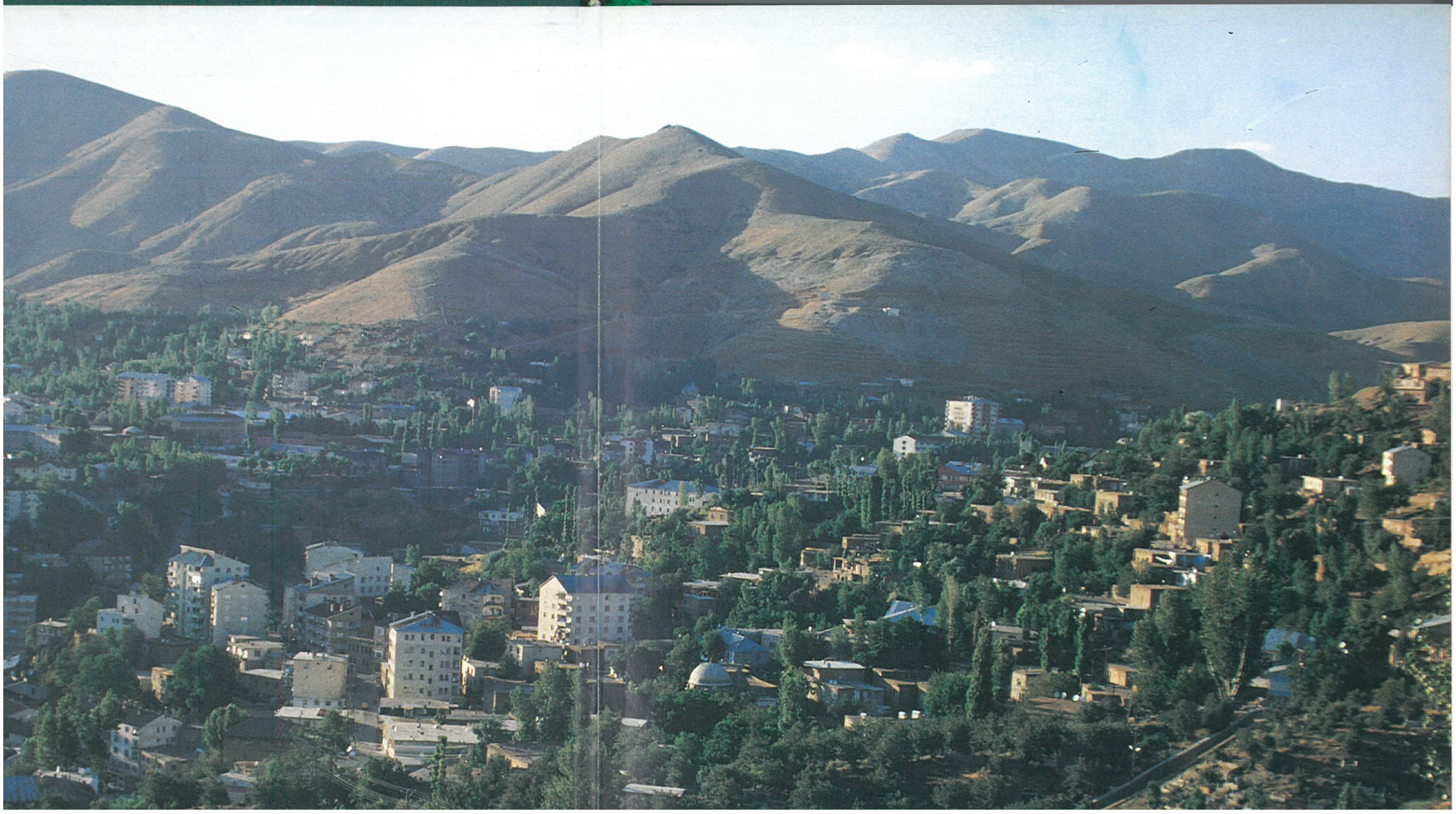
Fotoğraflar
Cesim ÇELEBİ

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzenlemesi
Altan ELMACI
Tel: (0.312) 345 47 82

Baskı
MARS MATBAASI
Tel: (0.312) 310 95 37 -38

ISBN: 975-96901-0-1

2000 Adet - 1999

Editör
Soner YALÇIN

Fotoğraflar
Cesim ÇELEBİ

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzenlemesi
Altan ELMACI
Tel: (0.312) 345 47 82

Baskı
MARS MATBAASI
Tel: (0.312) 310 95 37 -38

ISBN: 975-96901-0-1

2000 Adet - 1999

Editör
Soner YALÇIN

Fotoğraflar
Cesim ÇELEBİ

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzenlemesi
Altan ELMACI
Tel: (0.312) 345 47 82

Baskı
MARS MATBAASI
Tel: (0.312) 310 95 37 -38

ISBN: 975-96901-0-1

2000 Adet - 1999

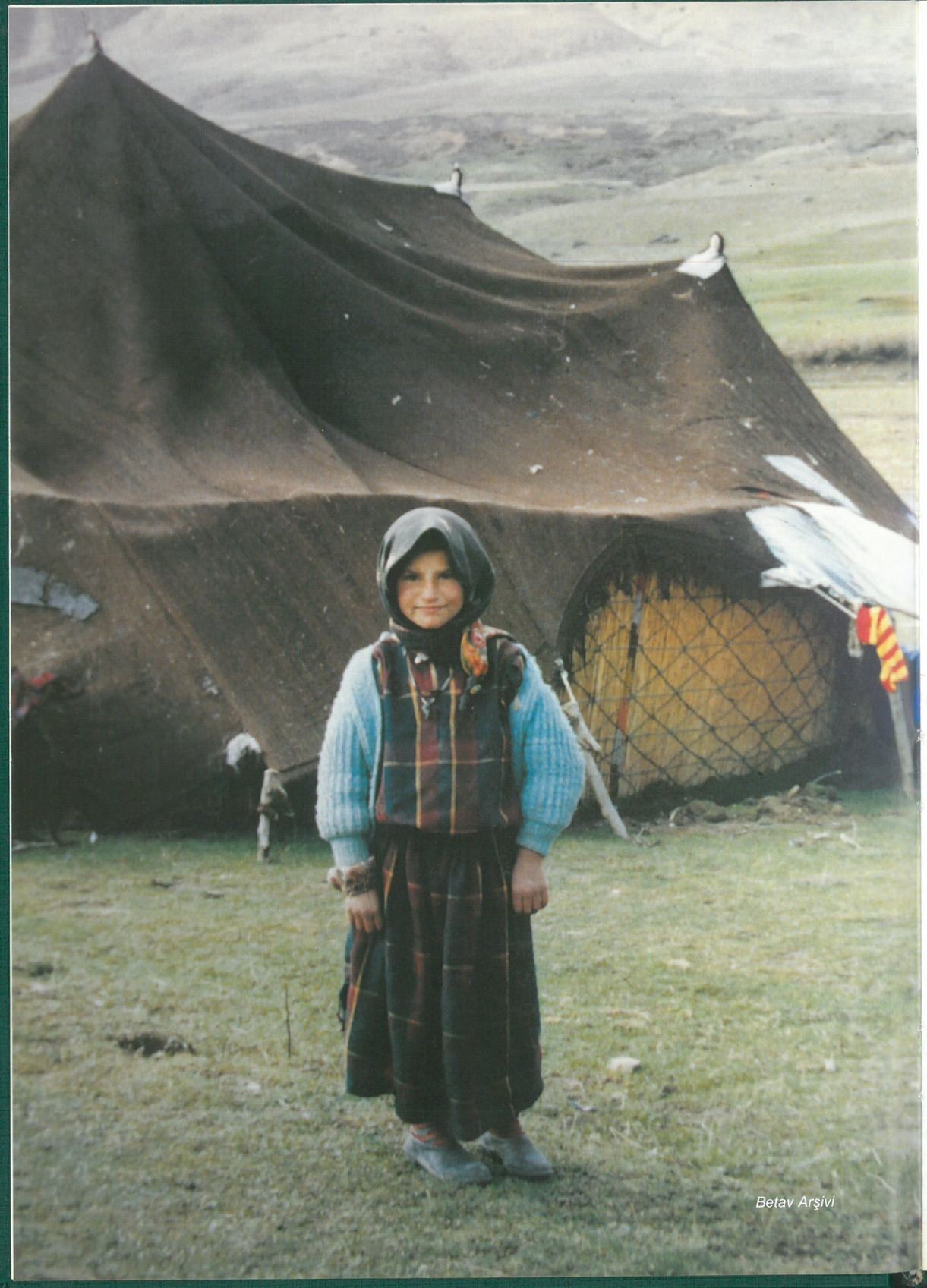
Vadideki Güzel Şehir

BİTLİS

Cesim ÇELEBİ

BETAV
BİTLİS EĞİTİM VE TANITMA VAKFI YAYINLARI NO: 2
1999 ANKARA

Betav Arşivi

İçindekiler

ÖNSÖZ

I. YERLEŞME YERİ İLE İLGİLİ BİLGİLER

A- COĞRAFİ DURUM . . . 9
B- TARİHİ DURUM . . . 15
C- SOSYAL VE EKONOMİK DURUM . . . 31

II. MANEVİ KÜLTÜR . . . 39

III. HALK EDEBİYATI

A- ADLAR . . . 51
B- ANLATIM TÜRLERİ
- HALK HİKÂYELERİ . . . 53
- EFSANELER . . . 62
- MASALLAR . . . 70
- FIKRALAR . . . 72

C- HALK ŞİİRİ TÜRLERİ
- MANİLER . . . 79
- TEKERLEMELER . . . 94

D- KALIPLAŞMIŞ SÖZLER
- ATASÖZLERİ - DEYİMLER . . . 96
- DUALAR (ALKIŞLAR) . . . 102
- BEDDUALAR (KARGIŞLAR) . . . 103
- BİLMECELER . . . 106

IV. GELENEK GÖRENEK VE İNANÇLAR

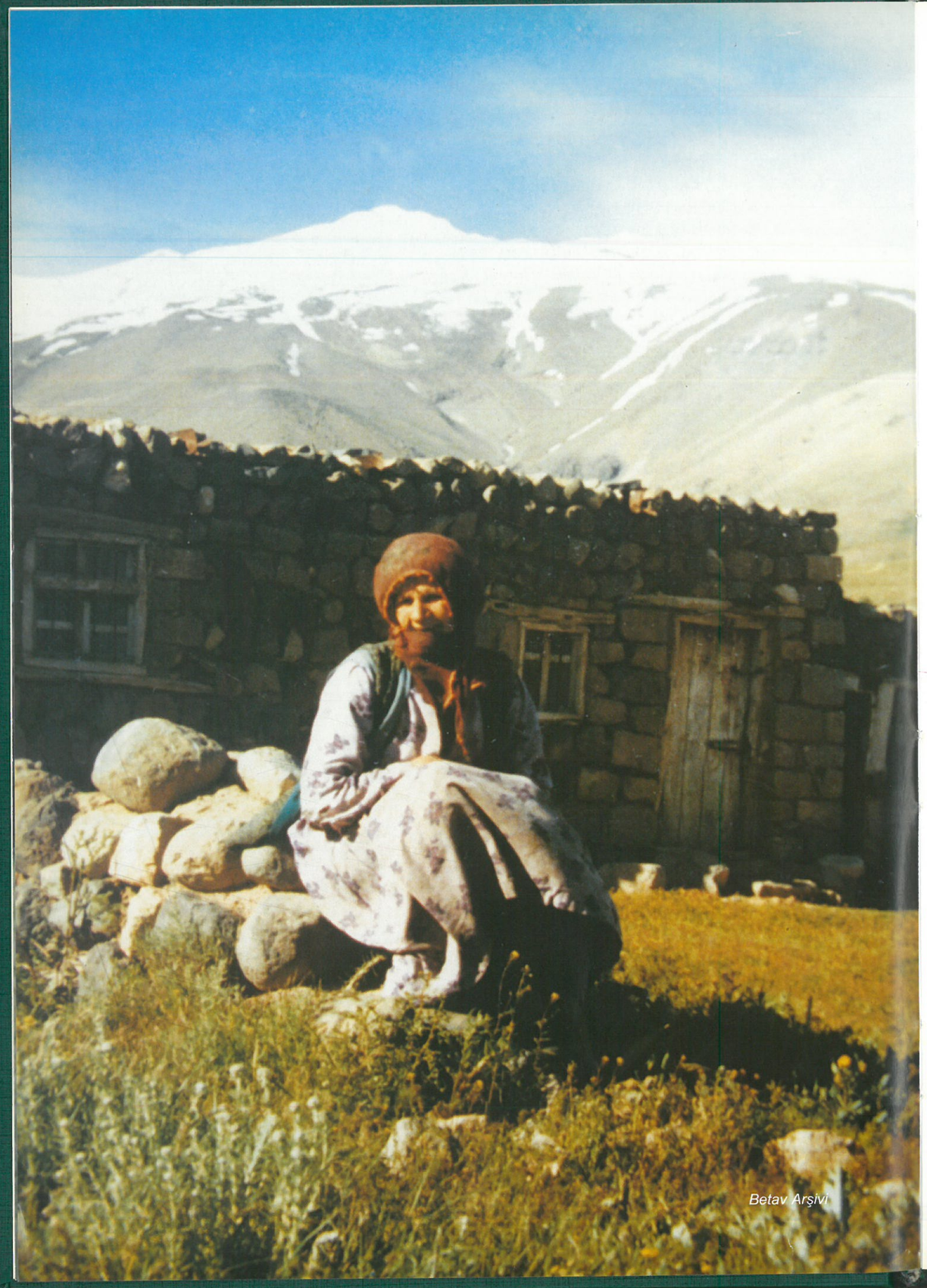
A- HAYATIN DÖNÜM NOKTALARI
- DOĞUM . . . 110
- ÇOCUKLUK ÇAĞI . . . 111
- SÜNNET . . . 111
- EVLENME . . . 111
- ÖLÜM . . . 119

V. HALK BİLGİSİ
- AİLE VE AİLE İÇİ İLİŞKİLER . . . 122
- HALK TAKVİMİ . . . 122
- ZİYARET VE ZİYARET YERLERİ . . . 124

VI. OYUN VE MÜZİK
- ÇOCUK OYUNLARI . . . 128
- HALK OYUNLARI . . . 132
- SEYİRLİK OYUNLAR . . . 145
- HALK MÜZİĞİ . . . 163

VII. MADDİ KÜLTÜR
- GİYİM-KUŞAM . . . 174
- GELENEKSEL SANATLAR . . . 181
- HALK MUTFAĞI . . . 192

VIII. SÖZLÜK . . . 207
IX. DİPNOTLAR . . . 221
X. KAYNAKLAR . . . 222

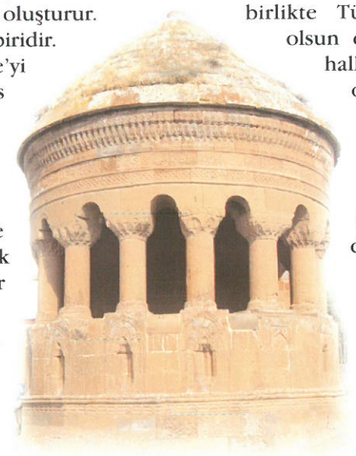

Betav Arşivi

Ön söz

Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfının adında yer aldığı gibi görevlerinden biri de Bitlis'i tanıtmak, maddi ve manevi varlıklarını bütün güzellikleriyle göstermek ve sergilemektir.

Kaleler, hanlar, camiler, hamamlar, köprüler, türbeler ve ziyaretgâhlardan oluşan maddi kültür unsurlarını içinde barındıran ve yüzlerce yılı idrak etmiş bulunan Bitlis, adeta bir tarihi açık hava müzesidir. Sözlü ve yazılı kültür unsurları da bu kadar değerdedir. Bu bakımdan Vakfımız, bütün bu imkânları tanıtmayı eğitim ve öğretimin yanı sıra görev bilmiştir.

Bitlis'in değerleri başlı başına üzerinde araştırma yapılacak konuları oluşturur. Şifalı suları bu konulardan biridir. Çevreye hayat veren ve Dicle'yi besleyen su kaynakları, Bitlis yöresinden doğar. Bu su kaynakları ile ilgili efsaneler, zengin bir folklor malzemesi oluşturur.

Tabiî bir su yolu üzerine kurulmuş olan Bitlis, stratejik açıdan da çok önemli bir konuma sahiptir. Tarih boyunca kuzeyden gelen her asker akım bu su yolundan, Bitlis deresinden geçmeye mecbur kalmıştır. Kanuni Sultan Süleyman Bağdat seferine Bitlis'ten geçerek gitmiş, son olarak Ruslar, bu derin vadide durdurulmuştur. Semiramis geçidi diye Batılıların adlandırdığı ancak Karayollarınca yıkılmış olan Delikli Taş âdeta Bitlis'in güneye açılan bir kapısı olmuştur.

Hormonsuz, sebze ve meyveleri, çiçekle beslenip süt veren hayvan varlığı, peyniri, balı, tütünü yıllarca önce Bitlis'ten ayrılmış olanların bile ağızlarında bir tat, nefeslerinde bir hoş rayiha olarak kalmıştır.

Bu maddi kültür unsurları, sözlü ve yazılı kültür unsurları ve manevi varlıkları açısından Bitlis eşine az rastlanan bir zenginliğe sahiptir. Hikâyeleri (hekat=hikâyat) masalları, bilmeceleri, manileri, ata sözleri, (büyükler sözü) folklorü, gelenek ve görenekleri ve şairleriyle geniş bir literatüre sahiptir.

Bitlis'li az konuşur, vecize biçimde anlamlı birtakım kısa sözlerle satırlara sığmayan geniş bir anlatımı ifade eder. Herkes yüzüktür, menim kızım üstümde kaş diyerek bir değeri örneklerle çok özlü bir biçimde anlatır. Bu nitelik Bitlisliye bir başkalık katar.

Yeni nesil tahmin ediyorum ki bütün bu güzellikleri televizyonların tahribatına rağmen yaşatıyor ve kullanıyor. Ancak gurbettekiler, Bitlis'i terk etmiş anne ve babaların çocukları artık bütün bu esprilerden, ince anlatımlardan bir mana çıkaramaz olmuşlardır. Bununla birlikte Türkiye'nin neresinde olursa olsun davul zurna eşliğindeki Bitlis halk oyunları, folklorü yalnızca oradaki Bitlisleri değil, başkalarını da derinden etkilemeye devam ediyor. Bu kültür varlığımızın Avrupa'da çeşitli birincilikler alması, ödüllendirilmesi boşuna değildir. Onu bu kadar cazip hale getiren, binlerce yıllık birikimin giderek mükemmelleşmiş olmasıdır.

Yıllarca Bitlis'in sözlü ve yazılı Kültür Varlıklarını araştırıp derleyen Cesim Çelebi, halk oyunlarını, halk müziğini notaları ile birlikte vermiş hikayeleri, ata sözleri, bilmeceleri, yüzlerce otantik maniyi derleyerek bize kazandırmıştır. Fotoğraflarla da ayrı bir değer kazanan bu çalışma güzel Bitlisimizin tanıtımına yardımcı olacak bir eser olmuştur.

Her yıl birtakım yeni atılımlarla Bitlisli hemşehrilerimize lâyık olmaya çalışan Vakfımız, böyle zevkli bir görevi de yerine getirdiği ve bu çalışmayı bastırıp halkımıza sunduğu için mutluluk duymaktadır. Ayrıca Cesim Çelebi'yi bu gayretlerinden dolayı kutlar, bu eserin dayandığı kaynakların geçmişteki sahiplerini de rahmetle anarız.

Betav Yönetim Kurulu Adına
Prof. Dr. Hamza Zülfikar

I. YERLEŞME YERİ İLE İLGİLİ BİLGİLER

A- COĞRAFİ DURUM

Konumu

Bitlis, Doğu Anadolu Bölgesi'nin yukarı Fırat ve yukarı Murat bölgelerinin sınırları üzerinde, Doğu Anadolu'yu Güneydoğu Anadolu'ya bağlayan doğal geçit üzerinde bir vadi kent olarak kurulmuştur.

İl toprakları 41 derece 33 dakika, 43 derece 11 dakika doğu boylamları ile 37 derece 54 dakika, 38 derece 58 dakika kuzey enlemleri arasında olup, kuzeyde Ağrı(Patnos) ve Muş (Bulanık, Malazgirt), batıda Muş (Hasköy, Korkut) ve Batman (Sason, Kozluk), güneyde Siirt (Baykan, Şirvan), doğuda ise Van (Gevaş, Erciş) ile komşudur.

Deniz seviyesinden yüksekliği 1553 metre olan Bitlis'in alanı 6707 km^2 dir. Bu alan il sınırları içerisinde kalan Van Gölü'nün göl alanı ile birlikte toplam 8583 km^2 ye ulaşmaktadır. [1]

Doğal şekiller ve özellikleri

Bitlis, tektonik (Yer içi göçler nedeniyle ortaya çıkan olaylar) açıdan aktif bir bölgedir. Bu itibarla Van Gölü'nün kuzey ve güney bölümleri birinci derece, ilin geri kalan bölümleri ise ikinci derece deprem kuşağı içerisinde yer alır.[2] Genel olarak ilin yüzey şekillerini Van Gölü'nün güney ve kuzeyinde sıralanan volkanik yapılı dağlar ile bunlar arasındaki düzlükler oluşturur.

Dağlar

Güneydoğu Toros dağlarının uzantıları olan ve il topraklarının %71'ini kaplayan dağlar içerisinde 4058 metre yüksekliği ile ülkemizin ikinci en yüksek dağı olan Süphan dağı da yer almaktadır. Ayrıca 1441 yılında lav püskürmesini durduran ve jeomorfolojik özellikleri itibariyle ülkemizde birinci, Avrupa'da benzerleri arasında dördüncü sırada yer alan krater gölüne de sahip olan Nemrut Dağı, Bitlis il sınırları içerisinde yer almaktadır.[3]

Ovalar

İl topraklarının ancak %10'unu oluşturan ovaların en önemlileri Ahlat, Arin ve Adilcevaz ovaları ve Muş ovasının Güroymak ilçe sınırları içerisinde kalan kısmı ile Bitlis-Tatvan arasında bulunan Rahva düzlüğüdür.

Süphan Dağı

Narlıdere (Kasrik) Köprüsü

Çaylar ve Dereler

Van Gölü yakınlarından doğan ve bölgedeki dağları derin vadilerle yardıktan sonra, il sınırlarını aşan Garzan ve Bitlis Çayı, Güzeldere, Akkız ve Horoz dereleri ile ilin kuzeyindeki dağlardan kaynak alan Karasu ve Mutki ilçesi Mahbuban yaylasından doğan Huyut Çayı ilin başlıca akarsularındandır.

Göller

Doğu Anadolu da sınırları içerisinde en fazla göl bulunan il Bitlis'tir. İlde Van, Nazik, Arin, Aygır ve Nemrut krater gölleri bulunmaktadır. [4]

Van gölü Türkiyenin en büyük gölü olup, 3713 km² lik alanının 1876 km² lik kısmı Bitlis sınırları içindedir. Çevredeki akarsulardan beslenen ve dışa açılan bir ayağı bulunmayan gölün suyu sodalı ve tuzludur. Van gölünden ayrılarak oluşan Arin gölünün suyu da sodalı ve tuzludur.

Nazik ve Aygır göllerinin suları tatlı olup, su ürünleri üretiminde ve sulamada kullanılır.

Nemrut krater gölü ülkemizin en büyük krater gölüdür. Krater çukuru içerisinde büyük gölden başka Ilık, Yeşil ve Küçük göl olmak üzere üç göl daha vardır. Suyu tatlı olan bu göller kar veya kaynak suları ile beslenir.

Reşadiye

Kaplıca ve maden suları

Bölgede yakın zamana kadar volkanik faaliyetlerin yoğun olmasına bağlı olarak çok sayıda sıcak su kaynağı ve kaplıca bulunur. [5] Kaplıcaya yörede *çermik-çölmik* adı da verilir.

Güroymak Kaplıcası

Güroymak (Çukur) kaplıcası

Güroymak ilçesine 12 km. uzaklıkta olan bu kaplıcada su sıcaklığı 40 derecedir. Su ve çamur banyosu uygulamalarına elverişli olan bu kaplıca romatizma, solunum yolları, sinir sistemi, böbrek ve idrar yolları ile metabolizma bozukluklarına olumlu etki yaptığı sanılmaktadır.

Ilıcak (Germav) kaplıcası

Ilıcak köyündeki kaplıca il merkezine 26 km. uzaklıkta olup su sıcaklığı 44 derecedir. Su ve çamur banyosu uygulamalarına elverişli olan bu kaplıcanın mikrop öldürücü, iltihap çözücü etkileri olup bazı deri hastalıkları ile iltihaplı eklem hastalıklarında etkili sonuçları görülmüştür.

Nemrut Dağı kaplıcası

Nemrut krater çukurundaki ılık gölün kenarlarından çıkan ve sürekli yer değiştiren, sıcaklığı 40-50 derece olan bu su, romatizma ve deri hastalıklarına iyi gelmektedir.

Alemdar kaplıcası

Bitlis Alemdar Camii yanında bulunan bu kaplıca, deri hastalıklarına iyi gelmektedir. Çıkardığı kükürt kokusunun zehirlenmelere sebep olması yüzünden uzun süredir kapalı tutulmaktadır.

Köprüaltı Kaplıcası

Bitlis Aşağı Çarşı Semtinde Şeytan Pazarı Köprüsü altında bulunan bu kaplıca, üstü kapalı bir havuzdur. Su sıcaklığı 18 derece olan bu kaplıca, banyo uygulamaları ile cilt hastalıklarına iyi gelmektedir.

Küçür Kaplıcası

Bitlis merkez Taş Mahallesinde bulunan bu kaplıcada su sıcaklığı 23 derecedir. Banyo uygulamaları ile romatizma ve deri hastalıklarına iyi gelmektedir.

Acısu

İl merkezine 8 km. uzaklıkta su sıcaklığı 20 derecedir. Su özelliği itibariyle kaynak başında içildiğinde karaciğer ve safra kesesi hastalıkları, mide ve bağırsak hastalıklarına, banyo uygulamaları ile de romatizma ve deri hastalıklarına iyi geldiği bilinmektedir.

İldeki diğer kaplıca ve içmelerden, Hersan Mahallesindeki "çim çermiği" romatizma ve cilt; Arap Köprüsü yanındaki "Kulak çermiği" kulak; Şemun Köprüsü yanındaki "Şemun kaplıcası" göz; Merkez Arıdağ köyünde bulunan "İçme" bâsûr; Zeydan mahallesindeki Yılan Diriltен suyu, mide; Sapkor Semtindeki "Lolo Bılağı" ve Eski un Fabrikası karşısındaki içme ile Tatvan "Develer" sularının böbrek ağrılarına iyi geldiğine inanılarak kullanılan içme ve kaplıcalardır.

İKLİM

Meteorolojik özellikleri

Denizden uzak ve dağlık bir bölgede yer alan Bitlis ilinde sert karasal iklim özellikleri görülür. Kışlar uzun, soğuk ve kar yağışlı, yazlar ise sıcak ve kuraktır. Van Gölü kıyısında gölün iklimi yumuşatması sonucu göl kıyı kesimi ile gölün etkisinden uzak bölgelerde kısmi farklılıklar görülür.

Kar seviyesinin ilde diğer bölgelere göre yüksek olması ve yerde kalış süresinin uzunluğu kış sporları ve kış turizmi için önemli imkanlar sağlar. Bu itibarla kayak sporu ilde başarılı ve yaygın olarak yapılan spor dalıdır.

Ayrıca, il sınırları içindeki 215 km. lik Van Gölü kıyı şeridi ve üzerindeki kumsallar, kıyı turizmi açısından ayrı bir doğal kaynak oluşturur.

Doğal bitki örtüsü

İl topraklarının %10'u ormanlık olup, Doğu Anadolu Bölgesi'nde en fazla orman alanına sahip illerin başında yer alır. İlin güneyindeki dağlık alanda yer olan ormanlarda hakim ağaç türü meşedir. Bundan başka soğuğa dayanıklı ardıçlar, yaban meyve ağaçları ile derin ve sulak vadi alanlarında söğüt, çınar, kavak ve ceviz ağaçları, yanında yer yer görülen yabani Antep fıstığı ağaçları genel ağaç türlerini oluşturmaktadır.

Yaban hayvan varlığı

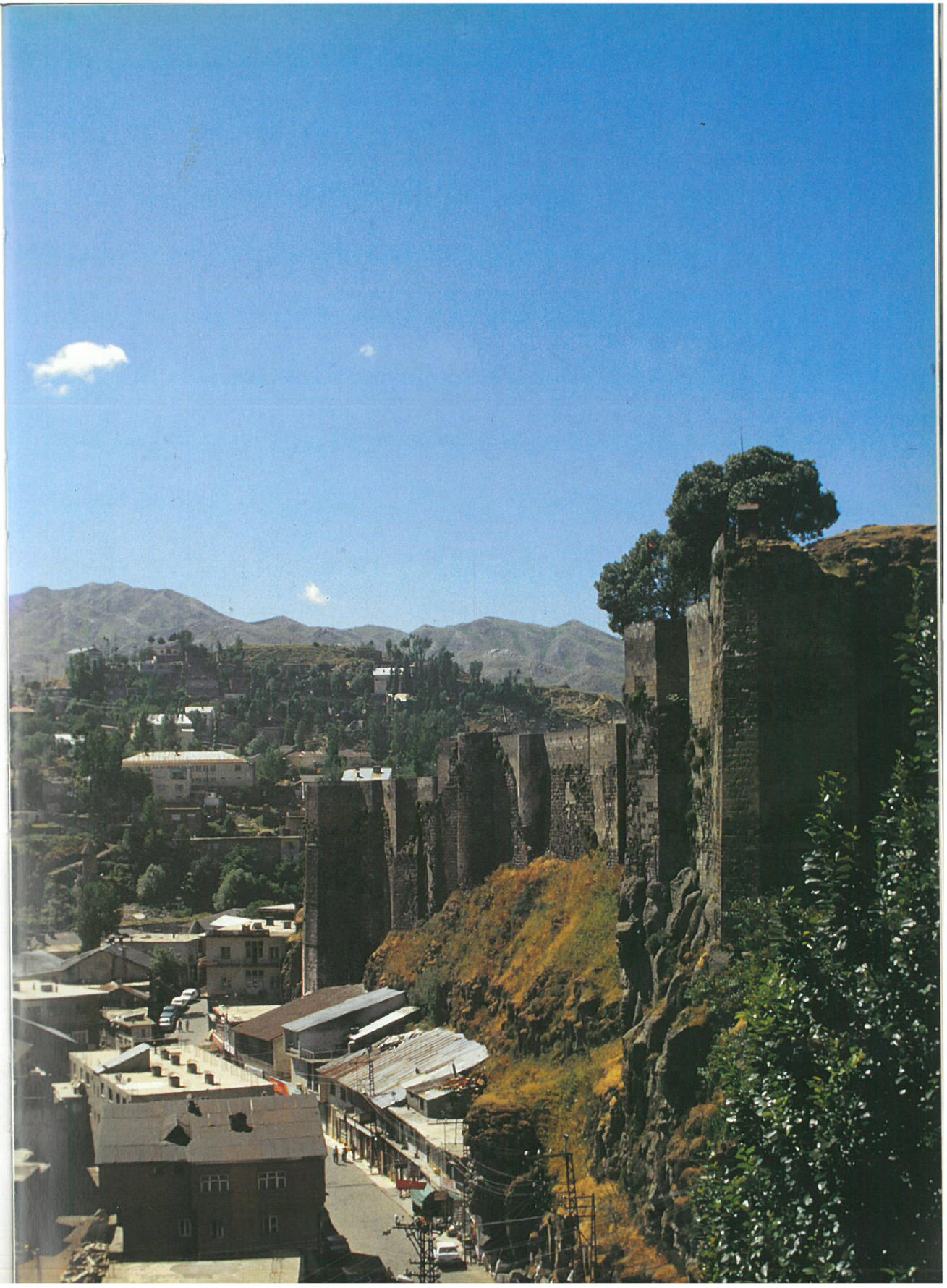

Avcı

Bitlis ili yaban hayvan hayatı açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Sulak ve tarıma açılmamış verimli alanların çokluğu yaban hayatı için doğal gelişme ve koruma ortamı sağlar. İldeki göllerin ve su kaynaklarının çevreleri sayıca bol olan kaz, ördek türleri ile su kuşlarının konak alanlarıdır.

Keklik, bıldırcın, üveyik, toy gibi av kuşları yanında, yaban koyunu, dağ keçisi, yaban domuzu, ayı, kurt, vaşak, tavşan, tilki ve sansar gibi hayvanlar bölgedeki yaban hayvan potensiyelini oluşturur.

Çift Kaya Kayak Tesisleri

Matrakçı Nasuh'un Bitlis Minyatürü

B. TARİHİ DURUM

Geçmişi M.Ö. 2000'li yıllara dayanan bir yerleşim merkezi olan Bitlis il sınırları içinde Urartu, Pers, Mekadonya Krallığı, Roma ve Bizans dönemlerine ait izlere rastlanmaktadır.

Halife Hz. Ömer zamanında (641) İslamiyetle tanışan Bitlis, Emeviler, Abbasiler ve Mervanilerin yönetiminde kalmıştır. Selçuklu ve Eyyubi Türkleri ile birlikte bölgeye gelen Müslüman Türklerden önce bölge, Türk iskanını Anadoluda İslamiyetle tanışan Proto-Türklerle birlikte, Sultan Alparslan'dan beş buçuk asır önce görmüştür. [6]

Bitlis, Müslüman Türklerin Anadolu'ya giriş tarihi olan 1071'den itibaren çeşitli Türk devlet ve beyliklerinin idaresinde (Safavi, Selçuklu, Eyyubi, Ak Koyunlu, Kara Koyonlu Devletleri, Ahlatşahlar, Çandaroğulları, Şerefhanbey) Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeye hakim oluşana kadar gelmiştir. [7]

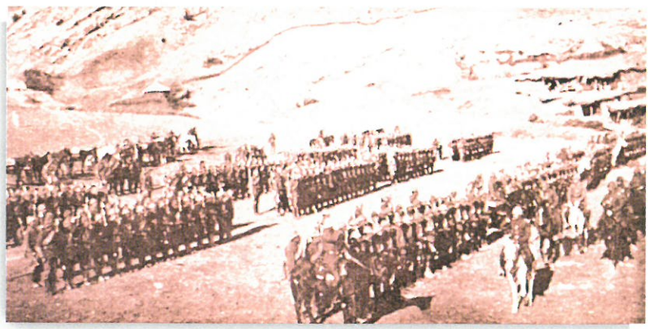
1537 tarihli bir icmal defterinde Bitlis, çevresindeki Tatvan, Ahlat, Muş, Bulanık ve Hınıs nahiyeleri kendisine bağlı olan bir Osmanlı ili olarak gösterilmektedir.

Daha sonra Muş sancağına bağlı bir kaza olarak 19. yüzyılın ortalarına kadar gelen Bitlis 1879'da Siirt, Muş, Genç, Bitlis Merkez sancaklarının bağlı olduğu 4 sancak, 19 kaza, 8 nahiye ve 2088 köyden oluşan vilayet merkezi olmuştur. Bitlis merkez sancağının sınırları bugünkü Bitlis ilinin sınırlarına denk düşmektedir.

Bitlis 17,18 ve 19.ncu yüzyıllarda bölgenin kültür ve sanat merkezi olmuştur. Dönemin medrese, cami, külliye, han ve hamam gibi yapıları bugün ilin geçmişteki o parlak döneminin delili olarak ayakta durmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde monografisini çizdiği dört ilden biri Bitlis'tir. Seyahatnamenin Türkçeye çevrilen 6 ncı cildinin 200 sayfayı aşkın bölümü Bitlis ve çevresini anlatmaktadır.

Atatürk'ün Bitlis'e Gelişi

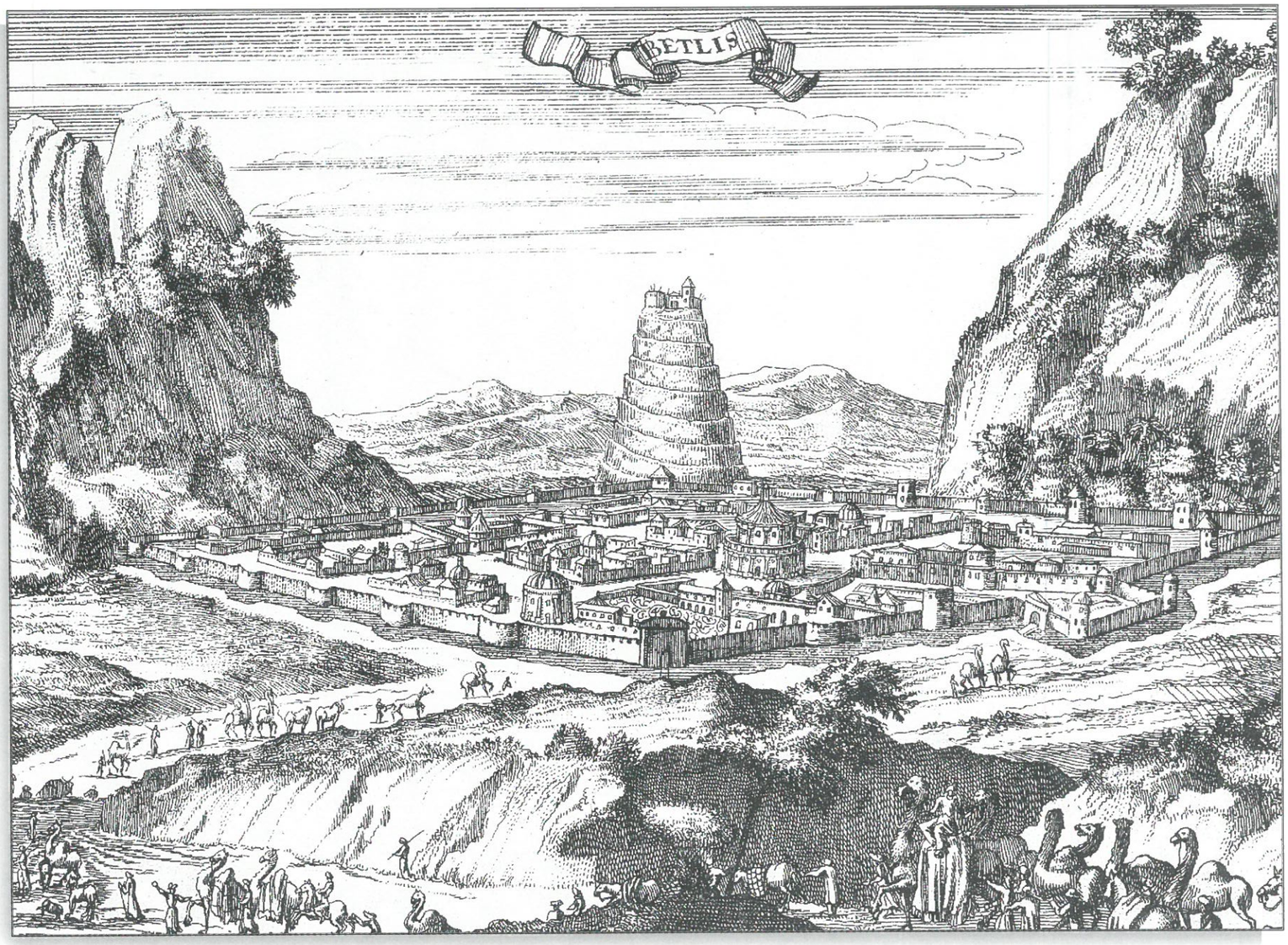

Kolorduyu Denetlemesi

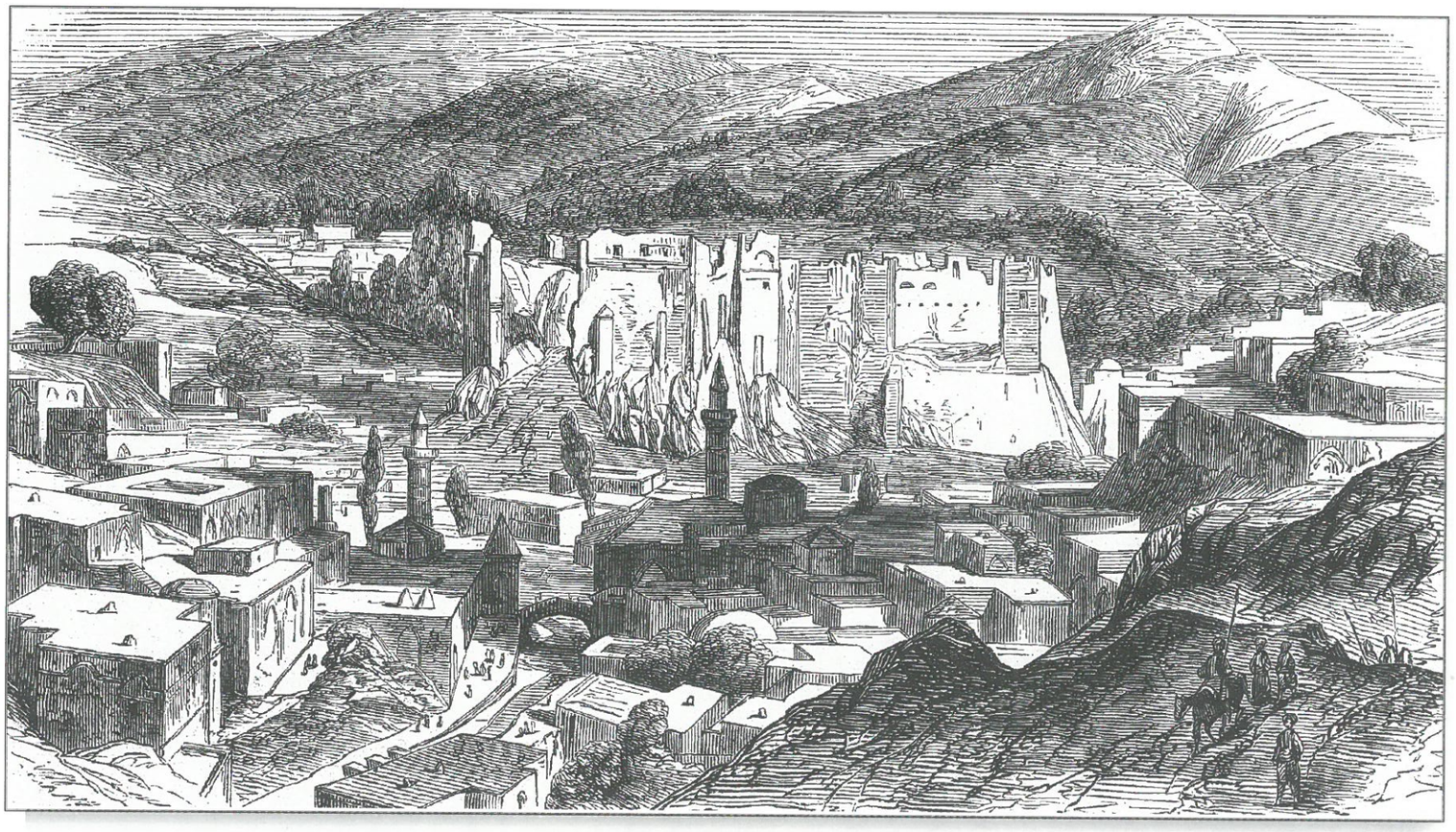
3 Mart 1916 tarihinde Ruslarca işgal edilen Bitlis, Gazi Mustafa Kemal Atatürk komutasındaki 16. Kolordu ve Çanakkale cephesinden gelen 2. Ordu birlikleri ile milis güçlerinin mücadelesi sonucu 8 Ağustos 1916'da düşman işgalinden kurtarılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı başlarken nüfusu 60.000'e yaklaşan Bitlis, Rus işgali sırasında büyük bir yıkım ve göç yaşamış, özellikle Ermeni çetelerinin katliamı sonucu il merkezinin nüfusu birkaç yüz kişiye kadar inmiştir. [8]

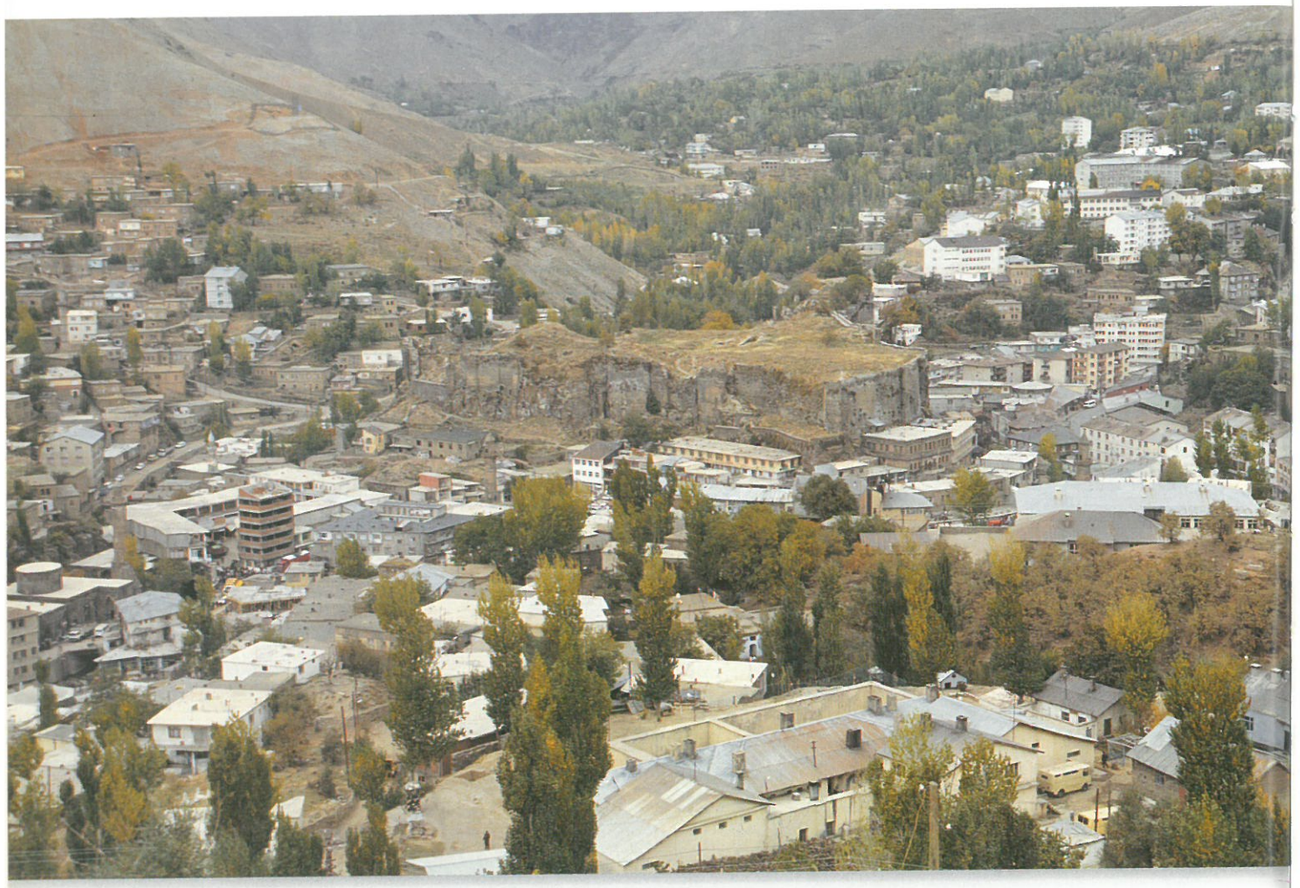
Bu sosyal, kültürel ve ekonomik çöküntünün sonucu olarak 12 Haziran 1929'da 1509 sayılı Kanun'la Muş iline bağlanarak ilçe yapılan Bitlis, 1936 yılında yeniden il omuştur. (9) Ancak bu güzel şehir tüm çabalara rağmen Birinci Dünya Savaşı öncesi parlak henüz günlerini yakalayamamıştır.

Bitlis Gravürü

Bitlis Gravürü

Bitlis Genel Görünüşü

Bitlis adının nereden geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak çeşitli kaynaklar, Asur dilinde Bit veya Bed kelimesinin yurt manasına geldiği, Şemsettin Sami'nin Kamus-i âlâmında "Bedlis" "Havası ve suyu güzel bir yerin adıdır." Nitelemesi, ilin adını bölgenin özelliğinden aldığını göstermektedir.

Ayrıca, Büyük İskender'in komutanlarından olan ve onun emri ile Bitlis kalesini yaparak şehri kuran, Leys veya Bedlis'in adıyla ilin adlandırılmasıdır. Araplarca da Bedlis olarak kullanılan ilin adının Türk kaynaklarına Bitlis olarak geçtiği nakledilmektedir.[9]

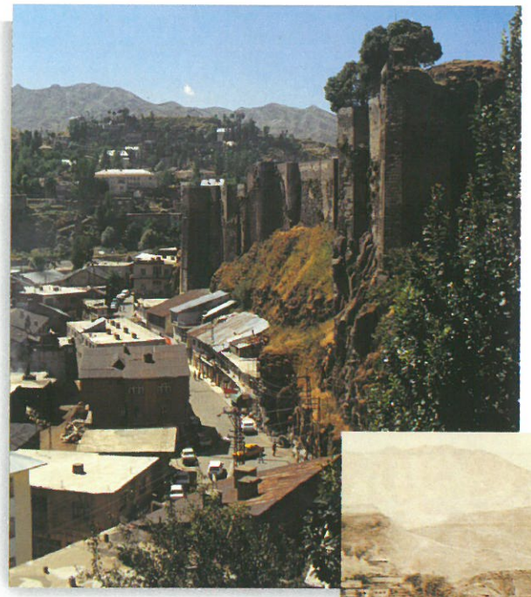
İLDEKİ BELLİ BAŞLI TARİHİ ESERLER

Bitlis maddi kültür unsurları bakımından oldukça zengindir. Tarih boyunca bölgede yaşayan uygarlıkların meydana getirdikleri zengin maddi kültür değerlerinin bir çoğu, ne acıdır ki, olumsuz tabiat şartları, ilgisizlik veya yapılan bilinçsiz çalışmalar sonucu tahrip olmuş, yıkılmış veya kaderine terk edilmiştir.

Bu tahribatın en belirgin olanı sivil mimari örneği binaların birer birer yok olmasıdır. Ayrıca şehir su şebekesinin tamamlanmasından sonra il merkezindeki güzelliklerden 260 çeşme (bılağ) nin büyük bölümünün kapatılarak kullanılamaz duruma getirilmesi ve şehir merkezindeki dere üzerinde bulunan 33 köprünün bir çoğunun onarım gayesi ile betonlaştırılıp yok edilmesidir.

Bitlis'te günümüze kadar gelebilmiş özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait eserler oldukça fazladır.

Bunlardan il merkezinde büyük bir alanı kaplayan Bitlis Kalesi, Anadolu Türk Mimarisinin en eski örneklerinden Ulu Camii, Osmanlı döneminde yapılmış olmasına rağmen Selçuklu mimari özellikleri taşıyan Şerefiye Camii, taç kapısı ve süslemeleri ile dikkat çeken İhlasiye ve Hatibiye Medreseleri, Anadolu'nun en büyük kervan sarayı olan Eleman (Rahva) hanı, Ahlat Selçuklu mezarlığı ve mezar taşları ünlü kişiler için yaptırılan türbe ve kümbetler, kaleler, köprüler, Urartu dönemine ışık tutan Adilcevaz Kef Kalesi ve Urartu kaya mezarları sanat tarihi ve Türk kültürü bakımından önemli eserlerdir.

Bitlis'in yeni hali.-1999

Bitlis'in eski hali. 19. yy.

Dünü - 1938

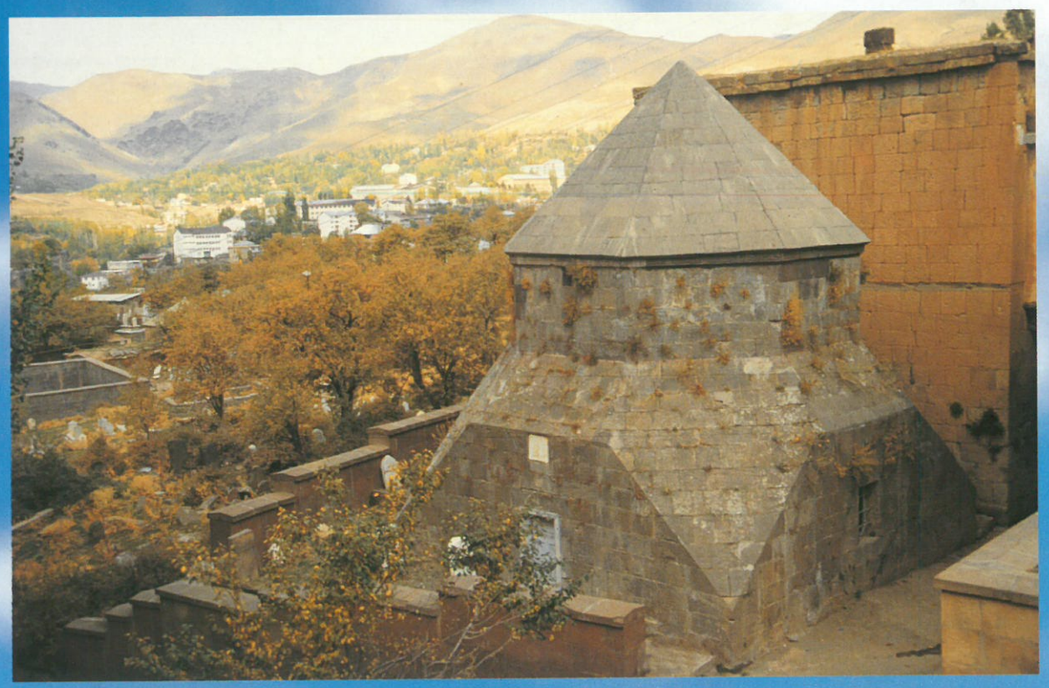
Bugünü - 1999

İlin sahip olduğu bu güzellikler bir çok yayında yer almakla beraber Vakıflar Genel Müdürlüğünce yayınlanmış olan "Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler" adlı çalışmanın II.nci cildinin büyük bir bölümü Bitlis'e ayrılmıştır. 6 ilin tanıtıldığı 420 sayfalık bu cildin183 sayfalık bölümü birçok eksiklikleri olsada Bitlis'teki maddi kültür zenginliğini anlatmaktadır.

İlçenin Adı	Eserin Adı	Yapıldığı Tarih	Özellikleri
Bitlis-Merkez	Bitlis Kalesi	M.Ö. 312	İskender'in Kumandanlarından Beadlis tarafından yaptırılmıştır.
Bitlis-Merkez	Ulu Camii	1150	H.545 yılında Ebul Muzaffer Muhammed tarafından yaptırılmıştır
Bitlis-Merkez	Şerefiye Külliyesi	H.985	IV. Şerefhan tarafından yaptırılmıştır.
Bitlis-Merkez	Alemdar Camii	1198	Kitabesine göre Maksut Paşa tarafından yaptırılmıştır.
Bitlis-Merkez	İhlasiye Medresesi	H.997	V. Şerefhan tarafından eğitim amacıyla yaptırılmıştır.
Bitlis-Merkez	Hatıbiye Medresesi	16.yy.	Kitabesi yoktur. 16.yy.ın 2. yarısında eğitim amacıyla yapılmıştır.
Bitlis-Merkez	Nuhiye Medresesi	H.1112	Eğitim amacıyla yapılmıştır.
Bitlis-Merkez	Yusufiye Medresesi		Kitabesi olmadığından tarihi ve kimin yaptırdığı bilinmemektedir.

İlçenin Adı	Eserin Adı	Yapıldığı Tarih	Özellikleri
Bitlis-Merkez	Hacı Begiye Camii ve Medresesi	H.848	Büyük Emir İbrahim oğlu Emir Mehmet tarafından yaptırılmıştır.
Bitlis-Merkez	Şehitlik	H.639	Hz. Ömer zamanı Kumandan İyaz Bin Ganem'in şehit askerlerine aittir.
Bitlis-Merkez	Papşen(Hüsrevpaşa)Han	16. yy.	Hüsrev Paşa tarafından konaklama amacıyla yaptırılmıştır.
Bitlis-Merkez	Eleman (Rahva) Hanı	16. yy.	Kitabesi, yoktur ve konaklama amacıyla yaptırılmıştır.
Bitlis-Merkez	Duhan Hanı	16. yy.	Kitabesi, yoktur ve konaklama amacıyla yaptırılmıştır.
Bitlis-Merkez	Başhan Hanı	16. yy.	Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa tarafından konaklama amacıyla yaptırılmıştır.

Seyit İbrahim Türbesi

İhlasiye Medresesi

Nezar-ı Az Köprüsü-Hizan

İlçenin Adı	Eserin Adı	Yapıldığı Tarih	Özellikleri
Bitlis-Merkez	Han Hamamı	H.935	IV. Şerefhan tarafından yaptırılmıştır.
Bitlis-Merkez	II. Şerefhan Türbesi	15. yy.	Kitabesi yoktur. 15.yy. ın 2. yarısında yapıldığı kabul edilir.
Bitlis-Adilcevaz	Kef Kalesi		Urartular tarafından yaptırılmıştır.
Bitlis-Adilcevaz	Sahil Kalesi		İran şahı Tacettin Alişan tarafından yaptırılmıştır.
Bitlis-Adilcevaz	Ulu Camii	15. yy	Ak koyunlular tarafından yaptırılmıştır.
Bitlis-Adilcevaz	Paşa Camii	16. yy.	Zal Paşa tarafından yaptırılmıştır.
Bitlis-Adilcevaz	Kogoz Zal Paşa Hanı	16. yy.	Zal Paşa tarafından yaptırılmıştır.
Bitlis-Ahlat	Sahil Kalesi	H.965	Kanuni'nin emriyle Zal Paşa ve Mimar Sinan tarafından yaptırılmıştır.
Bitlis-Ahlat	Ahlat Kalesi		Urartular tarafından yaptırılmıştır.
Bitlis-Ahlat	Bayındır Köp.	15. yy.	Akkoyunlular tarafından yaptırılmıştır.
Bitlis-Ahlat	İskenderpaşa Camii	1565	İskender Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır.
Bitlis-Ahlat (Kümbetler)	Ulu, Hasan Paşa, Anonim, Alimoğlu Hurşit, Bayındır, Mirzabey, Keşiş, Emir Ali, Dede maksut, Şirin Hatun, Boğatay Aka, Hüseyin Timur, Şeyh Necmettin, Erzen Hatun Kümbetleri 13.-16.yy. arasında yapılmış sanat değeri yüksek eserlerdir.		

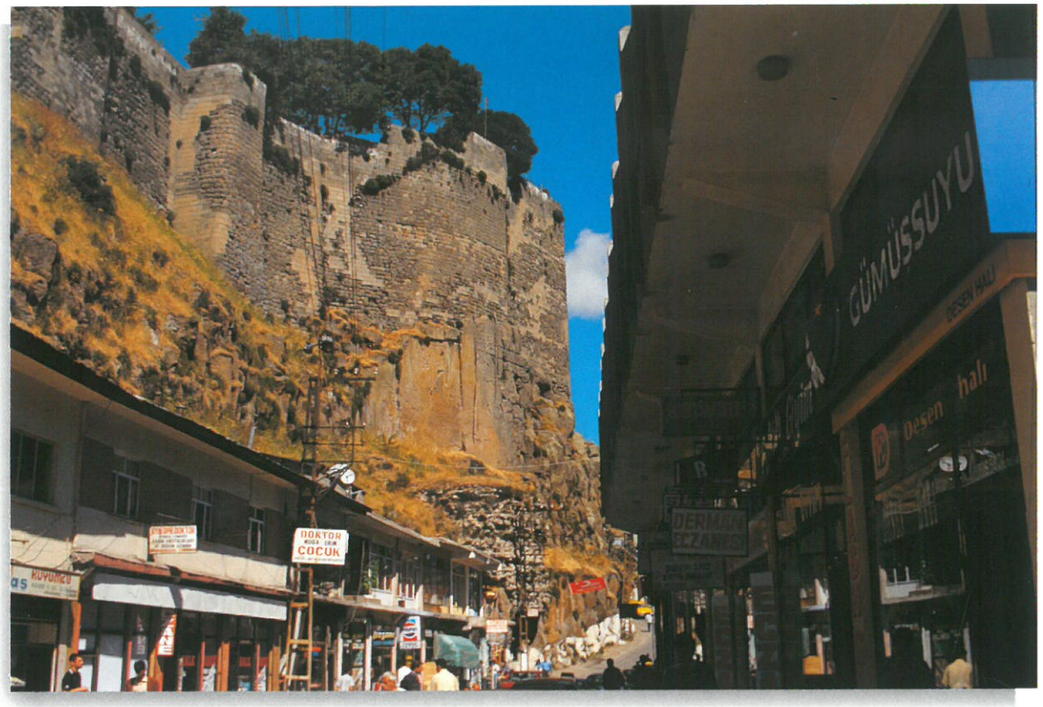
Gökmeydan Camii Minaresi

Meydan Camii Minaresi (Camisiz Minare)

Ertuğrul Camii - Adilcevaz

Şeyit Şeref Han Kümbeti (üstte)
ve
Kümbetin güney cephesinde bulunan Güneş Saati (Sağda)

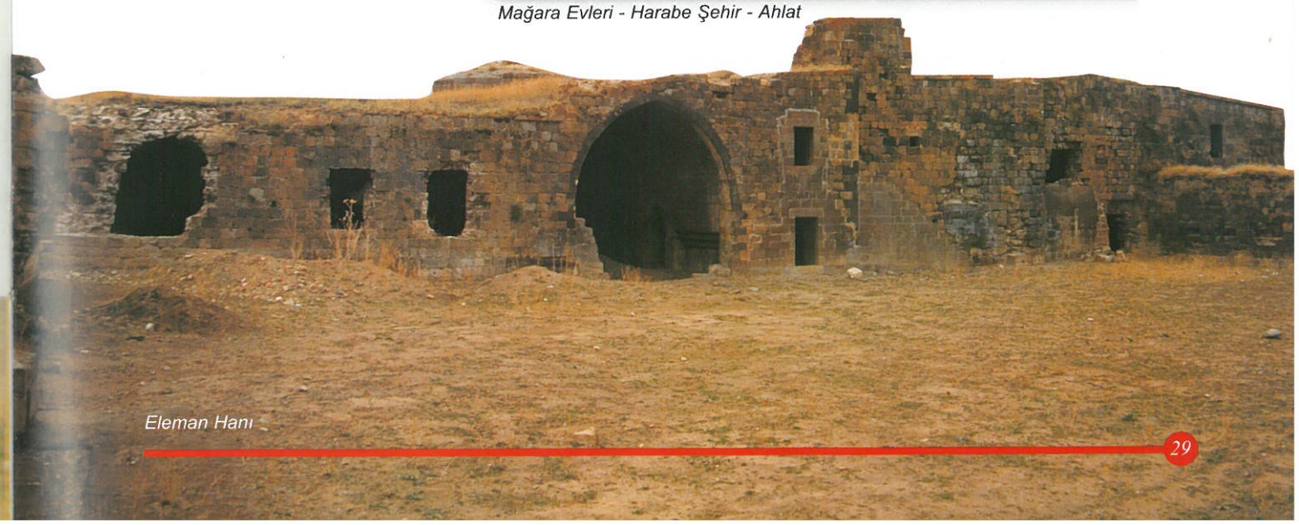
Usta Şakird Kümbeti - Ahlat

Kalealtı

Mağara Evleri - Harabe Şehir - Ahlat

Eleman Hanı

Ahlat Mezar Taşları

Ahlat'ta bulunan altı adet mezarlık, Selçuklu taş işçiliğinin en güzel örneklerinin sergilendiği bir açık hava müzesi görünümündedir. Taht-ı Süleyman, Tatvan Yolu, iki kubbe mahallesi ve Harebeşehir arasında uzanan Meydanlık Mezarlığı bunların en büyüğü ve en önemlisidir. Buradaki mezar taşları Ahlat'ın bir dönemde parlak bilim sanat ve kültür merkezlerinden biri olduğunun ispatıdır. Ahlat'ın yarım milyonluk bir kente yetecek genişlikte tarihsel mezarlığındaki kırmızı tüften yapılmış binlerce mezar taşı artık taş olmaktan çıkmış, birer sanat eseri durumundadır. Ahlat mezarları, çatma lahitler, şahidesiz, (mezarın hem başına, hem de ayak ucuna dikilen taş levha) pirizma sandukalar ve şahideli mezarlar biçimindedir. XII.-XIV. yy.'lar arasında yapılmış olan bu mezar taşlarında, dönemin usta sanatçılarının adları bulunmaktadır.

Veysin eseri" Taşların yüzeyleri küfi, nesih ve rumi yazılarla geometrik bitkisel malzemelerle yıldız, kandil, ejder motifleriyle kaplanmıştır. Ahlat mazar taşları konusunda Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'nın güzel bir çalışması vardır. [10] Bu eserin 204 üncü sayfasındaki şahide yazısı örneğinde. "Ey Allah! Bu mezarda yatana rahmetin ve şefkatinle muamele eyle. Mağfur kadı "Zeynu"d - Din Salih oğlu merhum Şerefu"d - Din Yusuf oğlu said, şehid, mevlâ, âlîm, fazıl, kâmil, itibarlı, soylu, iyilik eden, üstün insan, takva sahibi, dinine bağlı, Allah'tan korkan, merhum, kadıların ve hüküm verenlerin başı, haram ve helâli ayıran, hakkın örneği, Yüce Allah'ın rahmetine muhtac dinin ve milletin iftiharı Mahmud - toprağı ve kabri temiz olsun - dünyadan âhirete 721 yılının Safer ayında (Mart 1321) göçtü."

C. SOSYAL VE EKONOMİK DURUM

İlçeler: Merkez ilçe, Tatvan, Adilcevaz, Ahlat, Güroymak, Hizan, Mutki'dir.

Nüfus [11]

Biltis'in Yıllar itibariyle Nüfus Durumu Tablo 1

Sayım Yılı	Merkez Nüfusu	Toplam Nüfus
1915	60.000	437.479
1927	9.000	—-
1935	10.000	55.688
1940	12.000	68.825
1945	11.000	71.950
1950	13.000	88.634
1955	15.000	111.187
1960	17.000	128.966
1965	19.000	154.069
1970	20.842	185.473
1975	25.054	218.305
1980	27.137	257.908
1985	36.073	300.843
1990	38.130	330.115
1997	52.639	339.645

Kunduz Köyü - Hizan

Bitlis'in 1990 - 1997 yılları nüfus durumu: Tablo 2

	1990 Yılı Genel Nüfusu			1997 Yılı Genel Nüfusu		
	Merkez	**Köy**	**Toplam**	**Merkez**	**Köy**	**Toplam**
Merkez İlçe	38130	30002	68132	52639	16042	68681
Adilcevaz	10103	16847	26950	25578	17438	43016
Ahlat	16742	17475	34217	20015	17977	37992
Güroymak	16613	20417	37030	15181	19106	34287
Hizan	4798	38992	43790	6713	25557	32270
Mutki	2490	35514	38004	6707	31771	83478
Tatvan	54071	27921	81992	64569	14083	78652
Genel Toplam	**142947**	**187168**	**330115**	**191402**	**141974**	**333376**

Ekonomi

Topraklarının %71'i dağlık alanlarla kaplı Bitlis'in yer şekillerinin, ikliminin, yer altı kaynaklarının yeterli biçimde değerlendirilememesi, büyük sanayi ve iş merkezlerinden uzakta bulunması ilin sanayileşmesini engellemiştir.

Bitlis geri kalmış bir ekonomik yapıya sahiptir. 1968 yılında kalkınmada öncelikli yöreler kapsamına alınmış, ancak bugüne kadar yeterli kalkınmayı sağlayamamıştır.

Madenler:

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünce belirlenen, Türkiye yer altı kaynakları envanterine göre, Bitlis; Doğu Anadolu Bölgesi'nde maden yatakları yönünden en zengin illerden biridir.

Bitlis'te, kurşun - çinko, demirli fosfat, aspest, disten pomzataşı, krom, nikel, çimento ham maddesi yatakları önemli maden varlığıdır. [13]

Basın

Bitlis'te 1938 yılından bu yana Yurt Yolu, Yeşil Bitlis, Bitlis, Dideban, Tasfiri Efkar, Yeni Dideban, Bitlis Birlik, Bitlis Sesi, Bitlis Dideban, Kalkınan Tatvan ve Tatvan Sesi isimleri altında gazeteler yayınlanmıştır.

Kütüphaneler

İlk olarak 1953 yılında Halk Evleri bünyesinde açılan İl Halk Kütüphanesi yeni binasında yaklaşık 25.000 kitap demirbaşı ile kütüphanecilik hizmetlerini vermektedir. İl merkezi dışında Tatvan, Ahlat, Adilcevaz, Hizan, Mutki ve Güraymak ilçelerinde de ilçe halk kütüphanesi mevcuttur.

Tarım

İlde nüfusun %80'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Üretimin % 37'sinin tarımdan elde edildiği Bitlis'te halkın geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Tarıma ayrılan alanlarda buğday, arpa, tütün ve şeker pancarı yetiştirilir.

Bitlis tütünü tek başına içilebilen nadir tütün türlerinden olup ilin adını yurt içinde ve yurt dışında duyurmuştur. Ayrıca ilde bol miktarda ceviz yetiştirilmektedir.

Hayvancılık

İlin en önemli geçim kaynağı olan hayvancılık büyük ölçüde geleneksel yöntemlerle yapılmaktadır. Sığır, koyun ve kıl keçisi yetiştiriciliği yanında arıcılık da il ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Yerli kovanlarda üretilen ve ilin tanıtımına da katkıda bulunan Bitlis balı ilaç olarakta kullanılmaktadır.

Süt ürünlerinden otlu peynir, tulum ve küp peyniri, tereyağı (sade yağ), kurut, lor üretimi de oldukça yaygındır.

Kara Kovan

Bitlis Tekstil Fabrikası (Betaş)

Sanayi

Ülke geneline göre Bitlis'te sanayi oldukça düşük seviyededir. 1927 yılında Atatürk'ün talimatları ile kurulan Tekel Sigara Fabrikası ilin en önemli sanayi kuruluşudur. Fabrikada; tatlısert tütün, Bitlis, Best, Uzun Samsun, Maltepe sigaraları üretilmektedir.

İlin bir başka sanayi kuruluşu ise BETAS Tekstil San. A.Ş. dir. Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı tarafından kurulan bu tesis 1998 yılında faaliyete başlamıştır.

Bitlis Sigara fabrikasında üretilen ürünler

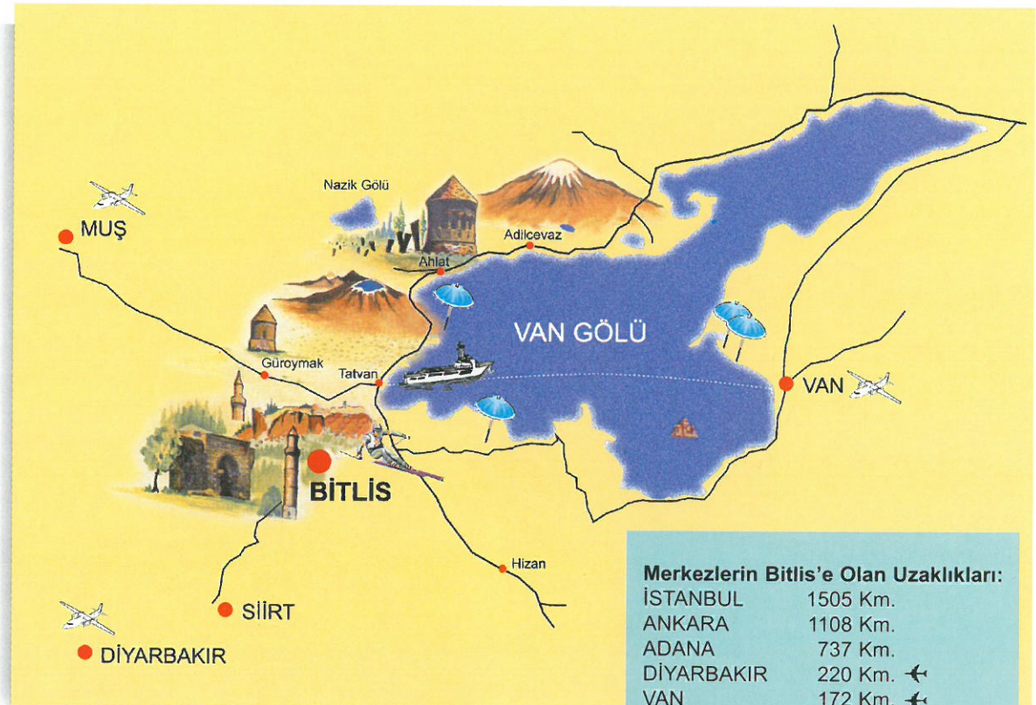

Van Gölü'nde Feribotla Ulaşım

Ulaşım

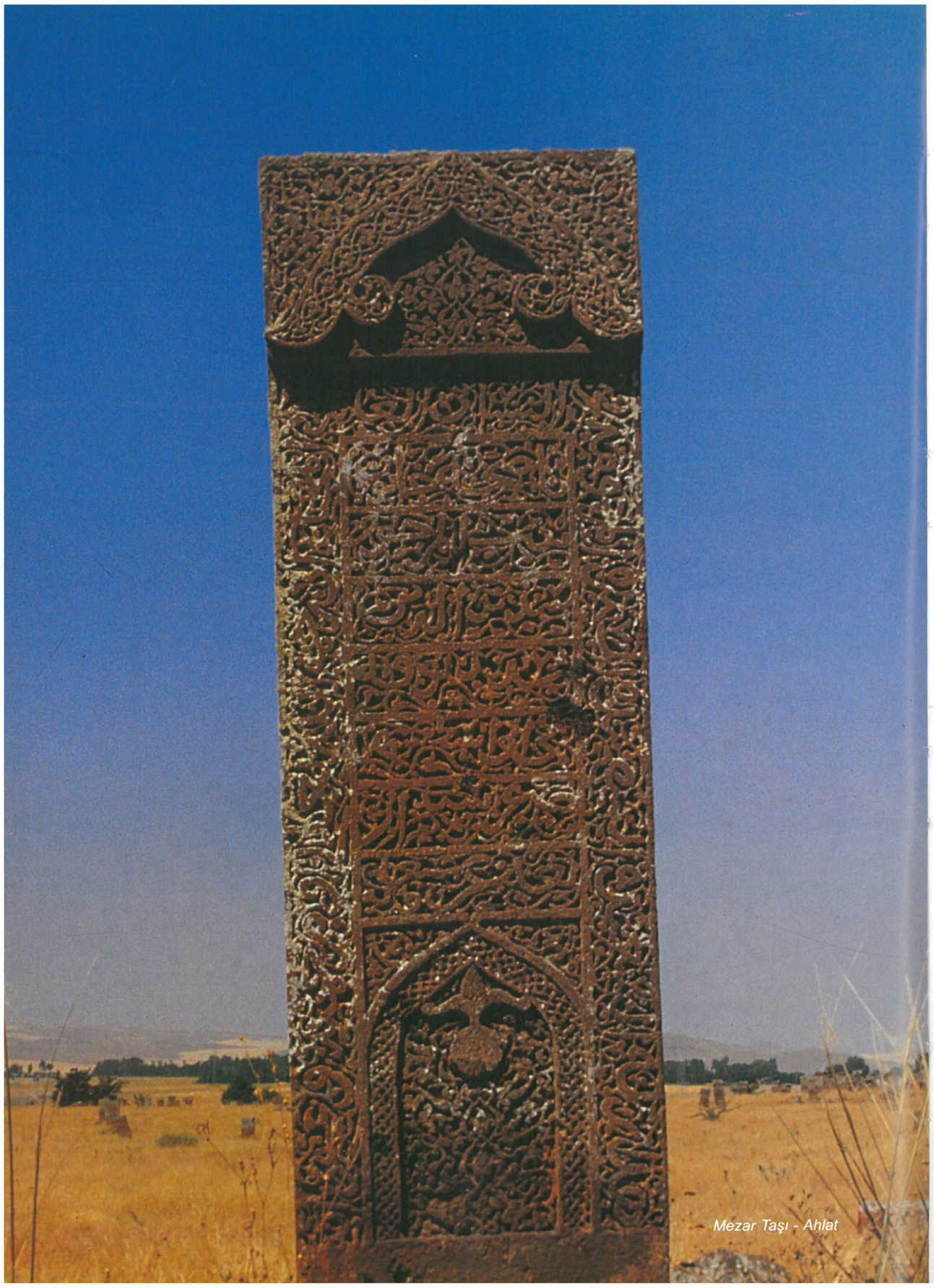
Karayolu ile Bitlis - Van, Bitlis-Diyarbakır, Bitlis-Muş istikametlerine ulaşım yapılmakta olup, demiryolu ile Tatvan - İstanbul arası, Feribot ile de Tatvan - Van güzergahında ulaşım yapılmaktadır.

İlde hava alanı yoktur. Hava yolu ile yapılacak ulaşım, komşu illerde (Van, Muş, Diyarbakır) bulunan hava alanlarından yapılmaktadır.

Merkezlerin Bitlis'e Olan Uzaklıkları:

İSTANBUL	1505 Km.
ANKARA	1108 Km.
ADANA	737 Km.
DİYARBAKIR	220 Km.
VAN	172 Km.
MUŞ	90 Km.

Mezar Taşı - Ahlat

II - MANEVİ KÜLTÜR

Bitlis manevi kültür unsurları bakımından zengin değerlere sahiptir. Kaynağını halkın yaratıcılığından alan, yöreye has özellikler taşıyan ve çok yönlü olan bu kültürel zenginlik Bitlis'in milli kültürümüz içinde yerini almasını sağlamıştır.

Bitlis'te örf, adet, gelenek, görenek, türkü, mani, oyun, sanat, giyim, yemek, doğum, ölüm gibi kısaca yaşamı şekillendiren manevi kültür değerleri saymakla bitmez.

Herkesin birbirini tanımasından, büyüğe saygı, küçüğe sevgiden, yolda karşılaşan herkesin durup birbirine selam vermesinden, büyüklerin önünde yürmemek için karayolarında uzayan yürüme sırası ve sohbetlerinden, görme adı ile yapılan (asker, hasta, hacı, çocuk, yolcu vb.) ziyaretlere, götürelen hediyelere kadar binlerce örnek vermek mümkündür.

Akraba ilişkilerinde kırgınlıkların yaşanmadığı ve hoş görünün hakim olduğu bunu da "Bırın üzdan kopmez" sözü ile destekleyen Bitlis'lide komşuluk ilişkileri sıcak ve samimidir.

Her Bitlisli önce kendi komuşu ve akrabasının fakirini, sonra mahallesinin fakirini, daha sonra ilindeki fakirini korur ve kollar. Yardım öncelikle "dam altı fıkaresi" denilen ve yardım isteyemeyen, utanan, muhtaç ihtiyaç sahibi seçilerek yapılır. Yapılan yardımı bilen az olur. Bu zengin kültür unsurlarının sebebiyledir ki. Bitlis'ten dilenci çıktığı vaki değildir.

D- YETİŞMİŞ ÖRNEK ŞAHSİYETLER [13]

Köklü Bitlis kültürü ilde sayısız tarihi şahsiyet ve devlet adamlarının yetişmesinde etkili olmuştur. İl dışına (İstanbul'a) gidenlerin ünleri dünyaya yayılıp tanınmış, ilde kalanlar ise çalışmalarını yayına dökemedikleri için sonraki nesillerce unutulmuştur. [14]

1- Mevlana Hüsameddin-i Ali-ul Bitlis

İdris-i Bitlisi'nin babasıdır. Doğum tarihi bilinmemekle beraber vefat tarihi H. 900 (M. 1494) olduğu bilinmektedir. Nurbahşi tarikatının kurucusu olup, Feyzini Seyyid Mehmet Nur Bahşi'den almış ve ona halife olmuştur. İşaretul Muzel-ili Kitab isiminde iki büyük ciltlik tefsiri şerif'i vardır. Bu eserin bir sureti Edirne'de Sultan Selim Kütüphanasindedir. Bitlis'in Zeydan mahallesinde medfundur.

2- İdris-i Bitlis

Yukarıda tanıtmaya çalıştığımız Hüsameddin-i Ali-ul Bitlis'nin oğludur.Tahminen 856-861/1452-1457 yıllarında doğmuş olması muhtemel olan bu zat'ın feyiz aldığı toprak Bitlis'tir. Tahsilini kendi adıyla anılan İdrisiye Medresesinde tamamladıktan sonra Uzun Hasan'ın oğlu Şah Şakub (Yakup)'un davetiyle onun yanında, divan katipliğini yapar. 882/1477'de Uzun Hasan'ın ölümü üzerine onun yerine geçen oğlu sultan Yakub'un Nişancılığı görevini üstlenmiştir. Daha sonra II. Beyazıt'ın hizmetinde bulunarak, onun teşvikiyle Farsça olarak 80.000 beyitlik tamamen orjinal hazırladığı eserine "Heşt Bihışt" (sekiz cennet) adını verir. Gayesi I. Osman'dan II. Bayezıt'e kadar gelen ilk sekiz padişahtan her birinin devirlerini, bir cennete ve cenneti yere indiren devirlerini aynı zamanda büyük bir övünçle anlatmaktadır. [16]

Bu eser kendisine büyük bir itibar sağlamış, I. Selim gibi eğilmez bükülmez Yavuz bir kişi onu kendisine Lala (eğitmen) seçmiş, ondan istifade yoluna gitmiştir.

Yavuz Şark Vilayetlerinin, özellikle Bitlis, Diyarbakır ve Mardin'in fethinde İdris-i Bitlis'den çok faydalanmış, hemen hemen buralar O'nun gayret, nüfus ve siyasetiyle sulhen Osmanlıya katılmıştır.

İdris-i Bitlisi Yavuz'un Mısır seferinde de bulunmuş, ilmi, dürüstlüğü ve tetbiri ile bu seferde de kendini göstermiş, şiirleri ile tarihe ışık tutmuş ve Selim'in yeni iltifatlarına mazhar olmuştur. Hatta sefer dönüşü İdris-i Bitlisi'nin rahatsız olduğunu öğrenen Yavuz, O'na hususi bir gemi tahsis etmiş ve deniz yolu ile İstanbul'a göndermiştir. Ne yazık ki bu eşsiz vatan çocuğu yakalandığı amansız hastalıktan kurtulamayıp 1520 yılında İstanbul'da Hak'kın rahmetine kavuşarak Eyub Sultan'daki ebedi istirahatgahına tevdi kılınmıştır.

Şair, edip, müverrih, hattat ve siyaset adamı olan bu zat'ın günümüze kadar ulaşan bir düzineye yakın eseri mevcuttur. En tanınanı yukarıda bahsettiğimiz "Heşt Bihışt"tir. Bu eser H. 1146 (M. 1733) yılında I. Mahmud'un emri ile Van'lı Abdulbaki Sadi'ye tercüme ettirilmiştir. Tek nüsha olan bu tercüme İstanbul'da Hamidiye Kütüphanesinde, yazma eserler bölümündedir. (No: 929)

"Haşiye-i Âlâ Tefsir-i Beydavi" "Şerh-i Hadis-i Erbein" "Haşiye-i Şerh-i Tevrit" "Şerh-i Ala Hukkam" adlı Te'lifleri ile zahiri ilimlerde verdiği birçok esere karşılık batını ilimlerden de geri kalmamış eser verilmiştir. Belli başlı eserleri:

- Şerh-il Manzume-i Gülşen-i Naz
- Hakkul Mubiin sahibi Gülşenzar
- Münerazat-ul Sevm-el Ayd (II. Beyazıt'a takdim edilmiştir.
- Mir'at-ul Cemal
- Kanun-i Şahin Şah
- El Aba-en Mevakiil Veba

Bir ara hattatlıkla da uğraşan İdris-i Bitlisi Rafızilere de bir reddiye yazmış, bu reddiye Şemsettin Sami tarafından Kamus-ı Âlâm'de anlatılmaktadır.

3- Şükr-i Bitlisi

Bitlis'in yetiştirdiği ikinci tarihçidir. 16. yüzyılda yaşayan bu zat, kendi adıyla anılan Şükrüye Medresesi'nde tahsil yapmıştır. Önceleri Bitlis Emiri IV. Emir Şeref'in nedimi iken, daha sonraları İstanbul'a gitmiş ve Padişah Sultan Selim'in sohbet arkadaşlığına dahil olmuştur.

Çeşitli ilimlerle uğraşan bu zat, Arapça ve Farsça dışında dört dil daha bilmektedir. Manzum eser olarak 196 varaklık Selimname'yi yazmıştır. Bu eser, Sultan Selim'in fetihlerini anlatmaktadır. Eser damat İbrahim Paşa tarafından padişaha sunulmuş, padişah tarafından çok beğenildiğinden, Şükr-i Bitlisi 20.000 akçe ile ödüllendirilmiştir. Bu yazdığı eser İstanbul Millet Kütüphanesi'ndedir.

16. yüzyılın büyük şairlerinden olan Şükr-i Bitlis'i, şiirlerini beyit şeklinde yazmıştır. Meşhur beyitlerinden biri şudur;

Ağlamaktan gözlerim yaşını pürhun eyledin,

Birini ayn-i Aras, birini Ceyhun eyledin.

Şairin, doğum-ölüm ve mezarının nerede bulunduğu hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Şükr-i Bitlisi'nin eseri, daha önceki Selimnamelerde eksik olan detaylara sahiptir. Seferde konulan yerler ve şahıslar hakkında eşsiz bir kaynaktır. Doğulu olması nedeni ile Yavuz Sultan Selim'in İran seferinde sanki bir atlastır. En küçük yerleri ve detayları vermektedir.

Milli kültürümüz yönünden değeri çok büyük olan Selimname'den iki dize şöyledir,(16)

Tuti sardur maşrık ile mağribi
Gel cihanı gamdan azad eylegil

Nice kim dutdi Süleyman nebi
Bir Selimi-name bünyad eylegil

Ol Süleyman ger nübüvvet şahıdur
Belki bir dem vâki ola bi-lecac

Bu Süleyman evc-i rahmet mahıdur.
Göstere bu leşker ana ihtiyaç.

4- Şems-i Bitlisi (1715-1788)

Asıl adı Mahmut olup, 1715 yılında Bitlis'te doğmuştur. Soy sayımına göre, Hazreti Muhammed'in torunu olan Hazreti Hasan'ın soyundan gelen, Bağdat kökenli seçkin bir aileye mensup olduğu söylenir.. Dedesi Süleyman Hoca 1642 (H. 1051) yılında Bitlis'e gelerek Hersan mahallesinin Avih semtine yerleşmiştir.

Çocukluk dönemi öğrenimini, dedesinin ve babasının gözetiminde yapan Mahmud, üstün zekası, olağanüstü yeteneği ve mükemmel kişiliği ile aile büyüklerinin dikkatini çekmiştir. Büyüklerinin teşviki ile o dönemin önemli kültür ve öğrenim merkezi olan Siirt yakınlarındaki Tillo'da bir süre öğrenim gördükten sonra Şam'a girmiştir. Burada o dönemin ünlü İslam bilgini ve Tasavvuf düşünürü Şeyh Ahmed-i Şerifin öğrencisi olmuştur. İslam bilimleri, mantık ve tasavvuf felsefesinde yetişmiştir. Hac ziyaretini de yaptıktan sonra Bitlis'e dönmüştür. Bu eğitimlerle Hacı Mahmut Hoca adıyla anılan ve ün kazanan bu alçak gönüllü bilge kişi, derin bilgi ve kültüründen, seçkin kişiliğinden kaynaklanan dünya görüşünün aydınlattığı bir yolda yürümüş ve çevresini de bir Güneş gibi aydınlatmıştır. Bu niteliği ile yalnızca Bitlis ve çevresinde değil, ülkenin her yanında tanınmıştır. Bu yüzden kendisine Bitlis'in Güneşi anlamına gelen Şems-i Bitlis sanı verilmiştir. [16]

Bitlis'i bir erdem ve bilgelik güneşi gibi aydınlatan bu yüce kişi aralarında Üryan Baba, Ahmet Faik Han ve aynı zamanda kardeşinini torunu olan Muştak Baba gibi çok değerli bilim, sanat ve erdem sahibi kişilerin yeşitmesine yardımcı olmuştur.

Şemsi-i Bitlisi'nin, o döneme göre son derece doğru ve açık bir Türkçe ile yazdığı şiirlerde, ulaştığı yüksek sanat ve felsefe düzeyi yeterince incelenmemiştir.

1788 yılında Bitlis'te hayata gözlerini yuman Şems-i Bitlisi'nin türbesi Yusufiye Medresesi yanındadır. Bu nadide şahsiyetin yazdığı MÜNACAAT'tan bir bölüm şöyledir:

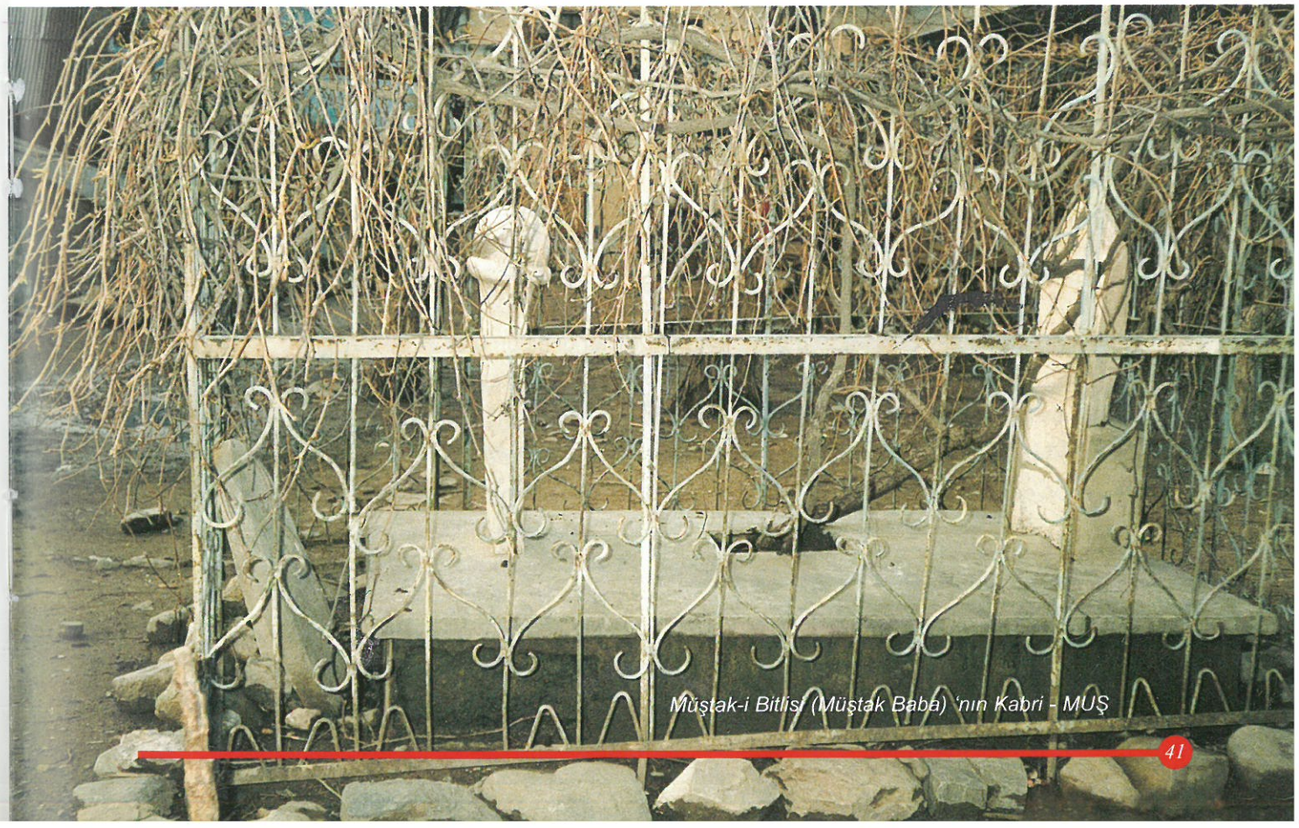
Hüdaya çok günah ettim, adetsiz çok günahım var
Günah ettim ise ne gam, senin gibi İlahım var
Namazım yok niyazım çok, dahi özr ile ahım var
Ki, ben asi günahkârım, benim ruy-i siyahım var
Acep ne yüz ile varem o dergâh-ı muallaya
Ki, bir mücrim asi kulum, benim benden günahım var
Şu Mahmud'un temennisi aceptir münkati olmaz
Resullullah gibi zira şefaatçi penâhım var

5- Müştak-i Bitlisi (Müştak Baba) (1759-1832)

1759 yılında Bitlis'te doğan Müştak Baba'nın asıl adı Muhammed Mustafa'dır. Babası Molla İbrahim, dedesi ise Hoca Süleyman Baba'dır. Süleyman Baba devrinin iyi tahsil görmüş mutasavvıfı olmakla beraber aynı zamanda hafız, kurra, şair ve hattatdır. [17]

Henüz iki yaşındayken babasını kaybeden ve öksüz kalan Müştak Baba, medrese tahsilini görmüş daha sonra da Şems-i Bitlisi'nin yanında tahsiline devam etmiştir.

Müzik ve şairliğe olan yatkınlığı sebebi ile Kadiri Tarikatına bağlı Hacı Hasan Şirvani'nin yanında eğitim görüp mutasavvıf bir şair olarak yetişen Müştak Baba, sürekli seyahat etmeyi sevdiğinden şiirlerinde de buna geniş bir yer vermiştir. Erzurum, Ankara, Ayaş, Bağdat, Hicaz ve İstanbul'a birkaç defa gidiş geliş yap-

Müştak-i Bitlisi (Müştak Baba) 'nın Kabri - MUŞ

mıştır. Şiirlerinde birlik, beraberlik ve vatan sevgisini geniş ölçüde işlemiştir. Müştak Baba'nın divanı, baştan başa tasavvufidir. 1847 yılında basılan divanında, her beyit ve her kıtasında bir rumuz ve işaret vardır. Gazel ve kıtalarının bir kaçında da hurufilik bulunmaktadır. Bunların mana ve delaletleri (ma'na şairin karnındadır) meselesince henüz çözülmemiştir. Bazı şahıslar ve yerler için Divanında verdiği bilgiler dikkat çekicidir. Divanı matbu olup, tahrip olmadığı için söz konusu bilgiler doğrudur.

Müştak Baba keramet sahibi, gerçek bir veli ve gerçek bir sufi idi. Günün birinde Ankara'ya gelen Müştak Baba Hacı Bayram Veli Hazretlerinin kabrini ziyaret eder ve o anda gelen bir ilhamla aşağıdaki şiirini kaleme alır.

Me'va-yı nazenine kim elf olursa efser
Labud olur o me'va İstanbol ile hem-ser
Nûn vel-kalem başından alınsâ nûn-i Yûnus
Aldıkta harf-ı diğer olur bu remz azhar
Miftah-ı sûre-i Kaf serhaddi Kaf tâ Kaf
Munzam olunmak ister ray-ı Resul Peyamber
Hay hû ile âhir maksûd oldu zâhir
Beyt-i veliyyül-ekrem el-hac iyd-i ekber
Ey pâdişâh-ı fehhâm Sultan Hâcı Bayram
Ruhân ister ikrâm Müştak-ı abd-i çaker

Ebced hesabı ve rumuzlarla yazılan şiir, H. 1341 (M.1923) yılında Ankara'nın İstanbul'a başbaşa (yani başkent) olacağını ifade etmektedir. Rumuzlar ilk dönem I. dönem Konya milletvekili ve müfessir Mehmed Vehbi Efendi tarafından çözülmüştür. Şiirdeki; rumuzlar çözülünce;

Efser'den Türkçemizdeki 'A'nın karşılığı, (elif) A
Nun Velkalem'den, : (nun) N
Sure'i Kafden, : (kaf) K
Resulden, : (rı) R
Hay'hu'den ismin e, a haline karşılık, :(he) A

harfleri ortaya çıkar ve bu harfler sıralandığında Osmanlıcada Ankara ismi bariz bir şekilde ortaya çıkar. Yine ebced hesabıyla Elf ve Efser ise;

Elf 1000
E (Elif) 1
F (Fe).....80
S (Sin) 60
R (Reyn).....200
+.....
1341

çıkan bu rakam M. 1923 yılına tekabül eder ki, Cumhuriyetin ilanı ve daha sonra da ANKARA'nın başkent olduğu gerçeği açıktır. Ayrıca 'Hay Hü'dan maksadı bir kargaşalık ve İstiklal Savaşına işaret olduğu ifade edilmektedir.

1247 H. 1832 M. yılında İstanbul'dan ayrılarak Bitlis'e dönerken yol uğrağı Muş'a varır. Burada birkaç gün kalır. Muş'ta saltanat süren Alaeddin Paşa Müştak Baba'yı çekemez, sarayla olan yakınlığını bildiği ve halka yaptığı zulüm nedeniyle durumun saraya iletilebileceğini bu sebepede saltanatının yıkılacağını düşünerek Müştak Baba'yı boğdurur. Kabri Muş il merkezinde Abdurrahim Yeşilbaş isimli şahsın evinin avlusunda tek mezar olarak bulunur. Mezarın zemininden 30 cm. yükseklikte beton bir sandukası olup kaidelerin etrafı ve üzeri demir kafes içine alınmıştır. Mezartaşında 1253 (1838) yazmakta ise de kaynaklar ölüm tarihinin 1247 (1832) olarak bildirir. Müştak Babayı tanıtıcı bir kitap hemşehrimiz Mehmet Kemal GÜNDOĞDU tarafından İslam Klâsikleri serisinde Muştak Baba (DİVAN) adıyla yayınlanmıştır. İstanbul 1997

Eserleri:

- Asar-ül Müştak Esrar-ül Uşşak; el yazma bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi Mahmud Efendi bölümü 2421'de kayıtlıdır.
- Divan; basılmıştır.
- Mektubat-ı Kimya-yı Müştak; basılmamıştır, eser kayıptır.
- Baharname; basılmamış, eser kayıptır.
- Miştak-ül Müştak Mirat-ül-Uşak. Müştak Baba, Asar'ında böyle bir kitap yazacağından bahseder, yazılıp yazılmadığı belli değildir.

Gerçek bir veli ve şair olan Müştak Baba'nın Bitlis için yazdığı bir de methiyesi vardır.

Müştak Efendinin BİTLİS METHİYESİ
(Asar S.88-89)

Reşk âver-i cihândır gülzâr-ı şehr-i Bitlis
Firdevs-i aşikândır gülzâr-ı Şehr-i Bitlis

Her bağı dil- küşadır cennet desem sezâdır
Derd-i dile devadır ezhâr-ı şehr-i Bitlis

Cây-ı ferâh- fezadır mâmure-i safâdır
Manend-i minâdır bâzâr-ı şehr-i Bitlis

Gencıne-i nihandır me'vayı ârifandır
Hal ehline ayandır esrar-ı şehr-i Bitlis

Irmakları behergah şevk ile söyler Allah
Bağdad'a buldular râh enhar-ı şehri Bitlis

Gırbâl-i zer çü kevser ser çeşme-i Skender
Sularla zîb u zîver eşcâr-ı şehr-i Bitlis

Seyreyle dîdebâne ser çekmiş âsumâne
Taan eyler Isfahane kûhsâr-ı şehr-i Bitlis

Mahbubu bi-nihayet mahcûb olur be-gayet
Her birisi bir âfet dildâr-ı şehr-i Bitlis

Müştâk-veş nihani seyreyledim cihani
Bulmadım ana teenni muhtâr-ı sehr-i Bitlis

6. Ahmet Faik HAN:

Şerefhanoğlu ailesine mensup bir zattır. 18. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir. Şems-i Bitlisi'nin talebe, mürid ve halifelerindendir. Kendini ilme ve tasvvufa adayan bu zat, birçok seyahatler yapmış, sonra İstanbul'a gelmiş ve iki yıl kadar da orada kalmıştır.

Şiir dalında birçok denemeler yanında birde divanı olduğu bilgilerine karşılık bu eserler bulunamamıştır.

Ölümü, şeyhi olan Şems-i Bitlisi'nin ölüm tarihinden (H. 1202) sonra olduğu, bu tarihlerde Şems-i Bitlisi için bir mersiye yazmasından anlaşılmaktadır. Kendisine mezar yapılmamasını vasiyet ettiğinden nerede medfun olduğu bilinmemektedir, nesli de devam etmemiştir. Aşağıdaki şiiri onun ne derece sufi ve takva sahibi bir zat olduğunun açık delilidir.

Ne-pakim ruz-i mahşerden, kıyamet koptu derlerse
Hayal-i hasret-i yarın bana, yevmûl-hisap olmuş
Dedim kimdir, bu hak-içre, oluptur hak ile yeksan
Dedi Faik'tir ol- bikes turab, ender turab olmuş

Şiirin açıklaması; Bana kıyamet koptu deseler hiç aldırmam. Zira sevgilimin hayalinin hasreti, benim için her dem hesap günüdür. Bu toprak içinde yerle bir olmuş olan kimdir diye sordum, o zavallı Faik'tir, toprak içinde toprak, topraktan daha toprak olmuş dedi.

Eserleri:

1) Divan
2) Şemsi-i Bitlisi için yazdığı mersiye

7- Kadiri Sedatından Şeyh Nurullah

Seyyid Abdullahi-i Kadiri'nin oğludur. 19. asırda Bitlis'in mümtaz bir ilim adamı olan bu zat Kadiri mezarlığında medfundur.

8- Üryan Baba

Asıl adı Mahmud'dur. Kendisini hak yoluna adayan, dünya nimetlerinden elini eteğini çekip, benzeri çok az görülen bir nefis terbiyesini (benlik eğitimi) kendi kişiliğinde gerçekleştirmiştir. Çıplak vücuduna sardığı bir abadan başka dünya malına sahip olmayan ve 'Bitlis'in Diyojeni' diye adlandırılan bu bilge kişiye, "Üryan Baba" veya 'Çıplak Şeyh babo' denilmesinin nedeni bu yaşama biçimidir.

Aslen Ahlat'lı olan ve doğum tarihi belli olmayan Üryan Baba'ya Peygamber soyundan olması nedeniyle 'Seyyid Baba' da denilmiştir.

Şems-i Bitlisi'ye duyduğu hayranlıktan dolayı Bitlis'e gelerek bu bilge kişiye bağlanmıştır.

Kısa zamanda mürşidi Şems-i Bitlisi'nin sevgisini ve dostluğunu kazanan Üryan Baba, şeyhi tarafından halife gösterilmiştir.

Bir insan olarak fani olan varlığını baki olan tek varlık olarak Allah'ın varlığında yok etmesini bilmenin bilgeliğine erişmiş, böylece 'fenafillah' mertebesine ulaşmıştır.

Müştak Baba'nın 'Asarü'l-Müştak, Esrarü'l-Uşşak' adlı eserine bu ismi Üryan Baba vermiştir. Muştakbaba, Asar adlı eserinde Üryanbabayı şöyle tanıtır. "Gavs'ul Azam, Kutb'ul Ekrem Ahlat Şeyhi Seyyidu Şeyhi Üryanibaba"

Şeyh Mehmedî Küfrevi Külliyesi

Üryan Baba bir ara Ahlat'a gitmiş ve kendi yaptırdığı tekkede bir süre irşat ve öğretim yapmıştır. Şems-i Bitlisi'nin vefatı ve vasiyeti üzerine Bitlis'e dönerek şeyhlik makamına geçmiştir. Bu görevi aralıksız 35 yıl sürdürmüş 1822 (H.1237) yılında Bitlis'te vefat etmiştir. Bu yüce zatın kabri İnönü Mahallesinde, Aynel Barut Camii yakınlarında kendi adını taşıyan kümbetin içindedir.

Üryan Baba'nın vefatı üzerine Herai adlı şairin yazdığı Mersiye'de aynı zamanda ölüm tarihi bulunmaktadır.

Mersiye

Hazreti şeyh'ül meşayih kutbuddin Üryan Baba

Kaşifi sırrı tarikat vakıf-ı Hûda

Mürşidi kamil, mükemmel rehber ehl-i sülûk

Mahremi dergahı Bari aşıkı Rabb'ül âla

Mutu kable ente mutu emrine memur iken

Mutmainne irciden erdi canı can feza

Cism'u canı kıldı ihrak ol muhabbet narına

Şemi yara etti teslim can çün pervane

Tarkı Huda etti Herâi hatef tarihin

Kurz hakka vasıl oldu dürr-i tac'ı evliya (1237)

9- Hacı Hasan Hoca Şirvanı:

Siirt İline bağlı Şirvan İlçesinin İskanbo köyünde doğmuştur. 18. asrın en kıymetli alimlerinden olan Şems-i Bitlisi'den ders alarak yetişmiş alim bir zattır.1787 (H. 1202) tarihinde vefat etmiştir. Şenaşen tepesinin eteklerinde kabrinin de içinde bulunduğu bina Şerafhan sülalesinden Cevahir Hatun tarafından yaptırılmıştır.

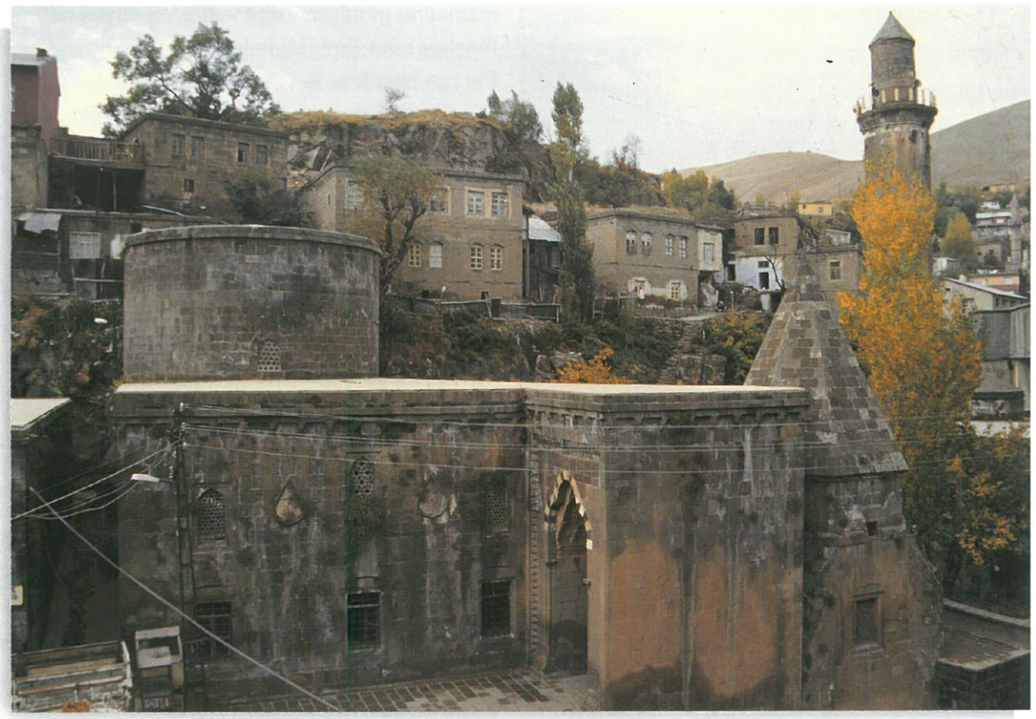
10- Şeyh Mehmedi Küfrevi:

Siirt İlinin Küfre köyünden Bitlis'e gelerek yerleşmiştir. Kızıl Mescit Mahallesinde ikamet eden Şeyh Mehmed-i Küfrevi, olgunluk, fazilet ve ilme olan derin vukufiyeti ile çevresinde tanınmıştır.

18. yüzyıl alimlerinden olan bu zatın türbesi, Kızıl Mescit Mahallesindir. Türbe İstanbul'daki türbelerin mimari tarzında güzel bir eser olup planı İtalyan Mimar Anberto tarafından çizilmiştir.

11- V. Şeref Han:

16. yüzyılda yaşayan bu zat, şair, tarihçi, edip bir kişiliğe sahiptir. Kabri Şerefiye Külliyesi içindedir. Şerefhan meşhur 'Şerefename'nin

ŞerefiyeCamii ve Kümbeti

müellifidir. Farsça olan bu eser, Doğu Anadolunun tarihi, Bitlis Hanlarının halk tezkerelerini, vuku bulan olaylarını, muharebeleri anlatır. Doğu bölgesinin tarihi niteliğindedir.[18] Şerefname. Türkçeye, Arapçaya, İngilizceye ve Rusçaya tercüme edilmiştir.

Şerefhan'ın Şerefnamesinin mukaddimesinde Bitlis için yazdığı şiir, [19]

Havası, itidali candan almış

Suyu, ser çeşme-i havadan almış

Zemini yıkanıp yağmur suyundan

Civar-ı sahayı güller donatmış

Gül oğuşunda lale hab-a yatmış

Güllü gül yüzlülerden nazperver

Nevayi bülbülü hoş name yiter

Çimenler iyş-u işrat pusteridir.

Ağaçlar sayadar-ı kevseridir.

Bu mevkii zıllı eltafı hudadır

Desem bu mevkie cennet sezadır.

12- Abdullah Bedehşani:

Abdullah Bedehşani 16. asırın birinci yarısında yaşamıştır. Afganistan'ın Bedehşan bölgesinden gelmiştir. Osmanlı padişahı IV. Murad Bağdat Seferini (1623-1640) yaptığı sırada Bitlis'e uğramış ve Abdullah Bedehşani'yi tanımıştır. Padişah bu şahsın ilim ve kerameti sebebiyle kendisine iki köyün varidatını (geliri-ni)vermiştir.

13- Şeyh Emin Efendi:

1830 yılında Siirt ili Şirvan ilçesi (Nifin) Tatlıpayam köyünde doğmuş. İlme olan derin vukufiyeti ile Kızıl Mescit Camii yanındaki binasını medrese olarak kullanmış alim bir kişiliğe sahiptir. Devrin Sivas Valisi Reşit Akif Paşa'ya hocalık yapmış ve 1100 yılında İstanbul'a gitmiş. Padişahın hususi sohbetlerinde bulunmuştur. İstanbul'da kalması teklif edilmiş ise de Bitlis'e dönmüş 1908 yılında vefat etmiştir. Kabri Bitlis'te Kufrevri türbesinin içindedir.

14- Kemal Fevzi Bey:

1884 yılında Bitlis'te doğmuştur. Hizanlıoğullarından olup, İstanbul gazetelerinde birçok edebi yazıları yayınlanmıştır. Ayrıca bir de şiir kitabı olan bu zat, 1. Dünya Savaşına subay olarak katılmış ve birçok yararlıklar göstermiştir. 1925 yılında vefat eden Kemal Fevzi Bey'e ait bir dörtlük şöyledir.

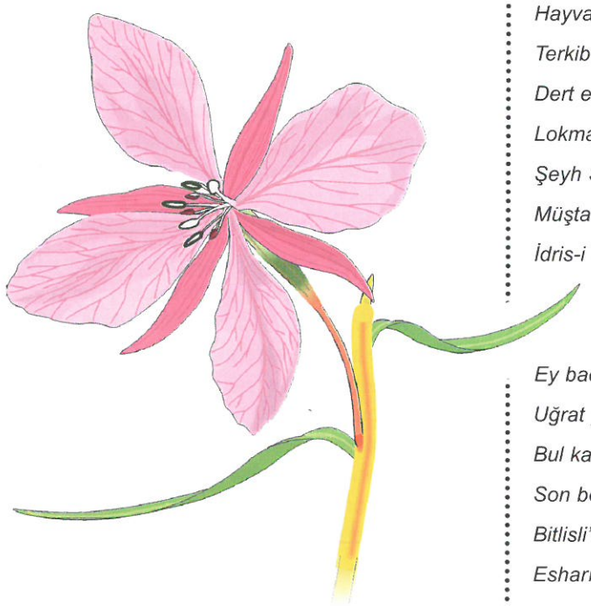
Felekten bin ölümlü darbe gördüm, ölmedim asla,
Hayatın en varılmaz noktasından dehri seyrettim.
Karanlıklarda envar avladım, hak için gittim.
Ölümden faniler korksun, bana hak için gelir zira.

15- Mevlana Abdurrahim:

Ne zaman yaşadığı bilinmeyen bu zat, ilim sahasında şöhret yapmıştır. 'Metalin' adlı esere kıymetli bir haşiye yazmıştır. Mantık üzerine yazdığı eserler İslam eserleri arasında yerini almıştır.

16- Emir Mahmud Kelleçiri:

Bitlis'te bulunan akrabalarını darıltarak İstanbul'a gitmiş ve devrin padişahı Kanuni'nin hizmetine girmiştir. Zeka kabiliyeti sayesinde meşhur olan Emir Mahmut Kelleçiri Tükçe ve Farsça birçok şiirler yazmıştır.

17- Hulusi Bitlis-i Aktürk:

1881 yılında Bitlis'te doğmuştur. Hacı Nesim'in oğullarındandır. Ağır ceza hakimliği ve avukatlık yapmış, emekliliğinden sonra Ankara iline yerleşmiştir. 1968 yılında Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Şair Hattat ve Ebcet hesabı ile tarih düşürme sanatına vakıftır.

Elvahi Seba, Miftah-ı Hakikat, Matem, Terkib-i bend, Haklı Sözler, Cihanşumul özler yahut felsefi vecizeler belli başlı eserleri olarak sayılıbalir.

Terkib-i Bend adlı eserinden bir örnek verecek olursak:

Tedbirini takdirle yürüt nur-i cehan ol
Cismi vatana kudreti asar ile can ol
Ciddiyeti düstur ederek her amelinde
Napuh tellerin bezmine yaklaşma giran ol
Ağraz-ü hased illetinin hastalarından
Sariyeti hatırlayarak kaç da nihan ol
Bir muri umurunda abes görme kalender
Hayvanları bendeyle Süleymani zaman ol
Terkibına hassanları, akifleri kaydet
Dert ehline tiryak gibi derman-ı eman ol
Lokmani düşün al edebi biedebandan
Şeyh Sa'dî Şirazi gibi kenzı ayan ol
Müştak ile Han Faik'i dünyada unutma
İdris-i Bitlisî gibi mazhârı şân ol
Üstadı suhan rühii Bağdadî ziyayı
Nacileri yad eyleyerek nale künan ol
Ey badi seher mahasali Hami zarım
Uğrat yolunu hıttai İran'a revan ol
Bul kabrini şeyh Sa'dii merhumu tavaf et
Son beytimi arz eyleyerek belirki hâzan ol
Bitlisli'lerin namina biçare hulusi
Esharı gülistâh'a esîir oldu Hulusi

18- Naim Şerefhanoğlu:

Halk şairidir. 1913 yılında Bitlis'in Hersan mahallesinde doğmuş, 1971 yılında vefat etmiştir. Hayatı Bitlis'te geçen bu şairimiz şiirlerini hece ve aruzla yazmıştır. Kitap bütünlüğünde yayınlanmamış ancak mahalli gazelerde yayınlanabilenlerine ulaşabildiğimiz şiirleri, aşk ve kahramanlık konuları ile methiye, münacaat, öğüt ve maniler şeklindedir. Şair şiirlerinde 'Demirci' mahlasını kullanmıştır.

Şark ilinin dürdanesi
Anayurdun bir tanesi
Hesapsızdır pervanesi
Ben meftunum Bitlis sana

Kimya mevcuttur dağında
Hazineler toprağında
Bülbül öter her bağında
Ben meftunum Bitlis sana

Kış bitince kalkınca kar
Cennet olur sanki bahar
Bülbül öter neylü nahar
Ben meftunum Bitlis sana

Sen sus Naim kendini bil
Metheylemek haddin değil
Bu gülşene bir nazar kıl
Ben meftunum Bitlis sana.

Bir başka şiirinde

Sen bu ismi ne zamandan alırsın
Tarihlerden haber veren DİDEBAN
Gözcü, bekçi manasına gelirsin
Geçmişleri beyan eden DİDEBAN

Lisanlarda ünlü adın sayılır
Engininde sıra evler yayılır
Şair Naim sana bakar bayılır
Her tarafı seyran eden DİDEBAN

NAZİRE

Sanma kardeş,	**H**erkesi sen,	**S**ırrına,	**S**ırdaş olur.
Herkesi sen,	**M**ahrem Sandın	**B**azısı	**K**alleş olur.
Sırrına,	**B**asızı,	**K**arışmaz,	**D**indaş olur.
Sırdaş olur.	**K**alleş olur.	**D**indaş olur.	**H**emdaş olur.

19- Dervişoğlu:

Ahlat ilçesinden olup, bir halk şairidir. Asıl adı Recep olan bu şahıs, Kavalcı Recep olarak tanınmıştır. Toplanan bilgilere göre Dervişoğlu, 1845'de doğmuş, 1915'de ölmüştür. Ömrünün büyük bir kısmı çalışmak için gittiği Batum'da geçmiştir. Saz da çalan Dervişoğlunun, sazı ile tasavvufa, hicivlere, methiyelere dair şiirler söylemiştir. Bu halk şairi ile ilgili bilgiler Ahlat İlçe Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğünden alınmıştır.

Ahiret haliyle ilgili bir şiiri:

Ahiret halini fikreyler misin,
Ne hizmete geldin sen bu cihana?
Cihanda ölümü zikreyler misin?
Nice kahramanlar geldi amana.

Aman, gönül verme dünya malına;
Düşersin tuzağa bakma alına;
Oku, okut gel hakikat yoluna
Tevhit ile dur sen merd-i merdane

Merdane dolan gel aşk meydanına
Umurun ısmarla kerem kanına
Sabret Haktan ne gelirse canına
Şikayet etme hem ben-i insana.

İnsanı ta nedip gıybet eyleme,
Hiç kimseye iyi kötü söyleme,
Ağraz edip leğbi löğbü dinleme;
Sakın dilin alıştırma yalana

Yalancı dünyadır havâi esme,
Fakir fukaradan hiç destin kesme,
Cahil meclisine ayağın basma;
Latife ederken çıkar imandan.

İman nedir? Okumamış bilmemiş,
Alim meclisine asla girmemiş,
Çıkacak canına zahmet vermemiş;
Varını, yoğunu dökmüş duhana.

Duhana ne emek sarfeder günde
Bakarak malını yakar önünde.
Yarın Hak Kadı, kendisi o günde;
Üç nesneden sual eder her cana.

Cana dersin seni sanma muavvez,
Her saatta verdi bize bin nefes.
Nereye sarfeyledin gel hesabın kes?
Diye bir gün çeker bizi divana

Divana varuben verelim cevap.
Sermaye yok ise halimiz harap,
Zebaniler türlü ederler itap;
Cümle gizli sırlar çıkar meydana.

Meydan-ı arasat başan dar olur,
İkincide genç ömründen sorulur
Münkir isen ağzan mühür vurulur,
Cümle azaların gelir lisana.

Lisan-ı fasihle eyler şehadet,
Der ki: "Bizim ile işledi elbet,
"Ahır ömrüne dek etmişiz hizmet
"Biz şahidiz edebilmez bahane"

O adam ne yere geçer arından
Üçüncü suali kesp-ü karından
Habbeden kubbeye külli varından
Kimden aldın? Kime verdin? Arını.

Aranır defterler cümle seraser,
Sorarlar bizlerden dördüncü bab
İlm-i nafi talim ettinse eğer;
Rahmeti çok okuyana, yazana.

On ednadır, yüz evsettir, bin âlâ
Neler ihsan etmiş Hazret-i Mevla
Hulusun tam eyle, şüphe yok asla
Keşfolur vilayet, kalbin uyana

Okuyup yazasın Kelam-ı Kadim
Olursun hep cümle işlere nadim
Gel tarik-i Hakk'a, git sen bir alim
İhtiyacın defolunur son tane

Uyanırsan gece hab-ı nazından
Vasıl eyle Hakk'a her niyazından
Bir kez Allah lafzı çıksa ağzından
Azametle: "Lebbeyk kulum" der sana

Sende emel varsa gel eyle amel:
İlmine amel et, takvadan temel;
Senetleştik Kalubela'dan evvel;
Hacerülesvette aht ü peymane

Aht ü peymane bel bağlamalı
Göz yaşı döküp ciğer dağlamalı,
Secdeye kapanıp kan ağlamalı,
Vakit geldi, çattık ahir zamane

Zaman ahir oldu, tarihler doldu,
Cümle alametler huzura geldi,
Dünya döndü, devir Mehdiye kaldı
Münafıklar içimizden paklana.

Paklanır mı bu bulanık çirişler
Gözüm, sarhoşlara kaldı her işler
Sefahata gitti bunca kuruşlar,
Yazık oldu beytilmal-ı sultana

Sultanımız verdi bize maaşı
Areyleme arka ile taş taşı,
Geç canan ü serden, koy yere başı,
Dünya dönü kaldık ahir zamana

Daha durulmaz bulanık çirişler,
Cümle sarhoşlara dayandı işler,
İmdat etmiyor artık üçlerle beşler;
Dervişoğlu Hak ile ol
Çekil çık git bir yana.

Dervişoğlu'nun Tahtı Süleyman Mahallesinde kıldığı cuma namazı sırasında çaldırdığı çorap için söylediği dizeler ise şunlardır:

Cuma namazını kıldım selamet
Dere mahlesinde koptu kıyamet
Çorap hırslıyeni olsun melamat
Bu sefil dervişim kaldı çorapsız.

Çorabımı serdim köşkün damına;
Kıran ese davarına, malına,
Yedi ay ısıtma gire canına;
Bu sefil Derviş'im kaldı çorapsız.

Çorabım yeşildi, etrafı kara,
Devasız dertlere Hak etsin çare
Çorabı aldılar kaldım biçare;
Bu sefil Derviş'im kaldı çorapsız.

Aşık olduğu Zeliha'nın nazlanması karşısında söylediği sözler:

Dervişoğlu bu hallere
Maildir gonca güllere,
Yaz günü düşse yollara,
Kar yağar, boran toz olur.
Kırk yaşında karı sevse
Naza çeker kız olur.

Dervişoğlu'nun aşıklar meclisinde, Kararı ile girdiği atışmada Karari, Dervişoğluna bir muamma sorar.

Bir muamma söyleyem bil ki hazandır tanesi
Yavrusu karnında doğmuş turna dişli anası?

Dervişoğlu, Karpuz cevabını verir cevap Ebucehil karpuzu olduğundan Dervişoğlu paranın yarısını alır. Karari topluluk karşısında küçük düştüğü hissine kapılır ve işi şahsiyete dökerek şiirle Dervişoğlu'na hakaret eder.

- Karar-i

Hey Aslan Bey atfeyle Dervişoğlu'nun suçunu,
Yükleyelim berhaneye kavalını göçünü
Mevlam Kararıye verse üç beş yüz keçi
Tam bana çoban olur bu Dervişoğlu

- Dervişoğlu

"Bir nazar kıl sen sağ ile solan,
Oturan beylerde gelsin otağan
Çobana da lazım senin kimi kurt boğan
Sürüye kurt değmiye ha baba Kararı"
Dervişoğluna ait bir muammada şöyledir:
Bir küçücük nesne gördüm gayet ince canı var,
Canı yoktur, teni var, savti yok, lisanı var.
Başı birdir, dili iki, kendisi hiç söylemez;
Söyleyende bu alame cevahir ihsani var.
Gah koyarlar cah içine, ol vakit ölür, yatur;
Gah o cahdan çıkarırken teprenir gür canı var.
Aşık olan çabuk ersin bu muamma sırrına
Cevap: Kamış kalem

20- İbrahim Bin-i Abdullahul Hilatî

Ahlatlı olup Mısırda yaşayan bu bilim adamı kimyagerdir. Lacivert boyayı bulması ile ünlüdür. Tıp ilminde de bilgisi olan Hilati Mısır sultanının rahatsız olan oğlunu tedavi etmesi sebebi ile sultanın takdir ve yardımlarına sahip olmuştur. 1322 yılında 80 yaşında vefat eden Hilati'nin eşyaları arasında kimya araçları, cam şişeler altın, hikmet fal ve yıldızlar ilimine ait kitaplar bulunduğu yazılmıştır.

21- Mehmet Bini Ali Bin El Hüseyin Ül Hilatî

Türk aleminin en büyük hukukçularındandır. Kendisine Ebulfadl Kadı lakabı takılmıştır. Ahlat'lı Hüseyin Kahire'de kadılık yapmış, Kavaidüşşer ve Zevabitülasıl isimli eserlerin sahibidir. 1276 yılında vefat etmiştir.

22- Mehmet Bini El Muhis Ül Hilatı

Tarihçidir. Fütuhulbilazeri esirinin müellifi meşhur Ahmet kitabının açıklamalar kısmında Ahlatlı Mehmediden zikreder.

23- Ahlat'lı Necmettin

Ahlat'ın yetiştirdiği alimlerdendir. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmeyen Necmettin'in Arapça bir eseri vardır. Eser müneccimlikle ilgili olup, yıldızlardan hüküm çıkarmaya yöneliktir.

24- Fahrettin Ahlatî

Bitlis'li bir astronomdur İlhanlı Devletinin kurucusu Hülagü Han'ın bugünkü Van'a hudut olan İran'ın Mera şehrinde yaptırdığı rasathanede diğer Türk alimleriyle çalışmıştır. Bu rasathanede 12 burcun gösterildiği, güneşin doğumundan batımına kadar geçen süre zarfında pencerelerinden giren ışıklara göre saat tesbit edildiği bilgileri vardır. O zaman bilinen 'Rub-u meskün' yeri iklime tahsis edilmiştir. Her iki iklimi temsil eden hayvan ve bitkilerden birer resim yapılmıştır. rasathanede, meteorolojik olayların tesbiti için özel aletler kullanıldığı ve Rasathanede Müeyidettin ve Necmeddin adlı iki Türk ulemanında görev yaptığı vakidir.

25- Said-i Nursi: (1876-1960)

1876 yılında Bitlis'in Hizan ilçesinin Nurs köyünde doğmuştur. Arapça ve İslami ilimlerle ilgilenmiş bu alandaki başarılı çalışmaları neticesinde kısa sürede çevrede tanınmış, Van ve İstanbul illerinde çalışmalarda bulunmuştur.

Rusların doğu illerini işgali sırasında gönüllü katıldığı Milis Teşkilatı içinde alay komutanı olarak talebeleri ile birlikte harbe katılmış 1916 Rus işgali sırasında Ruslara esir düşmüş, Sibiryaya gönderilmiş, 1918 yılında Rusyadan kaçarak önce Almanya sonra da İstanbul'a gelmiştir. 6000 sayfalık Risale-i Nur Külliyatı vardır. 1960 yılında Urfa'da vefat etmiştir.

YAŞAYAN ÖRNEK ŞAHSİYETLER

1- Kamran İnan

1929 yılında Bitlis-Hazan İlçesi, Gayda köyünde dünyaya gelmiştir. Hukuk Fakültesi ve Cenevre Üniviersitesi Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirmiş politikacı ve Diplomattır. 1977 yılından beri Bitlis milletvekili olarak parlementoda görev alan İnan, 1999 seçimlerinde Van'dan parlementoya girmiştir. Nato Genel Sekreter Yardımcılığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Devlet Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur.

Kamran İnan'ın "Devlet İdaresi' - 'Siyasetin İçinden' - 'Hayır Diyebilen Türkiye' Dış Politika ve Dünden Düşünceler" isimleriyle yayınlanmış eserleri vardır.

2- Prof. Dr. Emir Tekin Altınbaş

1936 yılında Bitlis'te dünyaya gelmiştir. 1959 yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesini bitirmiş 1979 yılında Lif Teknolojisi alanında profesörlüğe yükselmiştir.

Halen Uludağ Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesinin Tekstil Mühendisliği Bölümü Tekstil Bilimleri anabilim Dalı Başkanı olarak görevini sürdüren Altınbaş'ın bilimsel çalışmaları yanında ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış, kongre ve sempozyumlarda sunulmuş 50 yi aşkın makalesi vardır.

3- Prof. Dr. Tümer Uraz

1936 yılında Bitlis'te dünyaya gelmiştir. 1962 yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Genel Zirai Bilgiler Bölümü'nü bitirmiş 1980 yılında Süt Teknolojisi Bilim Dalı Profesörlüğüne yükselmiştir.

Halen Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Süt Teknolojisi Bölüm Başkanı olan Uraz'ın ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış kongre ve sempozyumlarda sunulmuş 80'i aşkın makalesi bulunmaktadır.

4- Prof. Dr. Ahmet Rumeli

1938 yılında Bitlis'te dünyaya gemiştir. 1962 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesi Kuvvetli Akım Bölümünden birincilikle mezun olmuştur. Aynı yıl asistan olarak girdiği Orta Doğu Teknik Üniversitesinde 1980 yılında Profesörlüğe yükselmiştir.

Değişik üst kamu görevleri yanında Sudi Arabistan Kral Abdulaziz Üniversitesinde yedi yıl profesörlük görevinde bulunan Rumeli 1988 yılından bu yana ODTÜ 'nde Profesör olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Çalışmalarındaki başarıları sonucu aldığı birçok ödül yanında ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış kongre ve sempozyumlarda sunulmuş 50 yi aşkın makalesi vardır.

5- Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR

1941 yılında Bitlis'te dünyaya gelmiştir. 1963 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirmiş 1988 yılında Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı Profesölüğüne yükselmiştir.

1983-89 yılları arasında A.Ü. Türk Dili Bölüm başkanlığı 1992-95 yılları arasında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığı görevlerinde bulunan Zülfikar halen Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı Başkanlığı ve Türk Dil Kurumu Başkan Yardımcılığı görevlerini yürütmektedir. Amerika'da (Losangeles) ve Hollanda'da hocalık yapmıştır.

Dr. Hamza Zülfikar'ın ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış kongre ve sempozyumlarda sunulmuş 90'ın üzerinde makeleleri yanında 'Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları' - 'Bitlis-Muş Yörelerinde Halk Kültürü, Atatürk ve Kuvayı Milliye Hareketleri - Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler' yayınlanmış eserlerinden bir kaçıdır.

6- Prof. Dr. Alper URAZ

1946 yılında Bitlis-Tatvan da dünyaya gelmiştir. Ulaştırma Bakanlığından kazandığı yurtdışı bursu ile 1967-1975 yılları arasında İngiltere'de Salford Üniversitesinde mühendislik ve lisans üstü öğrenim görmüş 1984-91 yılları arası Malezya Teknoloji Üniversitesinde çalışmış ve 1988 yılında Profesörlüğe yükselmiştir.

Halen Hacettepe Üniversitesi Elektrik ve Eletronik Mühendisliği Bölümünde Devreler ve Sistemler Ana Bilim Dalı Başkanlığını yürüten Uraz'ın ulusal ve Uluslararası dergilerde yayınlanmış, kongre ve sempozyumlarda sunulmuş pek çok makalesi vardır.

7- Prof. Dr. M. Ali OTO

1954 doğumlu olup 1976 yılında Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olmuş aynı yıl doktora çalışmalarına başlamış 1990 yılında Kardiyoloji Bölüm Profesörlüğüne yükselmiştir.

Halen Hacettepe Üniversitesi Kardiyoloji Ana Bilim Dalı Profesörlüğü görevini yürüten ve konusunda otarite sayılan M. Ali Oto'nun ulusal ve uluslararası tıp dergilerinde yayınlanmış, kongre ve sempozyumlarda sunulmuş 50'yi aşkın bildirisi bulunmaktadır.

III. HALK EDEBİYATI

Türk edebiyatının bütünü içinde halk kitlesinin zevki düşünce yapısı inanç ve hayat görüşlerini yansıtan anonim ve ferdi eserlere halk edebiyatı denilmektedir. Edebiyatın bu bölümü anlatım türleri, nazım türleri ve tiyatrodan meydana gelmektedir. Halk edebiyatının belli başlı kaynakları sözlü gelenek, cönk ve mecmualardır.

A- ADLAR

YER ADLARI

Bitlis'te geçen semt isimleri incelemeye değer bir konudur. Bazı adlar semtin özelliğine dayanır. Bazılarında ise şahıs adları yer alır. Bunun yanında kullananın, bağışlayanın oturanın veya mizahî olarak kolay tarif edilebilmesi için, bazı şahısların adları eklenerek söylenen ev, sokak, kemer, dükkân, mescit, meydan han, yol, çeşme gibi yer adları da mevcuttur.

Halen kullanılan bu isimler ve yer adları söylenmeden çoğu yerler tanınmaz. Bunlar;

Acısu, Sütlü bılağ, Şorki, Altın kalbur, Çim çölmüğü, Hacı Ömer bılağı, Ali Ağa bılağı, Kurubulak, Kort bılağı, Paşa bılağı, Gazibey bılağı, İsmet bılağı, Kilise bılağı, İskender bılağı, Serbiyaz bılağler, Çift bılağ, Kılınç bılağı, Lolo bılağı, Çırağ gölü, Malle gölü, Şumun köprüsü, Köprü altı, Alemdar köprüsü, Taş köprü, Gazibey köprüsü, Begiye köprüsü, Hatuniye köprüsü, Sindiyan köprüsü, Hindrekatar kilisesi, Şeytan pazarı, İplik pazarı, Avıl meydan, Gökmeydan, Buğday meydanı, Ateş tarlası, Şıhıs tarlası, Pirinç tarlası, Tarikan tarlası, Girik, Sapikor, Acusu, Fatiha yokuşu, Kemberin yokuşu, Taş kentere, Kentere, Ali Ağa yokuşu, Çirik düzü, mamko düzü, Kurt düzü, Hasan ağa kaşı, Melkava, Uzun bağ, Azo bağı, Dingo bağı, Şerifbey tepesi, Karedere, Esmo deresi, Aşur deresi, Esen tepe, Pervane, Dideban, Aslan kaya, Kızılkaya, Küllü tepe, Helizan, Cennet korti, Hersan korti, Kale altı, Çatı altı, Arese altı, Han hamamı, Paşa hamamı, Kanlı köprü, Arap köprüsü, Has bahçe, Velibeyler, Hamza Çelebiler, Mahallebaşı, Ket mahallesi, Kışlalar, Şeh Hasan Hoca, Memi Dede, Şeyhıl Garip, Üryan baba (Çıplak baba), Şeyh Mahmut, Şemsi Bitlis, Kadiriler, Kureyşi, Sofiler seküsü, Çinetloğ, Kıther, Tıkılban, Altpeştemal, Kasarcılığ, Sareyil, Derecen, Dinge başı, Şene şen, Şerpik, Muhsi cerciş, Mırcatloğ, Kırnapet, Karçin başı, İlan dırılten, Küpe bılağleri, Esametler, Cılvırlar, Abdulağa dağı, Camu deresi, Çayırloğ, Helfe bılağı, Kasekrej, Dijik, Aveh, Meşe malesi v.b.

Koç Bılağı

AİLELER

Bitlis'teki aileler Merhum Celal Kayaoğlu'nun "Bitlis'i Tanıyalım" kitabından alınmışdır. Bu ailelerden büyük bölümü Bitlis'ten ayrılarak göç etmiştir. En fazla göç veren şehirlerin başında gelen Bitlis'te köyden şehre yaşanan göçle aileler aşiret ve köy adları ile anılmaya başlamışlardır. Bunlara Male Kalo , Male Ezdo , Male Şefkat, Male Levent, Male Emo, Male Mehmet, Zenderliler, Müzikliler, Etmenekler, Nehyeliler, Haçükanlılar gibi. Mal kelimesi burada ev anlamındadır. Nitekim Levent Evi, Zülfikar Evi diye de kullanılır.

Taş Mahallesi;

Bozi Aliler Şefkatlılar, Hamza Çelebiler, Köseler, Dilanlar, Veli Beyler, Kara Yılanlar, Atmacalar, İlyaslar, Tosyalılar, Bebolar, Hüseyin ağalar, Haci Resullar, İskender Oğulları, Orakçılar, Reşkolar, Ankıtolar, Ali Kulular, Hizanlı oğulları, Bitlis ağaları, Nevcanlar, Geboloğulları, Abbaslar, Barutçular, Kuşçular, Kırnapetler, Çırpan Hüsolar, Bindikler, Deli Amolar, Muşluoğulları, Gazibey oğulları, Kazazlar, Lâleler, Mermutlular, Esat oğulları, Çilekdizler, Deli mollalar, Haci Hasanlar, Kavnaslılar, Nesimi oğulları, Haci Necmettinler, Cemal Oğulları, Otolar, Kayaoğulları, Seferbey oğulları, Beyaz oğulları, Bişarevi, Şekersıçanlar, Patlıcanlar, Mamkolar, Cinoğulları, Aladinler, Şerbetçiler, Rüstem ağalar, Karinohlular, Çivikler, Hoca Ahmetler, Çit Kaliler, Uysallar, Balcılar, Uncular, Ölekliler, Arınçlar, Haci Salihler, Şeyhanlılar, Pavikliler, Karslıloğulları, Çift Kayalar, Karacalar, İsmail Ağalar, Halenzerliler.

Zeydan Mahallesi

Kazancılar, Şahinolar, İmhaniler, Kaya Ahmoları, Gegiler, Molla Numan evi, Kakılar, Kalolar, Nasırzedeler, Hersatlılar, Yusuf Paşalar, Çürükler, Kerküşler, Durmuş evi, Pire evi, Pürmüzler, İbrahim zadeler, Tomburacılar, Dizdarlar, Zülfükarlar, Çançolar, Malamusalar, Muhtar Şabolar, Haci Şerefler, Tahinciler, Haci Mehmetler , Mehter Başılar, Hacı Davutlar, Derviş Gogo evi, Şeyh Haydar evi, Kara Yakuplar, Akbalıklar, Dalkıranlar, Yaho Babalar, Sürümlüler, Şeytan Davolar, Zeydanlılar, Hüseyin ağalar, Muştak Babalar, Karasalar, Sahteler, Tınarlılar, Ziyaretliler, Kaleliler, Gellâçlar, Seyadoğulları, Haliler, Çerçi evi, Topçular, Alikolar, Arbetanlar, Karabaşlar, Abaslar, Kirpolar, Şeyh Dursunlar, Şirvanlar, Purto evi, Kişolar, Hırsızlar, Goloşolor, Deli Berholor, Molla evi, Kalo Evi, Sadı evi, Molla Ali Kazılar, Lola Evi, Meco Evi, Keleşolor, Melek Musolar, Taha Evi, Çilkadar Evi, Çelebaşı Evi, Deli Hassolar, Berberoğulları.

Hersan Mahallesi

Aşurlar, Balcılar, Polatlar, Hacı Yusuflar, Müezzinler, Çılvır oğulları, Bezirgânlar, Kadriler, Kara oğulları, Ser kesenler, Ölekliler, Lirtliler, Hatiboğulları, Korcanlılar, Zırkılılar, Kilercier, Hersanlılar, Şerefhanlar, Abdüselâmlar, Humaçlılar, Orakçılar, Sıçan oğulları, Sekiz kuruşlar, Sıhçi oğulları, Paliler, Bubiler, Hali Aliler, Botanlılar, Amatlar, Haci Rüstemler, Arpetliler, Şerbetçiler, Toso oğulları, Şabanolar, Varkanıslılar, Ambaroğulları, Adolar, Mamikler, Acemoğulları, Yakolular, Çorsenliler, Oranıslılar, Hıvrısliler, Saruhanlar, Beytolar, Cangolar, Aldanmazlar, Saatçılar, Kasa kirejler, Keremoğulları, Koroklular, Aysolor, Mazran şeyhleri, Ahenkçiler, Uçarlar, Evşin evi, Şemsi Bitlisler, Hevintler.

İnönü Mahallesi

Bapirler (Babür), Müftüler, Kürümler, Ölekler, Boryanlılar, Şefkatlılar, Subaşılar, Mişkolar, Küfreviler, Şeyh Emin Efendiler, Hacı Yahyalar, Şalcılar, Turanlılar, Abdal Çavuşlar, Şeyh Babolar, Vaızlar, Markuşlar, Mir Mahmutlar, Hamamcılar, Yeterler, Muçikler, Kurdoğulları, Seyidoğulları, Çoban oğulları, Şeyh Hassolar, Gencerler, Haci Hassolar, Malağanolar, Mutavlar, Ahlatlılar, Hasaranlılar, Haci Rüstemler, Polis Mustafa Efendiler, Ambaroğulları.

LAKAPLAR

Bitlis'te kişiler samiyet hoşgörü ve iyiniyetle isimleri yanında verilen lakaplarla çağrılırlar. Bilinen birçok lâkap kişilerle özdeşleşmiş o kişinin ismi yerine önce lâkabı bilinir olmuştur.

Kişinin özelliği ile ilgili olan ve il merkezinde söylenilen ve bilinen lakapların bazıları şunlardır:

Arap, Babe Giro, Bable, Baloğ, Babgo, Borbor, Bori, Bırçi, Bozo, Cozan, Cinayet, Cico, Cıme, Ceco, Cılet, Çamor, Çoro, Çibino, Çiyan, Çoratan, Çitê, Çiro, Çimeter, Çıne, Çizo, Çoto, Çako, Çatbaş, Çapanoğlu, Dando, Davaro, Dringo, Dijo, Dıranzer, Defçi Celo, Dokuzlu, Dandiko, Eli Höç, Fındıko, Enco, Fotör, Gavur Ali, Gamiş, Geyto, Goto, Haço, Hayızer, Hırço, Hım hım, Hındo, Hışke, Horoz, Hosro, Hıto, Hırdo, Juji, Kavurme, Kakilo, Karçino, Kartal Yaşar, Kelle Zeyno, Kesero, Keflandi, Keşmer, Kling, Klipiçe, Kaşo, Kokoroz, Kartolo, Kito, Kerekız, Kıre, Kıno, Koto, Kopo, Lore, Lolo, Muço, Mındano, Muçikoğlu, Mılorki, Montofon, Memoş, Muşo, Mındo, Noke, Nohuda, Papino, Poto, Pıstik, Pırço, Pılıng, Pıto, Pıre, Pirikur, Reyhano, Süslü, Şüşe, Şıltê, Tapezer, Tronaga, Tilki, Tintin, Tıhte, Tas, Tivist, Taptape, Zebeşo, Zere, Zozo.

B- ANLATIM TÜRLERİ

HALK HİKÂYELERİ (Hekat)

Bitlis'te Hekat olarak adlandırılan halk hikâyeleri Dede Korkut tipi hikâyelerden sonra doğmuş zamana, muhite göre gelişerek sözlü bir gelenek halinde sürüp gelmiştir. Hikâye-Hekat bu konuda bilgi ve becerisi olanlar tarafından anlatılır ve bunlara hekat anlatan (hekatçı) adı verilir. Hekat anlatıcısı hangi eve gelmiş ise komşular o evde toplanır. Bitmeyen hekat-hikâye ikinci bir toplanma yeri belirlenerek bırakılır. Toplantılarda genelde arada yemek ve çerezler yenir çaylar içilir. Hekat anlatımı denilen hikâye anlatımı günümüzde yapılmaz olmuştur. Antalımlarda anlatıcının dinleyicilerin dikkatini toplamak için tekerleme söylemesi adettendir.

Evvel zaman içinde
Helbir saman içinde
Pireler berber iken
Eski hamam içinde
Men babamın beşiğini
Tıngır mıngır sallar iken
Hamamcının tası yok
Kulhancının baltesi yok
Çarşide bi adem gezer
Pantolonunun ortesi yok

Diye başlayan ve *gel zaman git zaman* diye devam eden hikayelerin sonunda. *"Gökten üç elma düştü, biri bunu yazana, biri anlatana biri de dinleyenlere"* diyerek bitirilir. Veya sonucuna yalan olduğunu söyleyeceği hayal mahsulü olaylar anlatarak başlar.

-Ben küçükken arıcılık yapardım. Bir gün baktım arılardan biri kayboldu. Çıktım aramaya; bir dağa gittim baktım ki, rençberin biri benim arıyı tutmuş çüte tahmış. Arıyı elinden aldım geldim, baktım ki boyunduruk arının boynunu yara etmiş. Ben de yerden bir parça çamur alıp arının boynuna vurdum. Meğer çamurun içinde ceviz tohumu varmış. Bir gün baktım arının boynunda bir ceviz fidanı çıktı. Bu fidan öyle büyüdü öyle büyüdü ki cevize çıkmaya imkân yok üstünde de bir tarla olmuş. Anam dedi ki "Çık bu tarlayı sür." "Ana ben bu cevizin başına nasıl çıkam?" Anam "Çütü boyunduruğu ceplerine koy, camuşları da boynun köküne al çık" dedi ben de öyle yaptım, çıktım tarlayı güzel bir çiftledim ve tohum ektim, tohum ekerken camuşun birini kaybettim. Camuşu çok aradım bulamadım. Tohum ekerken, ekini biçerken, buğdayı değirmende öğütürken, unu elerken, hamur ederken ve ekmeği yerken hep aradım bulamadım. Öyle kuş avladım ki başından kule, leşinden kale yapılır. Yoruldum oturdum bir suyun başına çöreğimi çıkardım, çöreği nasıl yardımsa baktım bizim camuş horliye, horliye yatıyor.

-Babam küçüktü ardıma ağladı, ben de arkama alıp çarşıya götürdüm. Dükkanda yumurta gördü, istedi. Ben de bir tane aldım. Yolda gelirken düştü elindeki yumurta kırıldı. Yumurta üç parça oldu; Birde ne göreyim bu üç parçanın içinde bir tarafta demirciler demir döğer, bir tarafta marangozlar çalışır. Bir tarafta da Osmanlı ile Rus harp ediyor.

Karıncaya vurdum palan
Yedi yerden çektim kolan
Söylediklerim hepsi yalan.
Kışın donan yorgana dolan.

Bu bölümde yeralan Derdi Yok - Yaralı Mahmut hikâyeleri, Malhan Hazinesi, Kırk Kardeşler, Yarılı, Polatoğlu, Sihirbaz Hoca ve Yumurta Efsaneleri ile Kaval Çalma Meraklısı Çoban ve Kayıp Kız masalları Ahlat Halk Eğitimi Merkezi Müdürlüğünden alınmış olup derleyicisi belli değildir.

1- DERDİ YOK HİKAYESİ

Ahlat'ta Mirza adında fakir bir genç Ahlat beyinin kızı Zülfüsiyah'a aşık olur. Mirza her ne kadar kızı babasından istetir ise de fakir olduğu için bey kızı Zülfüsiyah'ı Mirza'ya vermez. Karasevda olan Mirza kahvede, pazarda ve bulunduğu meclislerde Zülfüsiyah üzerine türküler söyler. Mirza'nın bu hareketi Ahlat Beyini çok rahatsız eder. Bey Mirza'ya haber gönderir benim kızımdan vaz geçsin ona başka kız alayım, ona ihsanlarda bulunayım. Mirza kabul etmez söylemeye devam eder. Ahlat'lılar Mirza'ya DERDİYOK lakabını takarlar. Ahlat beyi Derdiyok'u iyilikle yola getiremeyeceğini anlar şiddete baş vurur; Derdiyok'u zindana atar. Derdiyok zindanda iken babası ölür, beyin meclisinde bulunanlar babasının cenazesinde bulunmak üzere Derdiyok'u zindandan çıkarması için beye ricada bulunurlar. Bey de; türkü söylememek şartı ile izin verir. Derdiyok zindandan çıkıp babasının mezarına gider, babasını defneder, beyi mezarın başında görünce Zülfüsiyah aklına düşer kendini kaybeden Derdiyok beye dönüp şu türküyü söyler.

Ne yaptım neyledim bilmem ben sana
Eyledin sen beni perişan felek
Bulamaz bir adam senin izini
Yorulur seninle yarışan felek

Mevla'yı Zülcelâl her şeyin başı
Onun emridir dünyanın işi
Sana bühtan eder bilmeyen kişi
Cahilin işine karışan felek

Derdiyok yad eder Zülfüsiyah'ı
Babam vefat etmiş emri ilâhi
Geçirdin başıma yünden külâh
Eyledin sen beni Dervişan felek

Bu türküde Derdiyok yine Zülfüsiyah'tan bahsettiği için beyin gazabına uğrar, bir daha çıkmamak üzere zindana atılır ve zindanda ölür.

2- YARALI MAHMUT HİKÂYESİ

Eskiden Ahlat'ın ismi Oğuz şehri imiş ve Oğuzlar yaşarmış. Bu zamanda bu şehirde çok zengin bir tüccar var ki, büyük kervanlarla dünyanın her tarafına mal götürür satar. Bu zengin kişinin iki oğlu var. Birinin ismi Mahmut, diğerinin ismi Ahmet'tir. Bu adam hastalanır, oğullarını yanına çağırır; "Bakın oğullarım size iki vasiyetim var; her nereye giderseniz kendinize bir han yapın. Dara düştüğünüz zaman üst kattaki odamdan bir ip asmışım o ipte kendinizi asasınız."

Mahmut adındaki büyük kardeş başına toplanan dalkavuk arkadaş gurupları ile babanın bıraktığı serveti yiyip bitirdi. Mahmut parayı bitirdi ve çok fakir oldu. Mahmut'un arkadaşları Mahmut'u unuttular arkadaş toplantılarında aralarına almadılar. Bu duruma çok üzülen Mahmut eve kapanıp düşünmeye başladı, annesi oğlum bunlar seni değil paranı seviyorlardı. Paran bitti hepsi seni terk etti. Suç senin der cezanı çekeceksin. Mahmut'un bu duruma çok üzülen anası bir tavuk kesip güzelce kızartarak al oğlum bunu götür arkadaşlarınla beraber ye. Mahmut bohçasını alıp arkadaşlarının yanına giderken yolda yorulur bir kayanın üzerine oturur. Bu sırada bir kuş gelip bohçayı kapar kaçar. Mahmut eli boş arkadaşlarının yanına gider. Selâm verir bir kısmı selâmını alır bir kısmı almaz. Mahmut durumu anlatır arkadaşları hadi ordan yalancı diye Mahmut'u azarlarlar. Fakir Mahmut doğru da söylerse sözüne inanılmaz.

Mahmut başka çaresinin kalmadığını düşünerek babasının ikinci vasiyetini yerine getirerek kendini üst kattaki ipten asar. İp kopar ve bir teneke altın yere dökülür. Eski alışkanlığını üzerinden atamayan Mahmut bu altınları da arkadaşları ile har vurup harman savurur. Para bittiğinde yine arkadaşları tarafından dışlanan Mahmut bu sefer üzüntüsünden hastalanır.

Mahmut hasta yatağında yatarken Oğuz şehri padişahı bir gün vezirlerini toplayıp sohbet ederken "Vezirlerim benim padişahlığımın üzerinde padişahlık var mı?" der. Vezirlerden biri:

-Evet padişahım var

-Kim var?

-Acem şahı var; çünkü onda iki tane "çemçirak" taşı var, onlar senin elinde olursa senin padişahlığın üzerine padişahlık olmaz.

-Nasılmış o taşlar?

-O taşlar gece ışık saçar, geceyi gündüz gibi aydınlık yapar.

Padişah bu haberi alır almaz, elini masaya vurdu: -Vezirim yediden yetmişe silah altına toplanıp Acemlere harp ilan edip, o taşları acem şahından getireceğiz. Bu karar üzerine vezir herkesi silah altına topladı. Yolları tanıyan birine ihtiyaç duyuldu, yolları tanıyan birini bulmak için Oğuz şehrinin (Ahlat) her tarafına tellallar çıkarıldı, orduyu gece gündüz götürebilecek, konaklatabilecek birinin bulunması istendi.

Mahmut'un babası büyük tüccar olduğu için Mahmut babasının kervanı ile birkaç defa daha İran'a gidip gelmişti. Padişah'ın fermanını tellaldan duyan Mahmut fazla bağırma beni padişaha götür der. Tellal baktıki bu zengin ve hatırı sayılır bir tüccarın oğlu Mahmut. Bilmiyor ki Mahmut herşeyi tüketmiş fakir olmuş. Mahmut padişahın huzuruna çıkar, padişah Mahmut'a bakar ve Mahmut'u gözü tutar.

-Oğlum delikanlı yiğit birisin, ordumu Acemistan'a götürebilecek misin?

-Padişahım kırk gün bana müsaade edeceksin, kırk gün sonra senin ordunu Oğuz (Ahlat) şehrinden çıkaracağım. Acemistan'a varıncaya kadar bir tek askerin burnu kanamayacak aksi olursa boynumu vur.

Padişah haznedarına emir vererek Mahmut'un istediği parayı da verdi. Mahmut aldığı iki güğüm altını hamallara verip eve getirdi. Anasına bugün ahbaplarımı yemeğe davet edeceğim çok çeşitli yemekler yap. Anası: "Oğlum Allah seni elimden alsın sen babanın servetini yedin, şimdi padişah'ın altınlarını bu dalkavuklara yedireceksin padişah seni öldürür. Altınları götür padişaha geri ver padişahın pençesi zordur.

-Aman ana bir günün beyliği beyliktir. Sen benim sözüme bak lazım olacak herşeyi göndereceğim ahbaplarım bana davetlidir.

Mahmut'un iki güğüm altın aldığı duyulur, dalkavuk ahbapları yine etrafını sararlar. Mahmut "Arkadaşlar bu akşam yemeği bizde yiyeceğiz bana davetlisiniz" der. Arkadaşları daveti sevinerek kabullenirler, Mahmut bir demirciye gidip bir altın vererek başı top bir gürz alır. Mahmut çarşıdan lazım olanları alıp hamallarla eve gönderir. Akşam Mahmut'un evinde çok zengin bir sofra kurulur, anasına sofraya kenarı kesik bir tas bırakmasını tembih etmiştir. O tas da sofranın kenarına bırakılmış. Arkadaşları Mahmut bu güzel sofrada bu tasın işi ne diye sordular; Mahmut'ta tarlada fareler tasın kenarını yemişler dedi. Arkadaşlarının hepsi inandılar biri bizim kazanın dibini delmişlerdi biri bizim pencerenin şişlerini yemişlerdi diyerek Mahmut'un sözünü pekiştirmeye başlamıştır. Fırsat kollayan Mahmut hemen ayağa fırlayıp bre leş kargaları size tavuğumu kuş götürdü dediğim zaman yalan söylüyorsun diyen siz değil misiniz fare hiç demir yer mi? Evimden defolun. Mahmut bunları yemek yedirmeden kovdu. Kardeşi Ahmet'i çağırarak bu yemekleri köyün fakirlerine dağıtacaksın kalanı da köyün kedi ve köpeklerine vereceksin dedi.

Mahmut 39 gün yattı 40. gün kalktı baktı ki asker bütün silahlanmış kendisini bekler. Mahmut annesinin elini öpüp padişahın yanına geldi.

- Hazır mısın evladım?

- Hazırım .

- Bak Mahmut seni serasker yapıyorum askeri sen götüreceksin.

- Mahmut askeri gece yatırdı gündüz götürdü, Acemistan'a vardı. Acemin payıtahtı olan İsfehan'a orduyu salimen getiren Mahmut Padişah'a:

- Padişahım benim vazifem bitti, işte sana İran , işte sana ordun.

- Yoo olmaz seni serasker yapmışım işi yürüteceksin. Ben çadırda olacağım. Mahmut; peki öyle ise İsfehan'ı kordon altına alacaksın ve her asker onbeş ateş yakacak.

Acem Şah'ı da vezirleri ile otururken baktı ki şehrin etrafı ateşe bürünmüş, hemen tahtından inip iki elçi gönderip durumu öğrenmek ister. Elçiler Mahmut'a varıp bu ne haldir, bu ne maksattır diye sorarlar. Mahmut;

- Ben Oğuz şehrinin padişahıyım, padişahınızda bulunan "çemçırak" taşlarını almaya gelmişim. Ya taşları verirsiniz ya da ülkenizi arpa tarlasına çeviririm. Elçiler durumu gelip padişahlarına bildirirler. Şah vezirlerini toplayıp durumu müzakere ettiler, vezirler kan dökmeyelim taşları verelim dediler. Padişah bir de hanımından ve kızından sormak ister. Hanımının yanı-

na gidip durumu anlatır; hanımı vezirlerin ne diyor diye Şah'a sorar Şah da vezirler verelim diyorlar öyle ise ver halkın kanını akıtma der. Bu sırada uyumakta olan Şah'ın kızı Mahbup uyanır. Baba bu gelenler kimdir diye sorar, babası da Oğuz şehri padişahıdır der.

Bunlar ülkemize niçin gelmişler "çemçırak" taşları için gelmişler der. Mahbup babasına sorar; Ne yapacaksınız? Padişah da vezirler ve annen verelim diyorlar. Ben de verelim diyorum. Mahbup babasına itiraz eder. Bugün taşları, yarın karını öbür gün de gelir kızını alırlar. Asker savaşa hazır olsun, askerin bittiği yerde meydana ben çıkacağım. Babası her ne kadar yalvarırsa da Mahbup'u fikrinden çeviremez. Şah başka çare kalmayınca savaşa karar verip ordusunu topladı. Savaş kararı Mahmut'a ulaştı.

Sabahleyin iki ordu savaşmaya başladı. Tek tek kılıçla savaşılan savaşta Oğuz askerleri Acem askerlerini öldürüyorlar, askerlerinin biteceğini anlayan Acem şahının kızı Mahbup asker elbisesini giyer, kılıcını kuşanır, atına atlayarak savaş meydanına çıkar. Kız öyle bir nara atar ki herkes bundan irkilir. Oğuz şehri padişahı bu askerin at sürmesinden, nara atmasından ve savaşmasından çok korkar. Padişah Mahmut'u çağırır. Mahmut bu adam benim askerimin hepsini öldürüp sonra da benim çadırıma girecek, zaten akşam oldu sen bizi geldiğimiz yoldan tekrar geri götür. Mahmut; padişahım hele bir sabah olsun o askerle ben savaşacağım, biz Oğuz olarak Türk olarak nasıl bir Acem askerinden kaçarız, diyerek padişahı kaçmak fikrinden vazgeçirir. Padişah; Mahmut sen de ölürsen biz buralarda kalırız yolu izi bilen yoktur. Mahmut'da ben ölürsem siz de ölün der.

Sabah oldu, Mahmut atını çekti kılıcını kuşandı çıktı kızın karşısına, dövüşmeye başladılar. Dövüş öğlene kadar devam etti, yenilen belli olmadı. Atlar yoruldu Mahmut kıza seslenerek bu atların canını biz vermedik, atları bırakalım biraz da yerde döğüşelim. Mahmut attan atlayınca kız da hemen atından atladı ve yerde kıyasıya bir dövüş başladı, Mahmut her ne kadar maharetle kılıç kullandı ise de yenmesi mümkün olmadı. Bu işe çok sinirlenen Mahmut kılıcı atıp bu pehlivanı kucaklayıp yere atmak isterken kızın göğüsleri Mahmut'un eline değdi. Mahmut hayretle vay anasına kadınmış meğer diyerek kızın göğüslerini sertçe sıkarak kızı sırt üstü yere uzattı. Mahmut kılıcını çekip kafasını kesmek isterken kız yüzündeki peçeyi kaldırıp, yüzünü Mahmut'a gösterdi. Mahmut kızın karşısında şaşırır, Oğuz şehri padişahının ısrarına rağmen kızın kafasını kesemez. Bu durumdan istifade eden Mahbup bir hareketle yerinden kalkıp Mahmut'u aynı vaziyette yere yıkar babasının ısrarına rağmen bu da Mahmut'u kesmez. Mahbup kendi kendine babamın taşı da gitsin tacı da benim kılıcım yıkmadı güzelliğim yıktı bu pehlivanı der. Mahbup Mahmut'a ben seni gevşeteceğim sen kalk beni esir al, ben Acem padişahının kızıyım. Ben seninim sen de benim der. Mahbup tarafından gevşetilen Mahmut ayağa kalkar ve Mahbup'u esir alıp çadırına götürür ve başına silahlı nöbetçiler bırakır.

Mahbup'un babası haber göndererek taşları ve esirin ağırlığınca altın vereyim esiri verip gidinder. Oğuz şehri padişahı bu işi iyi karşılar Mahmut'u çağırır taşlarımızı ve altınları alıp esirlerini kendilerine verip gidelim. Zaten o esir bir canavara benziyor. Mahmut padişahım esir benim taşlar senin der. Sen taşlarını al git benim esirime karışma diyerek tepki gösterir. Oğuz şehri padişahı istemiş olduğu taşları Mahmut'da esirini alarak geri dönerler.

Mahmut der ki;

- Ben ordu komutanıyım meclislere falan gelmem, ne zaman bir harp olursa beni çağırırsınız. Ben senden taç, saray hiçbir şey istemem.

- Peki Mahmut.

Mahmut la Mahbup gelir evlenirler. Mahmut'un eğlencesi av, kuş Mahbup'un eğlencesi ise Mahmut.

Acem şahı kara kara düşünürken, bir acuze kadın yanına gelir.

- Padişah'ım neden böyle kara kara düşünüyorsun.

- Be kadın nasıl düşünmemeyim kız gitti, "çemçırak" taşlarım gitti ben düşünmeyeyim de kim düşünsün.

- Ben senin kızını getireceğim.

Bu kadın bir sihir yaptı, bir ustalık etti Oğuz şehrine geldi. Aradı Mahmut'un evini buldu. Kapıyı çaldı, Mahbup'a

- Aman kızım çok hastayım, hacca gidiyorum Allah rızası için beni misafir etmez misin?

- Nine içeri gelme kocam evde değil, ben koca karılardan çok korkarım, başka bir konak bul kendine .

- Kızım, yavrum benden sana zarar gelmez beni bu halimle başka yere yorma. Kadın namazlığı serer başlar namaz kılmaya dua etmeye ve iki gözü iki çeşme ağlamaya. Akşam Mahmut eve geldiğinde ne görsün bir yaşlı nine eşikte namaz kılıp dua ediyor sanki bir evliya.

- Nine hayrola!

- Vallahi yavrum hacca gidiyorum, hastalandım yolda kaldım. Geldim sizin kapıya hanımın beni misafir etmiyor. Mahbup dışarı çıkıp Mahmut'a

- Onu misafir etme.

- Yahu ne olacak iki gün evde kalsın hastalığı iyileşsin gider. Nine çulunu kapının önüne atıp sabahlara kadar namaz kılıyor, dua ediyor, zikir ediyor. Nine bir iki gün kalarak Mahmut'un nereye gittiğini evden ne zaman çıkıp ne zaman döndüğünü öğreniyor. Bir sihir yaparak kendini geyik şekline sokarak Mahmut'u üç gün dağlarda arkasından koşturdu. Gündüz geyik oluyor gece gelip evde yatıyor. Mahbup Mahmut'un bu düzensiz gidiş gelişlerinden endişelenir; nineye:

- Mahmut bir yerde kalmazdı, üç gündür eve gelmiyor endişeleniyorum.

- Aman yavrum ben zaten yarın gideceğim, benden söz çıkmasın.

- Ne olmuş Mahmut'a nine?

- Boş ver yavrum Mahmut'un alemi başka bir alemmiş.

- Yahu doğruyu söyle nine neymiş?

- Ben öğlen zamanı çeşmeye abdest almaya gittim baktım kadınlar konuşuyorlar.

- Eeeee,

- Kızım sen Acem şahının kızıymışsın.

- Evet ne olmuş şahın kızıysam.

- Mahmut senin üzerine bir dost sevmiş.

- Vay nine sen benim başım üstüne gelesin ben Acem şahın kızı olayım, o benim üzerime dost sevsin. Sen bunun puştluğunu meydana çıkardın.

Nine Mahbup'u iyice şişirdikten sonra ortadan kayboldu. Mahbup hemen kalkıp asker elbiselerini giydi, arap atını ahırdan çekti ve kılıç kalkanını kuşandı. Mahmut'un kardeşi Ahmet'le annesi bunun hazırlandığını görünce yanına geldiler, nereye gidiyorsun diye sordular. Mahbup:

- Ben Acem Şah'ının kızı olayım, Mahmut benim üzerime dost sevsin.

Mahbup. Mahmut'un ardına intikam hırsı ile düşüp ararken, Mahmut'da baktı ki geyik kayboldu yok O dediki bu bir şeytandır beni aldatıyor, dönüp evine gelir. Mahmut eve geldiğinde evde ne Mahbup var ne de nine. Mahmut hemen anasına koşar.

- Ana Mahbup yok nine de yok nereye gittiler?

- Oğlum karın asker elbiselerini giyip, silahını alarak evden çıktı, ne yaptıysak dönmedi. Oğlum gelsin beni bulsun dedi. Ne olduysa o koca karıdan oldu.

- Ana onu çevirmek çok zordur. Artık hakkını helal et ben Mahbup'un ardına gidiyorum.

Mahmut evden ayrılıp Soğz'ın tepeye çıktı, baktı ki Mahbup Kahraman'ın dağından baş yukarı çıkıyor. Mahmut karşı taraftan atını koşturarak Mahbup'un önünü kesti ve karşı karşıya geldiler.

- Mahbup nereye gidiyorsun, sana ne oldu, kim sana ne dedi?

- Mahbup Mahmut'a cevap vermedi. Mahmut kendi kendine düşünür; şuna iki türkü söylersem belki meramımı anlatır döndürebilirim. Mahmut söylendi bakalım ne söyledi o:

"Ah ebrumisen, köpürmisen nar kimi

Ne oldu sana ahdın tutmir kar kimi

Üstü çiçeklenmiş yaz bahar kimi

Dön benim Mahbup'um kimnen küsmüşsen "

Bu türkü de Mahbup' tesir etmedi ve Mahbup ne konuştu ne de döndü. Mahmut belki tesir eder diye yalvarır durumda bir türkü daha söyler:

"Dağlar al giymiştir, deryalar kara

Sinem kan bağlamış her yanım yara

Sen beni muhtaç etme Lokman'a

Dön benim cananım kimnen küsmüşsen"

Mahbup bu türküye de karşılık vermeyince Mahmut korkutup geri çeviririm diye kılıcını çekti. Buna çok sinirlenen Mahbup konuştu;

Ben Acem şahının kızı olayım sen benim üzerime dost sevesin. Kılıç öyle vurulmaz böy-

le vurulur diyerek kılıcını çekip Mahmut'un kafasına indirdi. Mahmut'un başı yarılır, kan akınca sihir bozulur, Mahbup yaptığına pişman olur, "Ben kendi elimle kendi evimi yıktım" der. Atından aşağı inerek Mahmut'un yarasını sarar birkaç saat başında parmağına kendi yüzüğünü Mahmut'un parmağına takar Mahmut'un silahlarını başına diker, başının altına bir torba bırakıp, babasının evine gitmek üzere ayrılır.

Kahraman dağı korkulu birdağ bir bezirgan Kahraman dağına doğru gidiyor, bezirganbaşı yolu kontrol için bir gözcü gönderir. Gözcü Kahraman dağına geldiğinde Mahmut'u yaralı bir vaziyette görür. Ağasına:

-Kahraman dağında bir kırat birde başından yaralı bir yiğit var.

-Uyandırmadınız mı?

-Uyandırmadık.

Bezirganbaşı gelir bakar ki bir yiğit yaralı bir vaziyette yatar. Bezirganbaşı aynı zamanda hekimmiş, bu yiğide acımış servetim gitsin ben bunu tedavi edeceğim demiş ve tedaviye başlamış. Az bir zaman sonra Mahmut ata binecek duruma gelmiş. Bezirgan Mahmut'u ata bindirmiş silahlarını da alarak yola devam eder. Bezirganbaşı arkadaşlarına:

-Ben bu işe hayret ettim, düşman vursa atı, silahları ve parayı dost olsa bu yarayı vurmaz. İnşallah ben bu yarayı iyileştireceğim der. Bezirgan yerine gelir bezirganbaşı Mahmut'u evine götürüp tedavi eder ve sağlığına kavuşturur. Bezirganbaşı merakını yenemez.

-Arkadaş sana bu yarayı kim vurdu?

Mahmut bu sual karşısında "Aaahhh!" çekti. Çeker çekmez bütün yaraları yeniden açıldı. Hekim bu durumu görünce telaşla dışarıya fırladı. Hekim kızı Susam babasının bu telaşlı halini görünce:

-Baba ne oldu?

-Ne olsun kızım, altı aydır bir yarayı iyi etmeye çalıştım, bugün iyileşti, ona bu yarayı kim vurdu dedim bir ah çekti yara yeniden açıldı. Bu adam beni hekimler içinde rezil rüsvay etti.

Kız Mahmut'u görmemiş fakat Acem şahının sarayında Mahbup'un baş cariyesidir. Bu nedenle Mahbup babası evine gelince Susam la sık sık görüşüyorlarmış. Mahbup başından geçenleri Susam'a anlatmış. Susam; baba bunun yaralarını bir daha saralım yazıktır, iyileştiğinde sen bundan bir şey sorma ben soracağım.

Babası kabul eder tedaviye devam eder ve altı ayda Mahmut'u Tekrar o başa, bir bu başa gezinir. Kız bir müddet sessiz dolaştıktan sonra Mahmut'a döner:

-Kardeş!

-Ne var bacım?

-Senden bir şey soracağım, Allah'ı ve sevdiğinin başını seversen ah çekme!

-Sor bacım.

-Bu yarayı sana kim vurdu?

-Bacım ben bunu sana dille anlatamam belki telle anlatayım. Mahmut sazını eline alarak bir türkü söyledi. Bakalım ne söyledi:

"Mağrip ile şark indinin arası
Yaktı beni kaşlarının karası
Sağda hançer, solda kılıç yarası
O yar bana yara vurmuş yaram var"

Susam bu türküyü kendisi için söylendiğini sanar ve Mahmut'a kızarak;

-Ulan babamın ekmeği seni tutsun, benim kaşımın gözümün karası sana mı kaldı.

Mahmut türküsünün yanlış anlaşıldığını fark eder, durumu düzeltmeye çalışır.

-Dur bacım dur.

"Mağrip ile şark indinin çağında
Bir gül bitti efendinin bağında
Yıkılası Kahramanının dağında
Mahbup bana yara vurmuş yaram var."

Susam durumu anlar ve Mahmut'a dönerek:

-E be hemşerim sen Mahbup'un nişanlısı Mahmut musun?

-Evet

Onun sende bir nişanı var mı?

-Evet var.

-Ne var?

-Bu yüzük onun yüzüğü

-Ver o yüzüğü bana sen başka bir şeye karışma, ben sizi has baahçede görüştüreceğim. Yalnız beni ondan çok öveceksin. Bir de haberin olsun Mahbup'u Kelburak isimli bi bey oğluna vermişler. 600 atlı yarın gelip götürecekler.

-Eh bacım şimdi ah çekmenin zamanı geldi fakat ah çekmenin sırası değil.

Susam gitti yatağına yattı, Mahbup Susamı çağırır Susam gitmez. Gelenler

-Aman yaman etme Mahbup seni çağırır, tek dostu sensin sırlarını yalnız sana söyler.

-Ne Mahbup olsun ne de adı. Ben hastayım gelemem.

Gelenler geri dönüp Mahbup'a giderler, Susam çok hasta gelemiyor.

Buna sinirlenen Mahbup güçlü cariyelerini yanına çağırır.

-Gidin yatağı ile birlikte alıp zorla getirin.

Cariyeler Susam'ı Mahbup'un yanına getirirler. Mahbup Susam'a sitemlenir.

-Sen bilirsin ki ben Mahmut gibi yardan ayrıldım, beni Kelbırak'a veriyorlar. Ben Kelbırak'a gitmek istemiyorum. Mahmuttan başkasına gitmemek için yemin ettim. Ben kendimi zehirleyeceğim. Sen niye gelmiyorsun?

-Hanımım kusura kalma burdan gittiğim gün pazara gittim, pazarda tellallar bir yüzük satıyordu, yüzüğü bekledim. Soğuk almış hastalanmışım.

-Yüzüğü çıkar bakalım beklediğine değer mi?

Susam biraz nazlandıktan sonra yüzüğü çıkarır ve Mahbup'a gösterir. Mahbup yüzüğü görür görmez benzi sararır. Hiddetle Susam'a

-Bu yüzüğü kimden aldın, hangi tellaldan aldıysan onu bulacaksın bu yüzüğün sahibinin ölü mü, sağ mı olduğuna dair bana haber getireceksin.

-Yahu tellâllar satıyordu ben de aldım.

-Ben kendimi öldürecektim faka t şimdi seni öldüreceğim.

Susam bunun durumuna bakar, bu iş tamamdır der, Mahmut'un müjdesini verir.

-Hanımım Mahmut altı aydır bizdedir.

-Deme Susam.

-Vallahi bizdedir.

-Ocağına düştüm senin beni bir an önce Mahmut'la görüştür.

-Has bahçeye gelirsen sizi görüştürürüm.

Mahbup has bahçeye geldi Susam da Mahmut'u has bahçeye getirdi. Hoş beş faslından sonra Mahmut bir türkü söyledi bakalım ne söyledi:

"Seherde uğradım Murat çayına
Dalgaları bir birini kovalar
Seyreyledim saçı leylaları
Canı kurban ederem ikisini de."

"Seherde uğradım Murat gölüne
Dalgaları bir birine karışır
Bir çift suna girmiş gölde sallanır
Canı kurban ederem ikisine de"

"Birisi gelindir birisi kızdır
Birisi güldür biri nergizdir
Ben sandım ki aydır günden konuşur
Canı kurban ederem ikisini de"

Türküden sonra Mahbup kafasına kurduğu planı Mahmut'a anlattı.

-Yarın değil öbür gün Kelbırak'ın altı yüz atlısı gelip beni götürecekler. Şehrin altındaki köprünün başında beklersin, oraya geldik mi sen sağdan ben soldan kılıçları çeker içlerine dalarız, işimiz bitince ver elini Oğuz şehri der yolumuza devam ederiz.

Bu sözü duyunca dünyalar Mahmut'un olur.

-Benim başım üstüne.

Kelbırak'ın yedi kardeşi altı yüz atlı ile Mahbup'u götürmeye geldiler. Çadırlar kuruldu şenlikler yapıldı. Susamın babası Ahmuda Kelbırak'ın şehrinde benim Gülşah isminde bir kızım var, bu mektubu ona veresin.

Mahmut mektubu cebine koyup, silahını kuşanıp köprünün başına gelin alayın yolunu beklemeye gitti. Orda beklerken açıp mektubu okudu. "Ey kızım Gülşah; bu mektup baban tarafından yazılmıştır. Bilesin ki Mahmut Mahbup'un kocasıdır. Bir sihir sebebi ile birbirinden ayrılmışlar, şimdi kavuşacaklar. Kelbırak'ın eline düşmeden Mahbup'u Mahmut'a vermezsen emeğim sana haram olsun, ölünce mezarıma gelme".

Mahmut köprüde düğün alayını beklerken, düğün beyi bu yol uzak oluyor ben kestirme yoldan gideceğim diyerek yolu değiştirip köprüye uğramadan yoluna devam eder. Mahbup bakar ki yol değişti huzursuz olur. Mahmut bana kelleşlik etti diyecek ve belki bana darılacak. Sağa sola bakarken bir rençberin tarlada çalıştığını gördü, bununla Mahmut'a haber göndermeyi düşündü. Düğün beyine haber göndererek

-Şu rençberi çağırın gitsin, unuttuğum eşyamı alsın gelsin.

Hemen rençberi çağırırlar, Mahbup yazdığı notu (mektup) adama vererek

-Köprünün başında bir adam bekliyor bu mektubu ona ver al sana da on altın.

Rençber on altını görünce şaşırır. Mektubu alıp köprünün başına geldiğinde bir yiğitin köprünün başında beklediğini ve öfkesinden yerinde duramadığını görür, adamın dili tutulur ve çok korkar. Mahmut adamı yanına çağırır, adam da konuşmadan şapkasının içine sakladığı mektubu Mahmut'a verir. Mahmut mektubu okur ve bir avuç altını adama verip hemen atına atlar. Mahmut atını çatlatırcasına koşturup bir müddet sonra düğün alayına erişip bunlara karışır. Fakat atın yürüyecek takatı kalmaz. Mahbup'a kaş göz işareti yaparsa da Mahbup'tan cevap alamaz. Düğün alayı bir düzlüğe çıktığında Mahbup düğün beyine bu yiğidin atı yorulmuş biraz mola verelim der. Düğün beyi; burada dinleneceğiz herkes atından insin sulasın ve istirahat etsin der. Atlardan inilir ve sulanır, davul zurna çalarak halaylar çekilir. Mahmut ta atından inerek bir viran köşkün dibine gider oradan Mahbup'a bakar ve karım elden gidiyor ben ne yapacağım der. Mahbupla anlaşabilmek için bir türkü söyler. Bakalım ne söyler;

"Gönül ne beklersin viran köşkünde
Köşktür yanar senden havadis sorar
Bu yer bize haram oldu sevgilim
Demir çarık, yaram havadis sorar."

Mahbup bunu duyunca;

-Yahu bu adam ne güzel söylüyor, bu matara su ile iki çöreği ona verin. Mahmut çöreği yer, suyu da içer biraz kendine gelir. İkinci türküyü söylemeye başlar bakalım ne söyledi;

"Bir an evvel dost köyüne varmalı
Varıp alayların bölük bölmeli
Düşmanlardan intikamım almalı
Ömür telef eden yarim havadis sorar."

"Baftalandı baftalandı
Az dedim çok dertlendi
Yığmış kabrim üstüme
Örtüldü tahtalandı"

Mahmut'a bir matara su daha verdiler. Mahmut suyu içip üçüncü türküyü söyler, bakalım ne söyler;

"Hıyal hıyal oldu Mahmut halları
Deyin yara beklemesin yolları
Herkesin sevdiği giysin alları
Koy benim sevdiğim giysin karalar"

Türkü, dinleyenlerin çok hoşuna gider, yalnız türkünün sonunda ismini vermesi Kelbırak'ın kardeşini endişelendirir. Mahbup'un eski kocasının adıda Mahmut idi. Düğün beyine durumu ilettiler ve bir tuzak hazırladılar. Düğün beyi Mahmut'u yanına çağırarak

-Ulan Oğuz gedesi sen at oynatmasını bilir misin?

-Ben at oynatmasını da, kılıç kullanmasını da, mızrak atmasını da çok iyi bilirim. Yalnız benim elim kazalıdır elimden bir kaza çıkarsa bu kadar yiğidin içinde ben bir garip adam ne yapabilirim.

-Ulan senin elinden kaza çıkarsa razıyız.

-Hayır bana imzalı senet verin.

-Ulan sen yirmi adam öldürünceye kadar serbestsin al sana senet. Mahmut atına atlayıp meydana çıktı. Karşısına Kelbırak'ın büyük kardeşi çıktı; Kelbırak'ın kerdesi Mahmut'a öyle bir mızrak salladı ki mızrak Mahmut'un ayağının dibine saplandı. Mahmut bunu tam olarak Mahbup'u hizasına getirdi mızrağını fırlattı, mızrak bunun beline saplandıve öldü. Sıra ile Mahmut Kelbırak'ın üç kardeşini öldürdü. Mahmut, Mahbup'a girişelim diye işaret etti. Mahbup yok dedi. Mahmut baktı böyle olmayacak atını sürüp buralardan ayrılarak, Kelbırak ve düğün beyinin eşinin oturduğu Gence'ye düğün alayından evvel yetişti. Mektubu Gülşah'a verdi. Gülşah mektubu okuyunca durumu anladı.

-Allah senin de Mahbubun da belasını versin, bu iş benim için babamdan da erimden de önemli oldu. Otur evde bakalım ne olcak.

Herkesin hanımı toya karşı gider, toy beyinin hanımı karşı gitmeyince toy beyi çok kızar ve hırsından toyu bırakıp atını sürerek eve gelir. Hanımına çıkış çıkarak;

-Herkesin beş paralık adamların avratları karşıya geliyor, ben toy beyiyim sen karşıya gelmiyorsun olacak iş mi bu?

-Yooo, hiç konuşma eve bir misafir geldi hizmetkarım kulağını kopardı, evdeki kabı kacağı kırdı, bunu bırakıp nasıl gelebilirim!

-Yahu bu nasıl bir misafirdir bir de ben göreyim.

Toy beyi içeri girer bakar ki Allah'ın belası evde oturuyor. Hanımı mektubu okur, durumu kocasına anlatır. Kocasından yardımcı olmasını ister.

-Artık sana bizim hanım bir kadın elbisesi giydirsin, getirip seni kadınların içine oturtsun. Sen gece lambaları söndüreceksin biz de seni orada saklayıp müsait bir zamanda Kelbırak'ın odasına götüreceğiz. Artık bizden buraya kadar sonrası sana kalıyor.

Toy beyinin hanımı Mahmut'a bir kadın elbisesi giydirip kadınların odasına götürüp oturttu. Kılıcı kalkanı elbisesinin altında saklar. Acem usulü herkes sıra ile oynar, sıra misafire gelince Toybeyinin hanımı

-Benim misafirim güzel oynar fakat çok sakardır, korkarım bir zarar versin.

Kadın Mahmut'u oyuna kaldıracağı zaman neler yapmasını da tembihler:

-Oynarken sağa sola saldırıp lambaların tamamını kırıp, dolaba gir.

Mahmut oyuna kalktı bir o başa bir bu başa vurup lambaların hepsini kırdı ve dolaba girdi. Toybeyinin hanımı hemen dolabı kilitledi. Bu arada odada bir paniktir başladı. Bahşiş alındı, lambalar yakıldı. Mahmut'u aradılar bulamadılar.

Düğüne son verdiler herkes evine gitti, gelini getirip duvara dayadılar, Kelbırak odaya girdi. Mahbup'a

-Bana su getir.

Mahbup suyu getirdi, Kelbırak Mahbup'a bir tokat attı bana su getir. Mahbup bu sefer elinin arkasında su getirdi. Kelbırak bir tokat daha atarak, böyle su getirilmez, git bana düzgün su getir. Mahbup bu sefer başının üstünde su getirdi. Kelbırak yine bir tokat vurunca Mahbup dayanamayıp Kelbırak'a sordu;

-Bey bu tokatların anlamı nedir?

-Sen benim nişanlım iken beni terk edip bir Oğuz gedesine gittin. O benden daha mı yiğit, daha mı zengin?

Mahmut dolabın içinde zıngır zıngır titriyor. Mahbup Kelbırak'a sordu;

-Ne olacak Oğuz gedesi ise Oğuz gedesi ben onu seviyorum. Sana teslim olmam zaten seni boğmaya gelmişim. O burda olsa idi kimin yiğit olduğunu görürdük.

Mahmut hemen dolaba bir tekme vurarak açar ve Mahbup ben buradayım deyip odanın ortasına fırlar. Kelbırak'ın karşısına geçerek;

-Seni otuzdokuza mı böleyim yoksa kırka mı? Kelbırak'ı otuz dokuza razı edip öldürdü. Acem usulünde sabaha karşı iki atlı gelinle damadı hamama götürürmüş. Sabaha yakın atlılar gelir Mahmut laMahbup atlara binip hamama giderken seyisleri öldürüp kaçarlar.

Kelbırak'ın arkadaşları gelirler Kelbırak'ı almaya. Kelbırak içeriden bir türlü çıkmıyor, cevapda vermiyor. Başka çare bulamaz kapıyı kırıp içeri girdiklerinde Kelbırak'ın öldüğünü görürler. Seyisleri ararlar seyislerin de ölmüş olduğunu görürler. Bunu yaptıysa akşamki kadın misafir yaptı, o Mahbup'un kocası Oğuz şehirli Mahmut'tu.

Bütün Gence bu havadisle çalkalanır, asker toplanır Mahmut'la Mahbup'un takibine çıkılır. Asker bunların yanına yaklaşınca Mahmut gitmek istemez, Mahbup'ta kan dökülmesini istemez. Mahbup Mahmuta dönerek;

-Mahmut bak ben sağdan gireceğim sen soldan. Emin ol ki bu yol eşittir. Bu yolu senden bir adım öne geçersem Kahraman dağındaki gibi seni yaralayacağım, eğer sen benden bir adım ileri geçersen sen de bana atacaksın. Bunu kabul edip yemin ettikten sonra biri sağdan biri soldan kavgaya giriştiler. Vur babam vur ikiside canavar gibi döğüşüyordu. Gelenler pişman oldu, ölen öldü kalanlar kaçtılar. Bunlar yollarına devam edip Oğuz şehrine geliyorlar, arkada kalan Gence'nin dağları hayal meyal görülüyor. Mahbup hüzünlü ve suratı asık olarak dağlara bir baktı ve bir türkü söyledi bakalım ne söyledi;

"Eğlen Mahmut eğlen haber vereyim,
Yine yola düştü eli Gence'nin.
Gözüm görüp gönlüm gezdiği yerler,
Yaranı ahbabı eşi Gence'nin.

Karşıdan karşıya şeydalar sesi,
Şeydaya bürünmüş kızıl gürkası
Var idi babamın ağır haznesi,
Altını, gümüşü, lalı Gence'nin.

Gence'nin etrafı bostan bağ olsun
Kızın şamaması taze tav olsun
Mahbup der dünyada Mahmut sağ olsun
Daha çekmem arzu hali Gence'nin"

Bunlar geldiler Kahraman dağına Mahbup, Mahmut'a:

-Ben Acem Şah'ının kızı olayım böyle çeyizsiz gelin gideyim el neder?

-İyi de ne yapalım burada ne çarşı var ne

pazar evimize gidelim alalım

-Yooo bu mağarayı temizle bir ay kadar burada kalacağız, gelen göçen kervanları soyup yükümüzü tuttuktan sonra evimize gideceğiz.

Mahmut ne yaptıysa Mahbup'u fikrinden çeviremedi, mağarayı temizlediler, kervanları soyup eşyaları buraya doldurdular.

Mahmut kaybolduktan sonra Oğuz şehri hükümdarı Mahmut'un kardeşi Ahmet'i serasker yaptı. Ahmet yağmurlu bir havada çizmelerini giymiş atına binmiş eline kırbacı at sürerken, kırbacı bir kadına değdi kadının elindeki ciğer çamura düştü. Kadın Ahmet'e hiddetle bağırarak;

-Be hey delikanlı burada kadınların içinde caka yapacağına Kahraman'ın dağında iki eşkiya türemiş, kervanları canından bezdirmiş, gidip onları yakalasana ya!

Bu söz Ahmet'in çok gücüne gitti, onuru kırıldı. Padişahın yanına giderek:

-Padişahım bizim mıntıkamızda bir eşkiya türemiş, kervanları soyarmış.

-Sen serasker diğil misin bir tabur asker al git yakala getir.

Ahmet hemen yanına 40-50 seçme asker alarak Kahraman dağına gitti. Mahbupla Mahmut'un kaldığı mağarayı buldu ve mağaranın kapısına gitti, ne görsün mağaranın kapısı açık bunlar içeride yatıyor. Hemen ikisinin de kollarını bağladı. Mahmut uyandı ki kolları bağlanmış Mahbup'a,

-Benim kollarım bağlı!

-Benimki de bağlı Mahmut!

Ahmet mızrağını Mahmut'un boğazına dayayarak kalk bakalım canavar!

Mahmut çok korktu kendi kendine "ulan bunlar beni memleketimde öldürecekler, bunlara iki tane türkü söyleyeyim beni tanırlar.

Söyledi bakalım ne söyledi:

"Öldürüp Mahmut'u kıyma canına
Elim bağlı, yarim düşmüş şanına
Kanlı gömleğimi Zöhre anama
Duysa kan, yaş döker Ahmet kardeşim."

-Ulan bağırma kalk dedi Ahmet!

Mahmut baktı anlamadı ikinci bir türkü söyledi bakalım ne söyledi:

"Serin sarayımı bürümüş duman
Kolum kemer sıkmış halim pek yaman
Canım can parası; on altın anam
Duysa kan, yaş döker Ahmet kardeşim."

Ahmet bir şey anlamadı durumu fark eden Mahmut kendini tanıtmak için üçüncü türküyü söyledi bakalım ne söyledi:

"Dünya fani olduğunu bilmezdim
Duran beyler, kolaylıkla ölmezdim
Her düşmanın karşısından dönmezdim
Kolum bağlı kime şikayet edem."

Yine bir şey anlatamayan Mahmut bu sefer telaşa kapılarak son bir defa şansımı deneyeyim diyerek bir türkü daha söyler:

"Ağır meclislerde ağır başlıydım
Kalpağı eğri fino fesliydim
Oğuz şehri Murat hanın nesliydim
Düştüm ocağına yandırma beni."

Ahmet'in yanındakilerden birisi hele bunun bir ifadesini alalım bakalım bu neyin nesidir diyerek şehre götürürler ve

Mahmut ve Mahbup'u padişahın huzuruna çıkarırlar. Padişah bunları tanır ve affeder. Bunlara 40 gün 40 gece düğün kurulur.

Gökten bir kalbur hoşaf düştü
Suyu sana danesi bana
Göz kapanır, çene düşer
Sermaye biter
Bir tabut bir kefen
İşbu hikâye burada biter.

EFSANELER

Efsaneler temelinde inanç unsuru olan sözlü anlatım geleneğinin ürünü olan bir türdür. Efsaneyi anlatan ve onu dinleyenler efsanenin gerçek üzerine kurulduğuna kendilerini inandırırlar. Bir yönüyle efsaneler, masaldan ayrılır. Tarihi devletler içinde teşekkül ederler. Konusu bir olay, tarihi ve dini bir şahsiyet yahut belli bir yer olabilir. [20]

Efsaneler Bitlis'te darbımisal (darbımesel) olarak adlandırılırlar. Bitlis adı yanında değişik konularda anlatıla gelen efsanelerden bir bölümü merhum Celal Kayaoğlu'nun Bitlis'i tanıyalım kitabından alınmıştır.

1- İSKENDER EFSANESİ

Rivayet olunur ki Büyük İskender İran seferine çıkarken başındaki bir yaradan çok ızdırap duyuyormuş. Yine bir rivayete göre İskender'in başında yara değil boynuz olduğu söylenmektedir. İskender'in yolu Bitlis deresine düşünce başındaki sızı, biraz olsun diner diye mendilini ikide bir Bitlis çayına batırarak yaranın üzerine bırakmış, Suyun geldiği tarafa doğru ilerledikçe sızının azalmakta olduğunu hayretle görür. Bitlis'in şimdiki mevkiine gelince derenin ikiye ayrıldığı görür. Evvelâ sağdaki Rabat çayını takip eder. Bir müddet yol aldıktan sonra sızının tekrar şiddetlendiğini hisseder. Geriye dönerek bu sefer şimdiki Hüsrev Paşa çayı ile Maruf suyunu takiben gider. Hem içip hem de başını ıslattıkça sızının tamamen geçtiğini görür. Çayı teşkil eden son kaynağın başına varır. Çadırını kurarak geceyi orada geçirir. Sabahleyin kalkınca birde ne görsün, dünyayı kendine zindan eden başındaki yumru (ur) düşmüştür. Yöre yemyeşil bir cennet gibidir ayrıca şu anda şehrin bulunduğu yerin jeopolitik önemini de fark eden İskender komutanlarından Leys'i yanına çağırarak:

Ben Hindistan seferinden dönünceye kadar burada öyle bir kale yaptıracaksın ki hiçbir kuvvet fethedemesin fettettiğim takdirde kafanı gitti bil istediğin kadar malzeme asker ve para al" der.

İskender gittikten sonra Leys emrindeki mimar ve alimleri, kumandanları toplayarak bu işi uzun uzun müzakere ederler, zira İskender'in emri kesindir. Şimdiye kadar her dediğini yapmıştır. Nihayet kararlaştırılan plana göre kaleyi ikmal edip İskender'i beklerler. Gözcüler ve haberciler İskender ordusunun yaklaşmakta olduğunu bildirince bütün askerler kaleye kapanıp müdafaaya geçerler. Kale önüne gelen İskender içeri girip görmek ister. Ancak komutan Betlis kaleyi teslim etmeyeceği haberini gönderir bunun üzerine sinirlenen İskender bütün şiddeti ile kaleye saldırır, fakat nafile. Kaledeki askerler hiçbir mukabelede bulunmadıkları halde İskender'in askerleri ufak bir gedik dahi açmaya imkan bulamazlar. Ne yapsalar ok işlemez, güle kâr etmez. Nice kaleler fethetmiş, nice orduları çil yavrusu gibi dağıtmış olan büyük İskender bu durum karşısında hırçınlaşır, öfkelenir ve nihayet gaddarca ve dahiyane bir planın tatbikine karar verir.

Kale iki suyun birleştiği yerdedir. Bu suyun daha ileride önü bentle bağlanıp kesilirse büyük bir göl haline gelen su birikintisi yavaş yavaş kaleyi içine alacak, kaledekiler boğulmaktansa teslim olmayı tercih edecekler, düşüncesi ile bugünkü Alemdar köprüsü mevkiinde bent yapılmaya başlanır. Çalışmalardan sonra yapılan bendle, su seviyesi ancak kalenin temeline yetiştiği anda yığılan suyun basıncına dayanamayıp çöker ve bir çok asker boğulur.

İskender bu son çareyi aramadan evvel kaleyi açlık ve susuzlukla tehdit etmiş ve abluka yı uzun bir müddet devam ettirdiği takdirde kaledekilerin teslim olacaklarına inanmış. Abluka tahmin edilen müddetin iki misli uzatıldığı halde Leys'in askerlerinde açlık belirtileri görülecek yerde bunun aksine neş'e ve sevincin artmakta olduğunu hayretle gören İskender'in daha da hırçınlaştığı rivayettir.

Meğerse Leys kaleyi yaparken İskender'in tatbik edeceği açlık ve susuzluk tehlikesini de düşünmüş alt geçitler yapmıştır. Dereden su almak için yapılan gizli geçit günümüze kadar gelmiştir. Hatta göl suları kaleyi istila etse dahi Leys'in askerleri gizli bir yoldan 5 km. kadar uzaklıktaki (Hacılar Çayırına) çıkacakları ayrı bir rivayettedir. Böylelikle İskender kaleyi ne zorla ne de hile ile alamayacağını anlayınca Leys'i kendi haline bırakarak yoluna devam eder. Hacılar çayırı mevkiine gelindiğinde Leys ve kumandanlarının kendisini selamlamak üzere tertibat aldıklarını hayretle görür. Leys kale anahtarını büyük bir hürmetle takdim ederken aykırı bir hareketle bulunmadığını ve yalnız verilen emri yerine getirdiğini ifade ederek özür diler. Bu sırada İskender kumandanının bu hareketini hem takdir, hemde kaleyi alamadığına gazap duyarak; (Hay Bet Leys) demiş ve kalenin komutasını mükafat olarak Bet Leys'e vermiştir ve şehrin adı olmuştur. Bitlis olarak günümüze gelmiştir. İlin ismi ile ilgili olarak anlatılan bu efsanenin daha geniş varyantı olduğu gibi Şerefhan'ın yazdığı Şerefnamede de bu konu anlatılmaktadır.

Bu sayılanlar efsaneleşmiş bir hakikattır. Zira kaleye Duvap yaylasından süt ve su taşıyan künklerin durumlarını tetkik etmek isteyenler her zaman bunları yerinde görebilirler.

Kalenin yanından geçenler yekpare taştan oyulmuş bir merdivenin kale içine doğru çıktığını görür. Bilmeyen birisi merak edip bu merdivenleri çıkarsa ölümün tam eşiğinde demektir. Zira bir müddet çıktıktan sonra kendisini aniden derinliği belli olmayan bir su sarnıcı (havuzun) içinde bulur. Asırlara kafa tutarcasına şehrin ortasında tüm haşmetiyle yükselen kale aralanmayan sır perdesi ve efsaneleri ile günümüze gelmiş Bitlis için bir semboldür.

Ayrıca iki ilginç olay dikkat çeker vadi içerisinde bulunan Bitlis'te sis olayına hiç rastlanmaz ve Akrep görülmez. Bu ilginç iki olay sihir yapıldığı ve kale içerisinde kilitlendiği için görül-

mez kalenin yıkılması ile yapılan sihrin bozulacağı şehrin sis altında kalacağı her tarafı akreplerin kaplayacağı rivayeti yaygın bir inançtır.

2- İSKENDER'İN BOYNUZU EFSANESİ

Rivayete göre İskender, başında bulunan boynuza benzeyen yumruların başkası tarafından bilinmesini istemezmiş. Hatta kendisini uzun fasılalarla traş eden berberleri katletmiş. Berberlerden birisine bir türlü kıyamamış, yakışıklı, genç ve dinç olan berbere demiş ki:

-Senin canını bağışladım, boynunu vurmayacağım. Fakat benim bu sırrımı açıklayacak olursan seninle birlikte bütün aile efradını keserim. Berber de bütün mukaddesatı ile İskender'i temin etmiş ve söz vermiş.

Aradan uzun bir müddet geçtikten sonra berberin sağlık durumu bozulmaya başlamış. İskender ne kadar cerrah, ne kadar hekim var ise toplamış. Hiç birisi berberin derdinden bir şey anlayamamış. Günlerden bir gün berberin karşısına bir ihtiyar çıkmış.

Oğlum bu karnındaki şişkinlik nedir? demiş. Berber de bunu kimsenin anlayamayacağını söylemiş. İhtiyar, berberi şöyle hafif bir muayeneden sonra:

Mesele anlaşıldı demiş. Sen karnında çok mühim bir sır taşıyorsun, eğer bu sırrını söylemezsen ölümünün çok yaklaştığını sana haber vereyim. Onun için sana şu tavsiyede bulunacağım, sırrını insanlara söyleyemiyorsan bir suyun kenarına oturup hiç olmazsa sırrını suya şöyle ve bu dertten kurtul, yoksa ölümün bundan olur demiş.

Berber bu fikri makul karşılamış, kimsenin bulunmadığı tenha bir yerde derenin kenarında oturarak: fısıltı halinde eğilip suya doğru üç sefer İskender'in boynuzu var der demez, birde ne görsün deredeki bütün balıklar, kurbağalar, yengeçler, yılanlar, hulasa her canlı mahluk seslerinin çıktığı kadar İskender'in boynuzu var... diye bağrışmaya başlamışlar. Durumu İskender duyunca derhal berberi çağırmış, nedir bu hal? diye bağırmış. Berber kellesini teslime hazır bir vaziyette her şeyi olduğu gibi anlatmış. Bunları dinleyen İskender, berberi affettikten sonra:

-Yazık oldu hiç uğruna kıydığım canlara. Dünya da hiçbir sırrın ebediyete intikal edemiyeceğini geç de olsa öğrendim, demiş.

3- HÜSREV PAŞA EFSANESİ

Hüsrev Paşa Bitlis-Van ve çevre vilayetlerde paşalık yapmış günümüze kadar gelen imaretler bırakmış bir devlet adamıdır. Hüsrev Paşanın yaptığı bu güzel hizmetlerden rahatsız olanlar Hüsrev Paşayı çekemeyenler devrin padişahına giderek çeşitli iftiralar ile Hüsrev Paşayı şikayet ederler.

-Devletlü padişahım şarkta bulunan Hüsrev Paşa o kadar nüfus sahibi olmuştur ki bu gidişle ayrı bir devlet kurmak baş olmak niyetindedir. Yaptırdığı sayısız imaretler ve etrafına topladığı adamları bu düşüncenin en büyük delilidir.

Bu iftiralar üzerine padişah işi öğrenmek üzere Hüsrev Paşanın İstanbul'a getirilmesine karar verir ve görevlilerini Bitlis'e gönderir. Padişah'ın fermanını alan Hüsrev Paşa acilen İstanbul'a çağrıldığını, gelmediği durumda azledileceği haberi altında bilmediği kötülükleri sezer olur ve sıkılır düşüncelere dalar. Bu sıkıntılar içerisinde yola çıkmadan Şeyh Hüseyin Dedeyi ziyarete gider. Yanında fermanı getiren misafirler de vardır. Hüseyin Dede paşanın sıkıntılı halini görünce durumu sorup öğrenir ve İstanbul'dan gelen görevlilere siz hemen yola çıkmayın yorgunsunuz iki gün dinlenin. Ben Padişahımıza durumu arz eder gelirim ve var olduğuna inandığım bu yanlışlığı da düzeltiriz der. Padişahın adamları fakir giyimli ihtiyarın anlattıklarına bir mana veremezken yorgunluklarından birkaç gün kalmanın iyi olacağını düşünüp paşanın misafiri olurlar. İkinci gün sonunda bir de ne görsünler Hüseyin Dede Padişahın fermanı ile geldi ve fermanda.

-Hüsrev Paşa görevine devam etsin, paşanın işlerine müdahale etmeden derhal geri gelin, yazılıdır. Bunu gören, görevliler hayretler içerisinde dedenin eline sarılıp öperler çünkü o günün şartlarında İstanbul'a iki günde gidip gelmek bir mucizedir.

Meğer Hüseyin Dede bir günde padişahın huzuruna varmış ve tanışmalardan sonra :

-Devletlü padişahım. Hüseyin Paşa alicenap, Dini, devleti ve milleti için hizmetlerde bulunan, size bağlı, kötü niyet taşımayan bir adamınızdır bu adamınızın ve sizin sayenizde bölgede kurt ile kuzu bir arada yaşamaktadır. Böylece dürüst çalışkan ve size bağlı birinin görevinden alınması hata ve vebal getirir. Doğrusu budur bunu da padişahıma bildirmek benim görevimdir.

Padişah bu içten ve samimi konuşmayı dinledikten sonra:

-Dede adamlarımı sen ne zaman gördün?

Hüseyin Dede:

-Dün onlarla beraberdim padişahım.

Bu sözler karşısında heyecanlanan padişah dedenin ermiş ve ulu bir kişi olduğuna kanaat getirir. Bir ferman hazırlatarak dedeye:

-Dede madem bu kadar kısa zamanda buraya vasıl oldun, o halde sende bir keramet ola, hazırlattığım bu fermanı senden önce kimse götüremeyeceğine göre bu fermanı adamlarıma ver ve bizlere de hayır dualar eyle, yolun açık olsun diyerek yolcu eder.

Fermanın Hüsrev Paşaya ulaşması ile padişahın adamlarının geri döndüğü ve bölgedeki güzel günlerin Hüsrev Paşanın hizmetleri ile devam ettiği Hüseyin Dede'nin ermiş bir zat olduğu rivayet edilir.

Şeyh Hüseyin Dede (Bapiri Kal)

Bu efsanede geçen Şeyh Hüseyin Dede (Bapirikal) Hz. Ebubekir Sıddık'ın (R.A) neslinden olup doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bilgiye ulaşılamamıştır. Hüsrev Paşa zamanında yaşayan bu zatın kabri, Bitlis ili, Tatvan ilçesi, Reşadiye bucağı, Bolalan köyü, İncekaya mezrasındadır. (Por), 8 hanelik mezrada yaşayan Şeyh Hüseyin'in neslinden olup Por Şeyhleri olarak anılırlar. Mezrada bulunan Şeyh Hüseyin'e (Bapirikal) ait türbe ve mescidin yarısı, kayalar oyularak yapılmıştır. Yöre ağzında ihtiyar dede olarak anılan (Bapirikal) günlerinin çoğunun mezrada bulunan yerden yaklaşık 7 metre yükseklikteki kayalar içerisine oyulmuş iki katlı çilehanesinde geçirdiği ayrı bir rivayettir.

4- KİMYA OTU EFSANESİ

Bir cuma namazı çıkışında minareye çıkan ve tanıdık olmayan bir dervişin:

Ey müslümanlar yirmi akçe verdiniz verdiniz yoksa özümü atacağem. Allah Rızası için meni kurterecağ yok mi, diye bağırır.

Hayretle dervişi izleyen kalabalık arasında bulunan Hüsrev Paşa dervişe istediği parayı vereceğini aşağıya gelmesini söylemiş bunun üzerine Derviş aşağıya inerek parayı almış ve gitmiş bu hal kırk cuma devam etmiş. Kırkbirinci cuma günü aynı sözleri bağıran dervişe Hüsrev Paşa:

- Ey derviş sana verecek param kalmadı Allah Rızası için Allah'ın verdiği cana kıyma aşağı in demiş. Bunun üzerine derviş aşağı inmiş ve Hüsrev Paşanın elini öpmüş.

- Paşam Allah size uzun ömür güç ve kuvvet versin izniniz olursa Nemrut Dağına birlikte gidelim orada gönlü güzellik dolu paşama bir sırrımı vermek borcumu ödemek istiyorum demiş.

Paşa ile birlikte Nemrut dağına çıkan derviş ve burada yetişen kimya otunu Hüsrev Paşa'ya tanıtır. (Bu otun suya batırıldığında su altına dönüştüğünden rivayetle bölgede yapılan sayısız imaretlerin inşasında harcanan paranın bu sır sayesinde elde edildiği söylenir.)

5- HÜSREV PAŞA EFSANESİ

Hüsrev Paşa dinine bağlı Bitlis halkının cami ihtiyacını karşılamak için şehir merkezinde büyük bir cami yapmaya karar verir.

Bunun için güzel bir yer tesbit edilir. Hazırlıklar yapılır temeller kazılır. Temel atma töreni için toplananlara Hüsrev Paşa seslenir.

- Şimdiye kadar ikindi namazını kim kaçırmamış ise temele ilk taşı o koysun, demiş.

Hüsrev Paşa bakmış ki toplananlardan ses çıkmamış o zaman bu iş bana kaldı diyerek Ulu Caminin temeline ilk taşı koymuş ve;

- Yine Hüsrev, yine Hüsrev diyerek seslenmiş.

Hüsrev Paşanın dinine bağlılığını anlatan bir rivayettir. Ayrıca Ulu Caminin inşaatında Hızır Aleyhisselam'ın çalıştığı ve sağ ön köşesinde namaz kıldığı rivayet edilerek bu alanda namaz kılmanın daha sevap olduğuna inanılır.

6- MALHAN HAZİNESİ EFSANESİ

Bayındır Han zamanında Ahlat'ta fakir bir ana ile oğlu yaşarmış. Ailenin geçimini temin etmek için çobanlık yapan oğlu bir gün koyunlarını meydanlık mezarlığı civarında otlatırken öğlen yemeğini yemek üzere çıkını önüne açar ekmeğini yer. Eline aldığı değneği ile elinde olmadan toprağı eşelemeye başlar. Bir delik açıldığını görür. Çoban da merak edip deliği genişletmeye başlar, delik bir kuyu haline gelir. Kuyuya iner bir de merdiven çıkar, çoban merak edip

Hüseyin Dede Bapiri Kal'ın çilehane olarak kullandığı mağara.

merdivenden aşağı iner. Çobanın önüne büyük bir salon, salona açılan odalar çıkar. Odaların kapısını açan çoban odalarda altın ev eşyaları ve altın para yığınları ile karşılaşır. Çoban hemen dışarı çıkar, deliğin ağzını kapatır ve bu yeri işaretler.

Akşam eve gelen çoban anasına Bayındır Han'ın kızını kendisine almasını ister. Anası oğluna fakir olduklarını, Bayındır Han'ın kızını babasının bir fakire vermeyeceğini söyler, her ne yaparsa oğluna söz dinletemez. Oğlan anasına sen git kızını iste, padişah da ne isterse kabul et der. Oğlanın anası Bayındır Han'ın huzuruna çıkıp kızını ister. Bayındır Han kadına alaylı bir şekilde cevap verir.

- Benim sarayım gibi bir saray yapar, kırk davul kırk zurna çalarak kırk gün düğün yapar, her günde altın tabak ve altın kaşıklarla donanmış bir sofrada tüm halkıma yemek verirsen kızımı senin oğluna veririm der.

Kadın mahcup ve üzgün eve gelir şartları oğluna söyler. Oğlan şartlarını kabul ettiğini Bayındır Han'a bildirir ve halka duyurur. Bayındır Han artık sözünden dönemez durumdadır.

Çoban, Bayındır Han'ın bütün şartlarını yerine getirerek düğününü yapar. Bu işe şaşıran Bayındır Han kızına der ki:

- Bu çobanı konuşturup bu işin sırrını öğren, der.

Kız ilk gittiği gece oğlana teslim olmaz, benim bir şartım var sen bu işin sırrını söylemezsen seni kabul etmem der, oğlan çaresiz kalır.

- Ben büyük bir hazine buldum.

Kız biraz daha cilve yaparak oğlana:

- Ben altını çok severim, ne olur beni o hazineye götür.

Oğlan kızın gözlerini bağlayarak bir ata bindirir ve hazineye götürür. Hazinede kızın gözlerini açar. Hazineyi gören Bayındır Han'ın kızı şaşırır. O sırada dışarıdan bir takım seslerin geldiğini duyan kız;

- Bu ne sesleridir.

- Babanın atlarını suya götürüyorlar, der

Oğlan tekrar kızın gözlerini bağlayarak evine getirir. Kız bir müddet sonra bu durumu babasına anlatır. Bayındır Han damadını sarayına davet eder ve hazinenin yerini söylemesini ister. Damat hazinenin yerini söylemeyince hiddete gelen Bayındır Han cellatlara emir vererek damadın kafasını vurdurur. Damat hazinenin yerini söylemeden öldürüldüğünden hazinenin yeri meçhul kalır.

Bayındır Han, kızının anlattıkları ile hazinenin kervan yolu yanında bulunan MELHAN isimli hanın yanıda olduğuna kanaat getirir. Burada büyük kazılar yapar fakat hazineyi bulamaz. Ahlat'ta halen bu hazinenin varlığı rivayet edilir.

7- KIRK KARDEŞLER EFSANESİ

Bir karı koca Bıkbıcık denen yere çalışmaya giderler. Hamile olan kadının doğum sancıları başlar, yanlarında kimse olmadığı için kadın bir mağaraya giderek orada doğumu gerçekleştirir.

Kadın bakar ki bir torba içinde kırk oğlan çocuk doğurmuş. Hayretle mağara dışında bekleyen kocasını çağrır ve durumu anlatır. Kocası da şaşırır kalırlar. Halkın tepkisinden çekinen karı koca çocuklardan birini alır otuz dokuzunu mağarada bırakıp evlerine gelir durumdan da kimseye bahsetmezler.

Çocuk büyür sokakta oynamaya başlar. Bir gün çocuk kaybolur, mahalleyi ararlar bulamazlar. Karı koca doğumun gerçekleştiği mağaraya gider; bir de ne görsünler diğer çocukta büyümüş evdeki çocukla beraber 40 kardeş tatlı tatlı oynuyorlar. Artık halkın tepkisini umursamayan anne baba kırk oğlanı da alarak evlerine gelirler. Anne babanın sevincine diyecek yoktur. Çocukların kırkıda büyüyüp yağız delikanlı ve pehlivan olurlar. Bu kardeşlerin kaderi. Bir savaşta kırkı da şehit düşer, bunlara onar kişilik dört sıra mezar yapılır ve etrafı çevrilir. Bunlara izaften bu mezarlığa KIRK KARDEŞ bu mahalleye de Kırklar mahallesi denir. Bu mezarlar halen Ahlat ilçemizde kırklar adlı mezarlıkta orijinali bozulmadan durmaktadır.

8- YARALI EFSANESİ

Ahlat bir zamanlar İran'a yakın olduğundan Çapar denen İran eşkıya çetelerinin baskısına uğrar yağma edilirmiş. Bu baskının korkusundan Ahlatlılar gündüz toplu çalışır, akşam olunca kaleye girer kapıları kapatırlarmış. Bir gün Ahlat'ın Aldeste mevkiinde çalışan Yusuf'un karısı tarladan geç döner, kaleye yetişemez. İran'dan gelen Acem çaparleri bu gelini yakalar götürürler. Yusuf eve döndüğünde karısını evde göremeyince komşulardan karısını sorar, onlar da karısını Acem çaparlerinin götürdüğünü söylerler.

Yusuf kılıcını alarak bunların ardına düşer köpeği de Yusuf'la beraber gider. Yusuf ne yapsa köpeği geri döndüremez.

Yusuf'la köpeği İran'a geçerler. İran'da bir köyden geçerken köyün ağası kim olduğunu ve nereye gittiğini Yusuf'tan sorar. Yusuf da karısını Acem çaparlerinin götürdüğünü karısını kurtarmaya gittiğini söyler. Köyün ağası, "İki adamın bir kadını götürdüklerini biz gördük, onlar Yezididir beş yüz hanelik bir köydendirler gitme seni öldürürler" demiş. Yusuf gideceğim demiş ve oradan ayrılmış, karısının bulunduğu köye gelmiş. Köyde çeşmenin başında otururken karısı çeşmeye suya gelmezmi? Kır koca çeşmenin başında buluşurlar. Kadın kocasına "Bu gece köyde düğün var beni düğüne götürecekler, sen burada bulun ben gelirim demiş. Düğünde herkes eğlenceye dalmış bir fırsatını bulan Yusuf'un karısı kaçarak kocasının yanına gelerek birlikte kaçarlar.

Düğün bitmiş, herkes evine çekilmiş eve geldiğinde kadının evde olmadığını gören çaparlar TÜRKO adı verdikleri Yusuf'un karısını aramaya başlamışlar. Bir kadının Türko'nun çeşmenin başında yabancı biriyle konuştuğunu gördüğünü söylemesi üzerine Türko'nun kaçtığını anlayıp atlarına binerek izlerini sürmüş ve sabaha karşı Yusuf ile karısını yakalamışlar. Yusuf kılıcını çekmiş iki kişiden birini öldürmüş, ikinci İranlı kılıcı ile Yusuf'u yaralamış ve yere yıkmış tam kafasını keseceği zaman köpek İranlı'nın ayağından tutmuş İranlı köpeğe vurmak üzere dönünce Türko kılıcı yerden alarak İranlı'yı öldürmüş. Tehlike ortadan kalkınca yakındaki bir köye giderek bir süre orada kalan Yusuf'un yaraları tedavi edilmiş ardından Ahlat'a dönmüştür. Yusuf aldığı yaranın tesiri ile bir süre sonra Ahlat'ta ölmüş. Yusuf'a yaralı ismi verildiğinden ailenin adı Yaralı olmuş. 1915'e kadar Ahlat'ın Tahtı Süleyman mahallesinde oturan aile Ahlat'tan hicret yılı olan 1915'ten sonra geri dönmemişlerdir. İzmir'e yerleşmiş oldukları kuvvetle muhtemeldir.

9- POLATOĞLU MENKIBESİ

1914 Birinci Cihan Savaşı çıkıncaya kadar Ahlat'lılar Batum'a çalışmaya giderlermiş, işte bu günlerden bir kış günü Batum'da çalışan bir grup Ahlat'lı Ahlat'a gelmek için yola çıkarlar. Erzurum yakınlarında ıssız bir dağ başında müthiş bir kar fırtınasına tutulurlar, yollarını, izlerini kaybeden Ahlatlılar bir mağaraya sığınırlar. Bunlar mağarada iken dağdan kopan bir çığ mağaranın ağzını kapatır. Bu mağaranın içinde

mahsur kalıp öleceklerini anlayan Ahlatlılar çareler düşünmeye başlarlar; herkes bir şey söyler ve düşünürse de hiçbir fayda vermez. Bir köşede sessiz duran Tahtı Süleymanlı mânâ eri POLATOĞLU sakindir. Arkadaşları bir çare de sen söyle buradan çıkamazsak öleceğiz. Polatoğlu "Arkadaşlar yapabileceğimiz hiçbir şey yoktur, işimiz Allah'ın yardımına Erenlerin himmetine kaldı. Ben Ahlat'ın Evliyalarından ve erenlerinden yardım isteyeceğim." Arkadaşları Polatoğlunun da bir mânâ eri olduğunu bildiklerinden sevinerek ısrarda bulunurlar.

Polatoğlu bakalım eren ve evliya'lardan nasıl yardım ister;

Karlı dağlar aşa aşa.
Üstümüze vurdu aşa,
Sığınmışam kırk kardaşa,
Sen de bize imdat eyle.

Üstüme giydin sevayı,
Derdime buldum devayı,
Mübarek Sultan Havayi,
Sen de bize imdat eyle.

Anadan olmuşum üryan,
Yandı ciğer oldu püryan,
Hamzallı'da Arap Üryan,
Sen de bize imdat eyle.

Elime verdi onluklar
Karşıma çıktı karlıklar
Yol üstünde meydanlıklar
Sende bize imdat eyle

Gece geldim adalara
Selam verdim dedelere
Sığındım Şeyh Babalar'a
Sen de bize imdat eyle

Değeneğin ucu kaba,
Üstümüzde siyah aba,
Dağ başında Merden Baba,
Sen de bize imdat eyle.

Anadan oldum bir uşak,
Belime bağladım kuşak,
Yüksekte Hasan Padişah,
Sen de bize imdat eyle.

Anadan emdiğim ak süt,
Cehennemden çıkmaz hasüt,
Yol üstünde Dede Maksut,
Sen de bize imdat eyle.

Anadan olmuşam ümmet,
Allah'tan çekerem minnet,
Yol üstünde Köşa kümbet ,
Sen de bize imdat eyle.

Karşımıza çıktı onlar,
Ayağında siyah donlar,
Tunus'taki Kara Donlar,
Sen de bize imdat eyle.

Dağ başında bir çift geyik,
POLATOĞLU söyler beyit,
Al deste de Sultan Seyit,
Sen de bize imdat eyle.

Bu mânâ erlerinden istenen yardım hemen tesirini gösterir. Allah'ın hikmeti tipi durur, mağaranın önündeki çığ yuvarlanıp gider, bulutlar dağılır, o soğuk havanın yerini sıcak bir ilkbahar havası alır ve gökyüzü masmavi olur. Ahlat'lı gurup bir köyün yakınında olduklarını görürler. Kendilerini mutlak bir ölümden kurtaran Allah'a şükredip, o köye gider bir müddet istirahat ettikten sonra tekrar yollarına devam ederek sağ ve salim olarak evlerine gelirler.

Polatoğlu hakkında fazla bir bilgi yoktur, yalnız bu şiiri halk arasında hikâyesi ile birlikte söylenerek günümüze kadar ulaşmıştır.

10- SİHİRBAZ HOCA EFSANESİ

Ahlat, İran'a yakın olduğu için sık sık İran istilâsına uğramıştır. Ahlat'ta sihir ilminde kuvvetli bir hoca İran şahının kızını Ahlat'a getirir, aynı gece İran'a gönderirmiş. Hal böyle iken Şah'ın kızı hocadan hamile kalır, şah kızının bu haline çok üzülür. Kızından bu durumu açıklamasını ister. Kız da; "Her gece bir hocanın yatağına gittiğini sabah olunca kendi yatağında olduğunu" söyler. Şah kızına hocanın ne ikram ettiğini sorar, kız da "Elma" der. Şah kızına bir daha gittiğinde bir elma saklayıp getirmesini tembih eder. Kız bir dahaki gidişinde bir elmayı saklayıp babasına getirir. Şah bu elmayı İran içindeki bahçıvanlara ve İran dışına giden kervancılara gösterip nerede yetiştiğini sorar; ihtiyar bir deveci bu elmanın Ahlat'ın yan bağlarında yetiştiğini söyler.

Bu olaya fazlası ile kızan Şah ordusunu alarak Ahlat'ı muhasara eder. O zamanki Ahlat hükümdarı İran ordusunu Ahlat'a sokmaz. Şah kaleye savaşla giremeyeceğini anlayınca hileye başvurur.Ahlat hükümdarına dost olduğunu kan dökmeyeceğini vaad eder. Kale kapısı İran ordusuna açılır, İran ordusu kaleye girer ve hakimiyeti eline alır. Ahlat'lılara büyük çukurlar açtırır, halkı diri diri bu çukurlara gömer. Ahlat; sihirli hocanın sebep olduğu bu olay sonunda bir defa daha insansız kalır. Yan bağları; Van Gölü'nün sahil şeridindeki yamaçlar olup, çok güzel elma yetiştirildiğini çeşitli kaynaklardan ve nesilden nesile aktarılmış sözlü bilgilerden de öğreniyoruz.

11- YUMURTA EFSANESİ

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde de gördüğümüz bu hikâyede, Mahan padişahı Semengân padişahı üzerine sefer etmek istemeyince Ahlat havalisinden sefere katkısı olması için yüz bin yumurta ister. Ahlatlılar yüz bin yumurtayı toplarlar, götürmek için deve ve götürecek insan ararken padişahtan ikinci bir emir gelir; "Sizden tavuk yumurtası istemedim, yüzbin gümüş yumurta istedim. Sizi bu vergiden affettim, herkes yumurtalarını alsın devletimin devamına dua etsin" der. Ahlatlılar yumurtaları alırken büyüktü, küçüktü derken aralarında kavga çıkar. İyi düşünenleri. "Biz bundan sonra birbirimizin açık haklarını yedik. Bu şehirde bereket kalkar, bu yumurtalar bu şehrin harap olmasına sebep olur. Bakalım bize nasıl bir bela inecek" diye korkuya düşerler. Rivayet olunur ki memlekette hastalık yayılır. Bir gecede on iki bin kişi Ahlat'tan göç ederek Mısır'da Abbasoğullarından Elkiş kalesi sahibi El Müstekfibillah'a gelip yurt isterler. Kayıtbay yaylası denilen yerde yerleşirler Bir senede topraktan sağlam bir şehir yaparlar. O zamana kadar Mısır bölgesinde kerpiçten duvar ve dam görülmemiş. Mısır'a toprak kerpici Ahlatlıların götürdükleri rivayet edilir. Hâlâ Kahire'nin doğusunda Tophane tarafında Ahlat Mahallesi denen harap bir mahallenin kalıntıları mevcuttur.

12- HÜT HÜT KUŞLARI EFSANESİ

İshak ve Pubbu adlarında iki öksüz bacı kardeş varmış. Bir gün çok zalim olan üvey anneleri bunları çaya çul yıkamaya göndermiş. Bacı kardeş hem birbirlerine dert yanıp hem de çullarını yıkıyorlarmış. Her nasılsa su, çullardan birisini alıp götürmüş. İshak, bütün uğraşmalara rağmen çulu tutamaz ve çul çayda gider. Ağlayarak ablasının yanına gelir. Artık üvey annelerinin korkusundan eve gidemezler. İkisi birlikte ağlayarak Allah'a yalvarıp yakarırlar.

Ey... Her şeyi gören ve bilen Allah? Bize merhamet et. Bize bir kanat ver de şu dağlara çıkıp çulumuzu arayalım. Allah bu iki öksüzün dualarını kabul eder. Onları kanatlandırıp birer kuş yapar ve her birini ayrı tarafa uçurur. Onlar'ın çullarını ararlarken, birbirlerine: İshak çulu buldu mu? Pubbu çulu buldun mu? diye seslendikleri rivayet edilir. Bu sebepledir ki, yörede tepesi taraklı Guguk kuşuna Pubbu adı verilmektedir.

13- BİR ALTINA AKIL EFSANESİ

Bir dervişin pazar yerinde önüne koyduğu üç toprak yığınını işaret edip bir altına akıl satılır diye bağırdığı haberi kısa bir süre içerisinde o yerin hanına ulaşır. Han da durumu merak edip baş yardımcısı ve eniştesi Ahmet Ağayı durumu öğrenmek üzere pazara gönderir. Ahmet Ağa, hanın yanına girdikten ve eniştesi (Damadı) olduktan sonra anne baba ve akrabalarını unutmuş kibirli ve havalı gazabından korkulur biri olmuştur.

Pazara gelen Ahmet Ağa doğruca akıl satan dervişin bulunduğu köşeye gelir ve hizmetkarının sırtına basarak attan bir çalımla iner ve;

-Ne satıyorsun derviş?

Derviş:

- Akıl satıyorum beğim, akıl lazım olen bıre gelsin.

Ahmet:

-Söyle bakalım nasıl akıl satıyorsun, ver bakalım.

Derviş:

-Yo her yığın toprak için bir altın alırım.

Ahmet:

-Peki al bakalım altını deyip bir altın verir.

Derviş:

- Üç toprak yığınından birini işaret ederek, bu toprak o ademin başına ola ki, kulun verdiği makam mevki ve şöhrete güvenip bübürlenir, kibirlenir halkını hor görür, eşini dostunu unutur. Ane babasına asi olur.

Ahmet:

-Peki ya bu ikinci yığın toprak?

Derviş:

-Bir altın birinci toprak yığını içindi. İkinci yığın ve üçüncü yığın için birer altın, yani iki altın daha vermen lazımdır.

Hana sonucu götürecek olan Ahmet çaresiz iki altın daha vererek

- Hadi söyle der.

Derviş:

-Bu toprak da o ademin başına ki eşine dostuna ve akrabalarına sırt çevirir arvadının akrabalarına bel bağlar. Bu üçüncü toprak ta o ademin başına ola ki sırrını karısına diyer

Orada toplananlar gülüşür. Dervişe deli yolunu buldu derler ancak Ahmet'i bir düşünce alır. Çünkü dervişin dedikleri kendisini anlatıyordur. Karısını çok sever ve ondan saklısı gizlisi yoktur. Akrabaları unutmuş kaynanası (kayınpederi) ve akrabalarına bağlanmış giydiği kürklere ve saltanatına güvenip herkese yüksekten bakmaktadır ve çok değişmiştir. Bu düşüncelerle saraya dönen Ahmet, hana olanları anlattıktan sonra dervişin, sözlerini olaylarla yaşayıp denemek ister, Bunun için gece geç vakitte bir koyun kesip kanlı kanlı bir torbaya koyar ve torbayı sırtlayarak evine gelir. Heyecanlı bir şekilde kapıyı çalar, şaşkın karısına yolda bir adamın yolunu kestiğini ve adamı öldürdüğünü ne yapacağını şaşırdığını kimseye bir şey söylememesini söyler. Kadın hemen kocasını içeri alır ve ravaha (avlu) açılan bir çukura torbadaki koyun gömülerek üzeri kapatılır.

Aradan üç dört gün geçtikten sonra karısını sınamak isteyen Ahmet, bir bahane ile karısını odunla dövmeye başlar. Kadın can havliyle sokağa fırlar ve avazı çıktığı kadar bağırır.

-Yetişin bu deli olmuş daha geçen gün birini öldürdü. Ravakta gömdü şimdi beni öldürecek yetişin diye bağırır. Bunun üzerine Ahmet tutuklanır hapse atılır. Hanın gazabına uğrar ve idamına karar verilir. Bu olaylar aşamasında Ahmet'in akrabaları toplanıp hana çıkar affı için görüşmelerde bulunurlar Aralarında para toplarlar, ancak verilen kararın önüne geçemezler idam günü kurulan mahkemede Ahmet söz ister.

Ahmet:

-Hanım ben suçsuzum bu olayları akıl satan dervişin sözlerinin doğruluğunu görmek için yaptım Kimseyi de öldürmedim revakta gömdüğümde insan ölüsü değil koyundur der. Çukur açıldığında insan yerine koyun ölüsü çıkınca Ahmet affedilir. Ahmet bir anda başından büyük olayların geçmesini hayra yorup halka hizmet etmeye ön plana alırken eşini dostunu ve akrabalarını ihmal etmemeye özen göstermiştir. Bu efsane terzi Niyazi Ölekliden alınmıştır.

MASALLAR

Anonim halk edebiyatı mahsullerinden birisi olan masal, bilinmeyen bir yerde bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait olayların hikâyesi olarak tarif edilmektedir.[21] Masal sadece çocukları eğlendirmek için anlatılan bir edebi tür değildir.

Bunun yanı sıra diğer folklor malzemeleri gibi insanın ait olduğu toplumun anlaşılmasını sağlar. [22]

1- KAVAL ÇALMA MERAKLISI ÇOBAN

Gencin birisi kaval çalmaya çok merak salmış. Kavaldan başka hiç bir müzik ve hiç bir çalgı onu tatmin etmiyormuş. Genç düşünmüş, taşınmış ve bazı tavsiyelere de uyarak en iyi şekilde kaval çalmayı, ancak çoban olmakla başarabileceğine karar vermiş. 15 sene çobanlık yaptığı halde kavalı bir türlü dilediği şekilde çalmaya muvaffak olamamış. Kaval çalmak suretiyle sürüyü götürüp ve sudan çeken çobanlar aklına geldikçe deliye dönüyormuş..

Bir gün dağda yine aşkla kavalı eline alıp bir müddet çaldıktan sonra bu işi tam manasıyla başaramayacağına kanaat getirmiş. Kavalı tutup kuvvetinin yettiği kadar uzağa fırlatmış. Mahzun mahzun düşünüp ağlamaya başlamış. O sırada oradan geçmekte olan bir ihtiyar önüne düşen kavalı almış ve çobanın bu perişan halini görüncede sormuş:

-Oğlum sende bir hal var. Söyle bakalım derdin nedir?

-Seni ilgilendirmez baba, uğurlar olsun.

İhtiyar ısrar etmiş. Oğlum şu derdini söyle bakalım. Derdini söylemeyen derman bulamaz. İhtiyarın bu ısrarı karşısında çoban, olup biteni anlatır. İhtiyar, yerden aldığı kavalı, elinde evirip çevirdikten sonra.

-Bu kaval ne kadar güzel. Hele bir kere de ben çalayım, dinle bakalım. İhtiyar kavalı çalınca çoban dehşetler içinde kalmış. Bu kadar güzel kaval çalan bir kimseyi ne işitmiş ne de görmüş. İhtiyar çaldıkça genç kendinden geçip mest olmuş. Kavalı bırakıp çobana sormuş.

-Nasıl beğendin mi?

-Beğenmez olur muyum? Böyle kavala can kurban.

-Al bakalım sen de benim tarif ettiğim şekilde çal, muhakkak becereceksin.

Çoban kavalı alıp ihtiyarın tarifine göre çalmaya başlar. Hayret. Evvelki beceriksizlikten eser yok. Çaldıkça heveslenir, heveslendikçe çalar. Tahayyül ettiğinden kat kat üstün kaval çaldığının farkına varır. Aklı başına gelip ihtiyarın elinin öpüp teşekkür edeyim derken bir de bakar ki ihtiyar ortalarda yok.

Her neyse bizim çoban kavalını çaldıkça koyunların da aşka gelip adeta raksettiklerini görür. Zaten akşamda bastırmış olduğundan kaval çala çala şehre doğru yürür. Koyunlar da arkasından oynaya zıplaya onu takip ederler. Kavalın sesini işiten şehirliler da aşka gelip oynamaya başlarlar. Sarayın önünden geçerken padişahın karısı ve kızları da kendilerini tutamayarak gayri ihtiyari oynamaya başlarlar.

Bu havadis hemen her tarafa yayılır. Bu arada padişaha haber verilir. Maalesef karısı ve kızlarının da bu nağmelere dayanamayarak şu anda oynamakta oldukları ihbar edilir. Padişah gazaba gelerek "Olmaz böyle bir şey, memleketin asayişi bozuluyor. Huzura getirin ifadesini alıp kellesini uçuralım."

Akıllı vezirlerden birisi padişaha tavsiyede bulunur. "Devletlu padişahım ne olur ne olmaz. Belki çoban buraya geldiğinde siz de cazibeye tutulup oynarsınız o zaman ayıp olur. Müsaade ederseniz tahtınızın arkasına iki adet kazık çakıp iplerle sizi arkadan bağlayalım. Oynamaya kalktığınızda bu ipler size mani olur. Böylece gülünç olmaktan kurtulursunuz.

Padişah evvela bu fikre hiddetlenir. Fakat bilahare kabul eder. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra çoban huzura davet edilir. Konuşmaya başlar.

-Kimsin sen?

-Çabanım efendim.

-Niçin milletin huzurunu bozuyorsun?

-Kimseye zorla bir şey yaptırmış değilim, efendim.

-Niçin kaval çalıyor milleti oynatıyorsun?

-Ben çalıyorum ama onlar oynamasın.

-Haydi çal bakayım bunun sırrı nedir görelim.

Emir üzerine çoban çalmaya başlar. Tabii biraz sonra orada bulunan vezirler ve sair kimseler derhal kendilerinde geçip oynamaya başlarlar. Padişah da heveslenmeye başlar amma ipler mani olur. Bereket ki kendisi güçlü kuvvetli imiş. Biraz zorlayınca kazıkları söküverir. "Olan oldı bize kazıklar değmesin size" diyerek o da oynamaya başlar çobanın kavalı çalma becerisindeki güzellik nedeniyle çobanı affeder ve ödüllendirir.

Böylece çoban padişahın af, iltifat ve ihsanlarına mazhar olur.

2- KAYIP KIZ MASALI

Ahlat eskiden çok büyük sokakları ile karışık bir şehir imiş. Bir kız çocuğu evinin kapısı önünde kalburla oynarken kalbur elinden düşmüş yuvarlanmaya başlamış. Kız da kalburu yakalamak için kalburun peşinden koşturmuş ve kalburu yakalamış. Kalburu yakalayan kız evinden epeyde uzaklaştığı için evini bulamamış. Sokakta ağlarken, iyilik sever bir aile acımış kızı evlerine almışlar, ancak kız konuşamadığı için evinin adresini verememiş. Kızın anne babası da kızlarını çok aramışlar bulamayınca vazgeçmişler. Kızı bulanlar sahibi çıkmadığı için kızı evlatlık edinirler. Kız bu evde büyür çok güzel bir genç kız olur. Kızın öz kardeşi bir gün gezerken kızı görür, annesine bu kızı istemelerini söyler. Oğlanın anne ve babası da gidip kızı oğullarına isterler. Kız tarafı da kızı verir. Çok güzel bir düğün yaparak, kızı gelin götürürler.

Kız odasına girer, damat gelip yüzünü açınca köşede duran beşik kızın gözüne takılır ve oğlana sorar.

-Bu kimin beşiğidir?

Oğlan da hikayeyi bildiği için,

-O beşik benim kızkardeşimindir. Kız karde-

şim küçükken kayboldu onun hatırasına annem bu beşiği saklar. Kız orada beşiğini tanır ve ben senin o kaybolan kız kardeşinim. Durum anne ve babaya anlatılır, kızı aldıkları yere gidip sorarlar. Orada da durumu öğrenince kızları olduğunu kanaat getirirler, anne ve baba kayıp kızlarına oğlanda kız kardeşine yıllar sonra kavuşmanın mutluluğu ile güzel bir hayat sürerler.

FIKRALAR

Fıkra, gerçek hayat ile bağı olan vak'aları,tam bir fikri, sosyal ve beşeri kusurları, günlük yaşantımızda karşılaştığımız çarpıklıkları, gülünç durumları, tezatları, eski - yeni çatışmalarını bir mizah, hikemi söyleyiş, keskin bir istihza ve gülünç bir tenkit anlayışına sahip bir uslup, dramatik öğeleri ağır basan bir hikaye çatısı etrafında toplayarak genellikle bir tip'e bağlı olarak anlatan nesir diliyle küçük hacimli sözlü edebiyat kompozisyonlarından her birine verilen ad denilebilir.[23]

1- TİLKİNİN KURNAZLIĞI

Merhum Celal Kayaoğlu Bitlis'i Tanıyalım adlı kitabında fıkraya konu olan merhum Nezir Özel'i anlatarak başlamıştır.

Nezir Özel Bitlis'in Taş Mahallesi Gökmeydan semtinden olup Kavnaslıoğullarındandır. Kendisi muhaceret dolayısıyla Konya'da bir müddet kaldıktan sonra Bitlis'e dönmüş, Nahiye Müdürlüğü, Ticaret Odası Başkanlığı, Halkevi Başkanlığı, Vilayet Daimi Encümen Azalığı gibi vazifelerde bulunmuş, çiftçilik yapmış, müteahhitlik ve diğer ticaret işleri ile de meşgul olmuştur. Hatırımda kaldığına göre 1957 veya 1958 yıllarında hayata gözlerini yummuştur. Yaşı yetmişten fazla olduğu halde ölünceye kadar fikren ve bedenen zinde idi. Hayatın bütün acı ve tatlı hatırlarını tatmış, tecrübeli ve olgun bir insandı. Konuşurken ağzından bal akardı. Bu sebeple sohbetine doyum olmazdı. Konuşmasını bir kaç darbımeselle süsler, aynı zamanda fikirlerine destek yapardı. Bu sebepledir ki nice tahsilli ve bilgili devlet ve şahsiyet adamları fikirlerine daima saygı göstermişlerdir.

Bu şahsiyetin darbımesellerini zamanında not edemediğime hala acır, hala yanarım. O bir hazine idi. Kayboldu veya buğdaylar çuvallara konup gittikten sonra biz yerde kalan taneleri topluyoruz. Her neyse olan olmuş, artık sızlanmak faydasız. Biz hatırlarımızda kalanları nakledeceğiz.

Bitlis vilayeti genel meclisi toplantı halinde idi. Vali, meclise başkanlık ediyordu. Bir dosyanın görüşülmesi müzakere edilecekti. Dosyanın mahiyeti ise kısaca şöyle idi:

Tatvan kazasının Reşadiye bucağında Göllü Ovası diye bir ova vardır. Bu ovanın etrafında bir kaç köy sıralanmıştır. İlkbaharda civardaki karların erimesi ile bu büyük vadi göl haline gelir. Zira, suların akabileceği hiç bir dere ve oluk yoktur. Eğer sular zamanında kurursa yerinde ekin ekilir. Şayet sular zamanında çekilmezse o zaman fecaattir. Çünkü bu çok verimli arazinin ekilmesi gecikir. Muhitin iklimi sert olduğundan kış hemen bastırır, hiç bir hasılat elde edilemez. Göl bir sene kurusa bile iki sene üst üste kurumadığı vakidir. Kurumadığı zaman civar köyler ne yapsınlar, başka arazi yok ki.

Tatvan Genel Meclisi azası Cemal Avcı'nın da burada arazisi vardı. Senelerce evvel durumu, ilgili makama arzetmişti. İstek, nihayet haklı görüldüğünden suyun en yakın bir yerden tünel açmak suretiyle istenilen zamanda Van Gölü'ne akıtılabilmesi için fen elemanlarına keşfi çıkartılmış ve bir müteahhide ihale edilmişti.

Gel gelelim ki evdeki hesap çarşıya uymamış. Eldeki keşif ve tahsisat, tünelin yirmide birine bile kafi gelmemiştir. Bu sebeple tekrar yeni bir keşif çıkarılarak iş yine aynı müteahhide verilmiştir. Bu kez de yapılan kazılara yekpare ve sert bir kaya damarına rastlanır rastlanmaz müteahhit, yaptığı işlere ait parasını alıp ortadan kaybolmuştu. Böylelikle iş, tekrar askıda kamıştı. Aradan bir yıl geçtikten sonra takibat neticesinde müteahhit bulunmuş, işe devam ettirilmişti. Keşfin, kanuni ilave hakkı olan %20'si de verildiği halde müteahhit taahhüdünü yerine getirememiş. Bir sürü şikayetler, sızlanmalar, cezalar derken iş mahkemelik olup, çıkmaza girdi. Aradan bir yıl daha geçmişti.. Ertesi sene toplanan Genel Meclis, işte bu dosyayı görüşecekti. Nezir Özel, validen söz istedi:

-Paşam, müsaadeniz olursa bir mesele anlatacağım.

-Anlat da dinleyelim, Nezir Bey.

Nezir Bey öfkeliydi. Nasıl olur da bir müteahhit hükümeti aldatmaya çalışır. Hükümet bu adamla başa çıkamaz olmuştu. Göllü meselesi aynı zamanda dedikodu mevzuu olmuştu. Söze şöyle başladı:

Ayının biri ormanda eline geçirdiği bir merkep leşini yiyormuş. O sırada civardan geçen bir tilki et kokusu almış. Sağa koşmuş, sola koşmuş. Manzarayı görmüş, görmüş amma gel gelelim ayının yanına sokulmak cesaretini kendinde bulamamış. Açlıktan gözleri kararan tilki bunun bir çaresini aramış. Otların, çalıların arasından ayının duyamayacağı ve göremeyeceği şekilde sofranın yakınına kadar yaklaşarak pusuda beklemiş. Ayının dalgın bulunduğu bir sırada aniden fırlayarak ele geçirdiği bir miktar ciğer parçasını kapıp kaçırmış. Mağrur ayı bunu gururuna yedirememiş. Nasıl olur? Ben ayı olayım da, on paralık tilki benim önümden et parçası kaçırsın. Derken, ormanda bir kovalamaca başlamış. Tabii tilki, bütün kurnazlığını kullanarak ayının geçemediği en dar ve sarp yerlerden kaçmayı tercih etmiş. Ayı ağaçların arasından koşarken başını soktuğu iki ağacın arasıdan vücudunu geçirememiş. Başını geri çekip başka yoldan takibe teşebbüs etmişse de bu sefer sıkışan iki ağacın arasından bütün zorlanmasına rağmen başını kurtaramamış. Mengene gibi sıkışan ağacın arasında çırpınıp durmuş.

Arkasındaki gürültünün kesildiğini hisseden tilki, bir aralık dönüp bakınca planının tam manasıyla tahakkuk ettiğini görmüş. Derin bir nefes alıp, kaçırdığı parçayı yedikten sonra ayının sağına koşmuş, soluna koşmuş, bakmış ki ayı bu kapandan kurtulacak gibi değil. Dişi olan ayıya yaklaşarak: Dur ben seni şuracıkta dizeyim de aklın başına gelsin diyerek intikamını ağır bir şekilde aldıktan sonra kulağını eğilip, haydi Allah'a ısmarladık, beni gördüğün ve bildiğin gibi anlatırsın. diyerek uzaklaşmış.

Nezir Bey, fıkranın burasını bitirdikten sonra: İşte arkadaşlar, müteahhit tilki, biz ise ayı olarak onu kovalıyoruz.

Durgun bir hava ile başlayan toplantıya neş'e saçıldı gülüşmeler başladı. Vali, Nezir Bey'e dönerek:

-Demek bu adam eninde sonunda bizi dizecek öyle mi?

-Vali paşam orasını artık siz bilirsiniz.

Nezir Bey'in bu kat'i ifadesinden sonra aynı toplantıda müteahhidin hesaplarının tasviyesi ve alakasının kesilmesine karar verildi. Bilahare tahsisat temin edildi. İş bitirildi. Şimdi Göllü Ovası'nın suyu denize akıp akmamak için insanoğlundan emir bekliyor. Köylüler memnun, alakadar kimseler müsterihler.

2- HAŞTAHLI KEL ALO

Kıymetli okuyucularım,

Nezir Özel, Devlet Hastanesinin bir sebze işini almış. Maliye, kendisine vergi tarhetmiş. Vergiyi çok bulduğundan itiraz etmiş. İtirazı kabul edilmemiş. Ödemesi için ihbarneme tebliğ edilmiş. Bu sırada vergi memurları yaptıkları tahkikatta vergiyi noksan tahakkuk ettiklerinin farkına varıp. İkinci bir ihbarname daha tebliğ ederler. Nezir Bey işi temyize aksettirdiğinden vergiye biraz daha fazla masraf biner ve artar. İşte ben zamanın vergi memuru Tahsin Ersan ile birlikte otururken Nezir Bey bu haleti ruhiye içinde Esselamun Aleyküm deyip içeri girdi. Ayağa kalkıp kendisine yer verdik. Efendim dedi. Benim meselem Haştağlı Kel Alo'nun meselesine benzedi. Kıpırdadıkça vergi, verginin üzerine biniyor. İyisi mi şu tahsildarınızı gönderin de vergimizi verip yakamızı kurtaralım.

Haşhat, Mutki ilçesine bağlı bir köydür. Bitlis beylerinden Şerefhan'ın muhafızları arasında Haştahlı Kel Alo isminde birisi varmış. Bu şahıs cesaretli, kuvvetli ve Şerefhan'a çok sadık imiş. Zamanla yaşlanıp kuvvet ve kudretini kaybedince, Şerefhan buna bir iyilik olsun diye bir ferman yazıp Alo'nun eline vermiş ve böylelikle adeta emekliye sevketmiş. Ferman şu şekilde imiş:

Başı kel olan adı Ali olan, bir eşeği olan ve iki karı sahibi kimseler senede Alo'ya yüzer para verecekler. Bu ferman hükmünü yerine getirmeyenler, duyulacak olursa kellesi uçurulacaktır. Alo fermanı alıp koynuna koyduktan sonra köyün yolunu tutar. Yolda giderken bakar ki birisi bir eşeği ile köyüne dönüyor. Arkadaş olurlar. Hal, hatır sorduktan sonra, Alo der ki: "Arkadaş, senin bana yüz para borcun var." Meğerse yolcu hayatında hiç borç yapmayan birisi imiş. Gülerek:

- Dostum yanlışınız olacak. Ben hayatımda borç nedir bilmem. Galiba beni birisine benzettin.

Alo fermanı göstermekten çekinir. Olur ya, bu mühim vesika alınıp yırtılacak olursa hayatı mahfolur.

- Yok kardeşim seni kimseye benzetmedim. Bunu sana muhtar ve azaların huzurunda ispat edeceğim.

Adam, Alo'yu şöyle bir süzdükten sonra kendi kendine söylenir. Mesele Mühim değil. Herhalde biraz yaşlılık icabı olarak bunamış olduğundan bu kabil abur cubur konuşuyor. Sadaka kabilinden kendisine yüz para veririz.

- Olur. Olur kardeşim sen canını sıkma, yüz paranın ne kıymeti var, veririz. Tatlı tatlı yolculuklarına devam ederken Alo, adama sorar.

- Adın nedir?

- Adım Ali'dir.

- Ha... Ali, öylemi. Kusura bakma ama, senin borcun bana beş kuruş imiş.

Eşek sahibi Ali'nin kafası biraz bozulmaya başlar. Amma yine sükutu tercih eder. Gayet sıcak olan havada soğuk bir pınarın başına varırlar. Biraz serinlemek, ellerini yüzlerini yıkamak için şapkalarını çıkarıp bir tarafa attıkları sırada Alo bir de ne görsün Ali'nin başı kel.

- Ali kardeş der. Senin bana borcun tam yedi buçuk kuruş etti.

- Ali büsbütün kızarak "Arkadaş benim hiçbir kimseye metelik dahi borcum yok. Ne yapacaksan yap."

- Sinirlenme dostum. Benim elimde birşey yok. Şimdi köye vardığımızda bunu sana ispat edeceğim.

Böylelikle konuşa konuşa daha yakın olan Ali'nin köyüne varırlar. Her ne olursa olsun misafirperver olan Ali, yol arkadaşını yemeğe davet eder. Eve varırlar. Alo bakar ki iki kadın tandıra ekmek vuruyorlar. Alo sorar:

- Ali bu kadınlar kimdir?

- Bunlar benim karılarımdır.

- Alo biraz anlını oğuşturduktan sonra sana bir şey söyleyeyim mi Ali? Bizim bu hesapta bir yanlışlık var. Senin bana borcun, yedi buçuk kuruş değil, tam on kuruşmuş.

Bu durum karşısında Ali'de asabiyet son haddine varmış. Ama ne yapsın misafire hürmet lazım.

- Peki peki der. Yemeğimizi yedikten sonra muhtara gideriz. Mesele ne ise anlaşılır. Nasıl olsa sen on beş dakikada bir bana borç çıkarıyorsun.

Yemekten sonra muhtarın evine gidilir. Alo derhal fermanı çıkararak muhtara uzatır. Muhtar fermanı açıp okuduktan sonra heyecanlanmaya başlar. Ali der. Bu Şerefhan'ın fermanıdır. Adı Ali olan, bir eşeği olan, başı kel olup, iki karısı bulunan herkes bu adama her bir özelliğinden dolayı yüzer para verecektir. Onun için senin durumuna göre Alo'ya on kuruş ödemen icap eder. Para ödenmediği taktirde senin ve benim hayatım tehlikededir.

Böylelikle Alo'nun alacağı ödenmiş olur.

3- GELİN KIZ

Geçmiş zamanların birinde bir kızı habersiz bir şekilde yaşlı bir dedeye verirler. Düğün olur, kızı eve getirirler. Kız bir köşede, üzerinde gelinliği ile beklerken, öbür tarafta yaşlı bir dede oturmuş, sessizce ve kendinden emin bir şekilde sigarasını içmektedir. Vakit ilerleyince kız dayanamaz sorar;

- Dede sen ne dedesin, vaktin geldi gidesin, genç oğlunu gönderesin.

- Dede seslenir;

- Dede senin gülün, sen dedenin bülbülü, soyun gir dedenin koynuna, tetik elleri at dedenin boynuna, eğer dede hakkından gelmezse çek git babanın evine.

Kız cevap verir;

- Kara yılan dedenin koynuna, keskin bıçak dedenin boynuna, hiç yiğit kalmadı, girem dedenin koynuna, der ve kaçıp babasının evine geri döner.

4- BOHÇA

Yeni gelin düğünün ikinci günü getirdiği hediyeleri (bohça) ev halkına dağıtıyor. Kaynana hediye bohçasını açtığında, içinde bir makas, bir kalıp sabun ve 100 kuruş para olduğunu görünce şaşırır ve bunların ne anlama geldiğini geline sorar. Gelin, vah! meğe bilmesen.

- Makasla dilini kes, sabunla elini yıka, 100 kuruş da oğlunun süt parasıdır. Bunları al ve istersen bi köşede otur, istersen çekil git.

5- ANA CİĞERİ

Zamanın birinde bir evde bir ana, bir oğul, bir de gelin yaşarmış. Rivayete göre gelinle kaynana hiç anlaşamazlarmış, işin doğrusu gelin biraz huysuzmuş. Aradan zaman geçtikçe gelin iyice geçimsiz ve çekilmez bir hal almaya başlamış öyleki, bir gün kocası eve geldiğinde;

- Artoh çekemenem canıme tah etti Anan götürüp keseceksin, ciğerini de çıkartıp bana getirecağsen diye tutturmuş. Kocası çaresiz kabul etmiş. Annesini alıp bir ıssız yere götürmüş, kesip ciğerini çıkarmış. Ciğer elinde geri dönerken karşısından üç tane atlının geldiğini görmüş ve birdenbire bir ses duymuş.

- Oğul dikkat et, karşıdan gelenler kötü niyetli dolle, ceplerinde silahları, ellerinde de bıçakları var. Heman özün. Sahle seni görmesinle

Oğlan şaşırmış, sesin nereden geldiğini ararken, elindeki ciğerin konuştuğunu görmüş ve hemen kendini saklamış. Zamanında uyarıldığı için canını kurtarmayı başaran oğlan kendi kendine.

- Eyvah ben ne yaptım, anamın ölü ciğeri bile benim için yandı. Ben de el kızı için annemi kestim diye hatasını anlayıp ağlamış. Ve yine rivayete göre, eve dönüp karısını da öldürerek kendisi adalete teslim olmuş.

6- GELİN KAYNANA

Bir evde bir gelin, kaynana, kaynata (kayınpeder) ve oğulları yaşarmış. Evin gelini biraz huysuz ve iş yapmaktan da çok üşenen bir yapıdaymış. Bu duruma çok içerleyen yaşlı çift, geline iş yaptırmak için:

- Bey ev çok pislendi. Ne zamandır da süpürülmedi, kalkıp süpüreyim bari der. Bey de cevap verir;

- Hanım sen hem çok yaşlısın hem de çok hastasın. Sen otur ben süpüreyim deyip süpürgeyi çekiştirirken gelin kurnazca gülümsemiş ve dönüp ikisine birden:

- Eh... niye kavge edip meni rehetsız edesız, bigün sen sıpo birgünde o sıpırsın, demiş. Kısaca bu oyun bile gelini yola getirip çalıştıramamış.

7- PADİŞAH İLE KÖYLÜ

Padişahın biri kıyafet değiştirip veziri ile halk arasında dolaşırken, kazma ve kürekle çalışmakta olan yaşlı birisine tesadüf eder. Bu adam padişahın dikkatini çeker. Aralarında şöyle bir konuşma başlar.

- Esselamunaleyküm ihtiyar.

- Aleykümesselam efendimiz.

- Geç kalmışsın

- Tez davrandım eller aldı.

- İkiden nasılsın?

- İkiyi üç ettim.

- Altıyı ne yaptın?

- Altıyı dokuz ettim, otuz ikiden bir şey arttırmadım.

- Bir kaz göndersem yolmasını bilir misin?

- Hay, hay ustasıyım.

Saraya döndükten sonra padişah beraber götürdüğü vezirine sorar. Ben ihtiyara ne dedim? Onun bana verdiği cevaplar ne idi?.

Vezir tereddüde düşünce Padişah emrini verir. Yirmi dört saate kadar bu konuşmanın manasını bana getirmezsen kafanı uçuracağım.

Vezir telaş içinde ne yapacağını şaşırır. Düşünür, taşınır, gidip ihtiyara yalvarmaktan başka çare bulamaz.

- Yalvarırım sana. Biz geçen gün padişahla birlikte buraya gelmiştik. O sana birşeyler sordu. Sen de cevap verdin. Bunların manası ne idi. Bana söyle!

- Ne konuştuksa konuştuk. Seni ne ilgilendirir?

- Sana bin tane altın vereyim.

- Altın hesabına kalırsa beş bin de versen olmaz.

- Yedi bin vereyim.

- İhtiyardan ses çıkmaz.

- On bin altın vereyim. Zaten başka param da yok. Ne olur, çoluk çocuğun başı için bu iyiliği yap.

- İhtiyar on bin altının sesini işittikten sonra nazlana nazlana söyler. Vezirde defterini cebinden çıkarıp not etmeye başlar.

Padişah bana dedi ki "Geç kalmışsın". Yani geç evlenmişsin. Eğer erken evlenmiş olsaydın bu yaşta sen değil çocuklarının çalışması icap ederdi. Ben de dedim ki: Tez davrandım, eller aldı. Yani çocuklarım hep kız olduğu için kocaya gittiler, çalışacak kimsem kalmadı.

Yine Padişah bana sordu ikiden nasılsın? Yani ayaklarının kuvveti yerinde mi. Ben de cevap olarak dedim ki: İkiyi üç ettim. Kuvvetim azaldığı için baston kullanmak suretiyle ayak sayısını üçe çıkardım.

Altıyı ne yaptın dedi. Yani altı ay çalışıp da on iki ayın maişetini temin edemedin mi? Ben de, dedim ki: Ne gezer, dokuz ay çalıştığım halde otuz iki dişin öğüttüğü yiyeceğimden bir şey arttıramadım.

Son olarak Padişah: Bir kaz gönderdiği taktirde yolup yolamayacağımı sordu. Ben de, hay hay ustasıyım. Dedim. İşte o kaz da sizsiniz. Eğer siz benden o konuşmaların manasını öğrenmemiş olsaydınız padişah muhakkak sizin kafanızı uçuracak. İşte sizden bu on bin altını alınca yolmuş oldum.

ŞAKA ÖRNEKLERİ

Bitlis halkı şen ve şakacıdır. Bu özellik Türkiye'nin nadir yerlerinde görülür. Bitlislinin hali vakti yerinde olursa her fert bir neşe ve kahkaha kaynağıdır. Şakanın ağırlığı samimiyetin derecesini gösterir. Yapılan şakalar yüzünden hadise çıktığı vaki değildir. İşte bu şakalardan Bitlisi Tanıyalım kitabında yer alanları benim tesbit ettiğim bir kaç şakayı örnek olarak vermekle yetinilmiştir.

1- Jüjü Avı (Kirpi Avı)

Jüjü, Bitlis lisanında kirpi demektir. Bu şaka daha ziyade Mutki ve Hizan ilçelerinde yapılır. Mahiyeti şöyledir:

İlçeye yeni tayin edilen bir memur veya başka bir kimse geldiği takdirde hal ve hareketine bakarlar. Eğer adam kendini çok beğenmiş, kimseyi beğenmez ve biraz da hafif meşrep ise şakanın tatbikine geçilir.

Evvela piyasadan söz açılır. Hayat pahalılığından şikâyet edilir. Bunun çareleri araştırılır. Bir firmanın beher Jüjü derisini 250 liraya satın aldığı, jüjünün de ilçede çok bulunduğu iyi bir organize sayesinde gecede yirmiden aşağı jüjü tutulamıyacağı gibi kat'i ifadelerle, adam iyiden iyiye heveslendirilir. Hizan'da bulunan Nizamettin Dumlupınar adındaki bir sınıf arkadaşım kendisine tatbik edilen şakayı aynen şöyle nakletmişti:

Ben Hizan'a tahrirat katibi olarak tayin edildim. O zaman en kabadayı memurun maaşı 70-80 lira civarında idi. Bana verilen bilgiye göre bütün masraflar çıktıktan sonra gecede bir maaş kadar parayı kazanmak içten bile değil. Öyle ise ne duruyoruz. Jüjüler de mutlaka gece avlanırmış. Ben henüz mıntıkanın yabancısı olduğum için bana en kolay vazifeyi verdiler. Gideceğimiz dağın eteklerinde boş bir tenekeyi kuvvetle çalacağım. Tenekenin sesine jüjüler aşıkmış. Ne kadar kuvvetli çalarsan o kadar fazla jüjünün yakalanacağı kabil olacakmış. Akşamı sabırsızlıkla bekledik. Karanlık bastıktan sonra kararlaştırılan yere vardık. Teneke ve yaş bir ağacı bana bırakıp dağa doğru gittiler. Ben olanca kuvvetimle tenekeyi çalmaya başladım. Tahminen iki saat kadar bu işi yaptım. Fakat mevsim güz olduğundan dondurucu bir soğuk beni titretmeye başladı. Elim ayağım tutmaz oldu. Arkadaşları ismen çağırmaya başladım. Baktım ki hiç ses yok ıssız dağda, korkuda baş gösterince canımı kirpi için fedamı edeceğim diyerek tenekeyi bırakıp ilçeye geri döndüm. Isınmak üzere toplantı yerimiz olan halk odasına gittim. Kapıdan girer girmez, bir kahkaha tufanı ki sormayın. Kaymakam da dahil olmak üzere nerdeyse gülmekten çatlıyacaklar. Meseleyi anlamıştım amma ne çareki olan olmuştu. Onun için tavsiyem şudur ki Mutki ve Hizan ilçelerine gidecek olan memur ve yabancı bu jüjü meselesini hatırdan çıkarmamalıdırlar.

2- Bitlis'in Nasrettin Hocası NECATİ UÇAR

1964 yılında edebiyete intikal eden rahmetli Necati Uçar'ın şakaları o kadar çoktur ki bunun için başlı başına bir eser yazmak icap eder. O

şen ve şakraklığı ile çarşının bir gülü idi. Yaptığı en zarif şakalarla en soğuk kanlı insanları, dertlileri ve asabileri güldürürdü. Onu tanıyanlar adeta bir tiryaki gibi tutulmuşlardı. Ne yazık ki her fani gibi oda ölümün pençesinden kurtulamadı.

Bir gün sabahleyin, millet pazar yerinde araba ile toptan karpuz alırken karpuz satanlardan birisi bir araba karpuzu ancak 20 liraya satabileceğini söylüyor. Bütün pazarlık ve ısrarlara rağmen fiatı indirmek kabil olmuyor. Halbuki o zaman en birinci karpuzun arabası 7-8 lira civarında iken bu adam üç misli fiat istiyor. Zorla alacak değiller ya. Adam malını böyle satıyor. İster al ister alma. Bu sarıda birisi diyor ki : "Yahu meseleyi birde Necati'ye anlatalım. Bakalım o bu işe ne diyecek." Mesleği demirci olan Necati'nin yanına varıyorlar. Meseleyi anlatıyorlar. Necati biraz başını kaşıdıktan onra: "Ben bu meseleyi hallederim amma içinizden her kimki bana kalleşlik yaparsa hem işimiz bozulur, hem ben o adamın canını yakarım." Yapacağınız şey şudur: "Ben ne dersem siz beni tasdik edeceksiniz" Böylelikle iş anlaşmaya bağlandıktan sonra topluca karpuzcunun yanına gidiyorlar. Necati pazarlığa başlıyor:

- Arabanı kaça veriyorsun.

- 20 liradan aşağı olmaz

- Kabul ettim. Arabayı dükkânın önüne çek. Karpuzucu arabayı gösterilen yere götürür. Necati karpuzları boşalttırır.. 20 lirayı adama ödedikten sonra, "Al karpuzlarını nereye götüreceksen götür. Araba benim malımdır" Karpuzcu hiddete kapılarak:

- Nasıl olur ben sana karpuz sattım. Ne diye arabayı bırakayım?.

- Olmaz benim arabaya ihtiyacım var. Ben bakkal değilim ki karpuz alıp satayım. Ben demirciyim. Senden bu arabayı alır, başkasına satar, kâr ederim. Biz de çoluk çocuk besliyoruz.

Münakaşa daha fazla uzayınca Necati adamlarına dönerek:

- Allah için söyleyin. Dininize, imanınıza ben bu adamla pazarlık ederken karpuz kelimesi ağzımdan çaktı mı? Araba için konuşmadık mı? Bu sırada hepsi birden: "Allah için bu adam her nereye gitse haksızdır. Bir araba karpuzun 20 liraya satıldığını Bitlis memleketinde kimse işitmemiştir. Tabiiki sen arabayı pazarlık ettin."

Bu durum karşısında zor vaziyete düşerek ne yapacağını şaşırmış durumda olan karpuzcunun yanına biririsi yanaşır. "Arkadaş bu böyle olmaz. bu adam haklıdır. Sen şuna bir çuval karpuz ver de biz bunu bu işten vaz geçirmeye çalışalım."

Karpuzcu çaresiz bu teklifi daha uygun bularak dediklerini yerine getirir. Necati'yi güç bela razı ederler. Adam karpuzları tekrar yükleyip gittikten sonra oradakiler toplanıp afiyetle karpuzları yerler.

3- Bir Büyük

Bir keresinde askeriyenin bazı hayvanları, komisyon marifetiyle satışa çıkarılmıştı. Hayvanların arasında zayıf, hasta ve ayakta duramıyacak şekilde yaşlı bir at vardı. Necati, bu atı pazarlığa başladı. Satış komisyonu üyesinden Zeki ağa Necati'ye sordu.

- Bu atı alıp ne yapacaksın?

- Ağa, Bizim evde bir büyük yok, bari ben bunu alayım da bize büyüklük etsin!

Oradaki zevatı bir kahkaha tufanı aldı. Necati bu sefer kumandana dönerek: "Kumandanım. bu hayvandan Allah bile vazgeçmiştir. Hayvanı buraya kadar getirmek onun için büyük bir azaptır. Lütfen bunun yemini ve suyunu birkaç gün daha verin de bari son saniyelerinde tok karınla ölsün" demiş.

4- İş Çıkarma

Yine bir bahar günü işlerin azlığı nedeniyle esnaf güneşlenmek üzere dükkânının önünde oturmuşlarmış. Necati esnafın bu boş ve düşünceli halini görünce arkadaşlarına,

- Durun ben bunlara bi iş çıkarem görün der ve bir kazma kürek alarak sokağın ortasını kazımaya başlar. Esnaf bunu görünce toplanır ve sorarlar:

- Hayrola Necati ne yapıyorsun?

- Sağ olun komşiler, burası dedemin mali imiş men de temel kazerem dükkân yapacağem der. Esnaf bu kez yok burası sızin değil

Ahmet ağalerindir. Bir diğeri yok Ali Paşalarındır diyerek konuşmaya ve tartışmaya başlarlar.

Necati ise kazma küreğini alıp dükkânının önünde otururak zevkle başlattığı tartışmayı izler.

5- Yok olan at

Bitlis'te köylüler şehre bakımlı güzel atlarına binerek gelip giderlerdi. İşte bu zamanda bir köy ağası şehre gelmiş, atından inmiş atının yulalarından çekerek hana doğru gidiyormuş. Ağanın kibirli ve mağrur gidişi Necati'nin dikkatini çeker ve arkadaşları ile bir oyun planlar ve atını çekip giden ağanın arkasından sessizce yanaşarak atın yularını çıkarır ve kendi kafasına takarak ağanın ardı sıra yürür. Arkadaşları da atı hemen alıp yakın bir ahırda gizlerler. Bir süre böyle gittikten sonra çevrenin gülüşmeleri ve uyarmaları sonucu ağa geriye döndüğünde atının yok olduğunu ve yerine bir adamı çektiğini görür ve şaşırır,

- Sen kimsen atım nerde, at noldi diye bağırır.

- Men senin atınem cezam bitti insan oldum.

Ağa şaşkın etrafta toplananlar gülmekte. Necati ise hiç açık vermemektedir. Bu durumda plan gereği biri ağaya yanaşarak bak ağa sen bunlardan baş edemezsin bir yemek ısmarla ben atını bulayım der ağadan para alınır at gizlendiği yerden getirilip ağaya verilir ve ağadan alınan yemek parası ile öğle lemeği oyuna katılanlarca afiyetle yenir. Şen Bitlislinin her günü binlerce şaka örneği ile dolu olup anlatmakla bitmez.. Hele seçim kampanyaları bir şenlik şeklinde geçer.

6- Topal Keçi

Şenliğe dönüştürülen her şeçim kampanyasında kazanması mümkün olmayan adaylığa hevesli bir iki kişi desteklenerek aday yapılır. Bitlis halkının genelde birbirine akraba olması veya çok eski komşuluk bağları nedeni ile yapılan şakalarda kargınlık olmaz kişiler birbirini rencide etmez. Aday konuşİşte bu secim kampanyalarından birinde,

Bitlis'in yetiştirdiği aydın kişiliği ve renkli sıması ile tanınan merhum Şeyh Cesim Küfrevi çarşıya her çıkışında esnafı dolaşır hoş sohbetlerde ve hayır dualarda bulunurdu. İşte Şeyh'in çarşıyı dolaştığı günlerden bir gün ne başkanı? başkan adaylarından biri Şeyhi selâmlayarak elini öper ve

- Şeyhım bu seçimde men de aday oldum, seçilirsem çoh şey yapaceğem bunun için yardımını ve heyr duanı beklerem...

- Ya öylemi! Hayırlı olsun, Mevlam gönlüne göre versin, muaffak eylesin madem aday olmuşsun.... Efendi olsan bir dolma kalem hediyem olsun inşallah güzel şeyler yazman nesip olur.

- Allah razı olsun şeyhim çok güzel bir kalem ölünceye keder saklıyecağem.

- ..... Efendi, memleketin hizmete ihtiyacı var, ancak sana birşey diyeyiyi mi?

- Buyur şeyhım buyur emrin başım gözüm üstüne

- Mevlam bir mahallenin nehırını (sürüsünü) tersine çevirmesin. Nehir (sürü) tersine dönerse topal keçi başa geçer. Bunun için Allah yardımcın olsun. Memlekete güzel hizmetler etmeyi nasip etsin haydi kalanlara Allah'a ismarladık diyerek şeyh kalkar.

Bunun üzerine aday:

- Vay dilan sağlah ne güzel dedin şeyhım, Allah var doğridur Men de çalışecağem sızın duanızla inşallah kazanırem Allah eksikloğunuza vermiye başım gözüm üstüne der ve ayrılırlar.

Güzellikleri günümüzde anlatılan ve edebiyete göç etmiş bu güzide şahsiyetlere hakkın rahmeti olsun.

C- HALK ŞİİRİ TÜRLERİ

MANİLER

Maniler, anonim halk edebiyatı mahsüllerinin en yaygın olanlarından biridir. Hece vezninin 7-8'li ölçüsü ile genellikle dört mısralık bir bütün içinde kendisine özgü ezgi ile söylenen manzumelerdir [24] Bitlis tarihine baktığımızda birçok afetler görmüş en son 1915 Rus işgali ve Ermeni mezalimi sebebi ile tamamen harap olmuş, binlerce insan şehit olmuş veya evsiz barksız kalarak göç etmiştir. İşte bu sıkıntılı hayat içerisinde, acı, ızdırap, hasret ve sevgileri oyunlarda, ağıtlarda, türkülerde, nakışlarda, örgülerde, manilerde dile gelmiştir.

İlimizde mani söyleme geleneği bugün tamamen yok olmuştur. Günümüzde ne mani söyleyen ne de merak adip öğrenmek isteyen vardır. Bunun sebebini yaşlılar, teknolojiye bağlıyor. Televizyon, radyo, video gibi eğlence araçlarının eski komşuluk ilişkilerini, sohbet toplantılarını bozduğunu dost ve akraba ziyaretlerini unutturduğunu eski kış gecelerinde bir araya gelinerek karşılıklı söylenilen mani ve hikaâye anlatma geleneğinin de ortadan kalkmasına sebep olduğu görüşündeler. Bitlis'teki yerel radyolar bu konuda bir takım proğramları yaparak bunları yaşatmaları güzel bir çalışma olacağı kanaatindeyim.

Bitlis'te söylenilen maniler arasında dert, gam, yas, sevgi vb. konular yanında soru cevap şeklide olanlarıda vardır.

Mani maniye peştür
Mani bılmiyen heçtır
Sıle arkadaş sıle
Gariploğde yoldaştır.

Soru:
Mani maniye açer
Mani bılmiyen kâçer
Ege sen manicisen (De bahem)
Körpinın altından kaç batman su geçer

Cevap:
Ahmediyem gezerem
Günde bi boy arterem
Sen get doldır harale
Men gelorem tarterem.

Soru cevap manileri yanında hoyrat şeklinde söylenilen, bestelenen, işgal yıllarını, muhacirliği, çağdaşlığı anlatan örnek manilerde vardır.

Hoyrat şeklindeki manilere örnek:
Almedan
Bi dal kestım almedan
Bi de yari göreydim
Allah canım almedan.

Bestelenmiş manilere örnek
Bitlis'te beş minare
Yüreğim doli yare
İsterem yanan gelem
Cebimde yoğ beş pare
Bağe gel bostane gel
Zülüfın destele gel
Baban izin vermezse
Yalandan hestelen gel

İşgal yıllarından kalan manilere örnek
Ay doğdi ince kaldi
Eridi kılce kaldi
Geyret edın kardeşler
İşler kılınce kaldi

Muhacirlik yıllarından kalan mani örneği
Ahşemler ay ahşemler
Çırah yaner ahşemler.
Evli evine gider
Evsiz nerde ahşemler.

Dert ve gam anlatan manilere örnek
Ahlat'ın altı bağler
Bağlerde bi kız ağler
Men derdımı diyersem
Gün durur, bulut ağler.

Çağdaşlığı simgeleyen bir mani.
Belediye önü taştır.
Kızlerin gözü yaştır.
Arvatler ağlemeyin
Manto çarşeftan hoştur.

Örneklerin çoğaltılabileceği Bitlis manilerinden derlenenler aşağıda sıralanmıştır.

Diğer Maniler

Abenim heçi dostum
Başımın tacı dostum
El meni döğer, söğer
Sen bana acı dostum

Ağaç başi, kuş puni
Oldum yarin düşkünü
Düştüm yarin şepine
Yalın ayak kış günü

Ağaçlerde maziler
Gönül seni arzuler
Yar yadıme düşende
Yüreğimde sıziler

Ağlerem gülenım yoh,
Göz yaşi silenım yoh,
İşte men gider oldum,
Gel gitme diyenım yoh.

Ağaç uzun dal ince
Saçlar uzun tel ince
Günler ağşem olmiyor
Gül yüzün görmeyince

Ağem atlendi geldi
Nali parletti geldi
Eline selam verdi
Meni ağletdi geldi

Ah yar meni yar meni
Yarem derin yar beni
Kirpigini neşter et
Ne dıresen yar beni

Ağaçlar evrulesız
Çarh kimi çevrulesız
Yarım dibinnen çıhsın
Kökündan devrulesız

Ay paceden gitmiyor
Elim yare yetmiyor
Haftada bir mercimek
Boğazımdan gitmiyor

Ay gitti burci kaldi
Gözüm ardınce kaldı
Taş bağrım, polat ömrüm
Eridi kılce kaldi

Ay doğdi yüze geldi
Zülüflü yüze geldi
Oturmuşlar dizdide
Ayrılık bize geldi

Aya bağ yıdıza bağ
Yoldan geçen kıze bağ
Kız Allahın seversen
Peçen kaldır bize bağ

Ay doğar bedır Allah
Bu sevda nedir Allah
Ya yolcime bi yol ve
Ya mana sabır Allah

Aydan ayın ağırı
Yüklemişler gahırı
Yiğit oğlan gam çekme
Men senınem ahırı

Ay doğar batar şimdi
Işığı tuter şimdi
Men onun kölesiyem
Dilerse satar şimdi

Ay ışıhtır gelemem
Dile destan olemem
Ay bulude girende
Bağleseler düremem

Altın taste yoğurdum
Dert içinde boğuldum
Ane belın büküle
Gam için mi doğurdun?

Alme attım denize
Battı çıhmedi yüze
Sallenmeyın tangoler
Bızde yetiştoh sıze

Almedan,
Bir dal kestim almedan
Bi de yari göreydım
Allah canım almedan

Altın tabakte fişne
Oğlan peşıme düşme
Babam sana kız vermez
Yazıksen dile düşme

Altın yüzüğün taşi
Yandı yüreğim başi
Sen orede men bırde
Dırmez gözümün yaşi

Altın yüzük şan verir,
Kız kapiye yan verir,
Oğlan kızi görende,
Ayak üstü can verir.

Altın tabahte reçel,
Bu günler gelir geçer,
Ağzım dilim diyemez,
Gönlümdan neler geçer.

Ahşemler ay ahşemler,
Çırah yaner ahşemler,
Evli evine gider,
Evsiz nerde ahşemler.

Ahşem arede kaldi,
Hançer yarede kaldi,
Ellerin yari geldi,
Menımki nerde kaldi.

Arabamın fil fili,
Nerden aldım bu dili,
Bu dil bıranın değil,
Bu İstanbol'un dili.

Aşkından ölecağem,
Ne zaman gülecağem,
Anlıme yazıleni,
Akibet görecağem.

Ay bu handan bu handan,
Kervan geçer duhandan.
Kes zülfün mezat eyle,
Kurtar meni bu haldan.

Ay doğdi ince kaldi,
Eridi kılce kaldi.
Gayret edin kardeşler,
İşler kılınce kaldi.

Ay doğar alasından
Bulutlar arasından
Kız memen görünüyor
Düğmenin arasından

Ay doğar yüce olur
Gün batar gece olur
Bu ayrılık çok sürdü
Halimiz nice olur

Ay gitti ulaşmağe
Kurbanem al yanağe
Seni bılağte gördüm
Utandım sileşmeğe

Ay doğar ağaçlere
Güneş vurmiş daşlere
Men yarimi sorerem
Gökte uçen kuşlere

Ay doğup aşen gece
Aşıp dolaşen gece
Un iki fint yandırdım
Yare kavuşen gece

Armut dalde dal yerde
Bülbül ötmez her yerde
Felek vurmuş ayırmış
Her birimiz bi yerde

Ata vurdum belleme
Gir koynume terleme
Her yerim senin olsun
Uçkur bağım elleme

Ağ daşın altı pat pat
Oğlan sen öküzü sat
Öküzü satemezsen
Canın çıksın yalnız yat

Ağaç dibinde haş haş
Dili şekerli kardeş
Dağler aredan kağsın
Kavuşsun bacı kardaş

Ahlat'ın altı bağler
Bağlerde bir kız ağler
Men derdimi diyersem
Gün durur bulut ağler

Ate binesım geldi
Çayde çimesım geldi
Kere gözlü yarimi
Gine göresim geldi

Avulmeydanın düzü
Devriye sardı bizi
Cehdedin arkadaşlar
Belki kurterah kızi

Aveh'ın yolu ince
Düşümde gördüm gece
Kuşler kurbanız olem
Yarımın hali nice

Ay doğmiş yapısına
Gün vırmiş kapısına
Adem heç olur aşık
Kapi bir komşisına

Al şalım, yeşil şalım
Dağlerde dolaşelım
Aremızde Van Gölü
Mektuple konışelım

Ahlat'ın alti taştır
Söyleme gözüm yaştır
Zalim oğlunun kızı
Kara göz kalem kaştır

Bahçelerde bal tatli
Ayvelerden nar tatli
Anem babam sağ olsun
Her bi şeyden, yar tatli

Bahçe barından oldum
Ayve narından oldım
Geceleri uyhumdan
Gündüz karımdan oldum

Bahçesiz barsız adem
Hayvazsız narsız adem
Kelaysız kabe benzer
Dünyada yarsız adem

Bahçelerde sarmaşık
Sormedan oldum açık
Dediler yar geliyor
Elimden düştü kaşık

Bahçemizde bi kuş var
Kanadında gümüş var
Evvel meni severdin
Şimdi sende bi iş var

Bahçelerde meleme
Kız göğsün düymeleme
Ölürsem kavlim olsun
Gözlerin sürmeleme

Bahçede uzanmişem
Gül kimi kazırmişem
Hekke şükür ederem
Yeni yar kazanmişem

Başında puşan kurban
Tutağan dişan kurban
Yalağuz sana degül
Eşan yoldaşan kurban

Bir kız gördüm bedende
Ekıl komedi mende
Egıl bi kere öpem
Heç insaf yoh mi sende

Bu dağler sıre sıre
Yari savdım Mısır'e
Bıleydım gelmiyecah
Giderdım ardi sıre

Bi ay doğdi kenarsız
Niye meni kınersız
Ele bi ah çekerem
Ateşımdan yanersız

Bu dağde meral gezer
Zülfünü tarer gezer
Dağ bizim meral bizim
Avci bırde ne gezer

Bu gelen atlı mıdır
Sorun Bağdat'lı mıdır
Her gelen yari sorer
Yar bele tatlıı mıdır

Bugün günlerden salı
Altıme serdim halı
Evlenmah iyi ama
Ucuz değil pahalı

Bu dağı delemenem
Yol yohtur gelemenem
Men o yari kaybettim
Kimlere diyem menem

Bugün hava bulanoh
Ciğerimbaşi yanoh
Ele bi dertteyem ki
El yater men uyanoh

Bu gelin maye gelin
Benziye aye gelin
Gel suyuni burdan al.
Yorulme çaye gelin

Bekliyerem cananımı
Keseceğem kurbanımı
Görne hale düştoğomü
Od bürümüş her yanımı

Bak yılane yılane
Dağı taşi dolene
Kim bune sebep ole
Torbe tahe dilene

Balık attım tavaye
Su doldırdım bardağe
Men avratloh etmenem
Senin kimi kedırnaze

Bahçelerde balkabak
Yenilir tabak tabak
Yeni modeler çığmış
Kız oğlane yalvarmak

Balığ kumde durer mi
Ördek daşte durer mi
Sen orede men burde
Akıl başte durer mi

Bal koydum yesin diye
Yürekler yansın diye
Kızler çarşiye çıkmiş
Oğlanler görsün diye

Başındeki puşuler
El değmeden hışılder
Yedi yıl emek verdim
Taze duydi komşiler

Belediye önü taştır
Kızlerın gözi yaştır
Arvatler ağlemeyın
Manto çarşeftan hoştur

Bele bağlar bele bağlar
İpek kuşak bele bağlar
İşte men gider oldum
Şen kalsın bele bağlar

Beyaz giyme toz olur
Siyah giyme söz olur
Gel yeşiller giyelim
Muradımız tez olur

Beyaz giyme üşürsen
Güzelloğte meşhursen
Güzelloh başın yesin
Herkestan gölüşürsen

Bu gelen yar oleydi
Elinde nar oleydi
İkimiz bir gömlekte
Yakası dar oleydi

Bu dağdan esen yele
Bılbıl gülü sesliye
Ane, menım ne suçım
Gönlüm yari istiye

Bugün ayın otuzi
Eğri bağlerın düzü
Dünyade yar sevmiyen
Ahrette yer toppuzi

Bu yol Halep'tır gider
Derde taleptır gider
Nehırde meral tek olur
Kalen celeptir gider

Bu bulah eşme bulah
Yaremi deşme bulah
Yar gelir su götürür
Su ver sıleşme bulah

Bu dağlar meze dağlar
Çiçeği taze dağlar
Tuteydım yar elinden
Gezeydim sizi dağlar

Bu dağlar meste gider
Dolaşır doste gider
Yıkılsın bele şehir
Sağ gelen heste gider

Bu dağın ensesine
Tutğunem yar sesine
Yari mene getırın
Meftunem cilvesine

Bu dale
Bılbıl koner bu dale
Olmişem yar delisi
Man diyelle budale

Bu gün o güne benzer
Sinem bir güle benzer
Aydan gün tutulende
Yar giden güne benzer

Bir ay doğar bacadan
İkindidan öğledan
Senin derdin değilmi
Meni bele söyleten

Bitlis'te güzel dere
Gidişin bele hare
Gözlerinin bakışı
Renk vere gönüllere

Bilezik kolundedur
Gözlerim yolındedur
Men sevdim sen sevmezsen
Günahım boynundedur

Bizim bağler tütlidur
Dibi çayır otlidur
Kurban olduğum Allah
El kızı ne tatlidur

Bir sanci tutti meni
Tutti kurutti meni
İnsafsızın el oğlu
Ne tez unutti meni

Bizim dağlar yücedir
Gülü sıra sıradır
Seven murat almasın
Gözüm ardı sıradır

Bi su içtim bardahtan
Ne elden ne dudaktan
Elim yakından yetmez
Men san kurban uzaktan

Bitlis etrafı dağlar
İçinde gülden bağlar
Fazla mektup yazardım
Yarim gariptir ağlar

Bitlis çayi bi umman
Men bu derttan kurtulmam
Hasibi sular aldi
Ölsem bile unutmam

Bitlis çayi bulanıh
Ağlerem yanık yanıh
El alem gece yater
Men her vakit uyanıh

Bitlis'in içi çarşi
Dükkanler karşi karşi
Dizilmiş oyniyerler
Gençleri karşi karşi

Bu dağın kari menem
Gün vure eri menem
Yedi yıl yerde yatem
Civanem çürümenem

Bu dağı inci tutar
Dolanır genci tutar
Güzeller sallenende
Çirkinler sanci tuter

Bu dağlar kömürdandır
Geçen gün ömürdandır
Feleğin bir kuşi var
Tırnağı demirdandır

Bu dağ derenin ole
Kervan devenin ole
Ne olurdi dünyade
Seven sevenin ole

Bu dağı aşem dedim
Aşem dolaşem dedim
Bir vefasız yar için
Herkese paşem dedim

Bu dağı delemenem
Irahtır gelemenem
Çektır suretın gönder
Men sensiz duremenem

Bu gün pazare benzer
Yarim gezere benzer
Giyinmiş nefer urbesi
Yarim vezire benzer

Bulah başi pıtırah
At minderi oturah
Bir sen söyle bir de men
Bu sevdadan kurtulah

Bulah başi taş başi
Men istemem binbaşi
Olursa paşa olsun
Doste düşmane karşi

Bülbüller düğün eyler
Bilmem yar ne gün eyler
Men feleğe neyledim
Günde bir zulüm eyler

Bitlis'e tez vareyim
Kız saçını tareyim
Kaçtın uzak ellere
Seni kime soreyim

Bi ay doğdi mahından
Uyandım negahandan
Yer titrer gök şakılder
İkimizin ahından

Bitlis'te beş minare (binhane)
Yüreğim doli yare
İsterem yanan gelem
Cebimde yoh beş pare

Bir ay doğdi Kemah'tan
Öldüm yar ağlemağtan
Bağde yarpah kalmedi
Yareme bağlamahtan

Çayırde kıldım namaz
O de hakke yaremez
Gençlohte olen şeyi
Allah bile kınemez

Çay içinde incim var
Sağ yanımde sancim var
Heç gınemeyın meni
Gurbet elde gencim var

Çıhtım üskek duvare
El ettim eski yare
Eski yarden ɬayde yok
Can kurban taze yare

Çıhtım bulah başıne
Sabun koydum taşıne
Heppi kızler evlendi
Ne kül koyem başıme

Çini tabahte fişne
Oğlan peşime düşme
Sana gönül veren yoh
Boşıne dile düşme

Çimen yerde
Öle bi çimen yerde
Yare gölge oleydım
Soyunup çimen yerde

Bozdum yine arayi
Görmem ağı kereyi
Pıçahtan hençer açmaz
Yar açtoğı yareyi

Camiler medreseler
Yarim geldi deseler
Bi canım var emanet
Verirem isteseler

Ceviz dalı kırıhtır
Dibinde su oluhtur
Yari çirkin olanın
Her dem gönlü buruhtur

Ciğerimi düreyim
Aç koynunu gireyim
Uyan uyan sor meni
Yar olduğun bileyim

Çarşıda leymun tuzu
Gelin giymiş buluzi
Ele bi hanım olmuş
Ne tadi var ne tuzi

Dideban üstündeyem
Dal boyun kastındeyem
Erenler dua etsin
Men murat üstündeyem

Dağlar dağımdır menım
Gam ortağımdır menım
Çirkini yar seçtiler
Güzel çağımdır menım

Dağdan kestim degenek
Yaprağı benek benek
Kardeş geldi vermedım
Yar geldi bağışledım

Damlerinde pervane
Kızı çıktı eyvane
Oğlan kızı görende
Oldi deli divane

Damde gezersen oğlan
Fesin eğersen oğlan
Fes nedir püskül nedir
Aslen güzelsen oğlan

Derde kerem derde kerem
Derdım çoh derte kerem
Goşmişem gem çütüni
Sürdohçe dert ekerem

Dame serdim hesiri
Al koynıne yesire
Kaynenem olmez ise
Ev olur arisilli (*)

Dalde yürü
Bılbıl ol dalde yürü
El gözi yaman olur
Bari bi dalde yürü

Dağdan kestim aluci
Hıneli parmak ucu
Kızler ere gidende
Men oledım sağduci

Dağlar dağımdır menim
Gam ortağımdır menim
Gınemeyın ehbapler
Dertli çağımdır menim

Dağda harman olur mu?
Bege ferman olur mu?
Yane yane kül oldum
Küle derman olur mu?

Dağda keye oyeler
Meni ore goyeler
Sinem yorgan kaldırmez
Üstüme saller goyeler

Dağler yel ile olur
Sevgi sır ile olur
Göz bin taneyi görür
Gönül bir ile olur

Dağdan indirdim kuzi
Kuziye verdim tuzi
Male temah etmeyin
Yiğide verin kızı

Dağler sız ne dağlersız
Kardan kemer bağlersız
Gül sizde, lale sizde
Derdız nedo ağlersız

Dağler dağledi meni
Gören ağledi meni
Men feleğe neyledim
Çapraz bağledi meni

Değirmen arh içinde
Dolanır çarh içinde
O boyan kurban olem
Geziyor el içinde

Deniz ortası mildir
Meni söleten derttir
Bi sen sile bide men
Görelim dertli kimdir

Deyiş dimağe geldim
Keymah yimağe geldim
Meramım keymah degıl
Seni görmağe geldim

Defimi çale çale
Çığtım bi ince dale
Korherem dal kırıle
Yarimi eller ale

Dalde dıren kuş menem
Şık şık eder düşmenem
Yar mene kaş göz eder
Men hiç boşe düşmenem

Dil meze
Dudak meze dil meze
Bılmedım gönül verdım
Kedır kıymet bılmeze

Dertli koyun
Bıçağe dertli koyun
Men bu dertten ölürsem
Adımı dertli koyun

Dert budur belâ budur
Okunen sela budur
Yıkıldi gönül evi
Yapılmez belâ budur

Dereler derin oldu
Gölgeler serin oldu
Geçtiğim kuru çayler
Boy vermez derin oldi

Dolaptaki siniler
El vurmadan iniler
Gurbetteki yarimin
Kulakleri çiniler

Damdan dama tel gerdim
Tellere mendil serdim
Bugün gece rüyamda
Nazlımı gelin gördüm

Dideban'da damımız
Savrulur harmanımız
Bele çalar oynarız
Kör olsun düşmanımız

Entarimi men biştim
Yeni sevdaya düştüm
Ne kötü talihim var
Asker oğlane düştüm

Entarisi kiloştur
Kiloş giymah ne hoştur
Yarin olmedoği yerde
Dünya sanki bomboştur

Güzelliğin olgun çağı
Gel bi dolan bahçe bağı
Bu gönlümü viran etmiş
Ahu hasret hicran dağı

Eyvande ördüm kilim
Yamandır menim halim
O yarimi görende
Titrer eyağım elim

Evleri önü tegek
Mendili benek benek
Emim oğlu dururken
El oğlu neme gerek

Evleri yol üstüdo
Kemeri bel üstüdo
Her gün gel bırdan savuş
Koy desinler dostûdo

Evleri görünüyor
Gönüldür veriliyor
Çekilecek dert değil
Mevlam sabır veriyor

Feleğin emisine
Bineyim gemisine
Felek bi talan vurdi
Ömrümün hemmisine

Fındık fıstık çadene
Yuhi girdi bedene
Bu ne zalim kaynene
Komez gidem odeme

Garibem bu vatande
Garip kuşler ötende
Gariplih ne zehmettu
Baş yastoğe değende

Güvercinlerim beyaz
Geçti bahar geldi yaz
Kurban olduğum mevlam
Şu güzeli mene yaz

Geline bağ geline
Kıne yağmiş eline
Yazık ince beline
Düşmüş sarhoş eline

Gül menem
Gül menem, bılbıl menem
Yarın gönlü şad olsın
Men dertliyem, gülmenemn

Giderem Van'e doğri
Yolım İran'e doğri
Kes başım kanım aksın
Kadir bilene doğri

Garmuşda su içerem
Süte'de ot biçerem
Erkizan bahçesinde
Sevdiğimi seçerem

Hiç solmasın gonca gülün
Şeker şerbet ağzın dilin
Başın için ver muradım
Sar boynuma nazik kolun

Gülenaz gülenaz
Bılbıl eder güle naz
Bu günde şehre vardım
Ağliyen çoh gülen az

Giderem elinizden
Kurtulem dilinizden
Yeşil baş ördek olsem
Su içmem gölünüzden

Gera tavuğ tepeli
Kulahleri küpeli
Bekarlar evlenmeyin
Şimdiki kızler şüpeli

Giderem men de men de
Bi hayvam kaldi sende
Hayva kimi sarardım
Din iman yoh mi sende

Gökmeydan baş aşağı
Belinde şal kuşağı
Alay kalkmış gidiyor
Hepsi Bitlis uşağı

Giderem dur diyen yoh
Kebap oldum yiyen yoh
Ayriloh konegini
Menden evvel giyen yoh

Gidersen yolun olem
Yolun yoldaşın olem
Nerde konah eylersen
Orda yorganın olem

Geldim evleran karşi
Güzel gülleran karşi
Yandırme zalım meni
Doste düşmane karşi

Gidene bah gidene
Boyi benzer fidane
Üç arşın boyan kurban
Yarım arşın gerdane

İçerem kaçah tütün
Sevmişem sıtkı bütün
Sevdimde alecağem
Çatlesın Bitlis bütün

İndim bahtım Başhane
Derman aradım cane
Dediler derman olmaz
Yarinden ayrılene

Kar yağer tane tane
Elinde var tentene
Öyle bi yar sevmişem
Memlekette bi tane

Keyedan inmem diye
Basmedu giymem diye
Olurse atlas olsın
Koynıne girmem diye

Köprüden geçti gelin
Saç bağın düştü gelin
Yavaş git mende gelem
Üreğim deşti gelin

Könek tuman manise
Bu güzel menım olse
Bu güzelin anesi
Menım keynenem olse

Kardeş belın bağiyem
Eyağın toprağiyem
Sinende bi gül bitmiş
Men onun yaprağiyem

Kadife boyanır mı?
Güzele doyulur mı?
Girsem yarin koynune
Yuğidan uyanır mı?

Hoppala didim kah oyne
Zillerini tah oyne
Eğer oyun bilmısen
Arkadaşan bah oyne

Hay sunalar sunalar
Gül isterler koneler
Menım mezar daşımı
Dost köyünde yoneler

İpe serdim tentene
Topledım tene tene
Şu Bitlis'in içinde
Menım yarim bi tene

Kız feride feride
Niye kaldın geride
Kurbanlık koyun kimi
Bes bellisen sürüde

Kale kaleye baher
Kaledan kanler aker
Civan oğlan kalende
Sakalliye kim baher

Minare taşsız olmez
Bundan ince kaş olmez
Bundan ince kaş olse
Hoverdadan baş olmez

Mavi könek mor düme
Gine düştün eklıme
Her eklıme düşende
Kan damlar öreğime

Men garip atım garip
Yolda yoldaşım garip
Korğerem düşem ölem
Mezarda taşım garip

Mektup yazdım acele
Al eline hecele
Sevdiğin güzel olsun
Al koynuna gecele

Kadife boyamadım
Yakayı öremedim
Ne cilveli yar imiş
Sevmeye doyamadım

Kara karga oleydım
Daldan dale koneydım
Gelen geçen yolcudan
Bir havadis soraydım

Karpuz kestim suyumuş
Bu nasıl bir huy imiş
Kinemeyın ehbaplar
Köy içinde büyümüş

Keklükler seher eyler
Tüyünü döker ağlar
Anesız gelin olen
İçini çeker ağlar

Keylüğü bıçağledım
Tüyünü saçeğledım
Uyandım ki yarim yoh
Yastığı kucakledım

Kar yağer lape lape
Bızim evin damına
Kız seni alecağem
Anenın inadına

Kelelerın başleri
Şorek olmuş daşleri
Alış veriş ediyor
Gözler ile kaşleri

Keye dibi poturah
At minderi oturah
Bi sen sıle bide men
Bu sevdadan kurtulah

Kes başım kanım aksın
Güzeller çıksın bahsın
Kimi diyer ah yazoğ
Kimi der cani çığsın

Keklügem dağ gezerem
Bılbılem bağ gezerem
Yetmiş yerde yarem var
El saner sağ gezerem

Kızıl gül olmeseydi
Sararıp solmeseydi
Bi ayrılık bi ölüm
Hiç biri olmeseydi

Martinim taş istiyor
Yüzüğüm kaş istiyor
Bu uzun gecelerde
Yanım yoldaş istiyor

Mektup yazdım kenarsız
Niye meni kinersız
Eğer bi ah çekersem
Mahallecek yanarsız

Mendili serdim daşe
Yaşe sevdoğım yaşe
Merak etme sevdoğım
Yaze kavuşecağem sıze

Mektup yazdım karadan
Dağlar kalksın aradan
Kavuştursun bizi
Yeri göğü yaradan

Mektup yazdım yüz idi
Kalemim beyaz idi
Daha çok yazacaktım
Bilmem vaktim az idi

Mektup yazdım kış idi
Kalemim gümüş idi
Daha çok yazacaktım
Parmaklarım üşüdü

Nargilenin narpucu
Yere değer bir ucu
Şeftali vermiyen kızın
Kabul olmez orucu

Nerede senin yurdun
Söyle bağeh, nedo derdın
Evveldan çoh gülerdin
Yüzan niye, perde gerdın

O yar gitti gelmiyor
Dağlar geçit vermiyor
Gideli kırk yıl oldi
Gözım yuği tutmuyor

Tegaktan kestim degenek
Fistanım benek benek
Oğlan gönlüm sendedir
Ya hurisin ya melek

Saçın örmağe geldim
Halin sormağe geldim
Meramım öyle değil
Yüzün görmaye geldim

Serçeler düğün eyler
Bilmemki ne gün eyler
Men feleğe neyledim
Heç durmez oyun eyler

Siyah zülüflü yarim
Hançerle aksın kanım
Nar göbek fincan olsun
Tas ver içeyim yarim

Sular baştan bulanır
İner dağı dolanır
Al sevdamı başımdan
Buna canmı dayanır

Su gelir taşa değer
Kiprikler kaşe değer
Ah etme deli gönül
Bir gün baş başe değer

Su gelir akme ile
Ne olur bakma ele
Çirkin güzel olurmu
Çok altın takma ile

Su gelir bulanarah
Bahçeyi dolanarah
Buna can dayanırmı
Yar geçti sallanarah

Su akıyor ip ince
Su seperler görünce
Yüreğim bir hoş oldi
Sevdiğimi görünce

Saçının tarağiyem
Yolunun toprağiyem
Göğsünde bi gül açmiş
Men onın yaprağiyem

Sabahın ilk ezani
Çağır mektup yazeni
İlahi sen kavuştur
Zor hasretlik çekeni

Sıre sıre gülyazler
Niye meyve vermezler
Memleketın kızleri
Yiğit kedri bılmezler

Şu dağlar bizim olsa
Yaprağı üzüm olsa
Yarin uykusu gelmiş
Yastığı dizim olsa

Tilki girdi kümese
Tavuhleri yemese
Bi öptüm bi ısırdım
Babasına demese

Tüfeğim dolu saçme
Güzelim mendan kaçme
Doksandokuz yarem var
Bi yarede sen açme

Volvo vırdi yokuşe
Mehmet şaşti bu işe
Mehmet gözlerin aydin
Volva gidecağ Muş'e

Yağmur yağer kar ile
Bılbıl ağler zar ile
Eller muradın erdi
Men ise, ahu zar ile

Yılan ahar delüktan
Suler ağer oluğtan
Aç koynunu gireyim
Donerem men savuğtan

Yemyeşil dağler taşler
Yahtı meni bu kaşler
Bu halim bilinmesin
El alem, meni taşler

Yoldan geldim yorgunem
Mende sene vurgunem
Geçme kapım önünden
Çoğtan sana dargınem

Yandi dil, o da yandi
Ot düşti o da yandi
Su döktüm sönsün diye
Döktüğüm su da yandi

Yılan akti gamişe
Su neylesin yanmişe
Allah sabırlar versin
Yarından ayrılmişe

Yol üstünde haliyem
Halininde tüyiyem
Dokunmeyın sız mene
Men bir yiğit maliyem

Yarim yar ise gelsin
Dağlar kar ise gelsin
Bana yarmi bulunmaz
Akli var ise gelsin

Yağmur yağişe döndi
Dağlar gümüşe döndi
Dert çektim emek verdım
Elim yumuşe döndi.

Şu çarşi baştan başe
Emeğim gitti boşe
Ben sevdandan öleyim
Sende git rahat yaşa

Şafaklar sökülende
El alem dökülende
Yarimi çağıresız
Mezarım örtülende

Şeftali değer ağler
Dalını eğer ağler
Mege men ağlerem
Dert derde, deger ağler

Tarlede sıre kelem
Kelemi sat men alem
Şu ölümlü dünyade
Kedan belan men alem

Bekliyerem cananımı
Keseceğem kurbanımı
Gör ne hale düştüğümü
Öd bürümüş her yanımı

Kız eyleme cilve nazı
Yade getir beni bazi
Gece gündüz inlemekte
Melül mahsun, gönül sazı

Naim senden gitmez heves
Canan derim varken nefes
Herkesin var bir sevdiği
Sevdiğine aşık herkes

Sene 1367
Heciler, hoceler hep heramyedi
Tevarih kitaplar ahır zemandır der
Baba oğul dosti dostine
Oğul düşmüş babanın kestine

Armudum dalda kaldı
Gözlerim yolda kaldı
Benim sevgili yarim
Acaba nerde kaldı

Ata vurdum kantarma
Çek bahçemi otarma
Sen benimsin ben senin
Gel yanıma utanma

Yar yüz çevirdi menden
Bu dertli öksüzünden
Gam yardan faydalıdır
Hiç çevirmez yüz menden

Yüksektir bızım eyvan
Vebalım olsın boynan
Menım kelbım huş huştur
Kimseyi alme koynan

Zenginnerın aşına
Gehbenın oyneşına
İnanılır mı bülmem
Karinin göz yaşine

Zülüf kestım tareme
Dağler açtın aremi
Bari mektup gönder
Fitil edem yareme

Terence ayak ayak
Yukarı çıkmak yasak
Ecel kapım çalmadan
Sarılsak da bir yatsak

Hurimidir aslın senin
Yoksa peri neslin senin
Aşkından verem oldum
Bekliyorum vuslun senin

Kız saçların ipek midir
Pır pır yanar çiçek midir
Ben onunımsöylemişsin
Bu sözlerin gerçekmidir

Seyredeyim cemalini
Bulmuşsun sen Kemalini
Merhamet et ihsan eyle.
Alma aşık vebalini

Al şalım yeşil şalım
Bağlerde dolaşalım
Armızde Van Gölü
Mektupla konuşalım

Baçelerde Şam dudu
Pamuktan beyaz budu
Bekledimde gelmedi
Şimdi kestim umudu

Başım ağır kazandır
Dilim öter sazandır
Feleğe bel bağlama
Felek takdir bozandır

Men horozem öterem
Sesi sese katerem
Sen yarine sarıl yat
Men vaktinde öterem

Altın yüzük Hizane
Yarim benzer doğane
Acep o gün olemi
Çift sarılah yorğene

Ay gitmiyor batmağa
Uyhum gelmez yatmağa
Başında dört dolandım
Kıymedım uyatmağa

Bir dalda iki ceviz
Aramız derya deniz
Sen orade ben burde
Bulunmuyor çaremiz

Bahçeler barıncalar
Hastalar narıncalar
Bi yanım kurt kuş yedi
Bi yanım karıncalar

Bahçelerde boz hıyar
Boyun boyuma uyar
İkimizde bir boyda
Ayırmaya kim kıyar

Bu gelen yara benzer
Elinde nara benzer
İçmişem gam şarabı
Gözler mahmura benzer

Burdan bir atlı geçti
Nalın parlattı geçti
Herkese selam verdi
Beni ağlattı geçti

Çay içinde ağaçlar
Belinde siyah saçlar
İçime bir dert olmuş
İlah o kara kaşlar

Çay içinde çağlarım
Ufak ufak ağlarım
Deseler yarin gelmiş
Bir koç kurban bağlarım

Çaya indim çay susuz
Çadır kurduk direksiz
Sen orada ben burda
İkimizde muratsız

Atlandım girdim bağe
Başım değdi yaprağa
Ne kız oldum ne gelin
Civan girdim toprağa

Altın yüzük ademe
Sefa geldin odeme
Gelirse güzel gelsin
Çirkin almem odeme

Altınım var tel kimi
Seni bilmem el kimi
Men sana güvenmişem
Kazanılmış mal kimi

Ay ışıklı geceler
Kurum tutmuş bacalar
Hiç aklımdan gitmiyor
Konuştuğum geceler

Bu dağın yoluna bak
Çiçeğin moruna bak
Sabreyle deli gönül
Her işin sonuna bak

Bahçelerde boz erik
İkimizde güzellik
Çigin çigine versek
Ahlat'ı hep gezerik

Bu ev senin evindir
Gel gönlümü sevindir
İçimde bin yara var
Her biri bir levindir

Budak budak gezerem
Bağda ben gül dizerem
Yedi yerde yaram var
Bilirler sağ gezerem

Dama çıkmışım oğlan
Sana bakmışım oğlan
İşaretler edince
Kalbin yakmışım oğlan

Damda gezersin oğlan
Pörkün eğersin oğlan
Ne püsküldür ne pörktür
Zaten güzelsin oğlan

Defimi çaldırmayın
Öldümse kaldırmayın
Yarimin yatağına
Elleri koydurmayın

Çekmecenin kilidi
Üzereni gül örttü
Sen orada ben burda
Civan ömrüm çürüdü

Çile yağmurum çile
Çil kondu gonca güle
Sen güzel yarin çirkin
Nice yatesız bıle.

Bostanın tağına bak
Destele bağına bak
Eğer kızın seversen
Çık Ahlat dağına bak

Çubuğum ark içinde
Dolanır çark içinde
Kurban olam o boyan
Oturur halk içinde

Dağda duran tavşanam
Yol verin ben savuşam
Erenler dua etsin
Ben murada kavuşam

Dağ başında dururdum
Yeşil yaprak bürürdüm
Allah beni şaşırttı
El evine düşürdü.

Eyvana serdim keçe
Nice bu ömrüm geçe
Acep o gün olamı
Elin elime geçe

Garibem han içinde
Gözlerim kan içinde
Benim bir tek perişan
Bütün cihan içinde

Giderem gidemenem
Al yeşil giyemenem
Gözüm bir kıza düştü
Özüne diyemenem

Dut ağacı burulur
Dibinde su durulur
Eller yarim dedikçe
Benim boynum burulur

Eğil çınarım eğil
Bu çınar benim değil
Yar üstüme yar sevmiş
Serçe parmağım değil

Elif üstünde mimler
Bülbül yuvada inler
Benim kalbimde sensin
Senin kalbinde kimler

Evleri sekilidir
Gül reyhan ekilidir
Seven sevini alır
Kim kimin vekilidir.

Evleri oluğludur
Suleri baloğludur
Men ondan evlenmenem
Eyağı çaroğludur.

Hastayım ağrır başım
Yastığa akar yaşım
Tabutum yan yan gider
Altında yok kardaşım

Havada yüksek uçtum
Kanat kırıldı düştüm
Değme dala konmazdım
Demir dikene düştüm

Hay helliler helliler
Dam dolusu deliler
Acebim ona gelir
Akşam eve gelirler

Kahve pişir köpürsün
Koy fincana durulsun
Beni yardan ayıran
Can evinden vurulsun

Kahveyi pişirmeden
Pişirip taşırmadan
Beni yara kavuştur
Aklımı şaşırmadan

Giyinmesi pembeden
Sohbet eder gülmeden
Beni yaktı yandırdı
On beşine girmeden

Gözlerin gök mavidir
Göğsün cennet bağıdır
Her gelen bir söz söyler
Seni menden soğutur

Gül ektim gül bitti mi?
Yara haber gitti mi?
Duydumki yar evlenmiş
Başı göğe yettimi mi?

Güvercin tekin tekin
Uçurdum elimdekin
Arayam nerde bulam
Şu benim gönlümdekin

Ha geldi, hu geldi
Aç bendi su geldi
Herkese düğün bayram
Hak'tan bize bu geldi

Hamur yaptım terledim
Çıktım seyran eyledim
Dediler yarin gelmiş
Koçu kurban eyledim

Hani benim ezberim
Kan ağlıyor gözlerim
Nazlı yarin yolunu
Sabah, akşam gözlerim

Kaşlarım ebrum, ebrum
Gelmiyor benim, sabrım
İki kaş arasında
Kazılsın benim kabrim

Kaşların gül kapağı
Yanağın gül tabağı
Horoz gözün kör olsun
Ne tez ettin sabahı.

Kaşların kara kara
Sineme vurdun yara
Tüyünden vazgeçemenem
Çekseler meni dara

Kaşların ince ince
Ölürüm görmeyince
Seni bana versinler
Düşmanlar ölmeyince

Karanfil oydu beni,
Bir güzel, soydu beni,
Soydu beceremedi,
Yaralı koydu beni.

Karanfilin kurusu,
Anasının kuzusu,
Yedi yıl sevda çektim,
Dayanamam doğrusu,

Karanfilin tohumu,
Kaybetmişim uykumu,
Allah muradımı ver,
Alam sabah uykumu.

Karınca kararınca
Düşlerimde her gece
Gökte uçen gögercin
Yarimin hali nice

Karpuz kestim, yiyesen,
Bana güzel diyesen,
Kız idim beğenmedin,
Gelin oldum göresen.

Karpuzu bıçahledım
Dört yanın saçakledım
Dün gece neredeydin
Yastığı kucakledım

Karşıda kuş oturur
Kuşa kuş yem götürür
Bıldırki şen gönlümde
Bu yıl baykuş oturur

Maydonoz ot değil mi
Yaprağı dört değil mi
Ben yarimden ayrıldım
O bana dert değil mi

Mendilim yeşil boya
Yırtılsın boydan boya
Bilseydim ayrılık var
Öperdim doya doya

Koyunu düze sürdüm,
Sürerken hemen güldüm,
Senin tilki olduğun,
Bugün men, taze bıldım.

Koyun gelir sağına
Nusrettin'in bağına
Nusrettin'in kızı var
Benzer yürek yağına

Küp dibinde unum var.
Allah'tan umudum var.
Allah muradım verse,
Ziyarete mumum var.

Mavi işlik mor payı
Yeter sevdin oreyi
Üzme meni sevdiğim
Gel sıla et bıreyi

Mavi yazma gül açmış
İnce bele dolaşmış
Sen benimsin men senin
Falcı bu falı açmış

Mavi yazmam sendedir
Sermişem çimendedir
Cennetten huri gelse
Benim gönlüm sendedir

Sarı kavunu dildim
Güle bıçağı sildim
Kurban olam o güne
Yar söyledi men güldüm

Sarı poşu sararem
Yitirmişem ararem
Demeyim unutmuşem
Her gelenden sorerem

Sıra sıra ağaçlar
Asker talime başlar
Çift değirmen çevirir
Gözümden akan yaşlar

Sigaramın incesi
Gönlümün eğlencesi
Bir sabah gel bir akşam
Bir de cuma gecesi

Odasında halıyem
Kıymette pahalıyem
Dostum düşmanım bilsin
Ben o yarin malıyem

Parmağım beştir benim
Emeğim hiçtir benim
Can verdim emek verdım
Emeğim puçtur benim

Pencereye çektim perde
Uğrattın meni derde
Gelin mi oldun be zalim
Al tavan yüksek yerde

Pencerem yola bakar
Oğlan kravat takar
Sigarası bitince
Kolundan saat satar

Sarı kavun dilimi
Nettin benim gülümü
Gülümü koklayanlar
Göze alsın ölümü

Sinek geldi vız dedi
Ne yatarsın kız dedi
Çavuş yolda geliyor
Kalk çeyizin diz dedi

Su gelir bulanarak
Bahçeyi dolanarak
Buna can mı dayanır
Yar geçti sallanarak

Su kürekle sulanır
Oğlan damda dalanır
Oğlana söz demeyin
Anası var huylanır

Teşt altında deleme
Kaşın benzer kaleme
Men seni gizli sevdim
Sen duyurdun aleme

Yağmur yağar çillere
Su doldurur göllere
Allah nasip etmesin
Kaynanalı evlere

Yağmur yağar kum kimi
Hışırdar kumaş kimi
Yarim orda ben burda
Yanaram ataş kimi

Yastığı kuş tüyünden
Bir yar sevdim köyümden
Dönder yüzün bi görem
Ölüyorum derdinden

Yeşil perde yüktedir
Bölükler gediktedir
Benim sevgili yarim
Beşinci bölüktedir
Yoldan geçti araba
Gözüm düştü çoraba
Yarim gitti Haleb'e
Odam kaldı haraba

Çocuklar İçin söylenilen Maniler ve Ninniler

Anne mısır yaylası
At koştursam nolurdu
Gözleri hor hor bulaktı
Biraz içsem nolurdu

Burnun miltan kilidi
Kapıya vursam nolurdu
Dudağı kuru kaymak
Balla yesem nolurdu

Memeleri fındıktır
Kessem yesem nolurdu
Göbeği ıssı hamamdır
Soyunsam çimsem nolurdu

Babasına benzerse
Mısır kılıç bel bağı
Dayısına benzerse
Küheylan at yaylası

Emmisine benzerse
Kehlan atın kuskuni
Teyzesine benzerse
Kat kat gülün yaprağı
Halasına benzerse
Küplü ağu bardağı

Boyune kurban boylular
Toyune gele soylular
İki kümbetliler tef çale
Kırklar kahe oyniye

Dağda darılar kurban
Benzi sarılar kurban
Koca karılar kurban
Rakı içenler kurban

Hop hopusu var bunun
Gül topusu var bunun
Ahlat'ın ovasında
Nişanlısı var bunun

Maydonozun dalları
Ağa paşa yolları
Kim oğlumu vurursa
Çıban döke kolları

Kızdır nazdır
Beşbin azdır
Binde getir
Bindir götür

Oğlan oktur
Bir kürek boktur
Yollara düşmüş
Kaldıran yoktur

Oğul yürektir
Altın dirketir
Oğlanı saklayın
Dar güne gerektir

NİNNİLER

Yatsın de büyüsün yavrum
Cicilerini giysin yavrum
Tıpış mıpış yürüsün nenni.
Hoppalere de gitsin nenni.
E.... e..... e..... balem .....e ....e

E..... e.... diyem kızıma
Kızımı vereceğem Hizan'e
Üzüm pekmez yiye uzane
Nenni berhıme nenni
Nenni yavruma nenni

E....ler diyen balem yatsın
Yatsın da boyunu atsın
Tıpış mıpış yürüsün
Düşmanları çatlasın
E... e....e baleme....e ...e
Nenni berhıme nenni.

Su dağlerde keyneşır
Has bahçeyi dolaşır,
Has bahçenin gülleri
Yavrum diye kohleşır
E....e.... baleme....e....e

E,,,,e,,,,, dedim yüceden
Sesin çıkmaz paceden
Allah balemi sahliye
Ataştan, kızılceden
E...e....e...balem....e....e

E....e diyem e yi gele
Yatıram yuhasi gele
Çıhem damın başına
El edem dayısı gele
E...e...e baleme...e....e

Oğlum keklik Rubati
Görülmemiş şeker kulati
Kim oğluma söz dese
Gözüne tüzler kulati
Nenni oğluma nenni, nenni berğime nenni

Oğlum gelir endemdan
Henceri saller belından
Kim oğluma baherse
Ciğerim oynar yerinden
E...e....baleme...e....e...

Kaynanalar için söylenilen maniler

Ben bir kara biberem
Yuvarlanıp giderem
Çok konuşma kaynana
Oğlun alıp giderem

Dame serdim kilimi
Kes keynene dilini
Sen kesmezsen dilini
Vallah kaçırırsen gelini

Dama serdim hasırı
Oldum keynene esiri
Keynene evden çıhse
Ev olur arı sulu

Dolaba koydum fincan
İçine koydum mercan
Kaynanamın adını
Koydum kuyruklu sıçan

Eyvandan astım saçı
Acı biberim acı
Kuynanalar kudurmuş
Nedir bunun ilacı

Kapılar hep açıktır
Sofra dolu kaşıktır
Kaynane suç menım değıl
Oğlun bana aşıktır.

Kapı önünde kazık
Kaynanam ölmüş yazık
Kaynanama acımam
Bir top bezime yazık

Kaynanam cazı karı
Dilini soksun arı
Bir defa da konuşsa
Ürkütür komşuları

Kaynanalar yılandır
Her sözleri yalandır
Gelinler bir çiçektir
Her sözleri gerçektir

Kaynanayı netmeli
Merdivenden itmeli
Takur tukur giderken
Ardı sıra bakmalı

Ben giderem hamama
Demeyin kaynanama
Kaynanam çok fenadır
Dövdürür kaynatama

Sel üstünde kavurma
Kaynana karşı durma
Gözlerin cırbıtlıdır
Midemi bulandırma

Teşti düz koy kaynana
Sütü süz koy kaynana
Oğlun beni seviyor
Gözan tuz koy kaynana

Vay kaynana kaynana
Başın tandırda yana
Allah görmümi ala
Kardeşi bana kala

Yola serdim kilimi
Tut kaynana dilini
Akşam oğlun gelirse
Kırar kambur belini

Men bilmenem nebeladeyem
Son söz diyem rehetliyem
Kulhuvallahi ehet
Keynenesiz ev çok rehet

Gelinler için söylenilen maniler

Keledan su ağıyor
Cığer odtur yanıyor
Zamane gelinleri
Sıpa gibi yatıyor, (zıbarıyor)

Gelin gelin ilan gelin
İçan gıran düşe gelin,
Gorbe gor olesen beki
Göründe tik oturesen gelin [25]

Yarabbim sen bilirsen
El kızını azdırıp söyleten
Kehrolesi oğlanı etmenem helal
Boyun devrile gelin olesen lal [26]

İşmiş nedo bılmezsen
Kapıdan eve girmezsin
Dilin çok dilçekin yok
Yurdun be yurt ole gelin

Ramazan Manileri

(Naim Şerefhanoğlu'ndan alınmıştır)

Karşıladık Ramazanı,
Biz severiz candan seni,
Namazın kıl, orucun tut,
Boş geçirme aziz günü.

Kulak ver Kur'an sesine,
Doyum olmaz sevgisine,
Kadem bastık şeref ile,
Ramazan'ın ikisine.

Yiyer iken türlü aşı,
Düşün fakir vatandaşı,
Yemeğine dikkat eyle,
Ağırmasın yürek başı.

Girdik bugün tamam dörde,
Oruç deva olur derde,
Munafıkın gözlerine,
Çekilmiştir siyah perde.

Oruç günü bugün altı,
Gönül ister börek tatlı,
Dengin ile sen boy ölüç,
Fakir yaya zengin atlı.

Birgün olur ömür tamam,
Hani annem, hani babam,
Tuttuğumuz bu oruçlar,
Yedi gündür bugün tamam.

Bugün Ramazan sekizi,
Zikreyleyip kal et özü,
Helalından çalış geçin,
Haram şeye salma gözü

Açma zinhar avucunu,
Eda eyle sen borcunu,
Dokuz gündür tutuyoruz,
Mutlu günün orucunu.

Hoş gelmişsin ey Ramazan,
Pahalılık keyfi bozan,
Bir kilo et üç dört lira,
Kaynamıyor artık kazan.

Girdik bugün biz onbire,
Bütçen denk et özan göre,
Uydur ayağın yorganan,
Göğsün kabart gere gere.

Sermayem yok yazam yazı,
Edemedim düzen sazı,
Biz onbire vada ettik,
Gün oniki geçen mazi.

Kılak ver, kamil ozana,
Armut denir keyf bozana,
Girdik yüzümüz ak ile,
Bugün on üç Ramazana.

Girdik oruç ondördüne,
Yürü hiç bakma ardına,
Uzat yardım kollarını,
Düşmüşlerin imdadına.

Ondört gitti onbeşe bak,
Ay olmuştur tabak tabak,
Oruç tutan müslümanın,
Kalbi pirnur, yüzü berrak.

Onaltıya bastık ayak ,
İnsan olda kendine bak,
Kıymet yoktur o kimsede,
Ki kafası olmuş kontak.

Ramazan aylar tacıdır,
Gönüllerin ilacıdır,
Sakın kardeş ikrah etme,
Doğru söz gayet acıdır.

Ramazanın onsekizi,
Yüreklerden çıkmaz sızı,
Çoluk çocuk hasret çeker,
Görmemişler hiç et yüzü.

Aziz ayın ondokuzu,
Ya ilahi affet bizi,
Davranalım insan gibi,
Hemcinsimiz olsun razı.

Eda eyle sen borcunu,
Kendan göre yap harcını,
Tutuyoruz bugün tamam,
Yirmi günün orucunu.

Girdik oruç yirmibire,
Akıl ermez ulusırra,
Kamil olur insan ancak,
Tecrübeler göre göre.

Yalvar hakka figan eyle,
Orucun tut bincan ile,
Yirmi iki bu mutlu gün,
Vasf edilmez lisan ile.

Yirmiüçe bastık kadem,
İbadetle geçsin her dem,
Bu mukkaddes aziz ayı,
Ben ne oldum methin edem.

Aç kulağın dinle Kur'an,
Her bir derde olur derman,
Yoksullara yardım eder,
İş bu ayda ehli iman.

Mesleğimde çok çalıştım,
Acemiydim ben alıştım,
Yaza yaza manileri,
Yirmibeş güne eriştim.

Bulduk aşık cananını,
Onbir ayın sultanını,
Tutuyoruz Ramazanın,
Yirmialtıncı gününü.

Bugün oruç yirmiyedi,
Gönül maksuduna erdi,
Aydın olsun gözlerimiz,
Ne mukkaddes günler gördü.

Sev şahsını sevenleri,
Tard et yalan diyenleri,
Yirmisekiz bugün gibi,
Gördük saadet günleri.

Saadetler gördü bu göz,
Yaza yaza tükendi söz,
Bu mübarek Ramazanın,
Son günüdür yirmidokuz.

Bin dokuzyüz elli dokuz,
Mart onbiri gördü bu göz,
Bu senede oruç ayı,
Yirmi dokuz değil otuz.

Ey mübarek, ey Ramazan,
Çok bulunur methin yazan,
Ol yetişmiş kimse değil,
Kalpler kıran keyfler bozan.

İstiğfar et, rahmet dile,
Bu ay benzer gonca güle,
Ramazanın vasıfları,
Yazılmakla gelmez dile.

Camilerde Kur'an sesi.
Vecde getirir herkesi.
Haddini bil hatır yıkma.
Tüketme zinhar nefesin.

TEKERLEMELER
(Ebe seçme tekerlemeleri)

-İğne battı
Canımı yaktı
Tombıl kız
Erebeye koş
Erebenin tekeri
İstanbol'un şekeri
Hop hop
Altın top
Bundan beşke
Oyun yok
.....
-Çıt pıt
Nerden geldin
Ordan çık
Kız saçların kıvırcık
Sen bu oyundan çık
.....
Çarşi başi gül pazar
İçinde bibi kız gezer
O kız meni korhıtti
Kulağlarımi kırpıtti
Vurdum kuşu uçurdum
Yedi dere geçirdim
Han kapısı kilitli
Kilidini yitirdim
Es mes
Kavurgayı kavur kes
Şu kızın nikahını
Sevdiği oğlana kes
.....
-Bu derede nem var
Uzun uzun çam var
Kısa kısa mum var
Gel öküze yem ver
Ben veremem sen ver
Ben ağama giderem
Altmış deve güderem
Altmış devenin neyi var
Çakmaktan pınarı var
Eğildim su içmeye
Kanatlandım uçmaya
Kanadımı kırdılar
Geri yoluma saldılar
Yolumda bir yumak buldum

Çerçiden buncuk aldım
Boncuğu verdim kızlara
Kızlardan öpücük aldım.
Damdan dama toz kalkar
Bir incili kız kalkar
Vurdum inciyi kırdım
Oturdum dizmeye
Dizdiğimi gördüler
Hana haber verdiler
Handen bir atlı geldi
Kuyruğunda kuş geldi.
.....
-O, bo, ısı me me lo lo,
Şu karli tah tah,
Kere külah.
.....
-İnne minne,
Pavucumi gime,
Çarşıye getme,
Leblebi alme
Hıtır hıtır yeme
Man de getırme...
.....
-Bir ki,
Bılbıl teki
Camnan baher
Fışne taher
Rang rung
Putre kale puf
.....
-Aynos, meynos
Seksen tohsen yüz
Hençer mencer, dikloz keçel
.....
-Bi almeyi alledım, pulledım Istanbol'e yolledım
İstanbol'un şekeri, şu cehnemın çadırı nal, mıh, gırıl, gırpıl dökül çıh.

ELIM ELIM EPENEK

En az üç kişiyle oynanılan bir sayışma oyundur. Bir sayıcınında bulunduğu oyunda eller avuç içleri yere gelecek şekilde yan yana konulur. Sayıcı her kelimede bir ele dokunarak tekerlemeyi söyler dökül çık denildiğinde kimin eline gelinmiş ise o çıkar son kalan oyuncu ebe olur. Bu sayışma oyunu oyunolarakta oynanır.

Elim, elim epenek
Elden çıhtı kepenek
Kepenegın ucu yoh
Sıleymanın sacı yoh
Bındım deve boynıne
Sırdım helep yolune
Halep yolu şam pazar
Içinde ayu gezer
Ayu meni korhıttı
Kulahlerımı kırpıtti
Bı arvat aldım heyasız
Bı oğlan doğdi kulağsız
Adını kodım Memişe
Saldım getti dögüşe
Nene yoğurt geturdi
Pişik bırnını batırdı
Pişik bırnın kesıle
Minaredan asıle
Minare bıcah, bıcah
Ortası demir ocah
Kırıl kırpıl dökül çıh

Kot - Kot

En az üç oyuncu ile oynanan bir sayışma oyundur. Oyuncular daire şeklinde oturup ellerini yumruk yaparak üst üste korlar. Oyunu idare eden işaret parmağını en üstte bulunan yumruk halindeki elin içine takarak anahtar gibi çevirip sorar diğer oyuncular cevap verir. Cevap veremeyen oyuncu oyundan çıkar. Cevap verilince birinci yumruk el açılır ve ikinci ele geçilir.

Yumrukların tamamı açılıncaya kadar oyun sürdürülür.

- Kot kot hani bı birme ot?
-Oti inek yedi.
- İnek nerde?
-Dağe kaçti.
-Dağ nerde?
-Yandi bitti kül oldi.

D- KALIPLAŞMIŞ SÖZLER

Atasözleri - Deyimler

Atasözleri halkımızın sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özelliklerini, hayat felsefelerini, dünya görüşlerini yansıtır. Atalardan kaldığı kabul edilen özlü, kalıplaşmış cümleler milletimizin hayat anlayışının ortak bir ifadesidir. Belli bir dil, kültür, mantık, tecrübe, zevk ve muhakeme seviyesinde meydana gelen bu edebiyat mahsulleri genillikle manzumdur.[27] Deyimler ise asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. Bu sözler duygu ve düşüncelerimizi dikkati çekecek bir ifade ile anlatırlar. [28] Bu sebeple bir Bitlisli olarak özel sohbetlerde, günlük konuşmalarda söylenen atasözlerini tespit etmeye, atasözlerini yayınlarken mahalli söyleyişe bağlı kalmaya çalışılarak, kelimeler sözlük kısmında verilmiştir.[29]

A

Aç kome hırsız olur, çıplak kome arsız olur
Acem belayem tohem kedayem
Acem terpetme, tohem oynetme
Acı oynetme, tohi söyletme
Aci aciyi söndıro, süde sanciyi
Açtırme kutuyi sılletme kötüyü
Açığ kapı alamet, kapalı kapı selamet
Ademın öz evi, öz gori
Adem odur ki hem yaşiye, hem yaşete
Ademın yaman yeni ole yaman diyeni olmiye
Ağenın mali gide ğızmetkarın cani çığe
Ağliyenin mali üz güldürmez
Adın çığecağına canın çığsın
Ağır taşi kimse oynetmez
Ağzında eyran dırmez
Ahecağ kan tamarde dırmez
Ahşemın herındanse sabahın şerri
Akılsız başın derdini ayağler çeker
Alen razi veren razi, sen ortede ne gezesen belek tazi
Allah alende el aparır, yel aparır, sel aparır. Allah verende de el getirir, yel getirir, sel getirir
Allah hiç bi kızı altın beşikli baba evine göndermesin
Allah kimseyi şirin akıldan etmesin
Allah verende dingo bağındande vero,
Altte kalenin cani çıhsın
Alece kuşun ömrü az olur
Alece kerğenın sözi oledi, dabbah (Ağustos) ayında kar yağerdi
Alışmiş kudurmiştan beterdo
Ance bereber kanca beraber
Ane öge olende, babode öğe olo
Anesıne bağ kızını al, kenarıne bağ bezini al
Anesının kere behti, anesi çıhatti kızi tahti
Ari satmiş namusi telale vermiş
Ariyen mevlasını de bulur belasını de
Arli arından utanır, arsız diyer mendan korğti
Arkadaş değil, arka taşı
Arli arınan arleno, arsız nedan arleno, çıngırde giye salleno
Arsıze kazık çahmişler, bu tak tak nerdan gele demiş
Arsızi cehenneme atmişler gine otınım yaştır demiş
Asker silahsız memur kalemsız olmez
Asıl azmez, bal kohmez
Asılliyi al hesire ser
At at olene keder sehebi mat olur
At ati tarlede geçermiş
At atlısını tanır
At atın yanında kalenda da tüyündan alır
At geriye gelsin beriye
Atan eşek diyen mi var
Ataş düştoği yeri yaher
Ate binmesi bi, inmesi iki ayıp
Atliye, itliye yer olır, işahliye yer olmaz
Attan indi eşeğe bindi
Atte karın yiğitte bırın
Atım tepmez, itim tıtmez deme
Atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli derler
Atın yularını bırakırsan, kuyruğundan tutmak zor olur.
Ayağımi yer edem gör başan neler edem
Ayağını yorğanına göre uzat
Ayağının altına heçırdek atın
Ayi meni korhıtti kulağını kırpıtti
Ayran içerem, bele biçerem
Ayranım olsun çibinim, Bağdat'tan da gelir
Az ağrığ, azat ölüm
Az aşim, ağrisız başım
Az olsun öz olsun
Az vardi önceden bu de çiğti pacedan
Aze keneet etmeyen çoği bulemez
Aze temah ziyan getırır
Aş bişti, abdal yetişti
Aşk ağletır, dert söyletır

B

Baba mali tez biter, gerek evlat özi kazane
Babam evi izağtedo, ögünmağe ne geldi
Bal tökesen yalenır
Baloğ baştan koher
Batti baloğ yan gider
Başında yuları eksik
Başını begendoğın daşe vır
Beğini balte kesmez
Begenme doğın daş kırer baş
Beş kuruş verdoğ sılettoğ, on kuruş vereroğ sısmez
Beş para etmez
Beş parmağın beşi bir olmez
Bi balteye sap olmez
Bi dırhem et bin eyıbi örter
Bi eli balde, bi eli yağde
Bi günün beyloği de beyloğtur
Bi kötinın yedi mehleye ziyanı olur
Bi kulağından girer, öbür kulağından çıher
Bi laf işittoğın zaman kulağın kar, dilin lal et
Bi mangıre kırh tekle ater
Birliğtan dirliğ doğar
Buğde tarlesında gezen köpek, burnını havaya kaldırırmış.
Burnun pisliğe gömülü iken ağzın kapat
Böhögünü bılmiyen Allah'ını de bilmez
Böyük dağın, böyük kışi olur
Böyükler bi şeyi kepegında komemişle
Böyük dime başan gelir
Böyük olmiyen yerde böyük daşe danış
Borç bine çığınce keklik eti ye
Bız zamane kızleri işimıze gelmiyeni ne tuyer ne de göreriz

C

Cemeet ne diyerse dısın, imam bıldoğını ohur
Çağrılen yere erinme, çağrılmiyen yere görünme
Çağrılen yere gidip ar etme, çağrılmiyen yere gidip yerin dar etme
Çapti kebap koğisine, bağti eşek dağlene
Çatle patle, çut parmağım çut gözan
Çekme abam yırtılır
Çüli yırtığ senın mendan neyin artoğ
Çok laf yalansız, çok mal haramsız olmez
Çok naz aşık usandırır
Çok yaşe gör tameşe
Çömlek dimiş, dıbım altındo, çımçe dimiş be men hardan gelerem
Çörek üzündan yiyilir
Culhe köneksiz ölo
Cume sutini vere, cume pişiginide ardından sale
Çırağ dibine ışığ vermez

D

Dağ ne keder yüksek ole yine üstündan yol geçer
Dağ üstü bağ
Dağdeki gelmiş bağdekini süre
Davulun sesi uzağtan hoş gelir
Daş yerinde ağırdo
Degırmani itirmiş şakşakını arer
Deli deliyi görende değenegini yere koyer
Delinin degırmanini Allah dönderır
Deluye hergün bayrem
Demiri çiner göge öfürür
Denize düşen ilane sarılır
Desınler hiçonın hançeri var
Deve ham, Şıvan divan (Deveyi hamama, şıvanıda (çoban) divan toplantısına sokamazsın)
Dili olmiyenın dilçeği olmez
Dinsızın hekkından imansız gelir
Diyem söz olur, dimiyem köz olır
Dost başından ırağ
Dünya yane içinde bi bırme oti yoğto
Dünyade eken ahirette biçer
Duvari nem, insani ğem yığer
Duymiş Ecemde hali doğıne, enını boyını bilmez
Düşen öküze biçağ çeken çoğ olur
Düşenin dosti olmez
Düşmez kahmez bi Allah

E - F

Ecel gelmiş cene, baş ağrısı bahene
Ecele işe şeytan karışır
Eceli gelen it, caminiin duvarına işer
Ekmek bulmez yimağe atli gider sıçmağe
Ekmeği ekmeçiye ver bir ekmekte fazla ver
Ekmek elden su göldan
Ekıl ekıldan üstündo
El alemin ağzı torbe değil ki bizesen
El atıne binen tez iner
Elin danası bırakmıyorki, inek eve gelsin
Elin elması, canın yangası
El vergisi can sevgisi
Ekmeğin varsa işin iştir. Ekmeğin yoksa oda sana bir iştir.
El eli yıher elde döner yüzi yıher
Elden gelen ogün olmez, ogün olse doyum olmez,

doyum olse vahtında gelmez
Ele verir telkini, kendi uter salkımi
Eli işte gözi oyneşte
Elinin kiri, üzünün keresi
Emanetin cani bırnındedo
Emeğim sağduç emeğido
Er didim geldim. hek didim geldım bilmezdım beledo, bok yidim geldim
Erım bi çibin oledi, ko duvarde oledi.
Eski dost düşman olmaz
Eski hemam eski tas
Et giren yere dert girmez.
Et ne keder leğer ole ekmeğin ustındedo
Et tırnaktan, bırın yüzdan ayrılmez
Etme kulan gelir yolan
Evdan çıhen kız, çırdan baher
Evde bulunsun, cevız kaboğında olsın
Evını sıpır kım baser, üşağın temiz tıt, kım öper bilinmez.
Evını yıhmiş yüzini ağartmiş
Eşeğe güci yetmez palani döger
Eşegi suren osoroğune katleno
Eşek bızım eşek çüli degışmiş
Eşek heç yimedoği oti yiyende başi gecalo
Eşek öldi, şerikloğ bitti (bozuldi)
Fukare kuşun punını, Allah yaper

G

Geç geldi tez alışti
Gece çırah tüketir, gündız şekal yıpretır
Geçi düşmiş can derdıne, kesap düşmiş et derdıne
Gelen gideni aretırmiş
Gelin ate binmiş, ya nasip demiş
Gelin duvahte, işah kundahte belli olo
Gelin tüy olıp keynenenın başıne düşse, keynene başım kırıldi diyermiş
Gelmağ iradet, getmağ icazet
Gemisini kurtaren kaptandır
Gençloğ uçan kuştur tutulmez, ihtiyarlık eski çuldur satılmez
Getsın bahsın yeşiti yohse geri gelsin
Gelen mirin evine, geden mirin evine, Nehirdan bir dana kaçtı o da mirin evine (mır oğa demektir)
Gettım toye uğredım huye
Gezen tilki yatan aslandan iyido
Gider bağler mevesi, kalır üzler keresi
Gökte ararken yerde bulmak
Gomşi gomşının külıne muhtaçtır
Gomşi kızi çirkin olır
Gomşide bişer bize de düşer
Gomşının tavuği gomşiye kaz görünur
Goran çırah dikecah
Görmüm geldi ölümüm geldi, beşiği geldi tabutum geldi
Göti yere yehından, her gelmez
Gözdan izah olan gönüldan de ırah olır
Güldırılen yere degıl, ağletılen yere get
Gülme komşan gelo başan
Gün doğmedan neler doğer
Gün gider keda gitmez
Güvenme varlığe düşersen darlığe
Güzele bakmağ sevaptır

H

Haramın binasi olmez
Haynan gelen huynan gider
Her ıste komşan, her gelsın başan
Hem kel hem fodul hem şoför mahalli, hem elli kuruş
Her dülüge bermağ sokılmez, içinde ne var bilinmez
Her horoz kendi çöplüğünde öter
Her kuş öz rafından üçer
Her koyun kendi bacağından asılır
Her kubbeyi ziyaret belleme
Her söze kulağ asme
Hekim, hekim degu, başıne gelen hekimdo
Her yüze gülenden dost, eşektan post olmaz.
Her zaman sel gelip, kütük getirmez
Herkesın bi derdi degırmancinin sü derdi
Herkesın yorıldoği yere han yapılmez
Henek henek oldu degenek (henek: şaka; degenek: kavga)
Hiyarın başi şirin olır
Hoca Ali, Ali hoce
Hırsdan kahen zarardan oturur
Hırsız evdan olende öküz pacedan çıher

İ-J

Jüjinın balesi jüyiye şirindir
İçi meni yaher dışı el alemi
İmandan gumanın kimde olduği bılınmez
İnce egirip sık dokur
İnişte pabucun kale yokuşte
İnsan konişe konişe, hayvan kohleşe kohleşe anlaşır
İnsani taniyen kurtır yisın

İnsan ite taş atende eyesınnan utano
İlan egülo bügülo deliguni tano
İnsan ol insan, sokakta cüdam çook (cüdam: serseri)
İt iti dişlemez
İt itin poçigıne basmez
İt kemiktan kaçmez
İt ürür kervan yürür
İtin ittan keyfi gelir
İt arabanın gölgesinde yatar, kendi gölgesi zannedermiş
İttan aç, ilandan çiplah
İtın behsını edende degenegi elan al
İyiloğ et denize at, baloğ bilmezse halık bılır
İz eşegın, fel gelinin
İşağe iş, peşine düş
İşe güce yok, şeytanlığa babasın
İştan artmez dıştan arter

K - L

Karın kardeştan yahındır
Kahenın yerini, ölenin arvadını alolle
Karıncenın ahi karınceye kalmez
Keçel derman bule ez başıne surter
Kel başe şimşir tarağ
Kel kele garebet çağırır
Kelp testi gibido, bi kere kırılo
Kembersız toy olmez
Kendi (özi) düşen ağlemez
Kere it ak olmez, eğri ağaç düz olmez
Keynene kazan kapağı, oğli şeker ufağı, keynenenın iyisi, kırk arşından kuyisi
Keynene kazan keresi, görüm Allah belası, oğlani sorecah olursen peklavanın ortesi
Keyneneler yılando, her sözleri yalando
Kor atın kor alıcisi olır
Kor gözden yaş, molle evından aş eksik olmez
Kaz avla kazan doldura, serçe kazan doldurmaz.
Kazdan tavoğ bi yımırte ede tavoğun götü yırtıla
Kalbur kadar evi olanın, deliklerinin sayısı kadar derdi olurmuş
Kör gözünden keçelde başından korkarmış
Kırk değirmende bir tuğt unum yoktur. (tugt: bir pul)
Kargalar menım tavuğum
Kul bi niyette, Rap bi neyette, Rab'bın niyeti hep galıp gelır
Kurk cücesidan zeztan kundağıdan. (Kurk, kulaçka tavuk, Zestan, lohusa Kadın)
Kım diyer ayranım tırşto
Kırhtan sonre Mağare, hoş geldın bayrem ağe
Kıymet ver kıymetini bilene, kıymet verme üzerine gülene
Kız kundahte çeyizi sandoğde
Kız teto etmezse, oğlan pepo etmez
Kızı halıne bırahsen ya davulciye ya zurneciye gider
Kızım san diyerem gelinım sen anla
Kızını dögmiyen dizini döger
Leylegın ömri laklak ile geçer

M - N

Mal canın yongasıdır
Mazlumun ahı yerde kalmaz
Maşe dırdoği yerde elını yahme
Mecliste dilan, sıfrede elan mukeyet ol
Mevlam bılır kım kazanır kım yer. Ehmek odur dünya için ğem çeker.
Men umerem bacımdan bacım ölür acından
Menyanerem balama, balam yanar balasına
Meyvesız ağace taş aten olmez
Malle, malleye ögüt vero, malle gider göt vero (Malle; hoca)
Minareyi çelen kılıfını hazırler
Mısaafır umduğuni değil bulduğını yer
Naçar, nereye kaçar (naçar, çaresiz)
Ne doğrersen çanağan o gelir kaşoğan
Ne ekesen oni biçersen
Ne soğandan yiyilir ne samsağtan
Ne toy görmiş oyniye, nede ölü görmiş ağliye
Nehirler denizde, meharetler (meziyetler) menfeetlerde keybolır
Nerde aç, ordan kaç
Nerde birlik orde dirlik
Nerede çoğloğ orede bokloh
Nur yağende tendıre girmiş

O - Ö

O kümbette, o keramet
Onde dini man, sende de ağız dil yok.
Olunce çat, çat olmayınca aç yat,
Oldi ile öldiye çare bulınmez.
Olmiyecağ duaye amin diyilmez
Özünü bılmıyen çavuşler, sıçer pohını avuçler
Ölüm bitim dünyasi
Ölü gözündan yaş, hoca evsından aş gelmez
Ölüm ölüm, hırlemeye ne borcum
Ölüye başı ustune ağleno
Ölüler oyle bileki, diriler helva yiye

Olınce hopır hopır, olmiyende yarabbi şükür
Ortak mali ortede kalır
Oruspunun tobesi herebeyi görene kederdo
Ortede fol yok yumurte yok
Ot kökünün ıstında biter
Oynersen çalmaz, çalersen, oynemez
Oyneşte umudi olen ersız kalır
Oyın bilmiyen gelin yerim dardo der

P - R

Paren çohse kefil, işin yohse şahit ol
Parmağını denize soksa bulandırır
Pişmiş aşe sü katılmez
Rabbena hep bana
Ruşvet suyi küfede tutulur

S - Ş

Sabrın soni selamettır
Sakal başa, kurban olsun
Sarhoşa bırak, öz özüne düşer,
Sağ gözın sol göze faydesi yohtır,
Sebepsız yere gülmağ, edep noksanlığından gelır
Selam verdoğ, borçli çığtoğ
Sen ağe men ağe inekleri kım sağe
Seviş, gevişle olur
Son pişmanlık fayde vermez
Sonredan görme, gavurdan dönme
Sofi sogan yemez, eline geçe kaboğunu komez
Sögme hızmekar babamı, sogerem ağe babani
Sore sore Bağdat bulınır
Sore sore geldoğ engesore
Süttan ağzi yanen yoğırdi ıfırerağ yer
Suyun durgunundan erkeğin yere bakanından korkulur
Şal başte şekal kıçte
Şipanem şilor, gelen kılor

T

Tas delik tava delik, bu da geldi üstelik
Tarla alırsan düz al, mal alırsan öküz al
Tembele (Deliye) iş söyle, sana akıl öğretsin
Tuluğu sırtımdan bırakırsam tuluk yırtılıyor, bırakmazsam kıçım yırtılıyor.
Tatli muhabbetın doyımi olmez
Taş ol baş yar
Tencere kılolenmiş kapağını bulmiş
Tılki tilkiye tilki de kuyruğine

U - Ü

Ucız etin çorbesi tatsız olır
Üskek üçen alçağ düşer
Üzımını ye bağını sorme
Ustine bi bardak su iç
Üz verirsen astar ister
Üzi o yane tabani bu yane
Üzımını ye bağını sorme

V

Ver yağı gör bağı
Var evi kerem evi, yoh evi verem evi.
Varlık bir kuşa benzer, bırakırsan bir daha tutamazsın
Var söyletir haçoylu.

Y - Z

Yanlış hesap Bağdat'tan döner
Yetım güler yanlış güler
Yarım elma gönül alma
Yaye gözi ile at, bekar gözi ile arvat alınmez
Yazın ayvan, kışın divan
Yemiyenın malını yerler
Yemişem yandıreni, getirın söndıreni
Yiğidin altında at aksemez
Yimağ senin olmese bile mide senindır
Yimırteden çığmiş kaboğını begenmez
Yoğırt dökılse izi kalır, ayran dökülse neyi kalır
Yüz dime, sanki mehkeme duvari
Yür verme, köpeğin olsun
Yüzi güzel olenın huyi de güzel olır
Yen bılmez, doğriyen bılo
Yüngül eklın, yükü ağır olur
Yüzüne tükürsen nisan yağmuri sanır
Zamani iyi kolle kimseye muhtaç olme, bi ahşem nohıt, bi ahşem haşlenmiş kengerye
Zore dağ dayenmez
Zenginin kehbesi, fekırın hestesi sorulmez.

DEYİMLER

A

Abdesthane ibriği
Acemi çaylak çuli yırtığ
Ağzı var dili yok
Aynat etti itlere götünü verdi kurtlere (aynat: inat)
Açıg göte zıngılav el gülmiye kım güle
Aj karın usgek nalin hasalın hasalın
Ağır ol ki batman gelesen
Ağzında gevelemek
Ağzını here aç
Ağzının payını vermek
Alti vayvayli usti kelayli
Al birini vur öbürüne
Alem çük oldi uzandi, bız taşşah oldoh çekıldoh
Al şunu tut dediler, yut demediler
Aldi ele saldı dile
Aş bişti heydo yetişti
Ayakta gezen cenaze

B

Bacı bacı soğannan acı kardeşto başımıntacı
Bal dök de yala
Başaçık yalın ayak
Bahme gözüm şaşido, gör bahtım ne yağşido
Başı kesik tavoğ gibi pırpır olmak
Beti bereketi kalmamak
Bışırdoği aş oledi, başımı kıren taş oledi
Bi aferine kırk tas su içmek
Bi amani yerde bi amani gökte
Bi damdan içeri kalmak
Bi şeke et ummeti muhemmet
Bızım gelın eldan kaçer, başını örter götünü açer.
Bi deri bi kemik kalmak
Bi ağız olmak
Bırnıne mızrağtan pah yetişmez

C - D

Çırım çırım etmek
Dibeğe koyup dövmek
Dili yoh, dilçegide yoh
Dili yoh dilçeği çoh
Dil oti yemiş
Dayi kaldıro, emi saldıro
Dört ayağ üstüne düşmağ

E - G

El elde, baş başte
Et kanli igit canli
Eli hoce, hoce eli
Eynat etti itlere, götünü verdi kurtlere
Geçme namert köprüsünden ko aparsın su seni, yatme tilki gölgesinde ko yesin aslan seni
Güz cücesine dönmek
Göze göz, dişe diş
Gırtlağ gırtlağe gelmağ

H - İ

Havada bulup tavada yemek
Havanda su dövmek
Hayıf olmak
Hısım olduk, hasım olduk
Hoho gelmeniye demek
Hora geçmek
Helva şirin nefs kafir
Heno üçgün bezeno, kılını çeker uzano
İçi meni yağer, dışıde elalemi
İki ucunu bi araya getirememek
İnce eleyip sık dokumak
İki taşın arasında kalmak

K - L

Kapıde kürküm şişe, evımde pohum pişe
Kim kimden sen de börkündan
Kırk dereden su getirmek
Kıtloğtan çıkmak
Kör evlat yaman komşu olmiye daha yahşi.
La deyip lo dememek
Lap lap üze bakmak (Bön, bön üze bağmak)

M - O - P

Man yoğ içine poh
Mangalde kül bırakmamak
Odi ocağı sönmek
Ölüm bitim dünyası
Ölüme şerbetçioğlu
Pabucu dama atılmak
Püsküllü bela
Poh yenın kaşogi barabar olo

S - T - U

Sabah ola hayrola
Senin neyin mendan artoğ
Şeytan kulağıne kurkuşın
Temini bozmamak
Une dene muhtaç olmak
Uçta oturup, bulakta bulunmak
Üzini dökmek
Üz verdoğ eliye, eli sıçti haliye
Üzi yerde olmak
Üzın ağ olsun

V - Y - Z

Var evi kerem evi, yoh evi verem evi
Verın yisin bekleyın ölmesin
Yere inip göğe çıkmak
Yük tutmak
Yüzler keresi
Zarılık etmek
Zil zurna olmak
Zülfiyare dokunmak

DUALAR (ALKIŞLAR)

İnsanın kendisi ile içinde yaşadığı cemiyetin maddî refah ve manevî saadetine yardımını istemek üzere Allaha yaptığı hitabe seslenişe dua denilmektedir. Beddua ise duanın aksi olan lan'et, inkisar, bela ve gazap ifade eden menfî sözlerdir

Ağzın dilin var ole
Ağ behtli, altın tehtli olesen
Allah az ağrı azat ölüm vere
Allah komşilohtan eskük etmiye
Allah esgükloğun vermiye
Allah iğitliğin bağışlıye
Allah balelerin bağışliye
Allah akıl fikir vere
Allah irağ ede
Ağ behtli olesen
Allah imanın kamil ede
Ah nennim demiyesen
Allah ahrın herede
Allah seni bağışlıye
Allah mıının ole
Allah birini bin ede
Allah ne muradın varse versin
Aneli babali büyüye
Beğtın ağ ole
Bi helal süt emmişe düşesen
Bağdat enbiyaları, Ahlat evliyaları imdadan yetişe
Ciğer ataşı görmiyesen
Dile gelmiyesen oğul
Doğri yoldan şaşmiyesen
Döşşek misafiri olmiyesen
Düşmanın kor, dostun şad ole
Elan eyeğan sağlığ
Ellerin dert görmiye
Elin toprağe atesen altın ole
Ellerın yeşıl ole
Emelin salih ole
Evladın barını yiyesen
Evin berğın şen ole
Gün görüp murat edesen
Hızır yardıcın ole
İki cihan serverine komşi olesen
İki cihande serfiraz olesen
İki cihande üzün ağ ole
İyiloğın karşan gele
İşin gücün rast gele
Kedadan beladan irağ olesen
Kederın açığ beğtın ağ ole
Kem gözden irağ olesen
Kedan alem
Kesen bereketli ole
Kesene Helil İbrahim berekati düşe
Kolay gele
Malın herını göresen
Men senden raziyem Allah de sendan razi ole
Mevlâ üzün daim güldıre
Murat edesen
Nerde dare düştınse Gavs-i Hizan-i imdadan gele
Nur içinde yatesen
Nuryağe goran
Oğul ömrün uzun ole
Ömrun uzun, toyun güzün ole
Ölmişleran rehmet
Rabbım seni esirgeye
Rehmet baban
Ruhun şad ole
Saçın sakalın ağare
Sağlıkla git sağlıkla gel
Su gibi behtın ağ ole
Su kimi eziz olesen
Şeri şeytandan, kuri buhtandan korunesen
Toyun toyloğun görem
Tuttoğın altın ole
Uğurlu kedemli olesen
Uğrun açık ole
Uğur ole
Üzün güle
Üzün ağ ole
Yer gök imdadan gele
Yokluh görmiyesen
Yolun açıh ole
Yiddi kat şaran altın tahesen

BEDDUALAR (KARGIŞLAR)

Acep köyneği giyesen, terse eşeğe binesen
Acep erbet olasan
Adın defterlerden siline
Adın ellere kala
Ağzın burnan kavuşe
Ağ yesen kara kusasan
Ağbeti başan (dua olarakta söylenir)
Ah diyesen kan tüküresen
Ah diyesen er diyesen, inek kuyruğuna sarılasan
Akşam seni kuyluyem, sabahta onu
Al yesen, şeşil enderesen
Allah canan sağlık vermiye
Allah sana et vere tırnak vermeye
Allah sana at vere meydan vermeye
Allah'ın karşı ne eli bağlı üzü kara çıhesen
Allah'ın ataşı başan töküle
Altın üstün maraz töke
Arıdıme düşmiyedın
Ayakların lüleden kopa
Baba töke şikilin
Başın beze gire
Başan ataş töküle
Bırnından fitil fitil gele
Bir mememden emdiğin kan, bir mememden emdiğin irin ola
Boynun altan kala
Burnundan gele
Boyun bostan arkı ola
Baş ucunde beyaz tuman görmiyesen
Başın ye
Boynun devrile
Çal be çal olesen
Defterin dürüle
Dişlerin karnan töküle
Doğmez oleydım
Duvağın üzünde, elin koynunde kale
Ecep erbet olesen
Evan ateş düşe
Evın berğın kambağ ole
El malında gözün kale
Ekmek atlı sen yaya olasan
Ellerin tahta teneşüre çıka
Ellerin teşennek ala
Emdiğin süt burnundan gele
Elebi dert tutesen ki, tavuk cücesiden, zestan kundağıdan havaran gele
Ele bi belaye gelesen elim içinde olmiye, gözüm üstünde ole
Ellerın kırıle
Elın kırıle yanan yapışe
Elın ayağın şel-u şeht ole
Elin göre, cebin görmiye belki
Eştoğun kuyuye düşesen
Ettoğun bulesen, inleyerek ölesen
Etan canan kurt düşe
Etın gıtar gıtar ole
Etin töküle, kemiklerin kala
Evladın başında bulesen
Evlatların herını görmiyesen
Evin başan kambağ ola
Dermansız dertlere düşesen
Dilan eşek arısi soğe (vire)
Emeğim gözün dizin tute
Gün ışığına hesret kalesen
Gelişin ole gidişin olmiye
Gençloğun herini görmiyesen
Gözün kör ole (gözan keresu ine)
Gorbe gor olesen
Geberesen
Gızzıl gurt yiyesen
Güle güle giymağ nasip olmiye
Gıtor gıtor doğrenesen
Güler yüz görmiyesen
Gün görüp mura'd etmiyesen
Gırtlağında kale, yimez oledın
Gidişin ole dönüşün olmiye
Gorun seni sıka
Gün bulesen gün yesen
Huyun kuruye
Huzur yüzü görmiyesen
Isı yatıp soğuk kalkesen
İçan gıran düşe
İki gözün avucume ağe
İki elim yeğende ole
İçin dışan gele
İçindan çığmiye
İşin gücün rast gelmeye
İki yeğen bi areye gelmiye
İki elim yakanda ola
İlan doğesen
İki cihanda yüzün kara ole
İman dilenesen, it kuyruğu elen geçe
İnce derde tuş olesen
İt gibi avuldayasan, pişik gibi mavildayasan
İtten aç ilannan çıplak olasan
Jan yiyesen

Kahrolesen
Kanan bulunasen
Kanni köyneğin gele
Kapın bağlı kala
Karam başına gele
Karan çekem
Kanın içan ağe
Kanan taru doğrene
Kapı kapı dilenesen
Kamyon altında kalesen, kare haberın gele
Kan kusesen
Kazancın yel ale
Kere heberin gele dönmiyesen
Kıçın kala saksıda, gözün kala kapıda
Kınan göğe savrula
Kınan tasta kala
Köşe başlerında kalesen
Kül halan
Kanın içan ağe
Kanan taru doğrene
Koce evında gün görmiyesen
Kor ocak olesen
Lime lime doğrenesen
Leçegım başan ole
Malını itler, yakanı bitler ye
Kafrım kadaya rast gelesen
Malan eller güvene
Mezarde kemiklerin sızım sızım sizliye
Mendan kupesen belan eyağın altından bulesen
Mırat etmeyesen
Mıradın gözünde kala
Muradın gözünde kale
Muradın yarım kala
Nabalım boynan ola
Oğlında kızında bulesen
Olmez oleydın
Ocağın batsın
Ocağın sönsın
Oğul südügi peşen degmiye
Oğul başı okşamiyasan
Ölmiyesen sürünesen
Ölenlerin tikesinden yesen
Paren herini görmiyesen
Parem parçe olesen
Sebep ölenin ocağı söne
Sen man ettin Allah de san ede
Sen manettın ışahlerında sen ede
Sürüm sürüm sürünesen
Sütüm gözün dizın tute
Sütüm heram ole
Sittin sene
Son giydoğın ole
Son yidoğın son giydoğın ole
Soyun sopun kuruyedi
Şeytanından bulesen
Saçın sakalın kırkıla (erkekler için)
Saçın pirçegin kırkıla (kadınlar için)
Sesin sallar altından gele
Sukumun bata
Tehtul erde kedar gelesen
Toh yediğin bayram günü ola, ondada karnın ağıra
Torpah başan
Torpağı koyam başan, külide çekem gözen
Tuttuğun elinde kale
Uşağ diyende it kutugi peşen düşe
Üsten su bulunmaya
Üzün arkan döne
Üzün kara ola
Üzun o yane tabanın bu yane
Üzün o yane tapanın buyane
Üzün eti yere töküle
Yakasız gömlek giyesen
Yatak zarıntısı olesen
Yidoğın içtoğın gözan dure
Yimağın pıçoç, hesretın bi çük ole
Yurdun beyurt ola, ocağın söne.
Yüzün gülmiye inşallah
Yüz kapıda dilenesen, bir kapıda yiyesen
Zıkkımın kökünü ye
Zeher zıkkım oledi
Zeher zemberegın ole
Zukkum yesen

Beddualar ve dualar yalnız mensur ve anonim olmazlar. Manzum ve ferdi mahsuller olarak da karşımıza çıkabilirler.

Bunlardan en ilginci Demirci mahlası ile şiir yazan merhum Naim Şerehanoğlu'na ait dörtlük ile yazarı ve derleyicisi belli olmayan "ana oğul bedduası" veya "ana oğul destanı" olarak adlandırılanlardır.

"Gönül sarayın yıkanlar abad olmasın ya Rap,
Kalbimi ne şad edenler dilşad olmasın ya Rap
Akrep olup temiz kimse sinesine dert sokan
Dert artıran derd-ü gamdan azat olmasın Ya Rap."

Demirci

Ana oğul bedduası

Ana
Göz yaşların klor klor
Etın canın ole mosmor
Yedi herkendaz halaşor
Töküle başan senin oğul...

Oğul
Sabah giderdim nehıre
Ağşem gelırdım ahore
Sü taşırdım cıre cıre
Gina gözan girmedim ane...

Ana
Acep getirdın başıme
Başın dege hek taşıne
İki gözün avucume
Töküledi senin oğul...

Oğul
Ane uydun el sözüne
Parttan tükürdün üzüme
Parmağın soktun gözüme
Gözümü pırtlettın ane...

Ana
Gözü geceler pıjılder
Demdeke dırmez gıjılder
Allah'dan umerem kureder
Tutesen beki seni oğul...

Oğul
Ne du istemiştım kalin
Neksime çağtin bi nalin
Ane nice tutti elin
Allah'tan korkmedın ane...

Ana
Mende şaştım kaldım nedem
Halk içinde gezemenem
Hak Tealadan umerem
Parçe parçe olesen oğul...

Oğul
Seği ettin döge döge
Öge üşağındım mege
Men şel şeht oledım ege
Elan ne geçerdi ane...

Ana
Rezil ettin meni ele
Oğul boynun altan kale
Gökten başan pangor yağe
Yurdun be yurt ole oğul...

Oğul
Ane bi zamanlar defaldım
Teymik vurdun tumdun kaldım
Epey sore nefes aldım
Ya öldüreydin meni ane...

Ana
Kara su ine iki gözan
Ağırloğ ate iki dizan
Can boğazındeyken ağzan
Sü yetişmiye hazi oğul...

Ana
Oğul Allah'tan bulesen
Dilerem şelu şeht olesen
İssi bucağe gidesen
Adın dünyada kale oğul...

Oğul
Meni hake ezdırordın
Tuman kati gezdırordın
Herkendazi kızdırordın
Götümü dağlerdın ane...

Ana
Yoğ namazın yoğ orucun
Evde kale dokuz bacın
Dileğim odur ki vurucun
Atli gele senin oğul...

Oğul
Diyerdın get neden gile
Get bağ gıra necedoller
Çığtapore gide gele
İmanım gevredi ane...

Ana
Reki içmezdin bi zaman
Sağdi o zamanler baban
Ayakta tırduğun zaman
Etlerin töküle oğul...

Oğul
Gesi mesi yığemezdın
Poğandan eve gelmezdın
Namaz Namaz de kılmezdın
Mege sen çoğ paktın ane...

Ana
Leçek koymedın başımde
Soldret ettın bu yaşımde
O kemberın yokuşunde
Makine base seni oğul...

Oğul
Bi gün gettım pot başıne
Oturdum namazloğ taşıne
O kemberlerin yokuşune
Makine teyi çığme ane...

Oğul
Zaten senin hulkun dardi
Birazde huyun mıttardi
Bi gün babo ağzın çırdi
Hırsın mendan aldın ane...

Ana
Oğul vallah çok muzurdun
Bi gün kurdezeni kırdın
Ettim dögem yüzüm çırdın
Başan bela gele senin oğul...

Oğul
Zaten çatlağti kurdezen
Yere çağmiştin öz özan
Tırnağın tağıldi öz gözan
Men mağsöz çırmadım ane...

Ana
Bi gün gitmiştim gezmağe
Geldim bahtım kilere
Seli apardın satmağe
Gıran düşe içan oğul...

Oğul
Diyesen seli sattın
Reki içtın gole kaçtın
Istıme çoğ buhtan attın
İmanın gevretme ane...

Ana
Cürcür kimi çektın pare
Apardın verdın ğumare
Keran gibi titre boyun
Devrildedi senin oğul...

Oğul
Ane yeter ettın vaşvan
Heylemin tehi tobe ettım
Meni huhu rezil ettin
Hem de özün kevkifer ettın...

Ana
Teyi menem bu ne elemetti
Bunleri san kim örgetti
Bu ölenlerin ağbeti
Başan gele senin oğul...

Oğul
İşiden Allah'ına disin
İkimize de hek versın
Yalanse iki gözüm puç olsın
Kırtnaktan dögerdın meni ane...

Ana
Erimdan bi ev kalmişi
Bi kıtode parem vardi
İçi bellenecağ sarfetti
İçindan çığmiye oğul...

Oğul
Bi gün yağedi ya şiklor
Üstüm başım oldi dılor
Bağde buldum deymiş şilor
Getırdım san verdım ane...

Ana
Oğul dedım etme bele
Siletme meni ge yole
Aldırmedın gettın gole
Dönüşün olmiye beki oğul...

Oğul
Kilerdan almıştım lavaş
Golde yiyedım yavaş yavaş
Gören didi sıvış yavaş
Cendegimi serdın yere ane...

Ana
Gözü düştü el kızıne
Evlendi özü özüne
Çirpot doldi ki gözüne
Bemırat kalesen oğul...

Oğul
Dilım kupedi ne bilem
Hardan didim evlenem
Nice gittin buldun bilemenem
O kori o keçeli man ane...

Ana
Hırslemezdın tavoğ mavoğ
Hardan öğrendin sen hırsloğı
İsicah yatesen bi gün
Savuh kahesen seni oğul...

Oğul
Men hırslememiştım tavoğı
Sen üstüme attın bıhtani
Evlendoğ de yidoğ bi poh
Yeter kurceledın sende ane...

Ana
Oğul teyi men san ne diyem
Beddua kalmedi edem
Rojimehşer güni gelem
Gırtlağan yapışem belki oğul...

Oğul
Dimeki sendan korğerem
Anemsen bi şey dimenem
Hek Teala'dan umerem
Eklın başan gele senın ane...

Bitlis'te Anne oğul atışmaları yanında, babanın oğula öğütleri de yaygın bir şekilde sözlere konudur.

- Oğul isterem ki menfaatını ayaklarının altine ale ve yaptığı işi bi hekken yape.
- Oğul bak!

Erından önce kahen arvat
Deh dimedan yürüyen at,
Yap dimedan yapan evlat
Ne murattır ne murat

Dehlersen dehlersen gitmez at
Yap dersen yapmez evlat
Eve gidersen yüzan gülmez arvat
Ölü evine ne gerek
Gır ağle, ... çığ ağle

- Oğul; insan var ki konışende gül biter, insan var ki konuşmiye daha yahşi, insan var ki eşşek onnan daha yahşi.
- Oğul; paran var ise dar gün için etini yar içine koy, ihtiyaç anında çıkarırsın canın iki yanar. İhtiyacını görürsün. Ama işini bilmez bir namerde muhtaç olursan bu senin ölümün olur.

Büyük insan kimdir?
- Bir adamın mertebesi yükseldikçe mütevazi olursa o adam büyük insandır.
- Fırsat eline geçince affetmesini biliyorsa o adam büyük insandır.
- Emri altındaki kimseler kendisinden razı iseler o adam büyük insandır.
Bu üç özellikten başka ilim, ileri görüş ve kahramanlık vasıflarına da sahipse DAHİ'dir.

BİLMECELER

Tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri, insan, hayvan ve bitki gibi canlıları, eşyayı, akıl, zeka veya güzellik nevinden mücerret kavramlarla dini konu ve motifleri kapalı bir şekilde yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimizi aksetirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir (38)

Bu çalışmada Bitlis'den derlenen bilmeceler:

1. Tabiat ve tabii hadiseler
2. İnsan bitki hayvan gibi canlı varlıklar
3. Eşya vb. cansız varlıklar
4. Mücerret kavramlar olarak tasnif edilmiştir.

1. Tabiat ve tabii hadiseler

Bağdat'ta vurar kılıcı Halep'te çıkar ucu
(şimşek)

Bir avuç şeker, dünyayı eker.
(yıldızlar)

Bir kükremiş aslan gelir.
(sel)

Eler geçer, meler geçer, deler geçer.
(yağmur, koyun, kurşun)

Findu firek dama direk
(duman)

Hey imansız imansız nasıl çıktın merdivansız.
(duman)

Mini mini minare, dibi dere yüzbin çiçek bir lale.
(yıldızlar ve ay)

Yere düşer paslenmez, suyu düşer ıslanmez.
(güneş, altın)

Sarı inek yatar kalmaz, siyah inek gider gelmez.
(ateş-duman)

Yüksekte durmaz alçağı sevmez.
Renklere boyanır kendisi bilmez.
Her yere girer kimse göremez.
Söyler şarkıyı çalgıyı bilmez.
(hava)

Bız bız bizidoh, yüzbin çeşit kız idoh, gece oldi düzuldoh gündüz oldi silindoh.
(yıldız)

Hanım uyandı, cama dayandı cam kırıldı, kana boyandı
(güneş)

2. İnsan bitki hayvan gibi canlı varlıklar

Cim cim kuşlar
Camı taşlar
Kendi kazanır
Ele bağışlar **(bal arısı)**

Havada gider izi yok Yere iner tozu yok Eti haram sütü helal **(bal arısı)**

Suda Süleyman **(balık)**

Dağda dileyman **(yılan)**

Tek başına yatar **(ölü)**

Tuzsuz kaynar **(süt)**

Altı mermer üstü mermer, Arada bir hanım yatar **(kaplumbağa)**

Yer altında yağli keyiş **(yılan)**

Kafası tarak Kuyruğu orak **(horoz)**

Ezan okur namaz kılmaz, Karı alır nikah kıymaz **(horoz)**

Yer altında kazan kaynar **(karınca)**

Dağdan gelir sekerek, Kara üzüm dökerek **(Keçi)**

Tıkır tıkır yürürsün
Samur kürkün sürürsün
Sen bir paşa oğlusun
Niçin yavaş yürürsün **(fare)**

Halime hanım helmeli, etekleri düğmeli
Ya bunu bilmeli ya bu gece ölmeli **(koyun)**

Elde durmaz dalda durur **(kuş)**
Damdan dama dıngıl top **(fare)**

Bizim dağda dudu var
Eğri büğrü budu var
Yaz olunca görürsün
Güle güle ölürsün **(kamplumbağa)**

Çıktım minarenin yarısına
Baktım ayın sarısına
Kuşlar içinde kuş gördüm
Meme verir yavrusuna **(yarasa)**

Dağda takıldar, suda şakırdar
Arşın ayaklı, burma bıyıklı
(tüfek, balık, tazı, tavşan)

Uzaktan gördüm al çeper
Yanına gittim beni çeker
Ağzına koydum kan şeker **(karadut)**

Kırmızıdır elma değil
Acıdır biber değil
Yiyilir ayva gibi
Bil bakalım bu nedir **(soğan)**

Yer altında saçlı gelin **(soğan)**

Ottur ottur bediattır
Dişi yoktur dişleğendir
Ağzı yoktur kapağandır **(ısırgan otu)**

Kat kat döşek, bunu bilmeyen eşek **(lahana)**

Allah bilir işini, beline sokar şişini **(mısır)**

Hacı leylek haca gider
Cehd eder gece gider
Bir yumurtanın içinde
Üçyüz cüce gider **(nar)**

Yeşil vurdum al çıktı **(kına)**

Sarı sarı sarkar, düşerim diye korkar **(kayısı)**
Çarşidan aldım bi tane, eve geldim bin tana. **(nar)**

Hay hurtlar hay hurtlar
Yusufumu yiyen kurtlar
Tabanı ile su içer
Boynuzu ile yumurtlar **(ceviz ağacı)**

Kırh parmah kırh tırnah
İki nefes, bir kafes. **(hamile kadın)**

3. Eşya Cansız varlıklar vs.

Sarıdır safran gibi
Okunur Kur'an gibi **(altın)**

Hay meylendi meylendi
Hoto oğlan gelmedi
Kız duvardan inmedi **(anahtar, kilit)**

Bir küçücük mezar
Dünyayı gezer **(ayakkabı)**

Bir odanın içinde
Oda onun içinde **(ayna)**

Kara hindi
Anama bindi **(çarşaf)**

Çimer, çimer
Kazığa biner **(bulaşık bezi)**

Dördü yatar biri otlar **(çorap şişi)**
Ayakları su içer üstünden gelen geçer. **(köprü)**

Tarlada biter, makine büker
Her sabah yüzümü öper **(havlu)**

Tel tel kadayıf
Bizim hanım çok zayıf
Bir kusuru var ise
Bir gözü kayıp **(iğne)**

Yoldan gelir dağ gibi
Kolları budak gibi
Eğilir su içmeye
Bağırır oğlak gibi **(kağnı) (öküz arabası)**

Boyu bir karış, amma dünya altından geçer **(kalem)**

Git Temür Ağa, gel Temür Ağa
Bir ayak üstünde dur Temür Ağa **(kapı)**

Kuyruklu kumbara, çeker ambara **(kaşık)**

İncedir uzundur kerkittir başı
Gittoğçe geldoğçe ahıtır yaşı
Sürttoğçe dürttoğçe bitirir işi **(dolma kalem)**

Ne canı var ne kanı
Beş tanedir parmağı **(eldiven)**
Kuyu kuyunun içinde suyu
Suyun içende yılan
Yılanın ağzında mercan **(gaz lambası)**

Gider gider izi yok
Takla atar tozu tok
Kuştur kanadı yok
Camuştur tırnağı yok **(gemi)**

Şurgıl şabanı, deve tabanı
Gezer evleri bilmez yabanı **(terazi)**
Hını hını, kını kını
And içip yaya gitmez **(kova)**

Sallanır girer sallanır çıkar **(Kuyu kovası)**

Tarlası beyaz, tohumu siyah
Elle ekilir, dille biçilir. **(mektup)**

Acem kızı hat hat
Fistanları kat kat
Benim bir oğlum var
İki yanda gözü var **(loğ taşı)**

Kara tavuk karnı yarık **(ocak)**
Tıngır elek tıngır saç
Eli hamur karnı aç **(ocak)**

Cansız canlıyı kovalar **(öküz arabası)**

Çini çini hamam, kubbesi tamam
Bir gelin aldım babası imam **(saat)**

Kırk boyadan boyandım
Nenemin önüne dayandım **(şal) (önlük)**

Ak kümebet kapısı yok **(yumurta)**

Bir küçücük kuyu var
İki türlü suyu var **(yumurta)**

Dedem deve girmez eve
Kes başını girsin eve **(şemsiye)**

Arşın ayaklı burma bıyıklı **(balık)**

Eler geçer, meler geçer, deler geçer
(yağmur, koyun, kurşun)

4. Mücerret kavramlar

Suda Süleyman **(balık)**

Dağda dileymen **(yılan)**

Tek baş yatar **(ölü)**

Tuzsuz kaynar **(süt)**

Hay hindişli hindişli
Mahşer kalktı gün düştü
Bizim bağda beş elma
İkisine gün düştü **(beş vakit namaz)**

Bizim kom dolu beyaz koyun **(diş)**

Yedi delikli tokmak, buni bılmeyen ehmek. **(kafa)**
Köprü altında dört kardeş **(inek memesi)**

Torbadır büzülmez
Ağzı başı aşağı dökülmez
Kudrettendir suyu
Hiç kimse bunu bilmez **(inek memesi)**

Bende var sende var
Bir inecik dalda var **(isim)**

Hop hopı kerki sapı
Beş budağı, bir yaprağı **(el)**
Bir yere gittim ağlarlar
Bir yere gittim gülerler
Bir yerde de ipsiz adam
Adam bağlarlar **(düğün, nikah)**

O yanı çeper bu yanı çeper
İçinde bir kız çapar **(göz)**

Bir ufacık mil taşı
Dolanır dağı taşı **(göz)**

Golot kaşık duvara yapışık **(kulak)**

Etten kantar altın tartar **(kulak)**

Bir yamaçta iki puta çalı **(kaş)**

Kapıdan geldi hay etti
Bir elmayı kırk kişiye pay etti **(selam)**

Alçak damdan kar yağar
Hotto ineği sağar **(un elemek)**

On iki elma dizdiler
Onbirini yediler
Onikinciyi yiyene
Kafir dediler **(ramazan ayı)**

Hey melemez melemez
Tandır başına gelemez
Gelse geri gidemez **(yağ)**
Uzun kavak gölgesi yok
Saksağan konar yuvası yok **(yol)**

Eti dışında derisi içinde **(tavuk taşlığı)**

Men giderem o gider
Men dururem o durur.
Ardımce gel gel eder. **(gölge)**

Men giderem o gider
Ardımce tın tın eder **(baston)**

IV. GELENEK GÖRENEK VE İNANÇLAR

A- HAYATIN DÖNÜM NOKTALARI

Doğum

Bitlis'te hamile kadına "ayli kadın" denilir. Hamileliğin ilk dönemleri aile fertlerinden gizlenir. Ancak fiziki değişiklikle hamilelikten hane halkının haberinin olmasından sonra gelin annesine, oğlan anne ve babasına ilk müjdeyi verenler para ve hediyelerle ödüllendirilirler.

Hamilelik döneminde iki canlı diyerek, hamile kadın ağır işlerden uzak tutularak korunur. Doğacak çocuğun cinsiyeti hakkında ise hamile kadının fiziki değişikliklerine bakılarak fikir yürütülür. Yürüme, oturma ve kalkmada zorlanan, hareketleri ağırlaşan anne adayının karnı dik ve sivri olursa erkek, aşağı sarkık olursa kız çocuğu olacağı yorumu yapılır

Hamilelikte aşermeye Bitlis'te "yiriklemek" adı verilir. Bu dönemde gönlün çektiğinin yenilmemesi durumunda çocuğun sakat kalacağı veya düşük olacağı inancı yaygındır.

Doğum kırsal kesimde yerli ebelerin yardımı ile yapılırken şehir merkezinde sağlık ocakları ve hastahanede doktor kontrolünde yapılmaktadır. Doğum esnasında kız annesi orada bulunmaz. Doğumdan sonra kız annesine haber (müjde) verilir. Ve kızını görmeye gelir. Doğumun ikinci günü kız annesi tatlı gönderir. Çocuk kız ise "murtoğe" erkek ise "şirin keynanah" yapılarak dağıtılır gelenler yer. Murtoğe unun yağda kavrulması ile hazırlanır. Şirin keynenah ise yağda pişirilmiş yumurta ve bal karışımı ile yapılır. Yeni anneyi ve bebeği görmeye gelenler (hastaya başvurma) süt parası adı altında parayı yastığın altına korlar. Yeni doğum yapmış lohusa kadına "zestan" denilir. Ve bir hafta yatakta dinlenir. Zestanlık süresi kırk gün olarak bilinir ve bu dönemde yeni annenin Yemeklerine dikkat edilir.

Doğumdan sonra çocuk yıkanır ve tuzlanır, ilk ezan vaktine kadar emzirilmez. Kulağına bir erkek tarafından dinine bağlı olsun, ilk duyduğu Allah kelamı olsun diye ezan okunur selavat getirilir ve bir göbek adı söylenir. Bu isim genelde dini şahsiyetlerin adları olur. Çocuğu yıkama 40 gün süresince çarşamba günleri dışında her gün yapılır. Yıkamanın çocuğun gelişimine ve sağlıklı olmasına yarayacağı inancı vardır. Çocuk ve lohusa (zestan) anne 40 gün kırk basmasından korunulur. Bu koruma usulleri saymakla bitmez. Kırktan anne kırk suyu dökerek (kırkıncı gün yıkanma) çıkar. Kırk süresi içinde çocuk evden dışarı çıkarılmaz, çıkarılması gerekiyorsa kundağına ekmek bırakılır. Çocuk oda içerisinde yalnız bırakılmaz kırk basacağına cin çarpacağına inanılır. Aynı günlerde oğlan çocukların anne babaları 40 gün süresince birbirlerine gidemez ve konuşamazlar. Aksi halinde 40 basacağına inanılır. Gece dünyaya gelen çocuğun ayağı ağır, gündüz dünyaya gelen çocuğun ayağı hafif sayılır. Bu sebeple bir işe başlarken işin çabuk bitmesi için o işin üzerine ayağı hafif çocuğun gelmesi istenir.. Çocuğun kundağı veya yastığına nazar değmemesi için mavi boncuk, nazarlık, çörek otu ve tuz konulan bez ve maşallah dikilir.

Beşik töreni

İlk çocuk için hazırlıkların büyük bölümü kız annesi tarafından yapılır. Düğünden sonra başlayan bu hazırlık doğumla birlikte hızlanır. Çocuk için yapılan ve alınan hediyeler beşik ve yatak kız tarafından akrabaların katılımı ile erkek evine götürülür. Kız tarafı ile erkek tarafından kadınların katıldığı beşik töreninde çocuk için yapılan hediyeler törene katılanlara teker teker gösterilir. Beşik hazırlanır, ve dualarla çocuk beşiğe konur. Mevlid okutulur. Bu törene katılanların bebeğe çeşitli hediyeler getirmesi adettendir. Ev sahibinin misafirlerine sunduğu çeşitli ikramlarla öğlen yemekleri yenilir türküler söylenip oyunlar oynanarak tören bitirilir. Bitlis'te bir ailedeki çocuk sayısı 5 ile 10 arasında değişirken günümüzde bu sayı 2-3 olmuştur.

Erkek çocuğun ailenin devamı, baba ocağının ışığının devamı ve güce güç katma olarak görüldüğünden erkek çocuğuna ayrı bir önem ve ehemmiyet verilir. Erkek çocuğu olmayan babaların ikinci kadınla evlendiği, erkek çocuk oluncaya kadar çocuk yapıldığı görülür. İlk erkek çocuklarına Murat, Maşallah adlarının verilmesi yaygındır.

ÇOCUKLUK ÇAĞI
(Diş Hadiki - Hediği)

İnsanın dönüm noktası ve sayılı günlerinden biri olan diş çıkarma işlemi Bitlis'te törenle kutlanır. Buna diş hediği denir.

Aileden çocuğun ilk olarak diş çıkardığını gören kimse çocuğa hediye alır. Diş hadiği (hediği) tören günü komşu ve akrabalar evde toplanır. Genelde öğlen sonrası yapılan bu törende çocuk ortaya konulan ve içerisinde para, makas, kalem, kitap, bıçak gibi meslek sembolize eden araç ve gereçlerin bulunduğu tepsi (sini) nin ortasına gözü bağlı olarak oturtulur. Çocuğun başı üzerine beyaz bir bez gerdirilerek yukarıdan aşağı doğru hadik ve çerez dökülür. Bununla çocuğun dişinin sağlıklı ve keskin olacağı inancı vardır. Çocuğun başına dökülen yemişler toplanıp sevap niyetine yenir.

Çocuğun gözü açılır ve tepside (sini) dizilen araçlardan birini alması istenir. Çocuk ilk olarak bunların hangisini alırsa ileride böyle bir meslek sahibi olacağı inancı vardır. Kitap alan çocuğun alim, parayı alan çocuğun zengin, makası alan çocuğun terzi olacağı gibi... Tören tabak tabak hedik ve çerezlerin yenilmesi, çayların içilmesi ile sürer.

"Hedik" döğme, nohut suda kaynatılıp haşlanmasından sonra suyunun süzülüp tabaklara alınıp üzerine tuz serpilerek hazırlanan bir yiyecektir. Hedik servise sunulurken üzerine ceviz, fındık, fıstık vb. yemişler karıştırılarak kaşıkla yenir.

Yürüme çağına geldiği halde yürüyemeyen çocukları kalbur içerisine koyarak "Baş gelmiş ayak ister." diyerek yedi komşu dolaştırılır. Komşular çocuğa yiyecek ve giyecek hediye ederler. Toplanan yiyecekler çocuğa yedirilir. Giyecekler giydirilir. Bu şekliyle çocuğun yürüyeceğine inanılır. Çocuğun emeklemesine "yimeklemek" oturmasına "dot" ayakta durmasına "dardar" denilir.

SÜNNET

Hayatın dönüm noktalarından biri de sünnet olayıdır. Sünnetin genelde yürümeye başladıktan sonra yapılması uygun görülür. Sünnet önceleri yaz aylarında Siirt ilinden Bitlis'e gelen gezgin sünnetçiler tarafından yapılırken günümüzde hastahanelerde doktorlarca yapılan sünnetler artmıştır.

Sünnet günü belirlenince çocuklar için fistan dikilir, lokum alınır ve kirve belirlenir. Komşu ve akrabalara haber verilir. Sünnet günü yere bir yastık atılır. Kirve çocuğun bacak altlarından kollarını geçirmek süreti ile çocuğun bileklerinden tutar ve yanlara doğru açar. Salavat getirilerek sünnet yapılır. Sünnet esnasında çocuğun ağlamaması için ağzına lokum konularak ağzı tatlandırılmaya çalışılırki bu usulde çocuk boğulma tehlikesi geçirir. Bu nedenle sünnet anında lokum yedirme kısmen kalkmıştır.

Sünnet bittikten sonra çocuk yatağına alınır, yere serilen sünnetçinin mendili üzerine hane halkı ve misafirler bahşiş atarlar. Daha sonra yemekler yenilir. Çalgı, (davul, zurna, def veya saz) eşliğinde türküler söylenip oyunlar oynanır. Sünnet düğününe katılanlar hediyelerle gelirler. Sünnetçi sünnetten sonra iki üç kez pansuman amacı ile eve gelerek pansuman yapar. Sünnette kirvelik önemli bir konu olup kirve olan kişi çocuğun masraflarını karşılar. Aile ile kirve arasında sıkı dostluk bağları kurulur.

EVLENME

Erkek ve kadının bir aile kurmak için yasaca birleşmeleri olan evlilik, insan gruplarının yaşantıları boyunca uyguladıkları ve geliştirdikleri sosyal öğelerle yüklü bir kavaramdır.

Evlilik, toplum tarafından onaylanan kadın ve erkek arasında gerçekleşen bir ilişki türüdür. Bu ilişkinin belirli kalıplar içinde gerçekleşmesi de evliliğin sosyal bir kurum olarak ele alınmasına neden olmaktadır. Öyle ki evlilik sadece eşleri değil, toplumu da ilgilendirir. Karşı cinsle-

rin birbirlerini karı koca olarak kabul etmesi kadar toplumun bu birleşmeyi kabul etmesi de önemlidir.

Evlilik, kadın ve erkek arasında gelenek ve göreneğe bağlı olarak şekillenen toplumsal yapının temeli olması, birliği sağlayan evlenme olayına evrensel bir karakter kazandırmıştır. Her toplum bağlı bulunduğu kültür kalıbına uygun belli kural ve kalıplara uyarak evlenme olayını gerçekleştirmektedir.

Anadolu'nun her tarafında olduğu gibi Bitlis ilinde de evlenme olayının gerçekleşmesi için bir takım hazırlık ve aşamaları uygulamak gereklidir. Evlenme aşamaları da dini ve yöreye has özlü işlemleri ihtiva eder. Her aşamada zengin töre, gelenek ve adetlerin uygulanması zorunlu hale gelmiş, adeta evlenmeyi bunlar yönlendirir olmuştur.

Geleneksel kesimde kızın ve erkeğin evlenme çağına geldiğini gösteren bir takım ölçüler vardır. Bunların başında buluğa erme gelir. Gerek kızda, gerek erkekte görülen bir takım biyolojik ve fizyolojik gelişmeler buluğ çağının belirtileridir.

Bitlis'te başbağlama olarak da adlandırılan evlilik kızlar için 15-18, erkekler için ise 18-22 yaş arasıdır. Yaş sınırı kesin çizgilerle belirtilmese de kızlar için yaş ilerlemesi durumunda fiziki güzellik ve doğurganlığın azalacağı düşüncesi ile yaşları geçenlere "evde kaldı", "nereke" yakıştırması yapılır. Evlilikte kız verilecek erkeklere askerliğini yapmış olması, evinin geçimini sağlamaya yönelik gelirinin bulunması, namuslu ve dini bütün olması, içki-kumar gibi kötü alışkanlıklarının bulunmaması gibi özellikler aranır. Alınacak kızın da namuslu, dinine bağlı, hamarat olması, iyi bir sülaleden gelmiş olması önemlidir.

Bitlis'te evlenme olayı şu aşamalardan geçilerek gerçekleştirilir.

Evlenme isteğini belirtme

Evlenme çağına gelen kız ve erkeklerin evlenme isteklerini kendi aileleri içerisinde açıkça belirtmeleri imkansızdır. Aile kültürü gençlerin açıkça evlenmek istediklerini söylemelerine imkân vermemektedir. Saygısızlık olarak değerlendirileceği düşüncesiyle bu istek bir takım davranışlarla aileye duyurulmak istenir.

Erkek çocukları eve geç gelerek, huzursuz ve sinirli tavırlar takınarak, bahaneler uydurup küserek, düşünceli ve üzgün durarak, bıyık bırakıp burarak, ayna karşısında uzun süre süslenerek kıyafetlerini beğenmeyerek, pilava kaşığını ters batırarak, ayakkabılarını üst üste koyarak bu isteklerini ailesine fark ettirmeye çalışırlar. Bununla birlikte erkek çocukları beğendiği bir kız arkadaşı veya ablası vasıtasıyla ailesine söyleyebilir.

Kız çocukları da bir takım davranışlarla artık evlenme çağlarının geldiğini göstermeye çalışmaktadırlar. "Allah canımı ale kurtulem elenizden" yakınmaları, evi hışımla süpürmesi, bulaşık ve çamaşır yıkarken sinirlenmesi, kardeşleri ile ağız dalaşına girip sinirli tavırlar sergilemesi, düşünceli üzgün durması, ayna karşısında süslenmesi, kıyafet beğenmemesi evlenmek istediğini gösteren davranışlardır.

Erkek çocuklarına göre evlenmek isteği kız çocuklarında nadiren açığa vurulur. Kızlar kiminle evlenmek istediklerini söyleyebilme yerine bir görücü geldiği zaman sorulduğunda evlenmek isteyip istemediklerini söyleyebilmektedirler.

Bitlis'te kız kaçırma şeklinde evlilik hoş karşılanmadığı için bu tür evlilikler görülmez. Kaçan kızın bu kusuru sadece kendisini değil tüm sülaleyi etkiler ve yıllarca bu olay yüze vurulur ve başa kakılır. Ninesi kaçmış bir kızın istenmesinde "Ha o mu ninesi kaçmış onun sülalesi bozuk." diye nitelenip sülaleyi zor durumda bırakmamak için kaçma olayı konusunda kız çocuklarına telkinlerde bulunulmakta, hassas davranmaya yönelik eğitilmektedirler. Bitlis'te hoş karşılanmayan diğer bir olay boşanmadır. Bu sebeple ilde boşanma çok nadiren görülür. Ailenin mutluluğu için kız anne babası olur olmaz konularda konuşmaz kızlarına destek çıkmaz, oğlan anne babası gelinlerini kızları beller, önemsiz kusurları görmez, sevgi gösterirler. Büyüklere ve kocaya itaatin yaşandığı ailelerde bu sebeple tatsızlıklar yaşanmaz, boşanma olayları görülmez.

Görücülük

Bitlis'te nadiren genç kız ve delikanlının karşılıklı görüşüp anlaşarak evlenmelerinin yanında genellikle görücü usulü evlilik yaygındır.

Evlenme çağına gelen delikanlının yakınları, kız aramaya başlarlar. En uygun beğenme yeri düğünler ve hamamlardır. Bu arada eğer oğlanın beğendiği ve istediği bir kız var ise aile önce o kız hakkında bir soruşturma yapar. Kız çevrede huy ve ahlak açısından beğeniliyor ise kız evine görücülüğe gidilir. Görücü olarak oğlanın annesi, ablası ve akrabalarından bir kadın gider. Görücüler, gelin adayının terbiyesine, hal ve hareketlerine fiziki görüntüsüne, evin temizlik ve düzenine dikkat ederler. Kız evi bu gelişin nedenini az çok anlar. Kız "Hoşgeldiniz" dediğinde kucaklaşarak ağız kokusu olup olmadığı, kısık sesle konuşarak kulaklarının iyi duyup duymadığı, konuşma şekli, ses tonu, ikramları tutuş ve sunuş şekline bakılarak bilgi edinilmeye çalışılır. Gelenler kızı daha yakından görmek için "bacı bir acı kahvenizi içelim" diyerek istekte bulunurlar veya sık sık su içme bahanesi ile kızı incelerler. Bütün bu incelemeler olumlu ise ve aileler birbirini tanımıyor ise kısa bir tanışma olur. Görücüler ayrılırken "sizi çok sevdik, nasipse tekrar misafir oluruz" dileğinde bulunurlar.

Görücüler kızı beğenmişlerse oğlan annesi aynı günün akşamı durumu önce kocasına açar, gördüğü kız hakkında bilgi verir. Karı-koca karar verirler. Kızı almaya karar verdiklerinde durumu oğlana açarlar. Kız hakkında olumlu sözler söyleyerek oğlandan evet cevabı alınır. Kısa bir süre sonra kız evine dünür gönderilir.

Dünürlük ve Şerbet İçme

Kızın görülmesinden sonra her iki taraf birbirleri hakkında araştırma yapar. Mahçup olmamak için araya aracılar konularak önce çarşıda bir büyüklerine konu açılır. Uygun görüş alındıktan sonra kız evine gidilir. Kız babası, aile büyükleri ile görüş alış verişinde bulunulur. Oğlanın ailesi ve oğlan uygun bulunmamış ise "kızın yaşı küçük, daha oğlanı evlendirmedik, evde hanıma yardım gerek" vb. bahaneler ileri sürerek taraf kırılmadan evlenmenin mümkün olamayacağı bildirilir. Kızın istenmesine karar verildikten sonra araya kız evinin kolay kolay hayır demeyeceği aracılar konularak çarşıda kızın babasına konu usulen açılır. Halk içinde itibarı olan, hürmet gören kişilerin aracılık etmesi gelenektendir. Kız babası kızını verecek ise oğlan evi hakkında araştırmalar yapılır. Dolan sürenin sonunda aracılar kız babasına "en kısa sürede çay içmeye geleceğiz ne zaman müsaitsiniz" diye sorar. İki aile arasında karara varılan bir günde genellikle perşembe ve pazartesi günleri kız evine kız istemeye gidilir.

Aslında kız babası ile çarşıda yapılan konuşma bir bakıma kızın verildiğinin işaretidir. Ancak geleneklere göre kız evine gidilerek burada Allah'ın adının anılması ile istenmesi gerekmektedir.

Oğlan evi yakın akrabalarını ve bir imam alarak kız evine gider. Erkek ve kadınlar ayrı ayrı odalarda toplanırlar. Önce hal hatır sorulduktan sonra imam kız tarafının büyüğüne sözü açarak kızı ister. Genel olarak şu konuşmalar geçer: "Allah nasip ederse dostluğumuza dostluk katmaya, yeni yuvalar kurmaya geldik. Allah'ın emri Peygamber Efendimizin kavliyle kızınız .....'ı, oğlumuz .....'a istiyoruz. Biz sizi, siz de bizi tanırsınız." Bu arada oğlan ile ilgili övücü bilgiler verilir. "Askerden yeni geldi, işi gücü iyi, terbiyeli , namuslu, kötü huyları olmayan mazbut bir genç, size layık bir damat olur inşallah. Evliliğe sebep lazım, Allah kader etmiş ise bu iki gencin mutluluğuna da biz sebep olalım sizler de engel olmayasınız güzel iş güzel biter." vb. konuşmalar yapılır. Kızın verilmesi kararlaştırılınca kız evinin aile büyüğü de "Hoşgeldiniz başım gözüm üstüne sefalar getirdiniz. Bu cemaat uygun görmüş ise bize diyecek bir şey kalmıyor. Bir kızdır. Size kurban etmisem. Allah kader etmiş ise diyecah bir şey kalmıyor" vb. şeklinde cevap vererek kızın verildiğini söyler. Bundan sonra imam dua eder. Orada bulunanlar hayırlı olsun dileklerinde bulunurlar. Güveyin erkek kardeşi veya yakın akrabalarından bir genç, kız evinin büyüğünden başlamak üzere el öper. Buna el öpme töreni denir.

Kadınların olduğu odada da oğlan tarafının aldığı bilezik, elbise ve diğer hediyeler gelin kı-

za takılır, şeker dağıtılır. Güveyin yakın akrabalarından bir kız, kaynanadan başlayarak tüm kız tarafı kadınların elini öper. Başlık alma geleneği bazı ailelerde devam eder. Başlık alan aileler için el öpme töreninden sonra ayrı birgün başlık verme töreni yapılır.. Başlık vermeye kadınlar katılmaz iki üç erkek katılır.

El öpme ve başlığın verilmesinden sonra oğlan evinin kız evine getirdiği şekerle yapılan şerbet dağıtılır. Bu güne "şerbet içme günü" de denir. Böylece evlenecek gençler için söz kesilmiş olur. Oğlananne-babası ile kız anne ybabası arasında başlayan akrabalığa "Kude" adı verilir.

Nişan

Söz kesimi tamamlandıktan sonra nişan günü kararlaştırılır. Bir tören ile birlikte düğün içinde takılan eşyalara, takıya nişan adı verilir. Nişandan önce gelin kız, çarşıya alış-verişe götürülür. Kıza elbise ve ihtiyaçları alınır. Kız evi oğlan evinin getireceği nişana karışmaz. Ancak bazı ailelerde kız babasının istek belirttiği görülür. Ancak hiçbir zaman bu istekleri oğlan tarafını sıkıntıya düşürecek düzeyde değildir. Geleneğe göre oğlan babası takacağı nişan konusunda kız babasının görüşünü alır. Genelde kız babası "Biz bu konuda berşey söyleyemeyiz. Ne getirirseniz evinize gelecek. Bu sizin şerefiniz, bizi de eşe dosta mahçup etmeyeceğinizi umuyoruz" şeklinde cevap verir.

Nişan töreni kız evinde yapılır. Umumiyetle pazartesi veya perşembe öğleden sonra yapılan törende güvey bulunmaz. Her iki tarafın kadınlarının katılımı ile gerçekleştirilir. Bazı aileler güveyin katılımı ile nişan törenini gerçekleştirirki, bu tip nişanlara "asri nişan" adı verilmektedir.

Oğlan evinin kadınları nişan için gelin kıza alınan elbiseleri beraberinde getirirler. Kız bu elbiseyi giyer. Yanında iki kadınla birlikte oğlan evinin kadınlarından başlamak üzere el öper, kendisine ayrılan yer oturur. Eğlenceler düzenlenir. Daha sonra gelin kız ortaya getirilerek önce nişan yüzüğü olmak üzere altınlar orda bulunanlara gösterilmek suretiyle takılır. Yüzüğü takana kız annesi bahşiş verir. Ayrıca oğlan evinin getirdiği eşya ve hediyeler güveyin ablası, yengesi veya yakın akrabası tarafından yüksek sesle sayılarak orada bulunanlara gösterilir. Oğlan evinden getirilen şeker oradakilere dağıtılır. Kız evi misafirlere pasta ve çay ikramında bulunur.

Ertesi gün kız evinin aldığı nişan yüzüğü ve bir takım elbise damada gönderilir.

Nişanlık dönemi altı ay ile iki sene arasında değişmekle birlikte meydana gelebilecek olumsuzlukları önlemek için genelde çok kısa tutulur. Nişan ile düğün arasında eğer Ramazan Bayramı ver ise kız evine bir tepsi baklava ve altın, Kurban Bayramı var ise de bir kurbanlık (koyun, sığır) ile altın gönderilmesi adettendir.

Düğün (Toy)

Düğün hazırlığı

Nişandan sonra düğün hazırlığına başlanır. Bitlis'te düğüne "toy" denilir. Düğün için gelin kız çarşıya alış-verişe götürülür. Kızın istedikleri alınır. Bu alış verişte en az bir yıl yetecek giyim ve malzeme alındığı dikkat çekicidir.

Düğünden yaklaşık bir hafta önce gelin kız yakın akrabalarından birinin evinde misafir edilir. Burada kızın saçları kınalanır. Sabah banyosu yaptırılır altın veya hediye verilerek uğurlanır. Buna gelin kınalama adı verilir. Diğer akrabalar tarafından da kınalama adı ile çağrılan gelin adayına kına yakılmayıp hediyeler verilir.

Kız evinde çeyiz hazırlığı vardır. Çeyiz kıza verilen eşyaların yanında, kız evinin statüsünün bir göstergesidir. Çeyiz hazırlığı kız çocuğunun doğumu ile başlar. Bunun için "kız evladı kundahte çeyizi sandığte" diyen kız annesi kızını evlendiği zaman ihtiyaç duyacağı eşyaları hazırlamaya başlar. Oda takımları, danteller, seccade, baş örtüleri vb. eşyalar çeyizden sadece bir örnektir. Çocukluk çağından genç kızlığa geçtikten sonra kız da bu hazırlıklara katılır. Düğün tarihi belirlendikten sonra da yatak hazırlanır. Kızın arkadaşlarının katılımı ile yün yıkama ve yorgan dikme günleri düzenlenerek hazırlıklar tamamlanır. Yanlış anlaşılmalara meydan vermemek için çeyizinde verilmeyen ve eksik bırakılan çeyiz düğün gününden sonra haftasında gönderilen hediyelerle tamamlanmış olur.

Düğün Günleri ve Aşamaları

Düğünler genellikle perşembe veya pazar günleri yapılmaktadır.

Toyluk Düğünü

Düğün gününden üç gün önce oğlan evinin toyluk (düğünlük) adı verilen hediyeleri kız evine götürülür. Perşembe günü öğleden sonra öğleye doğru oğlan evinin yakın akrabaları toyluk olarak kız evine gönderilecek hediyeleri (Düğün de gelin tarafından kullanılacak veya ihtiyaç duyulacak malzemeler) dualar eşliğinde sandık içerisine yerleştirirler. Sandığın içine toyluk olarak yerleştirilen eşyalar: Gelinlik, kına, başörtüsü, ayakkabı, çanta, manto, elbise, vs. ile toy çerezidir. (leblebi, üzüm, fıstık, şeker vb.). Bu sandık yaşlı bir kadın öncülüğünde hamallarca kız evine götürülür.

Kız evinde kadınlar toplanmışlardır. Toyluk, kız evine öğlen ezanından önce ulaştırılmalıdır.. Öğle ezanın okunması ile dua eşliğinde kilit açılır ve toyluğu getiren hamallara ve öncü kadına toyluk çerezi ve bahşişler verilir, ayrıca oğlan evine götürülmek üzere de bir tepsi baklava verilir.

Sandıktaki toy çerezi orada toplananlara dağıtılır. Bu arada kızın çeyizi toplananlara gösterilir. İçinde toyluk gelen sandık daha sonra içine çeyiz doldurularak gelinin çeyizle birlikte oğlan evine gönderilir. Toyluk günü ayrıca yüz alma töreni de yapılır. Bu iş için mahallede veya ildeki maharetli kadınlar çağrılır. Kirşan ve ipi kullanmak suretiyle kızın yüzündeki fazla kılların alındığı ve gelin kızın kısmi olarak süslendiği ve gelin olmaya hazırlandığı bu törende orada bulunanlar yüz alıcı kadına bahşiş verirler.

Gelin Hamamı

Gelin hamamı, toyluk töreninden bir gün sonra yapılır. Bir gelin ve genç kızlarla birlikte gelin kız hamama götürülür. Hamama gidilirken oğlan evinden getirilen hamam bohçası ile elbise bulunur. Hamamda kızlarca eğlence düzenlenir yemek yenir, yıkanılır (toylukta gelen hamam takımları kullanılır.)ve baş yıkayıcı kadına bahşiş verilir.

Şerbet

Eskiden ayrı ayrı törenler halinde yapılan şerbet töreni, kına gecesi günü ile birlikte de yapılmaktadır. Düğünden birkaç gün önce üzerine mavi bez örtülen bir torba şeker hamal ile kız evine gönderilir. Kız evi hamala bahşiş verir.

Şerbet, cumartesi gecesini pazar gününe bağlayan gece, yatsı ezanını takiben oğlan tarafının kız evine gelmesi ile kız evinde yapılan bir törendir. Oğlan evinden kadınlı erkekli bir alay yol yakınsa yürüyerek, fenerlerle uzak ise arabalarla kız evine giderler. Kadınlarla erkekler ayrı odalarda toplanır. Oğlan evinden bir erkek çocuk, hiç konuşmadan hazırlanan bez ve demir üzerinde çekiç ile üç tane şeker kırar ve bir parçasını yer (Bu uygulamada erkek çocuk, evlenecek çiftlerin oğullarının olmasını sağlamaya yönelik bir uygulamadır. Demir üzerinde kırılan şeker de evliliğin sağlam ve tatlılık içinde geçirmelerini dilemek amacına yöneliktir). Şerbet şekeri denilen bu şekerden genelde bekarlar yerler ki kendi muratları da olsun. Şekeri kıran çocuğa kız evi bahşiş verir. Hazırlanan şerbetler bir tepsi içerisinde ortaya bırakılır. Oğlan evi ile gelen imamın dua okumasının ardından şerbet dağıtılır.

Şerbeti bir kişi tepside sunarken, bir kişi de elinde biri ıslak, biri kuru iki havlu ile el silinmesi için gezerler. Bu törende oğlan evinden gelenlerin bardak çalmaları adettendir. Kimseye göstermeden çalınan bardaklar çalan kişiye kalır. Kadınların olduğu odada da şerbet töreni yapılır. Kıza getirilen hediyeler takılır. Şerbet töreninde de oğlan evinden getirilen çalgı eşliğinde oyunlar oynanır, Kız evi damat için bir sürahi şerbet ile güveyin yüzüğünü oğlan evine gelenlerle gönderir

Düğün Yemeği

Düğün yemeklerine çok önem verilir. Düğünden bir gün önce avluda veya bahçede ocaklar kurulur, büyük yemek kazanları hazırlanır, hayvanlar kesilir. Genellikle oğlan evinde pirinç pilavı, dolma, türlü, güveç yemekleri yanında tatlı ve meyve (üzüm-karpuz) hazırlanır. Her gelen misafire sofra hazırlanır. Kız evinde kına gecesi için ciğer taplemesi yemeği yapılır. Kız annesinin yanan ciğerini taplediği, dövünerek susturduğuna işaret bir yemek nazarı ile yapılır.

Kına Gecesi

Kızla oğlanı birbirine sevgili yapmak sevincin işareti olması amacıyla gelin alma gününden birgün önce kız ve oğlan evinde törenlerle kıza ve güveye kına yakılır. Oğlan evinden gönderilen kına türküler eşliğinde kızın ellerine ve ayaklarına yakılır.

Güvey Giydirilmesi ve Güvey Kınası

Yemekten sonra güvey sağdıçları ile bir odaya geçer. Bir evli bir bekar olmak üzere iki sadıç olur. Odada güveyin çok yakın akrabaları bulunur. Güvey giydirme töreni yapılır. Giydirilecek her parça eşya (çorap, gömlek, yelek, ayakkabı, ceket v.b.) güveyin etrafında üç defa dolandırılır. Bu arada ilahiler söylenip zılgıtlar çekilir. Güvey giydirildikten sonra kına töreni için düğün alınana geçilir. Düğün alanına girişe evli sağdıç önde, güvey arkada önce anne babanın sonra alanda bulunan yaşlıların eli öpülür. Daha sonra güvey sağdıçları ile birlikte kendilerine ayrılan yere oturur. Oyuna kalkdığında Güvey ve sağdıçları ağır küvenk oyununu oynarlar. Bu oyunda bahşiş atma adettendir.

Kına için etrafı mumlarla (fint) çevrilmiş kına taşı türlü ve zılgıtlar eşliğinde güveyin yanına getirilir. Güvey ve sağdışların serçe parmaklarına kına yakılır. Güveyin kınası analı babalı bir yakını tarafından yakılır. Güveyin parmağı hiç kullanılmamış beyaz bir bez ile bağlanır. Sağdıçlar kınayı yakana bahşiş verirler. Orada bulunanlara da kına gezdirilerek parmaklarının kınalanması sağlanır. Ayrıca mum (fint) dağıtılarak aydınlık ve yakılan kınanın kurutulması sağlanır.

Güvey Traşı

Güvey ve sağdıçları oyundan sonra hazırlanmış traş masasına gelir ve konulan üç sandalyeye otururlar. Önlerinde traş masası

bulunur. Berber traş için hazırlıklarını tamamlamıştır. Bu araa berberin traşa başlaması için sağdıçlar bahşiş atarlar. Sonra orada bulunan erkekler ve yakın akraba yaşlı kadınlar bahşişlerini atarlar. Türküler ve oyunlar eşliğinde yapılan güvey traşında güveyin ayakkabısının çalınması adettendir. Sağdıçların görevi ayakkabı çaldırmamaktadır. Ayrıca düğün bitimine kadar güveyin de çalındığı görülür. Güvey bu durumda hiç seslenmez. Ayakkabı ve damadın çalınması durumunda sağdıçlar yüklü bahşiş ödemek zorunda kalacakarından ve çevreye karşı mahçup olacaklarından düğün bitinceye kadar güveyi alnız bırakmamaya dikkat ederler.

Traştan sonra güvey oyuna kaldırılır. Kısa bir oyundan sonra misafirlerin yanına oturur. Bu sırada çaycı iki dolu, bir boş bardak çayı getirir ve boş bardak güveyin karşına, dolu bardakları sağdıçların karşısına koyar. Sağdıçların, bu bardağa bahşiş koymalarının ardından güveye de çay gelir. Ayrıca düğün başlangıcından bitimine kadar misafirlere sık sık çay servisi yapılır.

Gelin Getirme (Gelin Ardı)

Düğünün ikinci günü sabah oğlan ve kız evlerinde toplanan misafirler oyun oynayıp eğlenirler. Öğleye doğru yol yakınsa yürüyerek, uzaksa arabalarla oğlan evinden kız evine gelin almaya gidilir. Gelin almaya güvey gitmez. Bugün gelinin çeyizi de alınır. Gelinin çeyizi sabah oğlan evinden gönderilen bir öncü eşliğinde hamallar ve taşıyıcılar tarafından alınarak oğlan evine getirilir. Çeyiz alınırken gelinin sandığının üzerine bir çocuk oturur. Çeyiz almaya giden öncü çocuğa bahşiş verir. Çeyiz gönderilirken bir noktaya özen gösterilir. Kız evine çeyizi almak için giden hamallara oğlan evi bahşiş verir.

Kız evine giden gelin alma alayındaki kadınlar ve erkekler ayrı yerlerde toplanırlar. Davul, zurna, tef, saz eşliğinde mahalli oyunlar oynanıp türküler söylenir. Bu arada kız evi tarafından şerbet dağıtılır. Oğlan evinden gelenler şerbeti içtikten sonra bahşiş verirler. Ancak bu adet günümüzde terkedilmiştir. Dışarıda eğlenceler devam ederken içeride kadınlar gelini hazırlarlar. Gelin evdekilerle ağlayarak vedalaşır. Gelinin beline kardeşi veya yakın bir erkek akrabası krafından gayret kuşağı da denilen bekaret kemeri bağlanır. Üç kere bağlanıp çözülerek bağlanan bu kuşak bağlılığın, sadakatin göstergesidir. Gelini evden oğlan evi tarafından damadın kardeşi veya yakın bir akrabası ile kız evi tarafından yine yakın bir erkek akrabası çıkarır. Gelin çıkarılmadan önce yere konan bir yastık üzerine salavatlar eşliğinde üç kere oturtulup kaldırılır, başına çerez ve para karışımı dökülerek bereketli olması dilenir. Önde Kur'an taşıyan biri olmak üzere gelinin iki kolundan tutularak dışarı çıkılır. Kız evi tarafından kapı kilitlenir. Kapı parası ödenip dışarı çıkılır. Gelinle beraber sağdıç ve karısının gelmesi adettir.

Gelin alayı gelini almaya geldikleri yoldan imkân varsa geri dönmez farklı yol izlerler. Yolda alayın önü sık sık küçük taş yığınları dizilerek, ip gerilerek veya ağaçlar tutularak kesilir. bahşiş verilerek alay yoluna devam eder. Ayrıca yolda alayın önüne su dökenlere su testisi kıranlara ve atla karşılayanlara da bahşiş verilir. Yolda oyunlar aynanarak, silahlar atılarak oğlan evine ulaşılır.

Oğlan evine gelindiğinde gelinin kolundan varsa güveyin babası yoksa en yakın akrabası ve bir kadın tutarak getirirler. Güvey iki sağdıcı ile birlikte evin damındadır. Gelin gelince damdan başına çerez-para karışımı dökülür. Bu da gelinin bereketli olmasını sağlamaya yönelik bir uygulamadır. Orada bulunanlar para ve çerezleri kapışırlar. Para bereketlidir diyerek saklanır. Çarezi de bekar gençlere"ağbet başan" diyerek yedirilir. Ev kapısının eşiğinde bir fincan ve ters iki kaşık konur. Gelin fincanı kötü huylarının kırılması dileği ile kırar, kaşıkları düzeltir. Bu arada eline verilen çiviyi yere çakarki evde mukim (daim) olsun. Ayrıca iki çocuk oğlan olsun diye yumurta verilir. Gelin avucuna sürülen balı kapının eşiğine sürer ömür boyu tatlılıkla geçim sağlansın diye. Gelinin başına leblebi, üzüm, buğday, arpa kaşımı çerez dökülür. bu uygulamanın temelinde yine bereket dileği yatar. Gelin eve alınır. İçeride aydınlık içinde olması eve nur getirmesi dileği ile gaz lambası yakılarak gelin karşılanır. Gelin ocakta

kaynayan tencerenin kapağını açıp karıştırır. Çeşmeyi açıp kapatır ve odaya geçerek ayakta bekler. Damat gelinin yüzünü açar ve sağdıçları ile birlikte akşam gelmek üzere evden ayrılır. Kayınbabası geline hediye verir, gelin daha sonra kıbleye karşı oturtulur, gelinin arkasına yanık gaz lambası asılır. Gelin oturduktan sonra kucağına doğacak çocuğunun erkek olması dileği ile bir ekek çocuğu oturtulur. Gelin, çocuğa hediye verir. Daha sonra düğüne katılanlarca geline hediyeler verilir, türküler eşliğinde halaylar çekilir:

"Tandırı dolan gelin
Kaynana bulan gelin
Sana hediye olsun
Delikanlı oğlum gelin

Oynasın konu komşu
Bağlensin gelin başı
Tandırın sıcak aşı
Kırılmasın tandır taşı

Çıranın burnunu kes
Koy çıra yansın
Lebi koy leb üstene
Gelin oynasın

Yemekler yendikten sonra gelen davetliler evlerine dönerler. Güvey sağdıçları ile birlikte akşama kadar dolaşır ve sadıcından gerekli ögütleri alır. Akşam namazı vakti eve gelir.

Güveyin Odasına Girişi

Gelin sağdıcı ile birlikte odasında oturur. Akşam yemeğinden sonra mevlit ve Kur'an okutulur, hoca dua eder güveyin sağdıçları ve arkadaşları güveyi sırtından yumruklayarak salavatlar eşliğinde odasına gönderirler. Bununla güveye evlilik zorluklarına ve darbelerine hazırlıklı olması gerektiği hatırlatılmış olur. İçeride gelin ve sağdıcı ayağa kalkar. Gelinle güvey hiç konuşmazlar. Güvey hazır serili seccade üzerinde iki rekat şükür namazı kılar, gelin namaz bitiminde seccade üzerine para atar. Damat konuşmadan bu parayı alıp cebine kor ve kadın sağdıç güveye "gelini sana, seni de Allah'a emanet ediyorum. Hayırlı olsun murat edesiz" diyerek her ikisinin ellerini birbirine verir ve odadan çıkar. Gelin ve güveya birbirlerinin ayağına basmaya çalışır. Böylece evdeki hakimiyetin kendisinde olması sağlanmaya çalışılmış olur. Ancak evdeki hakimiyet her zaman erkeğin ise de son zamanlarda kadınlar lehinde değişmiştir. Güvey gelinin yüzündeki duvağı kaldırır ve adını sorar. Gelin konuşmaz. Güvey yüz görümlüğü ve dil bağı olarak adlandırılan hediyeyi verir. Bu bilezik, kolye veya para olmaktadır. Gelin bundan sonra adını söyleyip konuşmaya başlar. Daha sonra gelin ve güvey için hazırlanmış olan sofrada birlikte yemek yerler. Çerez ve meyvelerin bolca konulduğu odada gelin ve güvey sabaha kadar uyumazlar ve ışık sönmez, kimsede yeni çifti rahatsız etmez.

Güvey Hamamı ve Sabahlık

Sağdıç, sabahleyin erkenden güveyi hamama götürmek üzere gelir ve hamama gidilir. Hamamcı damat ve sağdıca ayrı bir önem verir ve ağırlar bunun içinde hamamcıya bahşişler verilir. Bu adet günümüzde pek kalmamıştır.

Gelin, sabah kalkıp evdeki büyüklerinin ellerinden öper ve getirdiği hediyeleri dağıtır. Erkek tarafının yakın akrabaları (düğüne katılanlar) toplanılır buna sabahlık adı verilir. Gelin misafirlere "Hoş geldiniz." dedikten sonra kendisine ayrılan yerde oturur ve ortaya konulan siniye düğüne yardım olması amacı ile para atılır. Para atma töreninde isimler teker teker söylenir. Bu adet günümüzde kalkmıştır. Düğünlere eskiden sini gönderilirdi. Sinide pirinç, şeker, havlu, çorap vb. eşyalar hediye gönderilir. Pazartesi günü sabahlık töreni yapılırken günümüzde düğüne sini yerine para ve altın hediye gönderilmekte sabahlık töreni yapılmamaktadır.

Damat,düğünün üçüncü günü akşam yemekten sonra evli sağdıcı ile birlikte gelinin babasının (kayınpederi) evine el öpmeye gider. Sohbetlerin yapılıp bir anlamda tanışıldığı bu günde güveye bir takım elbise ve sağdıca hediye verilir. Gelin kırkıncı günden sonra baba evine gelir. Bu adetler günümüzde değişmiştir. Üçüncü gece gelin ve damat birlikte el öpmeye gitmektedirler.

Gelin 7 gün süresince evde eline süpürge almaz. 7 günün sonunda eve yakın bir ziyaret yerine (türbeye) gidilir. Kız annesinin de katıldığı bu ziyaret töreninde, gelin ziyareti süpürür ve mum yakar. Kur'an okunup dualar yapılır. Kız annesinin gelin olan kızını ilk gördüğü bu günde helva yapıp getirirken oğlan annesi de çerez getirir. Helvalar yenir, çerezler gelenlere dağıtılır. Bu törenden sonra gelin süpürgeyi kullanmaya evde temizlik faaliyetlerine katımaya başlar.

Düğünün haftasında kız annesi tarafından "Hafta sinisi" tabir edilen ve içinde gelin kızın ihtiyaç duyacağı eşyalar (makas, şiş, iplik, kırşan, tarak vb.) yanında yöreye özgü 5 kilo Şehciman pirinci, 2 kilo çay şekeri ve bir kat (takım) elbise bulunan ve üzeri ipek örtü örtülerek süslenmiş sini gönderilir. Sini getiren siniciye oğlan evince bahşiş verilir. Bu adet de günümüzde kısmen kalkmıştır.

Bu adetle (Hafta sinisi) bilinerek eksik bırakılan çeyiz tamamlanmış olur. Çeyizde her şey iğne iplik dahil tam verilmez. Bu davranışın ilk günden kızını ayırmak istiyor düşüncesini çağrıştıracağından ve çevre tarafından hoş karşılanmayacağından kız annelerinin özenle kaçındıkları davranışlardandır.

Kırk Günü (Kırk töreni)

Gelin, kırkıncı günü dolmadan anne evine misafir gidemez. Düğünün ayında yani otuzuncu gününde gelin hamama götürülür. Hamam törenine kız tarafı da çağrılır ve masraflar erkek tarafından yapılır.

Kırkıncı günde kız tarafı eş, dost ve akrabaları ile birlikte erkek evine gelirler. Gelen misafirler geline hediyeler ve para verirler. Daha önce yemekli yapılan kırk günü günümüzde çay ve pasta ikramı ile yapılmaktadır.

Kırk günü gelinin baba evine misafir gidebilmesinin başlangıcı sayılır ve sabahı kız evinden gönderilen bir kişi geline eşlik ederek baba evine misafir getirir. Bir hafta misafir kalan gelini almak üzere bu kez erkek tarafı kadınları kız babası evine gelirler. Bu törene katılan erkek tarafı geline altın ve hediyeler getirler. Gelen altın geline kalırken hediyeler gelinin babası evine kalır. Çayların içilip pastaların yenildiği ve ikramların yapıldığı tören sonunda gelin alınarak eve dönülür. Bu günden sonra gelin aydan aya (ayda bir) evin büyüğün den izin alınmak sureti ile babası evinde 2-3 gece misafir kalır. Gelinin misafir gelip gitmesinde kendisine bir çocuk eşlik eder.

BİTLİS'TE ÖLÜM GELENEĞİ

İnsanlar doğar ve ölür. Bu tabiatın insan hayatının kaçınılmaz bir gerçeğidir.. Ancak hayat bundan ibaret değildir. İnsanı insan yapan hayat boyunca toplumsal bir takım olayları acısıyla, tatlısıyla, heyecanıyla, telaşıyla paylaşmayı gerektirir. Elbette belli kurallar çerçevesinde gerçekleşen ve herkesin yerine getirmek zorunda olduğu görevleri vardır. Yüzyıllar boyunca şekillenerek atalarımızdan günümüze gelen töre, örf, adet, gelenek ve göreneklerimiz yöreden yöreye farklılık göstermektedir.

Bitlis'te bu acılı günler de komşu ve akrabalar arasında birlik beraberlik ve paylaşma duygusu içinde yardımlaşmanın en güzel örnekleriyle yaşanır.

Ölüm Öncesi

Ölüm döşeğindeki hastanın ağırlaşmasıyla bir telaş ve sessizlik yaşanır. Evvela imam çağrılır. Hastanın başında sürekli Kur'an-ı Kerim okutulur. Bir taraftan Kelime-i Şehadet getirilerek kişinin tekrarlaması için telkinde bulunulur. Bu iş hiç bırakılmaz. Bir taraftan da ağıza su veya zemzem ile ıslatılmış pamukla dudakları ıslatılır. Kişi ruhunu teslim ettikten sonra sessizlik içinde ağlama olur feryat halindeki ağlamanın günah olduğuna inanılır. Daha sonra imam tarafından cenaze yakın bir camiye aldırılır. Ölen kişi için camide sala okunur. Bunun amacı, halkı cenaze namazına çağırmak ve bilgilendirmektir.

Yıkama

Cenaze, önce yıkama yerine götürülür. Cenaze, imam ve kişinin aile efradından olmayanlar tarafından yıkanır. Önce yardımlaşarak cenaze teneşir (cenaze yıkama tahtası) üzerine yatırılır. İmam yıkarken diğer birkaç kişi su dökme, su ısıtma ve diğer görevleri yerine getirir. Cenaze yıkamaya yardım etmenin çok sevap olduğuna inanılır.

Yıkamanın en önemli amacı kişinin öbür dünyaya hakkın huzuruna temiz çıkmasıdır. Bunun için İslami kurallar dahilinde abdesti verilir. Temiz cenazenin geç çürüyeceği de söz konusudur. Yıkama işi devam ederken kefen hazırlanır.

Yıkama suyu ne soğuk ne de sıcak olmalıdır. Cenazenin bir düzen içerisinde acele edilmeden yıkanması esastır.

Gömme

Yıkama ve diğer işler devam ederken bir yandan da cenazeye gelen gençler tarafından mezar kazılır. Mezar bir boy takriben 150 cm kadar derin kazılır. Kadın mezarı erkek mezarından biraz daha derin olur. Orada çalışanlara ve bulunanlara cenazenin aile efradı tarafından helva ekmek dağıtılır.

Mezar kazma işi tamamlanınca mezarın içinin iki uzun tarafı takriben göbek hizasında 30 luk briket veya yontma taş dizilerek mezar hazırlanır. Yıkama işlemi ardından cenaze musalla taşına getirilir. Namazı kılınır. Namaz bitiminde orada bulunan cemaatin katılımı ile tabut taşınır. Cenazeyi taşımanın sevap olduğuna inanıldığından tabutun arka sağ ve sol taraflarından tutanlar yavaş yavaş ilerler ve tabutun önünden görevi arkadan gelenlere bırakır sık sık yer ve kişi değiştirilerek acele etmeden usulca tabut taşınır. Cemaat mezarlığa geldiğinde tabut mezarın güneyine bırakılır. Tabuttan çıkarılan cenaze baş, bel ve ayak bağlarından tutularak mezara indirilir. Yüzü kıble yönüne gelecek şekilde sağ yanına yatırılarak yerleştirilir. Üzeri kapatılmadan imam tarafından mezardan çıkan bir avuç toprağa Kur'an'dan sureler okunarak üflenir. Bu toprak baş tarafından açılan kefenin içine dökülür ve mezarın içinde dizilen taş veya briket üzerine taş veya betondan yapılan "Sal" diye tabir edilen geniş taşlardan 3-4 tane konularak cenazenin üstü kapatılır sanduka şeklini alır. Böylelikle cenazenin üzerine toprak gelmemiş olur. Daha sonra orada bulunanlara mezar üzeri sıra ile toprak atılmak sureti ile örtülür. Toprak örten kişi küreği yere bırakır, ikinci kişi küreği yerden alarak toprak atar (toprak örtmenin sevap olduğuna inanılır.) mezar kapatılır.

İnanca göre cenaze işlerinin beklenmeden bir an önce yapılması gerekmektedir. Toprağın acıyı soğuttuğu inancı yaygındır. Bunu için cenaze uzun süre bekletilmez, gece ise sabah beklenir yıkanan cenaze tabuta konularak camiye alınır. Şişme olmaması için üzerine küçük bir demir parçası konur ve sabaha kadar Kur'anı-ı Kerim okunur.

Cenaze gömüldükten sonra imam "Telkin" duası okur. Bu dua ile ölüye teselli ve bilgi verildiğine inanılır. Duada herkesin bir gün öleceği, bundan önce de dünyaya gelmiş olanların ölmüş oldukları, Rabbinin Allah, dininin İslam olduğu gibi gerçekler belirtilir. Ölünün ruhen bu duayı işittiğine inanılır. Bu duanın ardından Fatiha suresi orada bulunanlarca okunur. İmam cemaate "Meftayı nasıl bilirdiniz, kakınızı helal ediyor musunuz?" diye sorarak herkesin helalleşmesini ister. Cemaat hep birlikte "İyi bir insandı, helal olsun, Allah rahmet etsin." diyerek mezarlıktan ayrılmaya başlar. Bu arada cenazenin aile ve yakınları mezarlık çıkışında uygun bir yerde tek sıra halinde dizilir. Cenazeye katılanlar bu sıranın önünden geçerek başsağlığı dilerler. Daha sonra cenaze evine gidilerek üç gün sürecek taziyeye başlanır.

İskat (Kefaret)

Ölüm günü kefaret töreni yapılır. Bu törende en az 11 kişinin (Kur'an okumasını bilen) bulunması şarttır. Bu sayı daha fazla olabilir. Ölen kişinin kılmamış olduğu namazların, tutmamış olduğu oruçların, vermemiş olduğu fitrelerin gitmemiş ise haccın ve yalan yere yemin etmiş ise bunların kefaretini vermek amacı ile iskat töreni yapılır.

Bu törende ölenin yaşı hesaplanır, borçları çıkarılır. Her vakit namaz için bir avuç buğday olacak şekilde bir çuvala konulur. Çuval toplanan 11 kişi arasında kefaret olarak namaz borcu bitinceye kadar alınıp verilir. Böylelikle ölen kişinin öbür dünyada sorumluluktan kurtulacağına inanılır. Zekat borcu için de tahmini kefaret verilir. Günümüzde bu buğday değeri paraya çevrilir ve törene katılanlara dağıtılır. Şafi mezhebinde buğday Hanifi mezhebinde ise bu tören altın üzerinden yapılır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim okumasını bilen fakirler tarafından hatim indirilir. (Kur'an baştan sona okunur.) Okunan hatim cenazenin ruhuna bağışlanır.

Taziye (Başsağlığı)

Cenazenin kaldırılmasından sonra üç gün süre ile cenaze evinde taziye için oturulur. Bu süre köylerde daha uzun sürer. Bu süre içerisinde evde yemek pişmez akraba ve komşular tarafından hazırlanan yemekler üç gün boyunca cenaze evine getirilir. Taziye ye genelde toplu olarak gelinir. Gelenler arasında hoca veya güzel Kur'an okumasını bilen biri varsa Kur'an'dan bir sure okur ve ardından erkek ise "merhum" kadın ise "merhume" nin ruhu için el Fatiha der, orada bulunanlar fatiha okurlar. El fatiha diyen kişinin amin demesi ile amin denilerek eller yüze sürülür. Allah rahmet etsin, Allah utandırmasın, Allah bir daha acı vermesin, başınız sağolsun vb" dualar yapılır ve ölenin iyilikleri anlatılır. Günlük konular konuşulmaz, ölüm emri Hakkın emri olduğu çeşitli misallerle anlatılarak cenaze sahiplerinin sabırlı olmalarının sağlanmasına ve acılarının hafifletilmesine çalışılır. Taziye için gelenlere şeker ikram edilir. Şeker alanlar "Allah rahmet etsin" derler ve kısa bir süre oturduktan sonra ayrılırlar. Üç gün ikindi namazından sonra aileden birkaç kişi mezarlığa gider ve Kur'an okurlar. Üçüncü günün sonunda ikindi namazı sonrası cenaze sahiplerine yakın biri veya komşuları tarafından bir berber getirilerek erkekler evde tıraş yaptırılır. Bazen berber dükkanına topluca gidildiği de olur. Üç günün sonunda komşu veya yakın akraba kadınları toplanarak cenaze evinin çamaşırlarını yıkar ve hane halkını hamama götürürler. Bunlardaki amaç ölümden dolayı tutulan yasın artık bittiği eski günlük yaşantıya el birliği ile dönülmesinin sağlanmasıdır. Köylerde taziyeye gidişte genellikle torba halinde çay şekeri götürüldüğü olur.

Belirli Günler

Ölümün 52. gecesi ölen kişinin hayrına Mevlid-i Şerif okutulur ve ruhuna bağışlanır. Mevlid genelde yemekli olur. Mevlid törenlerinde üzüm, leblebi, şeker karışımı çerez dağıtılırken günümüzde ise hazır mevlid şekerleri dağıtılmaktadır. 52. günden sonra cenazenin kemiklerinin birbirinden ayrıldığına inanılır.

Ölümden sonra gelen ilk bayramda cenaze sahibi evinde oturur, bayram gezmez. Yakın akrabalar da bayram süresince evde otururlar, bayram gezmezler. Komşu eş ve dostlar önceliği bu eve vererek bayramlaşmaya gelirler. Önceleri kara bayram olarak nitelendirilen bu bayramda baş sağlığı dilenirdi. Ancak acının tekrarlandığı düşüncesi ile bu adetten vazgeçilmiştir. Normal bayramlaşma yapılır. Cenazeden bahsedilmez, bayramlaşmada misafirlere ikramda bulunulur, sohbetler yapılır.

Cenaze törenleri insanları bir araya getiren, acının paylaşıldığı günlerdir. Temel düşünce cenaze sahibinin bu acılı ve zor gününün kolaylaştırılmasına yardımcı olmaktır. Bu acılı günlerde küsler, dargınlar barışmakta, toplum bütünleşmektedir. Bu bütünleşme Bitlis'te ayrı bir güzellikle sergilenir. Mezar kazınmasından para alınmaz. Cenazeye gelen herkes mezarın açılmasında ve yapımında çalışırlar. Cenazede cenaze sahipleri ilgilenmez, tüm işleri eş dost ve komşular yapar, hizmetler karşılıksız yapılır. Üzüntü ve sıkıntılar paylaşılır. Mezar için ihtiyaç duyulan taş, sal, briket önceden alınıp mezarlığın bir köşesinde bekletilir. Fakirlerden taş ve sal parası alınmaz.

V. HALK BİLGİSİ

AİLE VE AİLE İÇİ İLİŞKİLER

Bitlis'te geleneksel ataerkil aile yapısı görülür. Aile reisi, ailede son söze sahip olan kişi, baba veya büyükbabadır. Geniş aile tipinin görüldüğü Bitlis'te aileler; anne, baba, çocuklar, büyükkanne (nene), büyük baba (dede), amcalar, hallar (bibi), dayılar ve teyzeleri de kapsamaktadır.

Bu tip ailelerde büyükbaba çocuklarını kendi yanında görmek ister.

Böylelikle ailenin güç birliği içerisinde aile içi sorunlarını biçimleyebileceği inancının olduğu kuvvetle muhtemeldir. Son zamanlarda artan ve çekirdek aile dediğimiz baba, anne ve çocuklardan oluşan aile yapısında da baba yine evin reisidir.

Geniş aile tipinde yer alan gelin baba evinden ayrıldıktan sonra, fiziki bağlarını da koparır. Artık onun için varsa yoksa yeni evidir. Yeni evinin sahibi kocasının babasını baba, annesini anne, kardeşlerini kardeş bilir. Aile fertleri de gelini kızları beller bu duygularla kabullenir. Ölünceye kadar kırgınlıklar yaşatılmadan güzel günler geçirilmeye çalışılır. Ancak günümüzde anne babadan erken dönemlerde ayrılmalar veya ayrı ev kurmalar artmıştır.

Bitlis'teki aile yapısı içerisinde gelin davranışlarından kısaca söz edecek olursak; gelin ilk günden itibaren kayınpederi (kaynata) ve büyük kayınbiraderleri ile ses vererek konuşmaz, işaretle konuşur. Yüzü burun hizasında tülbentle (leçek) örtülüdür. Kayın pederinin izni ile aile fertleri ile konuşmaya başlar. Konuşmama işleminin bazen 6-7 yıl sürdüğü olur.

Gelin hane halkına öncelikle kaynana ve kaynatasına (kayınpeder) kendi anne ve babasından ziyade hizmet, hürmet ve saygı gösterir. Kaynana ve kaynata da gelini öz kızlarından daha ileride tutar, ilgi ve sevgi göstererek korurlar. Geline evin gerçek sahibi, sülalenin devamını sağlayacak torunlarının annesi, gelecekte kendilerine yardımcı olacak kızları gözüyle bakarlar.

Gelin aile yaşantısında aile fartlerine karşı kusurlu davranışlardan kaçınır ve her sabah herkesten önce kalkar, hizmetlerde bulunur. Gece yatakları serer (yapar), herkes uyuduktan sonra odasına geçer.

Gençler babalarının ve aile büyüklerinin yanında eşlerini ve çocuklarını isimleri ile çağırmaz. Çocuklarını kucaklarına alamazlar, çocuk ancak gece odaya çekilince veya büyüklerin olmadığı bir anda kucağa alınır, sevilir.. Kadınlar son yıllara kadar sokağa başları açık çıkamazlar. Gelinler ise iyice örtünüp ağızlarına mendil tutarak çıkardı. Geçmişte genelde şal giyilirken günümüzde manto giyimi yaygındır. Bunun için bir manide vardır.

Belediye önü taştır
Kızların gözü yaştır
Arvatlar ağlamayın
Manto çarşaftan hoştur.

Ayrıca aile yaşantısında gece ev süpürmek ve tırnak kesmek günah sayılırken evden çıkanın yola gidenin ardından ev süpürülmez su dökülür. Kapı eşiğine oturulmaz, çocuk oturtulmaz cin çarpar, gece köz ateş evden dışarı verilmez uğursuz sayılır. Sabah namazı ile evin dış kapısının açılıp kapatılması, evin dış duvarına at nalı, nazar boncuğu takılması hayırlı ve uğurlu sayılır. Ayrıca iki kadın arasından geçilmesi, gece siyah renkli kedinin karşıya çıkması, baykuşun ötmesi, tavuğun horoz gibi ötmesi de uğursuzluk olarak nitelendirilir. Evlenmeyen kişilerin kaderinin bağlı olduğuna inanılarak bunlar için yeni bir kilit alınıp dua edilerek bağlanır ve cuma günü camiden çıkan ilk kişiye açtırılır. Bu olayla birkez de ben karşılaştım. Bir cuma günü camiden çıkışta şal giymiş ve tanınmaz haldeki bir bayan elindeki kilidi bana uzattı. Şaşırdım neyapacağımı bilemedim, kadında konuşmuyordu. Kilidi aldım. İşaretle birşeyler anlatmayaçalıştı. Ben de kilidi açıp verdim ve kadın gitti. Bunlarda ildeki güzelliklere birer örnektir sanırım.

2- HALK TAKVİMİ

1- Kara Çarşamba

Yörede şubat ayının son haftası ile mart ayının ilk haftasına rastlayan çarşamba günlerine Kara Çarşamba denir. Rivayete göre şubat ayının son haftasına rastlayan çarşamba günü, şeytanın kızı babasının evine misafir gider. Bu gün herkesin evinde helvalar pişer, yemekler hazırlanır ve bir evde toplanılarak türkü ve mani eşliğinde oyunlar oynanıp eğlenilerek yenir. İkinci hafta çarşamba günü yine helvalar hazırlanır ve başka bir evde toplanılarak neşe içinde yenilir. Kış ayının bittiği, bahar ayının başladığı günlerin başlangıcı olarak nitelenen bu günlerde yağış olursa o yılın verimli olacağı, yağış olmaz ise verimin düşük olacağı inancı yaygındır. Ayrıca rivayete göre bu günlerde evlerde helva, yemek pişip bacalardan güzel kokular çıkmaz ise şeytan bacadan pisler ve o evin ocağı söner. Bu günler yağmurlu olursa şeytanın kızı, babası evinden eteği içerisinde getirdiği yılanları bırakamaz ve babasının evine geri götürür. Yağış olmaz ise eteklerindeki yılanları gidiş geliş yolu üzerine döker ve o yıl yılanın çok olacağı inancı yanında

Zipler olarak da adlandırılan bu günlerde

"Zippim, zippim zippedarım
Eğer yağdım hoş baharım
Eğer yağmedım ise
Sermedarım germdarım" denilir.

Dörtlükten de anlaşılacağı gibi bu günlerde yağış yağarsa hoşbahar, yağış yağmaz ise o yılın kışının soğuk yazının ise kurak olup mağduriyet getireceği inancı yaygındır.

2- Hıdır Nebi

Şubat ayının son dört günü ile Mart ayının ilk üç gününü içine alan süreye Hıdır Nebi adı verilir. 7 gün süren bu günlerde görülen fırtınayada Hıdır Nebi fırtınası denir.

3- Zemheri:

Mahalli ifade ile 1.nci Kanun (Aralık) ayının 27 si ile 2.nci Kanun (Ocak) ayının 4 dü arasındaki bir haftalık süreye zemheri adı verilir. Bu günler kış mevsimlerinin en soğuk dönemidir.

4- Sultan Nevruz

Kış mevsiminin şiddetli geçtiği Bitlis'te halk "inanme yaze kışe, hetta kırmızı yumurte pişe" der. Sultan Nevruz denilen ve baharın müjdecisi olan 21 Mart'ta yumurtalar soğan kabuğu atılmış suda kaynatılarak renklendirilir. Erefane (piknik)yapılır ve yumurtalar dövüştürülür.

5- Cemre

Baharın gelişi ile ilgili olarak 20 Şubat'ta 1'inci cemre havaya, 27 Şubat'ta 2'inci cemre suya, 6 Mart'ta 3'üncü Cemre toprağa düşer. Bu günlerde sırası ile havanın, suyun ve toprağın ısınmaya başladığı inancı vardır. Cemre "sıcaklık" anlamına gelen Arapça bir sözcükdür.

6- Hetıre

Havaların ısınması ile ilgili olarak yaşanan sevincin söz ve hareketle anlatıldığı gündür. Gayri müslimlerin yaşadığı dönemlerde başlayıp geçtiğimiz son yıllara kadar yapılan günümüzde ise yapılmayan bu eğlencede bir söz dü'ellosu vardır.

İkinci cemrenin düştüğü 26 Şubatı 27 Şubat'a bağlayan gece yatsı namazından sonra damlara çıkılır ve önceden kara konulup dövülerek liflerinin ayrıldığı ve çıra şekline getirildiği meşe ağaçları yakılarak baş üstünde çevrilir ve

"Hetıre hetıre Allah gavurleri batıre, islamleri artıre" diye bağrılarak dam üstünde gezilir. Eğlence ateşler sönünceye kadar devam eder şehir her damda yanan ateşle aydınlanır. Sabah balta alınıp bahçeye gidilir. Meyve ağaçlarının teker teker yanına gelindiğinde seslenilir ve balta ile kesme hareketleri yapılarak güya ağaçlar korkutulur.

"Bıldır (geçen sene) meyve vermedın neye yararsen seni kesem gör"der. Bir başkası da seslenir "dur dur kesme tobe etti bu sene bol meyve verecah" der. Ağaçlara su indiği, canlandığı bu günlerde yapılan bu uyarı sonucu ağaçların korkacağı o yıl bol meyve vereceği inancı yaygındır.

7- Camuş Kıran

20 Nisan tarihi ile başlayan haftaya 'Camuş kıran' denir. Mahalli dilde 'Camuş kıran, heft-i Nisan (Nisanın yedisi) olarak bilinen bu günlerde havalar aniden soğur, kar yağışları görülür.

Rivayete göre yılın bu günlerinde hava güneşli ve güzel olduğu için camuşlar (mandalar) otlağa çıkarılmış ancak ne var ki bu

günlerden birinde havanın aniden soğuması ve karın bastırması ile camuşlar eve dönememiş ve kırılmıştır (ölmüştür). Bu olaydan sonra, halk arasında bu tarihteki günler "Camuş kıran" olarak adlandırılır olmuştur.

Camuş kıran olarak adlandırılan günler geçtikten sonra baharın geldiği ve soğuk günlerin geride kaldığı kanaati yaygındır.

ZİYARET VE ZİYARET YERLERİ

Anadolu'da yatır, ziyaret, tekke, türbe adlarıyla anılan bu mübarek kişilerin gömülü olduğuna inanılan yerler, yurdun dört köşesinden gelen insanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Bunlara daha çok çocuk sahibi olmak isteyenler, kısmeti kapanmışlar, hastalıklarına derman arayanlarla, başka herhangi bir konuda dilekleri olanlar gitmektedir. Allah'ın sevdiği kullarından olduğuna inanılan bu kişiler aracılığı ile yaradana dua edilmekte ve niyetler tutulup adaklar adanmaktadır. Bu zatların mucizeleri ve insan üstü nitelikleri efsanelerle dilden dile anlatılmaktadır.

Bitlis'te ziyaret adı verilen çok sayıda ziyaretgâh (yatır) bulunmaktadır. Çok tanınıp bilinen ziyaretgâhlar yanında sadece belli bir kesimce bilinen ve çevre halkının tanıdığı ziyaretler de vardır.

Bitlis'te ziyaretlere erkeklere nazaran kadın ve genç kızların daha fazla gittiği görülür. İnanca göre dileğin gerçekleşmesinden sonra adanan adak yerine getirilmez ise bir kötülüğe uğrar. Ziyaretlere gidilirken çaput bağlama, mum yakma adetleri görülür. Hamile kadınların ziyaretgaha gitmesi çocuğun sakat veya bir nişan taşıyacağı endişesi ile uygun görülmez. Bitlis'teki ziyaretgahlardan bir bölümü şunlardır:

1- FEYZULLAH EL ENSARİ HZ. TÜRBESİ (ALEMDAR BABA)

Hz. Ömer zamanında bölgeyi fetih için görevlendirilen İYAZ İBN-İ GANEM komutasındaki birliklerle 641 yılında Bitlis'e gelip şehir merkezinde Alemdar mahallesi Alemdar Köprüsü yanında şehit düşmüştür.

Peygamber Efendimizin sancaktarı olup İstanbul'da medfun bulunan Eyüp El Ensari Hazretlerinin (Eyüp Sultan) kardeşidir. Alemdar Camii birinci katında türbesi bulunan Feyzullah El Ensari Hazretleri şehit düştüğünde sancak tutan sol kolu (ruhunu teslim ettiği halde) sancağı düşürmemiştir. Bu sebeple sol kol açık şekli ile kabre konulduğundan türbe yanına sol kolun bulunduğu bölüm açık (boşluk) olarak bırakılmıştır. Üstü toprakla örtülüdür.

Temizliği ve bakımlılığı ile dikkat çeken ve cami çevresi renk renk çiçeklerle süslüdür. Türbe yöre halkının en fazla ziyaret ettiği bir ziyaretgâhtır. Tanıtımın yeterli ölçüde yapılmadığı bu türbenin Mahsut Paşa tarafından 1783 yapıldığı sanılmaktadır.

2- KOTUM BABA TÜRBESİ (Şeyh Abdulvehap)

Tatvan ilçesinden 10 km. uzaklıkta Küçüksu bucak merkezinde bulunan Kotum Baba Türbesi, çocuğu olmayanlar için büyük bir ziyaretgâh yeridir.

Ülkemizin her yerinden adak adayarak çocuk isteyen çiftlerin akınına uğramaktadır. Yapılan gözlemler sonucunda da Kotum Baba'yı ziyaretten sonra çocuk sahibi olanların sayıları oldukça çoktur. Türbe üzerine gelen ve dua eden çiftler, çocukları olması halinde, Allah yolunda kurban keseceklerine niyet ederek ayrılırlar. Ziyaret sonucu çocukları olanlar, çocukları bir yaşını doldurmadan adağı ile türbe ziyaret edilir. 7 yaşına kadar çocuğun kız olsun erkek olsun saçı kesilmez.

Çocuk aile ve çevrede büyük bir mutluluk kaynağı olarak özenle bakılır, ayrı değer görür. Hatta diğer çocukların haylazlıklarında verilen cevapta "Kotum Baba'dan mı geldin" diye azarlama yapılır. Bu da Kotum Baba'ya gidilmesi sonucu olan çocuğun daha kıymetli olduğu kanaatini uyandırması bakımından önemlidir.

3- ŞEYH MAHMUDE TAĞE

Hizan ilçesi Nefsi Hizan semtinde aynı adı taşıyan kale içerisindedir. Kuşlar ve hayvanlarla konuşabilme yeteneğine sahip olduğu rivayet edilen bu yüce Şahsın türbesine ruh hastaları ve saralı hastalar götürülür. Adaklar kesilir ve kurban etleri yöre halkına dağıtılır.

4- ÜÇ BACILAR KÜMBETİ

Gökmeydan semtinde bulunan, Gökmeydan (İhlasiye) medresesinin güney yönünde bulunan ve II. Şerefhan'ın kızlarına ait olduğu

söylenilen, 15. Yüzyıl yapısı bir kümbet olup, üç bacının bir arada yattıkları bir türbedir. Rivayete göre; bir işgal sırasında bekar üç bacı çamaşır leğeninin başında çamaşır yıkarken, Yüce Mevla'ya dua ederek "Ya Rabbim bizleri koru, düşman eline düşürme, canımızı al" diye dua etmeleri sonucu duaları kabul edilen üç kız kardeşin bir anda hayatlarının baharında Hakk'ın rahmetine kavuştukları ve bir arada yattıkları rivayeti vardır.

Genelde perşembe veya cuma günü cuma namazı öncesi evlenmemiş ve yaşı geçmekte olan genç kızlar türbeye gelir ve üç ihlas, bir fatiha okuyarak dilekte bulunurlar. Dilek kabul olursa düğün ertesi ilk perşembe gelin türbeye gelerek dua eder ve helva dağıtır. Bu türbeye gelenlerin yanlış bir inanış içerisinde duvara üç taş yapıştırdığı görülür.

5- ŞEHİTLİK

Zeyan Mahallesi, Nasırlar semtinde bir rivayete göre 7, bir rivayete göre 11 kişilik aile efradı, evleri ateşe verildiği için pencereden atlayıp kurtulmak isterler. Ancak, dışarıda mevzilenmiş düşmanlar tarafından tek tek şehit edilen aile fertleri üst üste yığılır ve aynı yere gömülürler.

Yine yöremizde kutsal yerlerden sayılan ve çocuğu olmayan kadınların Üç Cuma Şehitliği ziyaret ederek, ziyaret yanındaki alanda abdest almaları neticesinde dualarının kabul gördüğü ve çocuklarının olduğuna inanılır.

6- ÜRYAN BABA (Çıplak Şeyh Babo)

Asıl adı Mahmut'tur, Peygamber nesli olduğu için Seyyit Mahmut denir. Bağdat'ın Bostankaya köyünden Ahlat'a gelmiştir. Mala ve servete değer vermediği için kendisine "çıplak" unvanı verilmiştir. Halk arasında Çıplak Şeyh Babo diye anılır.

Üryan baba Bitlis'e gelerek Şemsi Bitlisi'nin sevgisini ve dostluğunu kazanarak büyük bir özenle yetiştirilmiştir. Şeyhi tarafından halife gösterilmiş ve şeyhinin kızı ile evlenmiştir. Şeyhin ölümünden sonra yerine geçmiş, hayatının sonuna kadar postun sahibi olmuştur. Fani varlığını Allah'ın baki varlığında yok edip (Fenafillah) merbesine ulaşan Üryan Baba büyük ilgi ve alaka görür. Müştak Baba, Üryan Baba hakkında şöyle der; "Ahlatlı çıplak şeyhin dışı çıplak olup, müzeyyen değilse de, hiç şüphesiz içi mamurdur."

Müştük Baba yazdığı bir eseri Üryan Baba'ya getirir çekinir, gösteremez. Üryan Baba şöyle der, "Ey Mustafa senin koynunda bir cevahir var" Bunun üzerine kitabı ortaya çıkarır.

Kitaba bir göz atan Üryan Baba kitaba şu adı verir. "Asar'ül - Müştak Esrarü'l Uşşak"

Üryan Baba bir ara Ahlat'a gider orada kendi yaptırdığı tekkesinde irşat ve şeyhlik yapar. Şemsi Bitlisi'nin vefatı üzerine Bitlis'e gelir. 5 yıl daha Bitlis'te hizmet veren Üryan Baba 1822 yılında Bitlis'te vefat eder. Kabri Aynelbarit Camii yakınındaki türbe içindedir.

7- ŞEYH-IL GARİP (Şeyh Mahmud-i Mirza Kani)

Alemdar Köprüsünün doğu yanında, üstü Sultaniye Camii olan ve kitabesinde H. 1042 (M.1632) tarihinde yenilendiği belirtilen sivil mimari örneklerinden taş bir binanın birinci katındadır.

Üç kısımdan oluşan türbenin giriş kısmından sonra tonozlu, ikinci kısmı ibadet için yapılmıştır. Bu kısımda, akli dengesi bozuk olanlar ve saralı hastaların gün boyu bırakıldığı bir alandır. Demir kafes arkasında ise, türbe bulunmaktadır.

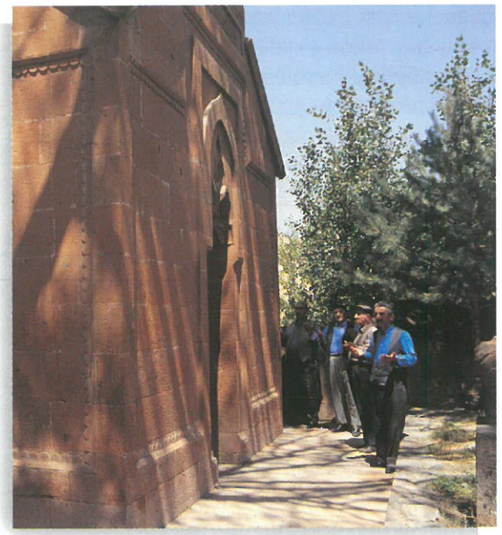
Rivayete göre Bitlis'in fethi için İyaz Bin Ganem komutasında Bitlis'e gelen müslümanlardandır. Küffarla savaşırken boynundan aldığı darbe sonucu başı omuzuna doğru devrilmiş. Anadolu'nun birçok yerinde anlatılan kesik baş efsanelerinde olduğu gibi bu zat da boynu yaralı olarak savaşa devam eder. Cephe gerisine dönüp bu halde gezerken çeşme başında su dolduran kadınlar başı kopmuş gezen bu zatı görünce korkmuş ve hayretle "bu geribe bah bu geribe" diyerek birbirlerini uyarmışlar. Rivayete göre bu anda ruhunu teslim etmiş, kabrinin çeşme yanında olduğu ve o günden sonra iki gözeli çeşmenin bir gözünden yeşil bir gözünden beyaz su akmaya başladığı günümüze çeşmenin bu gözeleri kurumuştur. Bir rivayete göre de düşmandan kaçıp türbeye sığınan ve Allah'a dua eden genç kızın Şeyhıl Garip'ten yardım istemesi sonucu türbe duvarının açılması ile duvardan içeriye girdiği ve duvarın kapanması ile kızın iki örük saçının duvarın arasında kaldığı anlatılır. Perşembe ve cuma günleri kadınların Mevlid ve Kur'an okudukları ve yoğun ziyaret

ettikleri bir ziyaretgahtır. Ayrıca bu türbe karşısındaki yoldan cünüp olarak geçenlerin yan tarafta akan çaya düştükleri, türbe önünden fatiha okumadan geçmenin iyi olmadığı bu sebeple karşı bayırdan geçen yol üzerinde durup fatiha okunduğu için bu yola fatiha yokuşu adı verildiği ayrı rivayetlerdir.. Ayrıca il merkezinde Şeyh Hasan, Şeyh Tahari Gürgi, Şeyh Mahmut, Gazi Mahmut, Memi Dede ziyaretgâhları yoğun ziyaret yerleridir.

8- ABDURRAHMAN GAZİ HAZRETLERİ

643 yılında İslam ordularının fethi sırasında İyaz ibn-i Ganem komutasındaki orduda Ahlat'ın fethine katılan Abdurrahman Gazi Şam'ın Yermuk harbinde karşı taraftan çıkan bir askere Abdurrahman Gazi'nin babası Muaz Bin Cebel karşı çıkmak ister. Kumandan Ebu Ubeyda "Seni Hazret-i Peygamber'in hatırına veriyorum sen sancağı bırakıp gitmeder." Babasının yerine düşman askeri Alıcıya karşı Abdurrahman Gazi çıkar. Alıcı tepeler fakat kendisi de başından yara alır. Bu vaka Muaz bini Cebel'in oğlu Abdurrahman'a gazi unvanını kazandırır. Ordu ile Ahlat'a gelen Abdurrahman Gazi Ahlat fethedildikten sonra zaferin kazanıldığı yerdeki kilise civarına gezmeye giderken, bir yaralı asker tarafından şehit edilir. Babası Muaz bini Cebel tarafından yıkanarak defn edilir. Abdurrahman Gazi Eshabı Resuldur. Bundan başka 121 şehit daha vardır bunların Şahabeliği konusunda bilgimiz yoktur. Ahlat'ın Tunus mahallesinde Van gölüne hakim bir tepede türbesi bulunan Abdurrahman Gazi Ahlatlılar Ahlat'a gelenler tarafından ziyaret edilir. Atla ve silahla ziyaretine gitmenin sevap olduğuna inanılır..

Abdurrahman Gazi Ahlat fethinde sancaktardır, Sancağı seyit Üryan Baba'nın evinde imiş, bir gün sancağın kaybolduğu farkedilir. Üryan Baba'nın Muş valisi olan oğlu Seyit Ahmet Paşa çok arar bulamaz. Sancağın Bitlis'te Şefkatli evinde olduğunu öğrenir ve Bitlis'e sancağı almaya gider, Bitlislilerle savaş etmek isteyen Seyit Ahmet Paşa araya girenler sayesinde savaşmadan sancağı alır Ahlat'a getirir. Kısa bir zaman sonra tekrar sancak kaybolur, Seyit Ahmet Paşa bunda bir hikmet var diyip sancağı orada bırakır. Birinci Cihan savaşına kadar bu sancak Bitlis Şefkatli evinde bulunuyordu. Şimdi ise nerede olduğu bilinmemektedir.

9- DEDE MAKSUT

Dede Maksut Peygamber sülalesinden olup Seyit'tir. Taht-ı Süleyman'ın Tunus semtinde oturan Dede Maksut; Kadiri tarikatına mensup ilim irfan sahibi maneviyat sahibi alim bir kişidir. Kabri iki kubbe mahalesinde Emir Ali Kümbetinin karşısında kendi adını taşıyan türbenin içindedir.

Menekib ül-Evliya isimli eserin sahibi Dede Maksut'un Şeyhi Sultan Şeyh Hasan dede hacca gitmişti, hanımı tatlı yapmıştı ve Maksut Şeyhin bu tatlıyı çok severdi demesi üzerine Dede Maksut'ta bir Kurban Bayramı günü bu tatlıyı bir günde hicaza götürüp şeyhine verip dönmüş, şeyhi hac dönüşü öğrencisinin bu kerametinden dolayı ona ayrı bir önem vermiştir.

Dede Maksut kendisine bir ev yapar, üstüne atacağı ağaç biraz kısa kalır. Ağacın bir ucunu zimmi kölesine verir, diğer ucunu da kendisi çeker ağaç uzanıp dama yetişir.

Diyarbakır dan bir misafir Dede Maksut'a misafir olur. Dede Maksut hoş beşten sonra adama sorar nerelisin yükün nedir? Ben Habvaz köyündenim, yüküm tüzdur. Şeyh tuz... tuz... der. Misafir gelir yatar. Sabah yükünü açtığında şekerin tuz olduğunu görür, ve hemen koşup şeyhin elini öper özür diler. "Benim yüküm tuz değil şeker idi." der. Şeyh, "Şeker şeker şeker" der, yük şeker olur. Bu kişi de Dede Maksut'un hayrına bunu fakirlere dağıtır.

Dede Maksut iki dervişle birinci Sultan Mahmut'un huzuruna varır. Sultan Mahmut bunlardan isteklerini sorunca bir derviş iki bin kuruş ile bir at, diğeri bir cariye ister.

İkisine de istedikleri verilir. Dede Maksut'a isteği sorulduğunda; biz Mahmut'tan istemeyiz biz Mabut'tan isteriz diye cevap verdi. Sultan Mahmut da Allah selamet versin der. Bunlar geri dönüp Murat nehri kıyısına ulaşırlar Dervişlerden ikisi Murat nehrini geçerken atları ile boğulurlar

Şeyh Dede Maksut'la cariye selamet olarak Ahlat'a gelirler. Cariye burada hastalanır ve Dede Maksut'tan bir elma ister. Şeyh de bir bağa gidip bağcıdan elma satın almak ister. Bağcı ben bağı satıyorum deyince Şeyh de bağı satın alır. Bağdaki elmanın dibinde büyük bir hazine bulan Dede Maksut bunu fakirlere ve Allah yolunda dağıtmaya başlar. Seyit Şeyh Dede Maksut'un cömertliği bütün ülkeye yayılır ve Sultan Mahmut bunu duyar bölgeyi ziyaretlerinde Şeyhe sorar:

-Ey Şeyh sen kimsin bumalı nerden buldun?

-İki dervişle İstanbul da huzurunuza çıkan kulum. Biz senden istemedik. Mabudumuzdan istedik, Mabudumuz bize tükenmek bilmeyen mal verdi. İki derviş Murat nehrini geçerken boğuldu, ben ve cariye selamet geldik. Şimdi o cariyeye de hizmette bulunuyorum demesi üzerine Sultan Mahmut'un cariyesini Şeyh Dede Maksut'a nikahlayıp bolca insanlarda bulunduğu rivayettir.

10- SULTAN EMİR

Kabri Ergezen mahallesindedir, nesli devam etmektedir. Bunlara Emiroğulları derler. Bulundukları semte de Emirli derler. Sultan Emir'in hayatı hakkında fazla bilgimiz yoktur. Bir menkıbesi halk dilinde dolaşır. Şöyle ki; Sultan Emir Bayındır han'ın oğlu Sungur'un hocasıdır. Sungur çok iyi bir talebedir, bazı manevi halleri Sultan Emir tarafından keşfedilir. Sultan Emir buna çok değer verir bu iş diğer talebelerin hasetine sebep olur. Hoca ile talebesinin arasında çirkin ilişki olduğu yalanını çıkarırlar. Buna çok üzülen Sultan Emir Ahlat'ı terkeder. Şeyhlerini yolcu etmeye sadece üç talebesi gelir. Birine tesbihini verir, birine postunu verir, birine de kemerini verir. Bu üçü de sahipleri tarafından halen korunmaktadır. Tesbih Kırklar şeyhlerinde, kemer; Kemer ocağı gillerde, post ise Şeyh Kerem evindedir. Sultan Emir'in o gün Ahlat'a beddua ettiği ve Ahlat'ın bir daha iflah olmadığı söylenir.

11- HACI HÜSEYNİ HARRANİ (KESİKBAŞ)

Hacı Hüseyni Harrani Arabistan Harran yöresinden gelmiş Ahlat'a yerleşmiştir. İlim, irfan ve maneviyat sahibi bu zat aslen seyittir. Girdiği bir savaşta boynundan yara alır annesinin yaptığı ilaçlarla iyileşir ve Kesikbaş lakabını alır. Van Gölü kenarında bulunan mağaradan oyulmuş zikirhanesi bugün Van Gölü suları altında kalmıştır. Kabri meydanlık mezarlığındadır. Mezar taşının üstünde bulunan bir çukurda öksüren çocukların öksürüğünün geçmesi için yoğurt yedirilmesi yaygın bir inançtır.

12- ŞEYH AMMARİ ŞEYBANİ

Şeyh Ammari Şeybani Mekke'den Ahlat'a emir olarak gelmiş, Şeybanlıdır. Mezar taşında Emiril Arabi vel Acemi yazılıdır. Ahlat ve civarının öşürünü toplayıp Kabe'ye gönderen bu zatın kabri büyük meydanlık mezarlığındadır. Mekke doğumlu olanların kabirleri bir çevirmenin dışındadır. Mekke'deki Şeybi ailesine mensup (Kabenin anahtarı elinde bulunan aile) bu zat ve ailesi Ahlat'a büyük saygı görür. Bu ailenin Birinci Cihan Savaşına kadar tekkeleri çalışmıştır.

13- HAYATI HAKKINDA BİLGİMİZ OLMAYAN ERMİŞLER

Şeyh Abdüsselam, Şeyh Çoban, Börkli Baba, Abdullahülensari, Sarı Baba, Kara Üryan Baba, Mahmut Baba, Hıdar Baba, Kerami Baba, Şeyh Abdurrahman Molla Müstecap, Baba Mecit, Koç Baba, Pehlivan Ali, Latif Baba, Mehmet Can Baba, Karakol Baba, Ak Mahmut, Çıplak Baba, Saçlı Baba, Kudsi Baba, İpek Baba, Seyit Hüseyin, Kul Hamza, Postlu Baba, Şeyh Molla Ahmet Baba, Sultan Seyit, Seyit Mustafa, Seyit Ali ilde yetişmiş ancak haklarında bilgi bulunmayan ermişlerdir.

Baba, lâkabını taşıyanlar muhtemelen tarikat mensubu tarikat şeyhi yani başkanlarıdır.

VI. OYUN VE MÜZİK

ÇOCUK OYUNLARI

Bitlis'te oynanılan çocuk oyunları oyun çeşitliliği ve oyun araç gereçleri yönünden zenginlik taşır. Oyunlarda ebe seçimi oyun ve oyun özelliklerine göre değişiklik gösterir. Oyunlarda grup başlarına "Bab", "Baş", son oyuncuya "Het" "Poçcik" ilk oyuncudan sonra oynayacak oyuncuya "başardı" oyunlarda takıma karşı tek başına oynayan oyunculara "ebe" denilir.

Ebe seçimi, değnek (sopa) veya bilye (gülle) ile oynanan oyunlarda belirli bir mesafeye çizilen çizgiye oyun araçları ile atışlar yapılır çizgiye yakınlık derecesine göre ebe ve oyun sırası belirlenir. Gülle (bilye) oyununda oyuncular "baş" (ilk oyuncu) "başardı" ikinci oyuncu het son oyuncu het önü sondan ikinci oyuncu olarak adlandırılarak dizilirler. İkinci oyunda het olan oyuncu başı, başolan oyuncu ise baş ardı olarak sıralanır.

"Yaş mı, kuru mu?" diyerek seçilme için küçük yassı bir taşın bir yüzüne tükürülerek ıslatılır. Sıra ile oyunculara "yaş mı, kuru mu?" diye sorulur ve taş havaya atılır yere düşünce üstte kalan yüzeyin durumuna göre bilemeyen ebe olur. Bu seçilme yanında tekerlemeli sayışmalar, ayakla sayışmalar, dolu boş tuturak, yazıtura atarak seçilmeler yapılır. Ayakla sayışmada karşılıklı belirli mesafeye gidilir. Her gelişte bir ayak atacak şekilde tekerlemeler söyleneerek karşılıklı ayak ayak önüne gelecek şekilde yürünür. Kimin ayağı üste gelirse karşı oyuncu ebe olur.

Oyunlarda oyun bozuculuk yapanlara "bozguncu" "ordu bozan", "mız-mız" oyundan kaçan kişiye de "şor şor" "hellahel" diyerek hitap edilir. Bu tür oyuncular daha sonra oynanacak oyunlara alınmayarak cezalandırıldığı için oyunlar genelde karşılıklı saygı ve hoşgörü içerisinde kural ve düzenle oynanır.

1. Çalo, çalo

20-30 cm çapındaki küçük daire içerisine dikilen bir teneke kutu veya 15-20 cm. büyüklüğündeki yassı bir taşın (yere rahat dikilebilecek bir taş) 8-10 metrelik mesafede çizilen bir çizgi arkasından atılan lapik taş (yassı taş) veya 50-60 cm. boyundaki sopalarla oynanılan bir oyundur.

Açık alanda oynanılan bu oyunda küçük daire ve daire, ön hizasına 2-3 metre mesafeye ebe alanını belirleyen düz bir çizgi bu çizgiden 6-8 metremesafede çizilen bir atış çizgisi çizildikten sonra bir ebe seçilir. Ebe darbelerden uzak çalo yıkıldığında kısa sürede dikebileceği mesafede durur. Diğer oyuncular (atıcıların ayakları ile taş veya sopalarına basma durumu hariç) dokunursa oyuncu ebe olur kendisi ebelikten kurtulur. Oyun, oyuna yeniden başlanılarak sürdürülür.

2. Kelo Kelo

Bu oyunda atış mesafesi içerisinde karşılıklı üçer adet taş dikilir. Taşlar, iki el büyüküğünde olur ve oyun alanına yarımşar metre aralıklarla dikilir. İki grubun eşleşmesinden sonra atıcı grup elemanları karşı oyun grubunun dikili üç taşını devirmek için birer taş atarlar. Şayet atılan taş karşı grubun dikilen taşlarından birini yıkarsa ikinci bir taş atma hakkı daha kazanır. Grup elemanları taş atma hakları içerisinde karşı grubun dikili taşlarını devirir ise bir oyuncu esir alırlar, yani bir oyuncu karşı tarafa geçerek oda atıcı oyunculara katılır, taş atar. Şayet taşlar yıkılmaz ise bu kez diğer grup karşı tarafın dikili taşlarını devirmek için taş atar. Atışlarda atılan taş, devrilen taşa değer ise devrilen taş (ölen taş) yeniden dikilir. Üç taş yıkılınca bir oyuncu karşı tarafa geçer. Oyun, bir tarafın oyuncularının bitimine kadar devam eder.

3. Kop Kop

İki eşit gruba ayrılan oyuncular, tekerleme söyleyerek ebe olacak grup belirlenir. Daire şeklinde ikili sıra halinde sıralanır oyun alanının ortasında üst üste dizilmiş yedi saksı ayakla vurularak devrilir. Taşları deviren grup, ebe olan grup elemanlarının sırtına biner. Ebe gruptan "bab" ortada gezer, bu esnada üstte olan grup sırttan inip belirlenen sınırı geçmeye çalışır. Bab geldiği zaman arkadaşının sırtına biner, bab sırttaki oyuncuya karışmaz, faat ayaklarını yere bastığı anda vurur ise vurulan üyenin tarafı alta geçer, ebe olur. Diğer grup üste çıkar. Şayet baba yakalanmadan, şahıslar üst üste dizilir ise ebe grubun ebeliği devam ederek oyun sürer.

4. Çiçi Hale

Oyuncular iki gruba ayrılır. Her grubun bir lideri olur. Ebe belirlenmesinden sonra ebe olan grubun gözü diğer grup tarafından ellerle kapanır. Üstte olan grubun lideri grup elemanlarında birini herhangi bir isimle çağırır. Çağrılan kişi gözü bağlı olan kişiyi şaşırtarak ortaya gelir ve iki taşı birbirine çarparak yerine geçer. Gözleri kapalı olana kim olduğu sorulur, şayet bilirse, ebelikten kurtulur alttan üste çıkar. Erkeklerde bu oyun, sırta binilerek belli bir mesafe gidilerek gelinir. Kızlarda ise sırta binilmeden oynanan, dikkat gerektiren zevkli bir oyundur. (Oyuncular daha önceden, kendi isimlerinden farklı birer isim alırlar.)

5. Tıp

İki grup halinde oynanan koşmalı bir oyundur. Oyun için yedi saksı parçası kerpiç veya yassa ve düzgün taş üst üste konulduğunda rahat durabilen taşlarla oyanınır. Bu saksılar15-20 cm. çapında çizilen dairenin ortasına üst üste dizilir ve 3-5 cm önüne parelel bir çizgi çizilerek (hudut) oyun alanı belirlenir.

Ebe olan grup kerpiçlerin yıkılmasında koruma görevi üstlenirken diğer grup taşları devirmeye çalışır. Ebe olan gruptan biri elinde bir kemerle vurucu görevi yapar. Taşları deviren grup ebe olan grubun sırtına biner. Sırttan atlayıp oyun alan çizgisini (hududu) geçmeye çalışanlara ve yerde olan karşı grup elemanlarını elindeki kemerle vurmaya çalışır. Vurulan saf dışı kalır. Bu oyunda sırtta olunduğu zaman karışılmaz. Ancak ebenin dalgın anını kollayıp sırttan inerek çizgi geçilmeye çalışılır. Grup elemanlarının vurulmasından sonra diğer grup ebe olur oyun bu şekilde devam eder.

6. 7 Taş (7 Saksı)

Tıp oyunun benzeri bir oyundur. Bu oyunda saksılar küçük top ile yıkılır ve ebe tek bir oyuncudur. Saksılar yıkıldıktan sonra ebe olmayan oyuncular ebeye vurulmadan saksıları üst üste dizmeye çalışırlar. Taşlar dizilmeden vurulan olursa vurulan ebe olur. Vurulmadan taşlar dizilirse ebenin ebeliğine devam edilerek oynanan bir açık alan oyunudur.

7. Çibinok

Açık alanda iki grupla oynanılan bu oyunda oyuncular iki gruba ayrılır. Başlarında baş-bab-kaptan adı verilen iki grup başı bulunur. Sayımla ebe olan grup başı dışındaki oyuncular her çizgi üzerinde birters bir düz yönlerde dizilirler. Dizi uzunluğundan biraz uzun bir ip veya kemerlerden oluşan bir bağ yapılır. Alttaki takımın kaptanı ipin bir ucunu dizinin başındaki oyuncuya verir bi ucunu da kendisi tutar.

Üsttekiler alttaki kaptanın el ve ayak darbelerine maruz kalmamak şartı ile dizidekilerin sırtına atlayıp inerler. Alttaki grubun kaptanına bu aşamada büyük iş düşer kaptan ipin ucunu tuttuğundan hareket alanı sınırlıdır. "Grubunu korumaya üsttekilerin grubu elemanları sırtına bindirmemeye binenleri kaçırmaya çalışır. Sırta binen oyuncunun ayağı yere değmedikçe emniyettedir. Kaptanın sırtına vurulmadan binilince oyun biter ve bir oyun hakkı daha elde edilir. Oyuncular vurulduğunda alttakiler üste üstekiler alta geçerek oyun sürdürülür.

8. Köşe Köşe Oyunu

Kış aylarında damlarda oynayan bir oyundur. Karın fazla yağması ve dam üzerinde düşüp yaralanma tehlikesinin olmadığı zamanlarda , biri ebe olmak üzere beş kişi ile oynanan bir oyundur. Ebe seçildikten sonra diğer oyuncular damın köşelerine geçer. Köşelerde, ebeye yakalanmadan köşe değiştirmek üzere koşar. Ebeyi yanıltmaya, ebede bunlara eliyle dokunmaya çalışır, dokunulan kişi ebe olarak ortaya, ebenin de oyuncu olarak köşeye geçmesi ile oynanan bir oyundur.

9. Beştaş

Bilye büyüklüğünde beş taşla oynanılan bu oyun iki kişi ile oynanır. Oyuna ilk başlayan belirlendikten sonra oyuncu beş taşı eline alır ve yere atar taşların rahat alınabilmesi için dağınık tektek durmasına özen gösterir. Taşlardan birini alır yukarı atarak yere düşürmeden tek elle tutar. Aynı şekilde birer birer diğer taşları da tutar. İkinci kez elindeki taşları ikili düşecek şekilde özenle atar bir taşı alıp yukarı atar taş yukarıda iken yerden iki taşı alır ve düşmekte olan taşı yere düşürmeden tutmaya çalışır. İkişer topladıktan sonra üçer ve dörder toplar. Beşincide taşları yere atar ve bir taşı alır işaret parmağı orta parmağın üzerine kıvırarak baş parmakla köprü yapır. Karşı oyuncu yerdeki dört taştan birini cücük (sontaş) olarak belirler bu genelde köprüden rahat geçişi engelleyecek taş olur. Eldeki taş yükseğe atılıp yere düşürülmeden sağ elle tutularak parmak darbesi ile yerdeki taşlar birer birer köprüden geçirilir. Köprü önündeki taşa değdirilirse oyun kaybedilir. Değdirilmeden geçilirse beş taş ele alınır havaya atılarak elin ters yüzü ile tutulmaya çalışılır el üstündeki taşlar atılarak aynı elle tutulmaya çalışılır. Elde tutulan taş kadar sayı alınır ve oyuna yeniden başlanır. Bu oyunda hangi aşamada yanılırsa oyun karşı oyuncuya geçer ve oyun yeniden başlar.

10. Dilor-Dilor (Çelik Çomak)

İki kişi ile açık alanda oynanılan bir oyundur; Biri 15-20 cm. uzunluğunda ve 2-2,25 cm.çapında dilor (çelik) adı verilen uçları sivriltilmiş küçük sopa ile, 60-70 cm. uzunluğunda ve çelik kalınlığında bir sopa ile oynanılır. Sayışma ile ebe olan oyuncu çubuğu tutabileceği bir mesafeye uzaklaşır. Atıcı oyuna ise yere kazılan çukur veya yan yana konmuş iki taşın üzerine uzattığı çelik (dilor) in altına elindeki sopanın (çomak) ucunu sokarak hafif ittirmek süreti ile yükseğe ve ileriye atmaya çalışır. Karşı oyuncu dilor düştüğü yerden alınarak atıldığı yere (çukur veya taş) konan sopaya doğru atılır. Vurulursa atan oyuncu kazanır, vurulmaz veya sopa boyundan yakına düşmez ise atıcı sopayı alır üç kez dilora (çelik) vurup sektirerek (havada sopa ile vurma) uzağa atmaya çalışır üç vuruş ve sektirme sonucunda dilorun atıldığı yer atış yerine yakın ise oyuncu tek adımda atlaya bilirse ebelikten kurtulur. Yoksa bu mesafe adımla sayılır sektirme yok ise sektirme sayısı belirlenen sayı katı olarak sayılır tekrar atış yapılarak oyun devam eder. En fazla sayıya ulaşan oyuncu oyunu kazanır.

11. Uzun Eşek

İki grup halinde açık alanda oynanılan bir oyundur. Bu oyunda bir oyuncu eğilip başını karşıda ayakta duran oyuncunun bacakları arasından geçirerek elleri ile bacaklardan tutar. Diğer oyuncular sıra ile eğilerek başlarını öndekinin bacaklarının arasından geçirip bacaklarından tutarlar. Atlayıcı grup sıra ile uzuktan koşup yatanların üzerine atlarlar atlayamayan düşer grup tamamen atlayamamış ise atıcılar alta geçer alttakiler altlayıcı olurlar hepsi atlar ve üstte durursa baş oyuncu inin derse oyuncular oyuna tekrar başlar.

12. Üç Taş

İki kişi ile oynanılan bir oyundur. Herhangi bir zemine çizilen bir karenin kenarlarının ortasından çizilmesi ile oluşturulan şekil üzerinde farklı rekli üçerli taş, düğme, çubuk vb. nesnelerle oynanır.

Oyuna ilk başlayan oyuncu elindeki nesnenin birini çizgilerin birleştiği noktadan birine koyar öteki oyuncu da aynı şekilde ilk taşını koyar sıra ile diğer taşlar konulur. Birer sıralı hareketle aynı sıralı oyuncuya ait taşların bir çizgi üzerinde saralanmasını sağlayabilmektedir. Kim önce sıralarsa o kazanır. Aynı sıraya gelirse Cız olur ve oyun biter.

13. Dokuz taş

Bu oyunda üç taş oyununda olduğu gibi herhangi bir zemine çizilen üç kare ve kenarlarının bir çizgi ile birleştirilmesi sonucu oluşturulan oyun alanında ayrı renklerde 9+9 taştan oynanan ve adını burdan alan bir oyundur.

Üç taş oyununda olduğu gibi oyun başlangıcında birer taş sıra ile konulur. Bu oyunda üç taş aynı çizgi üzerinde sıralandırılabilirse karşı tarafın bir taşı alınır. Üç taşı aynı çizgiye getirme çabası içerisinde karşı tarafa üç taşını ayna çizgiye getirme şansı verilmemesi için çaba sarfedilir. Üç taş bir araya gelince cüz denir. Bir tarafın taşlarının bitmesi ile oyun biter ve oyun bitirme adedine göre oyunda kazanan belirlenir.

14. Çömçe Gelin

Kuraklık senelerinde yağmura ihtiyaç duyulduğunda çocuklar tarafından oynanan bir oyundur. Oyun için önce küçük bir çapraz tahta veya ağaç çakılır. Bir insanın kol ve bacaklarını andıran bu çapraz tahtaya eski elbise giydirilerek insan şekli verilir. İki çocuk çümçe gelinin kollarından tutar, diğer çocuklar arkada kapı kapı dolaşmaya başlarlar. Çocukların çaldıkları kapı açılınca oyunu oynayan çocuk grubu, hep bir ağızdan şu tekerlemeyi söyler.

Çömçe gelin nur ister
Allah'tan yağmur ister
Ver Allahım ver bi yağmurdan sel
şeklindedir.
Vereni oğlan doğe
Vermiyeni katır doğe
Ver Allahım ver bi yağmurdan sel

Biş başka söyleniş biçimi ise;
Çümce gelin, çöm ister,
felekten yağmur ister
verini oğlan toğa
vermiyeni kız toğe

Kapıyı açan kişi bu tekerlemeyi dinledikten sonra hazırladığı suyu çömçe gelinin başına, bazen de şaka olsun diye çocukların başına döker ve onlara yumurta, şeker, hazır helva vb. yiyecekler verir. Grup bir başka kapıya gitmek üzere tekerleme söyleyerek ayrılır, bir süre devam eden bu oyun sonunda toplanan yiyecekler bir bahçede toplanılarak yenilir.

15. Güneş Duası:

Yağmurların çok uzun sürmesi durumunda çocuklar bu kez güneşli günlerin özlemi ile güneş duası için türküler söyleyip gezerler.

Güneş güneş gel
Baban evinde toydur.
Dolme pilav boldur.
Yağ üstünde goldür.

Gere kızın at çaye
Kırmızı kızın al de gel
Mesh pabucun giy de gel
Kehlan atan bin de gel.

Bu oyundan başka uzun süre yürüyemeyen çocuklar Halbir (Elek) içerisine konularak yedi kapı gezdirilir. Her gidilen kapıdan dua ile yiyecek ve giyecek hediyeler alınır. Bu yiyecekler çocuğa yedirilir elbiseler giydirilir. Bununla çocuğun gezeceği kanaati yaygındır.

16- Ane Ane Elım Yandi

Enaz dört oyuncu ile oynanılan bu oyunda eller açık ve karışık şekilde üst üste konur. Oyunculardan eli en altta olan "Ane, ane elım yandi" der. Oyunu idare eden oyuncu "yandise çıhar bırah uste" der. Diğer oyuncular elım yandi diyen oyuncunun elini çıkarmaması için bastırırlar. Oyuncu elini çekip çıkarabilir ise elini en üste kor bu kez eli altta kalan oyuncunun sözlerini tekrar etmesi ile oyun sürdürülür. Bu oyun Bitlis merkezde İmam Hatip Şahip Şimşek'ten alınmıştır.

17- Çorap Oyunu

Köylerde uzun kış gecelerinde oynanılan oyunlardan biride çorap oyunudur. Oyun yedi adet yün çorap ve bir adet çakır (madeni) para ile oynanır. Baş oyuncuların aktif olduğu oyunda oyuncular iki grup halinde ayrılır.

Sayışma sonucu oyuna ilk başlayacak grubun baş oyuncusu yerdeki yedi çorabın içine birer birer elini sokar ve avucu içerisinde sakladığı parayı karşı gruba belli etmeden bir çorap içeriside bırakır. Karşı gruptan içinde para olan çorabı bulmasını ister. Baş oyuncu grup arkadaşlarında yardımı ile içinde para olan çorabı ilk hareketle bulur ise oyunu

kazanıp para saklama görevini üstlenir, yok ikinci hareketle bulur ise 10 puan (sayı) alır. Üçüncü, dördüncü ve sonraki hangi çorapta bulunursa 10 sayısı katlarınca puan alınarak oyuna devam edilir. Önceden belirlenen sayıya ulaşan grup oyunu kazanır karşı grup elemanlarıda oyunun başında belirlenen meyva veya yiyeceği getirir. Gelen bu meyva veya yiyecekler oyuncular ve arada bulunanlarca yenilir. Bu oyun ve Tıh tek oyunu Merkez Arıdağ Köyü Muhtarı Muhittin Aktaş'tan derlenmiştir.

18- Tıh Tek

Enaz beş kişi ile oynanılabilen bir oyundur. Oyuncular daire şeklinde bağdaş kurarak oturur ve her oyuncu yanındaki oyuncunun sol ayağını tutar.

Boş oyuncu yanındaki oyuncunun ayak tabanına "tıh tek" diyerek yumrukla vurur. bu hareketi tüm oyuncular tekrar eder Dönüş tamamlandıktan sonra baş oyuncu bu kez "iki tık, tıh tek" der ve vurur diğer oyunculardada bunu tekrarlar üçüncü dönüşte "üç tık, iki tık, tıh tek" denilerek 10 uncu dönüş ve sayıya kadar tekrarlanır. bu sayışmada ve vuruşta şaşıran değirmenci oyunu ile cezalandırılır ve oyundan çıkar. Oyun kalan oyuncularla baştan başlanarak oynanır.

Değirmenci oyunu; Şaşıran oyuncuyu bir başka oyuncu sırtına alır. Diğer oyuncular alttan iğne batırır veya ayak dibini kaşır, parmak atarlar. Oyuncu sakladığı başını kaldırır ise başına vurularak oynanılan bir ceza oyunudur.

HALK OYUNLARI

Bitlis yöresi halk oyunlarının Türk halk oyunları içerisinde ayrı bir yeri ve özelliği vardır. Bu ayrıcalık da Bitlis halk oyunlarının gerek oynanış ve gerek se oyun formları yönünden diğer yörelerimize göre farklılık göstermesindendir. Bu özellikleri **Harkuşta ve Garazene** oyunlarında görmek mümkündür.

Bitlis'te halk oyunları; düğünlerde (Sünnet, Nişan vb.), askere uğurlamalarda, bayramlarda ve özel günlerde oynanır. Özellikle gençlerin eğlenmek amacıyla gittikleri mesire yerlerinde Erafane denilen yemekli toplantılarda yenilir içilir hoş sohbetler yapılır, daha sonra da yöre oyunları oynanır.

Bitlis Halk Eğitimi Merkezi Halk Oyunları Topluluğu

Geleneksel Kıyafetlerle Bitlis'li Gençler

Bitlis'te halk oyunlarını kadınlar ayrı erkekler ayrı oynarlar. Yani kadın, erkek birlikte oynamazlar. Ancak halayda oynayanların yakın akraba olması halinde aile içinde kadın erkek birlikte oyun oynayabilirler. Kadınlar özel günler dışında **Kara çarşamba, Zip** (Mart ayı) gibi mevsimlik günlerde kandi aralarında oyun oynarlar.

Bitlis'te oynanan halk oyunlarına Halay veya Govent denir. Govent çekmek tabiride halay'ın tarifindeki aynı anlamı taşır. Birlikte beraber oynayalım yani birlik beraberlik demektir.

Oyunlar; her mevsimde oynanmasına rağmen düğünler genillikle yaz ve sonbahar mevsimlerinde yapıldığından bu zamanlarda daha çok oynanır. Oyunlar yazın açık alanda düğün alanının ortasında, kışın ise kapalı yerlerde oynanır. Halayın ve gövenk- gövent'in yani topluluğun "dizinin" başındaki kişiye halay başı, göventbaşı veya baş oyuncu denir. Halay başı veya govent başı olan kişiler, yöre oyunlarını çok iyi bilen ve topluluğu iyi idare eden kişilerden olur. Sondaki oyuncuya ise poçik, son veya kuyruk denir. Bu tabirlerde ülkemizin birçok yerinde aynıdır.

Ülkemizin her yöresinde olduğu gibi Bitlis'te de halk oyunlarının bir oyun oynama geleneği vardır. Oyunlara ilk defa Ağır Gövenk oyunu ile başlanır arkasından Garzane oyunu ile oyuna devam edilir. Halay başının isteği ve yönlendirmesine bağlı olarak diğer oyunlar oynanır. Son oyun olarak Harkuşta oyunu oynanır. Bitlis yöresinde halk oyunlarının oynanışında bir ayrıcalık vardır. Bu ayrıcalığı diğer yörelerde görmek pek mümkün olmasa gerekir. Şöyle ki; oyun oynamaya kalkan bir grup yukarıda da belirtiğimiz gibi evvela Ağır Gövenk oyunu ile oyuna başlar ve Harkuşta oyunu ile bitirir ve yerine otururlar, oyun oynamak isteyenler ise oyuna devam ederler. Oyuna kalkan grup yine Ağır Güvenkle başlar ve Harkuşta ile bitirir. Oyun oynanırken gruba katılacak oyuncu, müzisyenlere bahşiş işini verip oyun grubuna katılır.

Kadın oyunlarında da oyun oynama geleneği hemen hemen aynıdır. Oyuna Ağır Güvenkle başlanır ve Garzane ile deva edilerek kadınlara has olan memyane, lorke, memmi, dümme gibi oyunlar oynanır. Kadın oyunlarında Har-

1987 İlkokullar arası Halk Oyunları Türkiye 1'incisi 8 Ağustos İlköğretim Okulu

kuşta, oynanmaz bu oyunun yerine son oyun olarak Tringo oyunu oynanır. Bu oyunu (Tringo) genelde toluluktaki oyunculukları iyi olan iki kadın oynar. Tringo oyunu erkekler tarafından da oynanır.

Düğün, asker uğurlama ve özel günlerde oynanılan oyunlarda gözetilen bu düzen geleneği çok eskilere dayanmaktadır. Oyunların her biri ayrı bir soyluluk ve tavır örneği gösteren Bitlis Halkoyunlarında halay başı veya govent başı ile poçikin elinde mutlaka mendil bulunur. Mendilin rengi önemli değildir. Ancak genelde beyaz mendil kullanılır. Mendil bir komut aracıdır. Yani figürden, figüre geçerken halay başı komutlarını elindeki mendille verir. Ayrıca mendil, diziyi, topluluğu yönlendirmede yön tayin etmede onlara yol göstermeye yarar.

Halay başı, baş çeken, halayı mendille idare ettiği gibi nara atarak da halayı idare eder. Bitlis'te halay çekilirken atılan naralar bir başkadır. Genelde halay başının tey, tey-hopbayallah naralarına dizide bulunan oyuncular hep birlikte "habress" narası ile "tıssi" fısıltısıyla katılırlar. Bu naralar figür geçişlerinde ve oyun bitirişlerinde atılır.

Nara atma, oyuncu veya oyuncuların oyuna konsantre olduklarını gösterir. Bu durum oyuncuların trans (vecd) halidir. Vecd halinde olan oyuncuların ve titremeleri atılan naralar oyuna ayrı bir güzellik katar. Oyunları kendilerine özgü tavırlarla sergileyen ve güzel oynayan oyunculara yöre halkı saygı duyarlar ve bu kişilerin oyun oynamalarında baş oyuncu olmalarını sağlarlar.

Türk halk oyunları genelde dört form üzerine kurulmuştur. Bu formlar;

a) Düz sıra biçimi - formu

b) Karşılıklı iki düz sıra biçimi

c) Yarım daire veya yay biçimi

d) Daire biçimi

Bitlis halk oyunlarında bu dört formu da görmek mümkündür. Bunlara örnek olarak düz sıra biçimine Garzane'yi, karşılıklı iki düz sıra biçimine Harkuşt'ı, yarım daire biçimine Deriko ve Gezale'yi, daire biçimine de Pappure oyunlarını gösterebiliriz.

Bitlis halk oyunlarında oyuncular birbirlerini omuzlardan, serçe parmaklarından, eller yanda taraklı olarak yani oyuncular ellerini el ayaları birbirine değecek biçimde, sol omuzuna sağ omuzunu dayayarak, sol elini solundaki oyuncunun sağ elini taraklı olarak tutarlar. Bir başka oyun tutuşma şekli de belden tutuşma biçimidir.

Oyunlar genelde ağır tempo ile başlar, hızlı tempo ile biter. Ancak Garzane oyununda olduğu gibi aynı ritimle başlayıp aynı ritimle biten oyunlarımız da vardır. Oyunlara sağ ayakla başlanır. Hareket genillikle soldan sağa doğrudur.

Bitlis halk oyunları oynanırken oyuncular çeşitli oyunlarda ellerinde bir araç bulundurarak oyun oynarlar. Bu araçlar genelde,

a) Bıçak

b) Sopa

c) Teşi (Kirman)

d) Mendil

e) Kılıç

f) Kalkandır..

Burada kılıç ve kalkandan kısaca bahsetmek istiyorum. Günümüzden 50-60 yıl önce Bitlis'te kılıç-kalkan oyunu oynanırdı. Bu oyuna şehir ve ilçe merkezlerinde kılıç-kalkan, köylerde ise şurmertal oyuncu denir. Bu oyun günümüzde kılıç yerine sopa, kalkan yerine kasket (şapka), mendil kullanılarak oynanmaktadır ve bir karşılama oyunudur. Genelde düğün alayının önünde oynanarak gidilir.

Oyunlar genillikle grup oyunudur. Bir halay dizisi en az altı kişiden oluşmalıdır. Oyuncu sayısı daha az olursa oyun zevkle oynanmaz. Oyunlarda alt sınır bu sayı olması gerekir. Üst sınır yoktur. Bazen bir halay dizisinin 100-150 kişiyi aştığı görülür. Bu grup oyınları yanında oyuncuların tutuşmadan oynadıkları oyunlar da vardır. Bunlar solo oyunlardır. Kılıç-kalkan, Tringo, Teşi bunlara, örnektir. **G**rup olarak tutunmadan oynanılan oyunlara örnek olarakta ise Harkuşta oyunu gösterilebilir.

Türk halk oyunlarının kararteristik özelliklarinden bahsedilinirken mutlaka BİTLİS halkoyunarındın bahsedilmesi gerekir. Bu da yöre halk oyunları için bir gurur kaynağıdır. Bitlis halk oyunlarını bu değerde kılan en önemli unsur elvuruşmalı oyunumuz olan Harkuşta oyunudur. Elbette ülkemizin birçok yöresinde el vurmalı oyunlar vardır. Diyarbakır Çepke, Gaziantep'in Çibikli, Bingöl'ün Çabikay, Van'ın Hırhır oyunlarında olduğu gibi. Ancak Bitlis Harkuşta'sının, ülkemizin değişik yörelerinde oynanan el vurmalı oyunlar arasında ayrı bir güzellik ve önemi vardır. [30-39]

Bitlis yöresinde oynanan halk oyunları genellikle davul zurna eşliğinde oynanır. Köyde def, erbane (zincirlidef), ("erbane" genelde köy köy gezen ilahi okuyucularınca kullanılır), kaval (bülür), kemençe (Karadeniz kemençesi), kabak kemane, tulum zurna çalgı olarak kullanılır. Bitlis de cura zurnaya Dezele denir. [31]

Tulum zurna, kemençe ve kabak kemane artık günümüzde kullanılmamaktadır.

Bitlis halk oyunları genellikle sözsüz oyunlardan teşekkül etmiştir. Ancak türkülü oyunlar da vardır. Türkülü oyunlarda söylenilen türkülere Berite denilmektedir. Koç halayı, Grani, Değirmenci gibi oyunlar türkülü oyunlara örnek gösterilebilir. Bitlis'te türkülü oyunlar genelde kadınlar tarafından oynanılır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Bitlis yöresinde oynanan oyunlarda, dizi teşkil eden topluluk da yakın akraba olma şartının arandığı kadın, erkek karma oynanma dışında kadınlar ayrı, erkekler ayrı oynamak ta ve oynadıkları oyunlarda ayrı olmaktadır. Kadınlarca oynanan oyunlar genelde Lorke, Dümme, Nare, Memyanedir. Erkeklerce genelde oynanan oyunlar Harkuşla, Deştane, Dıldıl gibi oyunlardır. Karma oynanılan oyunlar ise Ağır Güvenk, Garzane, Aşırma vb) Bu oyunlar oyun bölümünde ayrıca açıklanmıştır.

Aşağıdaki tabloda adı geçen bu oyunların yanında, oynanmadığı için zaman içerisinde unutulmuş olan oyunlarda mevcuttur. Bitlis'te daha önce oynandığı birçok kaynakta adı geçen ve günümüzde bilinmeyen **Növbe** ve **Süzme** oyunları bunlardandır. [32]

BİTLİS HALK OYUNLARI

Sıra No	Oyun Adı	Oyuncuları
1-	Adle(Adli)	Erkek
2-	Ağır Güvenk (Bitlis barı, Grani)	Erkek, kadın karma
3-	Aşırme (Aşırma, Aşürme)	Erkek, kadın karma
4-	Ayı oyunu (Yarhameğlıme)	Erkek (Seyirlik)
5-	Balığ attım tavaye	Kadın (türkülü)
6-	Bitlis'te beş minare	Erkek, kadın karma (Türkülü)Berite
7-	Berik (Lavuka, Berete)	Erkek, kadın karma (Türkülü)
8-	Bizang	Erkek
9-	Bottane (Botani)	Erkek
10-	Çarşide atlas (Çarşi başi)	Kadın (Türkülü)
11-	Çınnare (Çınari)	Erkek
12-	Değirmenci	Erkek, kadın karma
13-	Delilo	Erkek, kadın karma
14-	Deriko	Erkek, kadın karma
15-	Deştane (Tek el)	Erkek
16-	Dıl dıl (Sarhoş halayı)	Erkek
17-	Dokuzlu (Ahlat dokuzlusu, dokuzayak)	Erkek kadın kürma
18-	Dümme (Düğme)	Kadın (Türkülü)
19-	Garzane (Bitlis koççerisi)	Erkek, kadın karma
20-	Güvenk (Gövent Küvengin Yolları)	Erkek, kadın karma
21-	Gaşenk (Dolape) (Dolapi)	Erkek
22-	Gazele (Gezali)	Erkek, kadın karma
23-	Harkuşta (Helkuşte, Herkuştan, Alkuşta, Yalkuşta, Yarkuşta)	Erkek
	a) Malefane (Malefani) Harkuştası	Erkek
	b) Meyremo (kılç) Harkuştası	Erkek
	c) Motgane (Motgani) Mutki Harkuştası	Erkek
24-	Harshane (Roşkane)	Erkek
25-	Hım hıme (Hım hım),(Gılvesilebilise)	Erkek
26-	Kasap Havası	Erkek
27-	Keçik (Keçkeçki, Yar keçike)	Erkek
28-	Kavaş (Kevaş) (Kavaşe)	Erkek, kadın karma
29-	Kılıç kalkan (Şurmertal)	Erkek, kadın karma
30-	Koç halayı (Berite türkülü oyun) (Bejne, Hal pencere, Gevahile)	Erkek, kadın karma
31-	Lezgi oyunu	Erkek (seyirlik)
32-	Lorke	Kadın
33-	Meyrem (Meryem)	Kadın
34-	Meyroke (Meyroki)	Erkek, kadın karma
35-	Meral	Erkek
36-	Memyane	Kadın (Türkülü)
37-	Memmi (Memmoş)	Kadın (Türkülü)
38-	Nare	Kadın (Türkülü)
39-	Pappure (Bapuri, pappuri, Tapiri)	Erkek, kadın karma
40-	Pejüreva (Peşreva)	Erkek
41-	Perican (Perijvan)	Erkek, kadın karma
42-	Rıstaki (Rıstake)	Erkek
43-	Sıppe (Sepe)	Erkek, kadın karma
44-	Süzme	Erkek
45-	Tenzere (Tanzara, Tamzara)	Erkek
46-	Temirağe (İhtiyar oyunu)	Erkek
47-	Teşi (Kedi)	Erkek (Seyirlik)
48-	Tringo (Dringo)	Erkek, kadın karma
49-	Temri (Temi)	Erkek
50-	Zeybek (Sarı zeybek)	Erkek (Seyirlik)
51-	Zifkero (Sarraf)	Erkek
52-	Kına (Küvenk)	Erkek, kadın karma
53-	Şululi	Kadın

Yalnız Kadınlar Tarafından Oynanan Oyunlar

Bitlis Halk oyunlarında kadın oyunları karakter olarak erkek oyunları ile birliktelik arzeder. Ancak, kadın oyunları daha yumuşak, narin, erkek oyunları hızlı, sert ve zorlu hareketlerden oluşur.

Kadın oyunları davul zurna eşliğinde oynandığı gibi, genelde kadın çalgıcıların (defçi) çaldıkları tef (def) eşliğinde oynanır. Oyuncular, kadın defçinin defle tuttuğu ritimle birlikte söylediği türkü eşliğinde oyunlarını oynarlar. Oyuncuların da türkülere katıldığı görülür. Kadınlar oyunlarında genelde birbirinin belinden tutarak oyunları oynarlar. Bu, kadın oyunları ile erkek oyunlarını bir birinden ayıran önemli bir unsurdur. [33]

Baloh Attım Tevaye

Enaz dört, beş kişiyle sıra hilinde eller yanda tutularak sıkı düzen içerisinde oynanan bu oyun, türkülü oyun grubu oyunlarındandır. Oyun, sağ ayak hafif iliride ve dizden kırık, yürüme yönünde gidişlerle oynanır.

Baloh attım tevaye ha ha ninna

Başledi oynemağe ha ha ninna

Ninna ellerin mali ha ha nina

Küçük beylerin mali ha ha ninna

Ele vır tozi çıhsın ha ha ninna

Düşmanın gözü çıhsın ha ha ninna

Ninna ellerin mali ha ha ninna

Küçük beylerin mali ha ha ninna

Memmi (Memmoş)

Tekli oynanan oyunlarımızdandır. Memmi oyunu tek kişi tarafından oynandığı gibi karşılıklı iki oyuncu tarafından da oynanır. Düğün, tören veya toplantılarda en güzel oynayan oyuncular tarafından oynanılan bu oyunda oyuncuların iki elinde mendil bulunur. Defçinin söylediği türküye göre titreme, ileri ve geri hareketler ve çökme figürleri yapılır.

Kalh gidah belesıne memmi
Erenler mehlesıne memmi
Öle bir yar sevmişem memmi
Kurbanem men sesine memmi
Memmi heyranın olem memmi
Memmi kurbanım olem memmi
Memmi yesirin olem memmi
Mehlede deli uşağ memmi
Kerem et hek kavuşağ memmi
Evden izin çıhmezse memmi
Aldırmiyah savuşah memmi
Memmi heyranın olem memmi
Memmi kurbanın olem memmi
Memmi yesirin olem memmi

Dümme

Yarım daire veya düz sıra halinde, eller belden kavranarak sağ ayak hafif ileride ve sağ ayak üzerinde dizlerden az kırık oynanır. Oyun soldan sağa doğru yürünerek oynanır, gittikçe hız artırılarak oyun bitirilir. Türkülü bir oyundur. Bu oyun Kars ve Ardahan'da aynı isim altında oynanmaktadır.

Meyremo (Meryem)

Yarım daire halinde türkü eşliğinde kadın oyunu olarak oynandığı gibi karma olarak da oynanılır. Bu oyunda, oyundan ziyade oyunun türküye alıştırılması söz konusudur. Oyun, ağır ve düz olarak üç figürle bir müddet sürdükten sonra giderek hız arttırılarak diz çekme figürüyle desteklenir bir kaç tekrardan sonra sona erer. Bu oyunun Mahmut Ragıp Gazimihal'ın Türk halk oyunları kataloğu adlı kitabında 1943'den sonra ilde görüldüğü yazılıdır. Türkünün ilk iki sözü derlenebilmiştir. (Bkz. Nota 8)

Meyremo meyromo
Emmım kızı meyremo

Memyane

Tek düz sıra biçiminde veya yarım daire biçiminde, belden tutuşarak oynanır. Bu oyunumuzda, türkü eşliğinde oynanılan oyunlardandır. Sağ ayak hafif önde ve sallanmalarla soldan sağa doğru gidilerek oynanan türkülü bir oyundur. (Bkz Nota 9)

Memyane memyane memo
Memyane kim yane

Nare

Yarım daire biçiminde el ele tutuşarak veya belden kavranarak sıkı düzen içerisinde oynanan bir oyundur. Yalnız kadınlar ve yalnız erkekler arasında oynandığı gibi karma olarak da oynanan türkülü oyunlardandır. Diz kırma ve yaylanmayla oyanılan ağır ve sade figürlü bir oyundur. (Bkz Nota 10)

Nare nare hey nare nare
Acımdan karınım ağre nare
Narenin kaşı güzü nare
Meni ciger dan yağe nare
Nare nare hey nare nare
Acımdan karnım ağre nare

Güvengin Yolları (Küvenk, Kövent)

Düz sıra veya yarım daire biçiminde el ele tutuşarak veya serçe parmaklardan tutularak oynanılır. Dört zamanlı bir oyundur. Türkü eşliğinde oynanılır. Oldukça ağır adımlarla oyanılan, bu oyun düğünlerde özellikle gelin ve damadın oynatıldığı (güvenge çekildiği) oyundur. Gelinler oynarken anne evinden ayrılmanın hüznüyle ağladığından bu oyuna "gelin ağlatma oyunu" da denir.

Güvengin yollarında güvengin yollarında
Çimeydım göllerinde, çimeydım göllerinde
Hey anam hey
İlik dümme oleydım ilik dümme oleydım
O yarın kollerinde o yarın kollerinde
Hey anam hey
Güveng yolu bu mudur güveng yolu bu mudur
Desti dolu su mudur desti dolu su mudur
Hey anam hey
Gittin ki tez gelesin gittin ki tez gelesin
Tez gelişin bu mudur tez gelişin bu mudur
Hey anam hey

Kına

Yarım ay biçiminde dizilip serçe parmaklar ile tutularak oynanılan türkülü bir oyundur. Gelin ve damadın kınalarının yakılması esnasında oynanan bu oyunda, adımlar esnek ve yavaştır. Oyun dört zamanlı bir oyundur.

1986 Halkoyunları Türkiye Birincisi Bitlis Halk Eğitim Merkezi Halk Oyunları Topluluğu

Kıneyi getır ane
Parmağın batır ane
Bu gece misafirem
Koynunde yatır ane

Ağaç başı kuşpuni
Oldum yarın düşküni
Baş açık yalın ayak
Yole düştüm kış günü

Çarşide Atlas (Çarşibaşi)

Yarım daire biçiminde, omuzdan tutularak ikiden fazla kişi ile oynalınan, türkülü bir oyundur. Oyuna ağırdan başlanır ve tempo giderek hızlanır. Oyun hareketli diz çekmeler ve sallanmalarla, sert ve seri hareketlerle süslü bir oyundur. oyunla birlikte şu türkü söylenir:

Çarşide atlas, ineler batmez
Nişanli kızler geceler yatmez
Elında ine saçleri yerde
Seni begendım kız evın nerde

Lorke (Lorki)

Genelde kadınlar arasında oynanılan bir oyundur. Tek düz sıra biçiminde belden tutuşarak sıkı düzen içersinde ikiden fazla kişi ile oynanan bu oyun türkü eşliğinde oynanır.

Lorke lorke lorke lorke hanıme lorke
Kere bine penir hürke delale lorke
Lorke lorke lorke lorke delale lorke

Ayşoke

Yarım daire biçiminde, serçe parmaklardan tutuşarak oynanan türküsüz bir oyundur. Genel köylerde iki adım ileri bir adım geri atılmak sureti ile oynanan kadın oyunlarındandır.

ERKEK OYUNLARI

Koçceri(Köççeri)

Bitlis'in tek düz sıra biçiminde oynanan oyunlarından olup yarım daire biçiminde de oynanılır. Oyun esnasında türkü söylenir. Oyun, el ele tutuşarak soldan sağa doğru oynanır. Bu oyunda diz kırma, yaylanma ve sallanma figürleri vardır.

Hırpani

Bu oyunda oyuncular el ele tutuşurlar. Oyunun formu düz sıra biçimindedir. Dizden yaylanma ve vücut titreme figürleri vardır. Türkülü oyundur. İki bölümden oluşan bu oyun ağırdan başlayıp gittikçe hızlanır. Hırpani oyunu Grani oyunu ile aynı özellikleri taşır.

Koç Halayı

Yalnız kadın ve erkeklerce oynandığı gibi karma olarak da oynanır. Bu oyunun formu da karşılıklı düz sıra biçimindedir. Oyunculardan bir grup ileri giderken diğer grup geriye yürür ve oyun bu şekilde devam eder. El ele tutuşarak sıkı düzen içeresinde karşılılı iki grubun söz değişimleri ile oynanır. Bir grup türkü söylerken karşı grup oynar ve türkü söyleyen grubun türküsünün sözlerinin bittiği son heceden alarak türküyü tekrar söylerler bu biçimde tekrar söylenilen türkü ve manilere Berite denir.

Oyun sözleri ve atışmaları istenildiği kadar karşılıklı söylenebildiği için oyun uzun sürer. Oyuncuların sustuğu, türkü söylemedikleri zamanlarda çalgı devreye girer. Genelde köylerimizde tef eşliğinde oynanan bir oyundur.

Koç koçe koçler katıldı
Bal ile şeker karıldı
Yar yare işmar edende
O yar o yare satıldi
Yar satıldı yar satıldı
İki can cane katıldı

Dıldıl (Sarhoş Halayı)

Bu oyunun da formu yarım daire biçimindedir. Oyuncular birbirini omuzdan tutarak oynarlar.. Oyun ağırdan başlanarak yürüme adımı yönünde yana doğru üç ileri bir geri adımla gittikçe hızlanan yaylanmalar ve ayak atma figürleri ile desteklenen hareketli bir oyundur. Bu oyunda, belli aralıklarla zurna uzun hava çaldığı zaman oyuncular hep birlikte ayakları açık duracak biçimde sağa ve sola yaylanmalar yaparlar. Oyuncuların içinden sesi güzel olan, uzun hava söyler, sus yerlerinde diğer oyuncular "Tey Tey" der bölüm sonunda "habres" çekilerek yürünür ve çalgı başlar. Oyun ve türkü ile süslenen bu oyundaki sallanma hareketleri sarhoşun sallanmasına benzetildiği için oyuna sarhoş halayı denmiştir. (Bkz Not 3)

Garzane (Karzani, Garzoni)

Bu oyun Bitlis halk oyunlarının temel oyunlarından biridir. Hakkari, Muş, Siirt, Van illerinde benzer biçimde oynanılan Garzane oyununun Bitlis'teki oynanışı daha farklıdır. Oyun düz sıra biçiminde oynanır. Tavır ve uslup yönünden seyredenleri etkiler. Bu oyun en az 4-5 kişiyle oynanılır. Oldukça hareketli ve zorlu bir oyundur. (Bkz Not 2)

Ağır Güvenk (Ağır Küvenk, Bitlis Barı)

Yöre insanının ağır başlılığını, vakar ve ciddiyetini, hareketlerle en güzel anlatan oyunlardandır. İsminden de anlaşılacağı gibi ağır oyun (Ağır Güvenk)dur. Düğünlerde Gelin ve Damadın birlikte oynadıkları tek oyun gibidir. Bu oyunun sade ve ağır havası damadın en sevinçli anında bile ağır başlılığını gösterir. bu aile kültürü ve geleneklerin sergilenmesinde çok şeylerin anlatıldığı bir görüntüdür. Ağır Güvenk oyunu sanki oyunlara adapte olmak ve ısınma için oynanan bir oyun gibidir. Oyunda ağır sözü adım hızını ifade etmektedir. Ağır Güvenk oyunu Van, Muş, Siirt illerinde de benzer şekilde oynanmaktadır. (Bkz Nota 1)

Delilo

Yörede yaygın olarak oynanan bu oyun Delilo, Delile, Delino adları ile Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Hakari, Erzurum, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Amasya, Tokat ve Adıyaman'da benzer adlarla oynanan oyundur. Ancak tavır ve uslup yönünden diğer yörelere göre farklılıklar gösterir. Ezgi yapısı bakımından diğer yörelerle benzerlik taşıyan Delilo oyunu, Bitlis'te çalgı eşliğinde veya türkü ile oynanan bir oyundur. (Bkz Nota 4)

Değirmenci

Genç bir erkeğin değirmenci kızına olan aşkını anlatır. Gencin değirmen taşının dönüşünü ve taş üzerindeki tahtanın hareketlerini oyunlaştırması sonucu oynanan bir oyun olduğu rivayet edilir.

Düz sıra biçiminde, serçe parmaklardan tutularak ileri geri yürümeler ve yerinde sağa, öne, sola diz kırmalarla oynanılan bir grup oyunudur. Türkü eşliğindede oynanılan Değirmenci oyunu ağır tempo ile başlar, hızlı tempoda bitirilir.

Değirmenci değirmenci
Sen hancı men kulhancı
Arpemı verem sene veremsene
Arpemi ügütsene ügütsene

Perican (Perijman)

Düz sıra biçiminde serçe parmaklarından tutularak en az dört kişi ile oynanan bir grup oyunudur.İleri geri yürümelerle oynanılan bu oyun, ağır tempo ile başlar,hızlı tempo ile biter. Oyunun son üç figüründe eller bırakılır ve el çırpma ile tempo tutularak oyun bitirilir.

Aşırma (Aşürme)

Düz sıra ve yarım daire biçiminde, serçe parmaklardan tutularak en az dört kişi ile oynanılan bir grup oyunudur.Sol ayakla soldan sağa doğru oynanan bu oyunda üçlü sekmeler yapılır.Ağır tempo ile başlayan oyun hızlı tempoda bitirilir.

Kavaş (Kevaş)

Düz sıra biçiminde serçe parmaklardan tutulur. Oyuncuların kolları dik ve kabadayıca pozları ile yiğitlemelerimiz gurubuna giren en az dört kişi ile oynanılan bir grup oyunudur.

İleri geri yürümelerle oynanılan oyunun birinci bölümü, ağır tempoda adımlar dik ve sert, ikinci bölümde ise tempo hızlanır. Bu bölümde yaylanma sıçrama sekme figürleri hakimdir.

Temirağa

Düz sıra ve yarım daire biçiminde serçe parmaklardan tutuşularak oynanan bir grup oyunudur. Sağ ayakla başlanılan oyunda sol ayak topuğunda sağdan sola üç, sağ ayak topuğunda soldan sağa iki yürüme ve ayak sallamaları ile oynanan Temirağa, ağır tempoda başlayıp hızlı tempoda bitirilir. Bu oyun aynı isim altında Doğu Anadolu bölgesinin birçok ilinde oynanmaktadır. (Erzurum, Elazığ, Sivas, Tokat, Amasya) gibi.

Deriko

Bu oyunda yarım daire ve daire biçimi oynanılır.Bu oyunda kollar açık omuzlardan tutularak en az altı kişi ile oyanınılan birer grup oyunudurlar. Sağ ayakla başlayan oyunlarda harket soldan sağa doğrudur.Ağır ve hızlı tempo ile oynanır.

Pappure

Bu oyunda yarım daire ve daire biçimi oynanılır.Bu oyunda kollar açık omuzlardan tutularak en az altı kişi ile oyanınılan birer grup oyunudur. Sağ ayakla başlayan Pappure oyununda harket soldan sağa doğrudur.Ağır ve hızlı tempo ile oynanır.

Adle

Bu oyunda düz çizgi biçiminde en az dört oyuncu ile ellerin yanlarda taraklanarak sıkı düzen içerisinde tutularak oynanılan grup oyunudur.İleri geri yürümelerin olduğu oyunlarda hızlı olan tempo başladığı gibi sürer hızlı.

Hım Hım

Bu oyunda düz çizgi biçiminde en az dört oyuncu ile ellerin yanlarda taraklanarak sıkı düzen içerisinde tutularak, oynanılan grup oyunudur.İleri geri yürümelerin olduğu oyunlarda tempo başladığı gibi sürer hızlı.

Harkuşta

Sıppe

Topal oyunu olarak adlandırılan bu oyun, düz sıra biçiminde sıkı düzen içerisinde parmaklardan ellerin taraklandığı ve dirsekten bükülerek kolların yere paralel tutulduğu en az altı oyuncu ile oynanılan bir grup oyunudur. İleri geri yürümelerin bulunduğu bu oyun aynı ritimle başlar ve biter. Sağ ayakla başlayan bu oyun hareketler soldan sağa öne ve geriye doğru yapılır. (Bkz Not 6)

Govenk

Düz sıra ve yarım daire biçiminde eller yanlarda sıkı düzen içerisinde tutularak başlayan ve daha sonra serçe parmaklardan tutuşularak oynanılan bir grup oyunudur. İleri geri yürümelerle oynanılan oyun en az altı kişi ile oynanır. Oyun sağ ayakla başlar, daha sonra hareket soldan sağa doğru olup başlanılan ritimle biter.

Tenzere

Düz sıra biçiminde serçe parmaklardan tutuşularak oynanan bir grup oyunudur. Sağ ayakla başlayan oyunda hareket soldan sağa doğru yapılır. Ağır ritimle başlayan oyun hızlı ritimle biter.

Tringo

Oyuncuların tutunmadan oynadıkları solo oyunlardandır. Bazen grup olarakta oynanıldığı görülür. Bu oyun aynı ritimle başlayıp aynı ritimle biten oyunlarımızdındır. Oyuna sağ ayakla başlanır. Oyuncuların iki elinde mendil bulunur. Araçla oynanan oyunlarımızdan birisidir.

Harkuşta

(Malefane, Meyrema, Motgane Rıstaki)

Karşılıklı el vurmalı ve çift el vurmalı oyun olarak adlandırılan Harkuşta oyunu yavaş (ağır) başlayıp müzik ritminde gittikçe hızlanan hareketli bir oyundur.

Grup bilinci içerisinde birlikte hareket ve mücadeleyi daha sonra savaşlarda tarafların cengaver (savaşçı) gibi teke tek çıkarak yapılan mücadelenin örneklerinin sergilendiği bir oyundur. Bu oyunlarda savaş ve kavga taktiklerinin çok güzel örneklerini görmemiz mümkündür, çökme, dönme, yürüme ve yaylanma figürlerinin peş peşe yapıldığı oyunda, müziğin ritmine göre el çırpmalar, rakiple karşılıklı el vurmalar yapılır. (Döne döne avuç ayalarının karşılıklı vuruşturulması ve ellerden kançıkana kadar oynanması oyuncuları hırslandırır.) Bu oyun yörede Herkuşta, Yalkuşta, Arguştek, Kara kuştanı adları ile oynanmaktadır.

Harkuşta için üç ayrı oyunun ortak adı dense yeridir. Toplu bir savaş ve mücadele hareketinin başlangıcından itibaren oyun halinde sergilenmesi ve güç gösterisi olarak nitelendireceğimiz bu oyunda Melefane oyunu bir hazırlık olarak ağırdan başlayan ve iki ayrı grup haline geldikten sonra müzik ritmi ile hızlanan ve grup halinde karşılıklı gidip gelmelerden ve vuruşmalardan sonra tekli güç gösterisi olan Meyremo oyununa geçilir. Üçlü vuruşlu olan bu oyunda gruplardan çıkan bir oyuncu bir üçlü, bir tekli vuruş yaparak yerine geçer. Tekli mücadelelerin ardından Motgane-Mutgi Herkuştası adı ile anılan dönme ve grup halinde yarım daire şeklinde yürüyüşlerden cepheden karşılaşmalar ve çöküşlerden oluşan cephe mücadelesi vuruşmalar ve iki grubun birleşmesi ile sona eren, oldukça hareketli jest ve mimiklerle süslendiği, izleyenlerin kanını donduracak zevkli bir oyun dizisidir. Harkuşta oyunu Siirt'te Kara Kuştani, Muş İlinde Yalkuşta, Bingöl'de Çapike, Gaziantep'de Çipikli, Çepikli Van'da Hırhır adları ile oynanan el vurmalı oyunlardandır. (Bkz Nota 7)

Daştane -Tek El-Yarkuşta

Bu oyunumuzda çift el vurmalı oyunlarda olduğu gibi yavaş (ağır) tempoda başlayıp giderek hızlanan oyundur. Grup halinde sistemli yürüyüş ve dönüşler oldukça önemlidir. Düşmandan korkulmadığını onun beklendiği imajı verilir. Sanki vurma sırası gelen ekip hareket ederken diğer grup korkusuzca tek el ileride vuruşu bekler ve vuruşlar müzik eşliğinde iki kez yapılır. Çift el ve tek el oyunlarıyla oyuncular hızlanan müzik ritmine göre geldiğinde kendilerinden öyle geçerler ki öyle çalımlı ve ahenkli sert vuruşlar yaparlar ki el ayalarının yarılıp kanadığı, parmakların kırıldığı olur. Oyunlardaki hareketlerin sertliliği ve hareketliliği bu oyunlara ayrı bir zevk katar. Bu oyunu yanlız erkekler oynar. Deştane- tek el veya yarkışta denilen bu oyunumuzu Mahmut Ragıp Gazi Mihal Türk Halk Oyunları Kataloğunda s.22 de Türk boksu olarak adlandırmış ve şöyle anlatmıştır:

"Kabadayıca pozları ile yiğitlemelerimiz grubuna giren Bitlis'in harkuştası ve deştanesi güç gösterisi, savaş oyunu (talimi) diye adlandırılabilir.

Karşı karşıya dizilmiş iki takım her takımdan az üç kişi bulunur. Aralarında üç dört adım mesafe vardır. Davul zurnanın temposu bu oyun-

Deştane

da sanki bir hücum borusudur. Önce bir taraf saldırı halinde (Tek dizi başta bulunan oyuncu grubu) karşı taraf ise savunma durumundadır. Sonra roller değişerek oyun sürer. Müdafaadakiler sağ avuçlarını açarak hasım (rakip) tarafa yönlendirip kollar dik ve karşıda tutulur. Hamle yapan taraf ise müzik talimatına uyarak kıvrak dönüşlerden, hız kesip ve gürler 'Yallah', 'Haydi', 'Hoppa' naralarıyla kuvet alarak el ayası ile açılmış ellere var güçleriyle birer tokat aşkederler, oyunda darbelerin davul ritminde aynı anda hep birlikte inmesi ve şakırtıların uzaktan yansıması lazımdır. Oyun, kollar yoruluncaya, nefesler tıkanıncaya ve avuçlar kızarıp patlayıncaya kadar devam eder. (Avuç ayalarının patlaması ve kan akması oyunda sık görülür) Bu oyunda bazen baş oyuncu vurur gibi yapıp vurmadan dönmesi izleyenleri güldürür. Oyun çalgıcının oyun müzik değişikliği veya bir grubun oyundan çekilmesi ile sona erer.

Deştane (Yarkuşta) nın seyrine dalanlar bu karşılaşmanın bir eğlencemi, yoksa bir kavgamı olduğunu farkedemiyecek hale gelir ve kendilerini destek naraları ile oyuna katarlar.

Ordudaki tatbikatlarda manevrayı, savaştan ayıramayan Anadolu delikanlısının kükreyen ruhunu anlamak isteyenler bu oyunu özellikle görmelidirler diyoruz."

Türkülü Oyunlar

Davul zurna ve tef eşliğinde oynanan türkülü oyunlar da türküye başlanıldığı zaman davul zurna susar, Daha sonra aralarda zurna aynı ezgiyi tetrar eder. Tef eşliğinde oynanılan oyunlarda türkülere tefçi de eşlik eder.

Bitlis'te Anadolunun birçok bölgesinde unutulmuş Oğuz boyunun kaynağından izlere rastlamak mümkündür. Oynayan oyuncular birbirlerine türkü söyletmek için 'Yırle' 'Hela yırlede dinliyağ' demeleri sade Türkçeye en güzel örnektir. Düz sıra biçiminde serçe parmak veya ellerden tutularak oynanılan Bitlis'te beş minare, Memmi, Dümme, Kına, Küvengin Yollarında, Koç halayı ve Nare gibi oyunlar türkü eşliğinde oynanan oyunlara örnektir.

TOY GUVANK BERTELERİ [34]

I

Burdan Bitlize diyin[1]
Gızlar yığılın gelin

Gel gidek taş evyana
Ben diyem yar ağlasın

Bu derenin geveni
Paşam dellal çağırtmış

Gel gidek belesine
Burda bir karip ölmüş

Bağdatın alti ecem
Atam [2] anam beslesin

Bu dağalr kömürdendir
Fekgin bir guşu var

II

Dağdan kestim değenek
Baş goyam yar dizine

Dağdan yendim örene
Canam gul kendim gurban
Dağdan kesdım aluci6
Oğlum gevi [7] olanda

Gar yağar dize diyin
Yar gelmiş bize diyin
Sefası hoş eyvana
Yaş tökülsün eyvana

Geven sıhmış geveni
Seven alsın seveni

Karipler muhallesine
Kimse gelmez yasine

O dal boya muhtacam
Nasib olsun ben gucam

Geçen gün ömürdendir
Ganadı gümüşdendir.
Mustafa Subaşı (Ahlat)
Yaprağı benek benek
Can verem henek [3] henek

Oğratdım gül derene [5]
Yardan heber verene

Hınalı barmah uci
Ben olaydım sağduci
Emin İlker (Ahlat)

1- Kadar
2- Babam
3- Şaka
4- İndim
5- Koparana
6- Erik
7- Güveyi

Araçla Oynana Oyunlar

Bitlis'te oynanan oyunlar içerisinde vasıtalı, yani bir araç eşliğinde oynanan oyunlara örnekller verecek olursak;

Kılıç Kalkan Oyunu

Ülkemizin çeşitli yörelerinde,özellikle Bursa yöresinde ağırlıklı oynanılan kılıç kalkan oyunu müziksiz oynanırken, Bitlis'te buna benzer bir oyun müzik eşliğinde oynanır.2-4 erkek oyuncu tarafından, davul zurna eşliğinde yürütülen, tek kişilik taklidi bir oyundur. Oyunda oyuncunun savaşçı mahareti, asker edası yanında sportif hareketleri görülür. Bu oyunda dikkat, çabukluk, sürat ve oyuncunun ustalığının büyük önemi vardır. Türk'ün kahramanlığını yiğitlik ruhunu ve savaş beceresini nasıl kaynaştırdığını bu oyunda görmek mümkündür. Oyun genellikle gelin alayının önünde grup halinde gidilirken oynanır. Önceleri elde bulunan kılıç ve kalkanın yerini kılıç boyunda bir ağaç ile şapka (kasket) almıştır. Hareketlerde ağaç, kılıç gibi kullanılırken şapka (kasket) kalkan niyetine kullanılır olmuştur. Oldukça hareketli figürlerle oynanılan bu taklidi oyunda gruplu mücadele yanında tekli mücadelelerde olur. En gülünç yanı, sıkışan oyuncu, ağacının (kılıcı) ucunu yere değdirip durunca diğer oyuncunun vuramamasıdır. Oyun düğün alayının oğlan evine gelene kadar yürünerek oynanır. Bu oyun köylerde Şülmertal adıyla oynanmaktadır. Bitlis'te oynanan bu oyuna benzer oyunlar Tura (Çankırı) Değnek (Urfa) Çoban Ali (Ağrı) illerimizdede oynanmaktadır. [35]

Teşi (Kedi Oyunu)

Bu oyunda müzik eşliğinde araçlı oynanan oyunlarımızdandır. Oyun bağımsız grup halinde oynanır. Araç olarak elde teşi yoktur ancak baş oyuncunun elinde yaklaşık bir metre boyunda bir sopa olur. Bu sopayla müzik ritmine göre eğirme hareketleri ile oyuna başlanır. Öndeki oyuncu teşi eğirirken ara sıra dönerek oyunculara vurur, bundan korunmaya çalışılır. Kadınımızın çalışmasını ve günlük hayatanı anlatmaya yarayan bu oyunda kadınların süslenmesi taklidi olarak anlatılmaktadır. Oyuncular ellerindeki çubuk ve teşileri yere bırakarak ikişerli ve karşılıklı çömelirler,abdest alma taklidi yapılır, ardından ayna tutulur. (el içi ayna yerine geçer) Karşı oyuncu aynaya bakarak süslenir,ardından yine taklidi olarak yüz alma hareketleri yapılır ve oyun araçları alınarak yine müzik eşliğinde kalkılıp bir tur döndükten sonra başka bir oyuna geçilir.

Oyun oynanırken oyuncular zaman zaman oyunu daire formunda oynarlar, ortaya geçen birinin başına diğer oyuncular darısı başına (Ağbet başan) nağmesinde Tililililü diye zılgıt çekilir,bu hareket tüm oyunculara yapılır, genelde bekar olanlarca oynanılan bir oyundur. Bu oyuna benzer oyunlar olarak Diyarbakır (Kılıçkalkan), Adana (Serçe), Kars (Tavuk barı), adı ile oynanmaktadır.

SEYİRLİK OYUNLAR

1- Zeybek Arvadın Öldü (Zeybek)

Bitlis'te, yurdumuzun birçok yöresinde olduğu gibi bıçakla oynanan oyunlarda vardır. Bıçak kullanılarak oynanan oyunlar Elazığ'da (Bıçak oyunu) Erzurum'da (Hançer Barı), Çanakkale'de (Bıçak Havası), Artvin'de (Şeyh Şamil), Çorum'da (Dillalo) oyunlarına benzer bıçak oyunu Bitlis'te **Zeybek Arvadın** Öldü veya bıçak oyunu adı ile oynanan seyirlik bir oyundur. Bu oyun dört erkek oyuncu ile oynanır, erkek oyunculardan biri gizli bir yerde kadın kıyafeti giyer, karşısında elinde iki bıçak olan ve başka bir oyuncu ile birlikte karşılıklı olarak müzik eşliğinde oyun alanına girerek oyuna başlarlar. Eli bıçaklı oyuncu müziğin ritminde erkekliğini ıspatlarcasına bıçakla figürler yaparak kadını korkutmaya ve kendisini kabul ettirmeye çalışır ve oyuna devam eder. Bu oyunda bacak altından bıçak atma figürü en zor figürdür,büyük maharet ister. Oyun süresinde bıçaklı oyuncu kadın kılığındaki oyuncunun yüzünü görebilmek için çevresinde kur yapar döner, buna karşılık o da (Kadın oyuncu) müzik ritminde oynayarak yüz görümlüğü ister. (Para, elbise, saat, yüzük vb.) İstenilenleri veren erkek oyuncu kadının yüzünü yine göremeyince sinirlenir, onuru kırılmıştır. Hışımla dönerek ölüm vuruşu darbesini yapar, oyuncuyu öldürür. (yere yıkar) Oyuna bir kahraman edası ile devam eder, müzik durunca erkek oyuncu oyun bitti, kal artık der. Kadın rolündeki oyuncu yerden kalkmayınca şaşışır, yerden kaldırmak için çabalar, onu sarsar, kalbini dinler, çağırır. 'Kız kah kah der' bunlardan sonuç alamayınca oturup ağlamaya, ağıt yakmaya başlar ve çevreden yardım ister. Muhtar muhtar diye muhtarı çağırmaya başlar.

Seyircilerden biri muhtar olarak oyun alanına koşarak girer.

Nedir ulan ...bağırıp çağırersen, ne olmuş Aaa bu nedu, ne oldi bune?, oyuncu:

Heç korhıdem diye vırdım... düşti kaldı... öldi, toprağı başıma koydım, muhtar, kurtar meni muhtar...

Muhtar

"Ulan acınızdan ağzız koher yine rehet dırmez arvat vırersız he, dır bahem, doktor bulem doktor... doktor yoğ mi? ha doktor yetiş, bizim bizim zeyno arvadını vırmiş, yetiş doktor Allah eşkıne yetiş."

Seyirciler arasında bulduğu birini bu sözlerle birlikte doktor diye getirir, doktor yerdeki oyuncunun etrafında bilgiç tavırla dolaşır, önce oyuncunun bir ayağını sonrada diğer ayağını ayakkabısının burun ucundan tutarak kaldırıp bırakır, sonra el bileklerinden nabzını kontrol eder, ardından ellerini kadın oyuncunun göğüslerine götürür, bu anda erkek oyuncu sinirlenir ve hışımla doktora tokat atar, onu dövmeye başlar.

Oyuncu

"Doktır musun nesin ulan düzgün bak ölsede, namustur bu atılmaz", der ve yerde yatan oyuncunun elinden tutup kaldırır ve başını açar, kadın rolündeki oyuncunun erkek olması seyredenlerin şaşkın bakışları ve gülüşmeleri arasında (oyuncu erkek diye) kol kola girerek müzik eşliğinde başka bir oyun genellikle Garzane oyununu oynayarak oyunu bitirirler.

Bitlis'te oynanan bu seyirlik oyunda da diğer yörelerimizde olduğu gibi erkeğin sertliği, savaşçılığı anlatılmaya çalışılmıştır. Bunların yanında geleneksel köy seyirlik oyunlarındaki ölme dirilme motifi bu oyunda da görülmektedir.[36]

Bu oyunun türküsü ise şöyeldir.

Bitlis'in dağlarında
Bülbülüm bağlarında

Bitlis'in içi dere
Derenin içi kale ray ray ram

Kaleden gördüm yari
Oturmuş ağlar zari

Ağlama nazlı yarim
Sızlama nazlı yarim ray ray ram

Zeybek arvadın ölmüş
Topraklar başan olmuş

Ağlama nazlı yarim
Sızlama nazlı yarım ray ray ram.

Ayı Oyunu

Ayı oyunu köylerde oynanan seyirlik bir oyundur. Bu oyunda dört oyuncu rol alır. Üç oyuncu aktif, dördüncü oyuncu ise pasif durumdadır. Rol alan oyuncuların hepsi erkektir. İki oyuncu kadın kılığına girer. Diğer bir oyuncu da post, çuval gibi neslelerle ayı kılığına girer. Yüzünü isle boyar.

Ayı kılığındaki oyuncunun boynuna bir ip takılır. Bu ip dördüncü oyuncunun elindedir. Bu oyuncu ayının ipini eline alarak ayıyı oyun alanında dolaştırır. Bu arada kadın kılığındaki iki oyuncu davul zurna eşliğinde karşılıklı olarak kadın oyunu oynarlar. Ayı kılığındaki oyuncu, oynayan kadın oyuncuların taklidini yapır. Kadın oyuncular, bizim kötü taklidimizi yapıyor diye ayıya kızarlar, öfkelenirler. O anda oyun durur. Davul zurna müziği keser. Ayı kadın oyunculardan kaçar ve kenarda durur. Kadın oyuncular oyuna tekrar başlarlar. Ayı tekrar ortaya gelerek kadın oyuncuların, kadın hareketleri abartarak tekrar oynar. Kadın oyuncular ayıya kızarak onu elle dövmeye çalışırlar. Ayı kadın oyuncuların elinden kurtularak kaçar.

Oyun böylece sona erer. Ayı oyunu, nüktelerle dolu seyirlikbir oyundur.

Geçmişte ve günümüzde güzel oyunculukları ve halk oyunlarındaki çalışmaları ile Bitlis halk oyunlarına emeği geçmiş halk oyuncu ve müzisyenlerden bazıları zikredilerek olursa ki bir çoğunu rahmetle anıyorum.
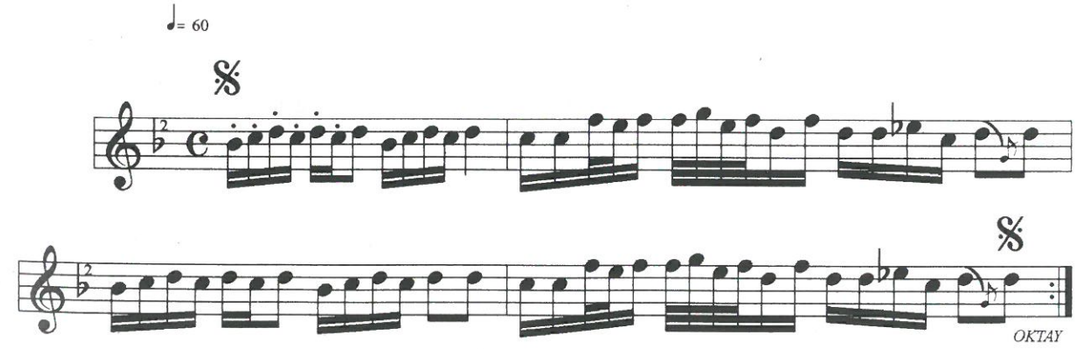
Mehmet Erdoğan, Hamit Hazine, Arafat Namlı, Piran Sucuk, Mehmet Ölek, Mehmet Sucuk, Selahattin Kalbent, M. Reşit Hazine, Adil Hazine, İzzet Hacıyusufoğlu, Medeni Namlı, İrfan Ölekli, Tahsin Kokum, Mahsum Kokum, Nuh Namlı, Remzi Namlı, Cemil Duruk, Fatin Eren, Fetullah Kıkaç, Cemal Gülmez, Vahdet Hatipoğlu, Sadık Koçyiğit, Cesim Çelebi, Kazım Sayınta, Metin Kazaz, Vedat Duruk, Siahmet Namlı, Cahit Çağlar, Nurettin Birişik, Necla Eker, Kemal Koçyiğit, Nazmi Zülfikar, Defçi Celal Sönmez, Defçi Nesibe, Temo Mirzo, Süleyman Aruk, Hamdin Aruk, Filit Aruk. Genç kuşak halk oyuncu ve müzisyenleri olarakta, Ayhan Aldagül, Ekrem Araboğa, Mustafa Yiğen, Selahattin Koçar, Cesim Deniz, Alaettin Keskin, Besim Ergenç, Abuzer Muşlu, Yavuz Oto, Erhan Hallı, Edip Aslan, Şefki Aksoy, Gürbüz Ölekli, Taha Yıldızlı, Savaş Ölekli, Güven Saçın, Bülent Çam, Cemil Aruk, Kamil Aruk, Fehim Aruk, Şerif Aruk, Bedri Doğhan, Cengiz Kürem, Murat Öncü

BİTLİS HALK OYUNLARININ MÜZİK NOTALARI

AĞIR GÖVENK

NO:1
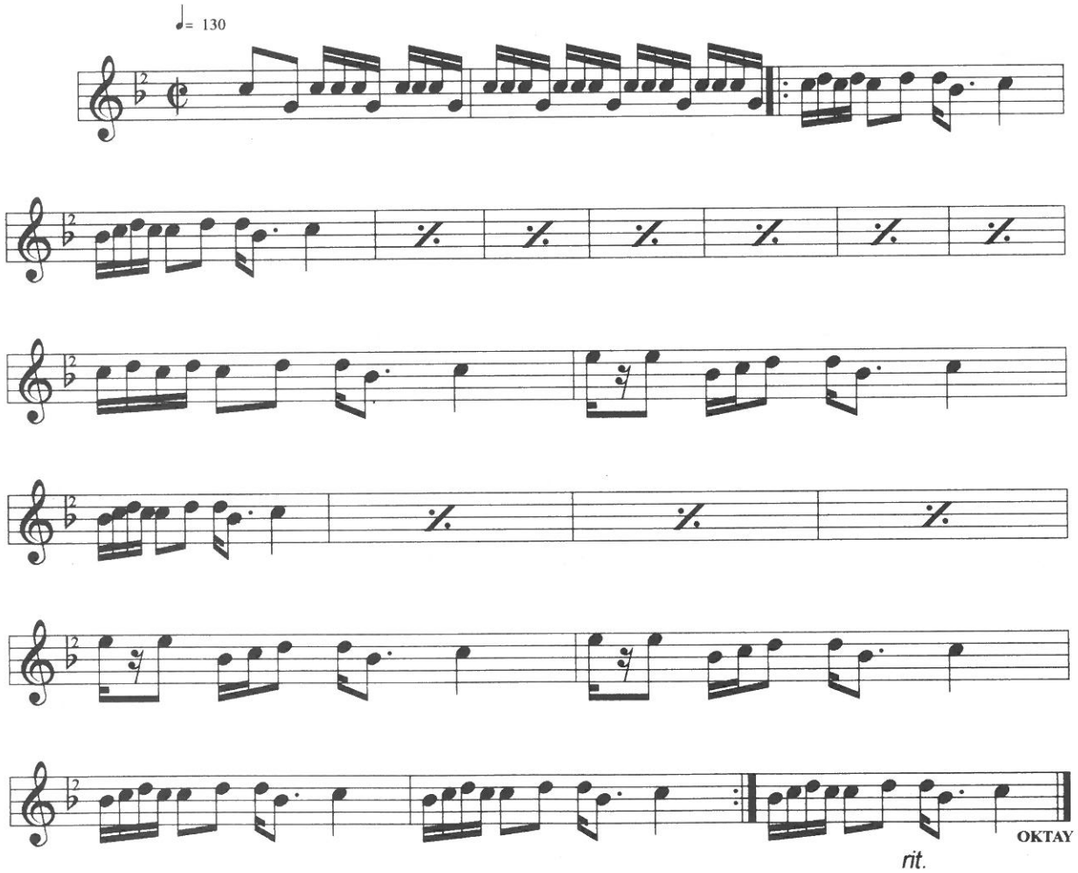
YÖRESİ	:	Bitlis
KAYNAK KİŞİ	:	Cemil ARUK-Filit ARUK
		Kamil ARUK-Fehim ARUK
DERLEYEN	:	Cesim ÇELEBİ
DERLEME TARİHİ	:	16.08.1998
NOTAYA ALAN	:	Oktay YILMAZ

GARZANE

NO:2
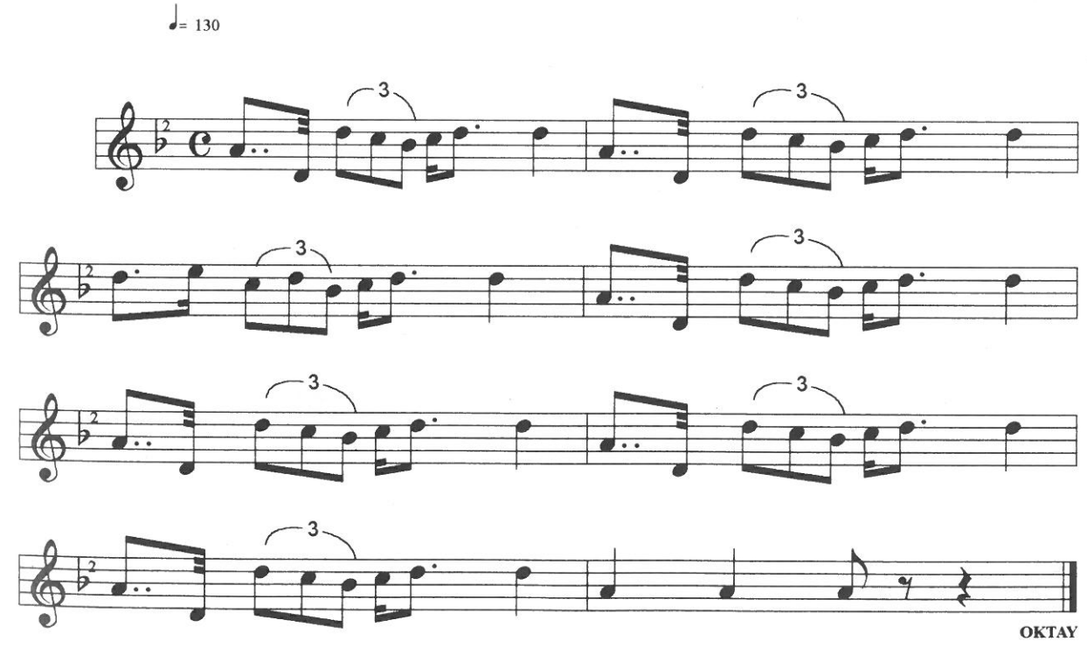
YÖRESİ	:	Bitlis
KAYNAK KİŞİ	:	Cemil ARUK-Filit ARUK Kamil ARUK-Fehim ARUK
DERLEYEN	:	Cesim ÇELEBİ
DERLEME TARİHİ	:	16.08.1998
NOTAYA ALAN	:	Oktay YILMAZ

DILDIL

NO:3

YÖRESİ	:	Bitlis
KAYNAK KİŞİ	:	Cemil ARUK-Filit ARUK Kamil ARUK-Fehim ARUK
DERLEYEN	:	Cesim ÇELEBİ
DERLEME TARİHİ	:	16.08.1998
NOTAYA ALAN	:	Oktay YILMAZ
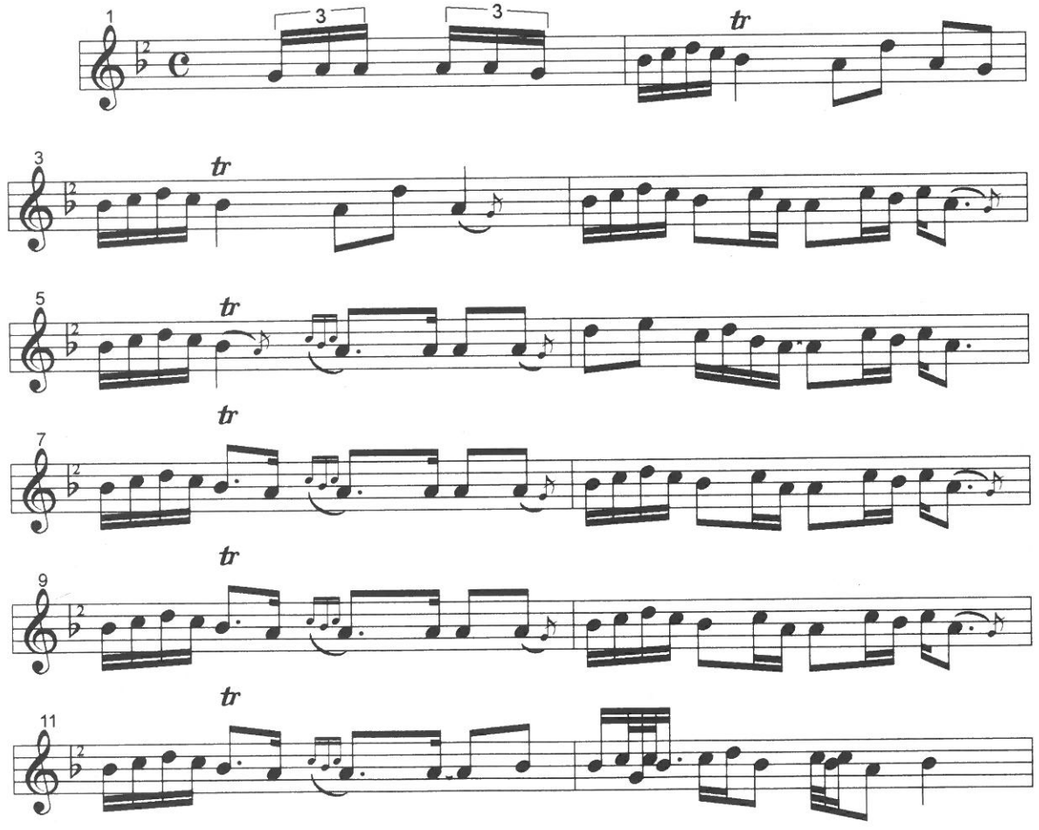

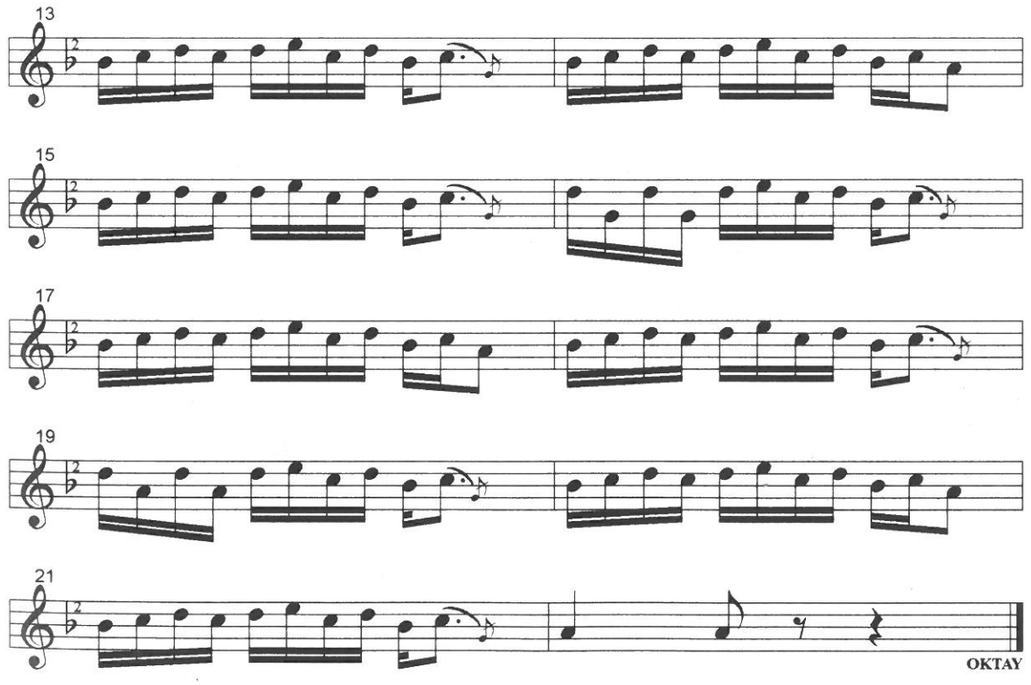
DELİLO

NO:4

YÖRESİ	:	Bitlis
KAYNAK KİŞİ	:	Cemil ARUK-Filit ARUK Kamil ARUK-Fehim ARUK
DERLEYEN	:	Cesim ÇELEBİ
DERLEME TARİHİ	:	16.08.1998
NOTAYA ALAN	:	Oktay YILMAZ

♩= 90
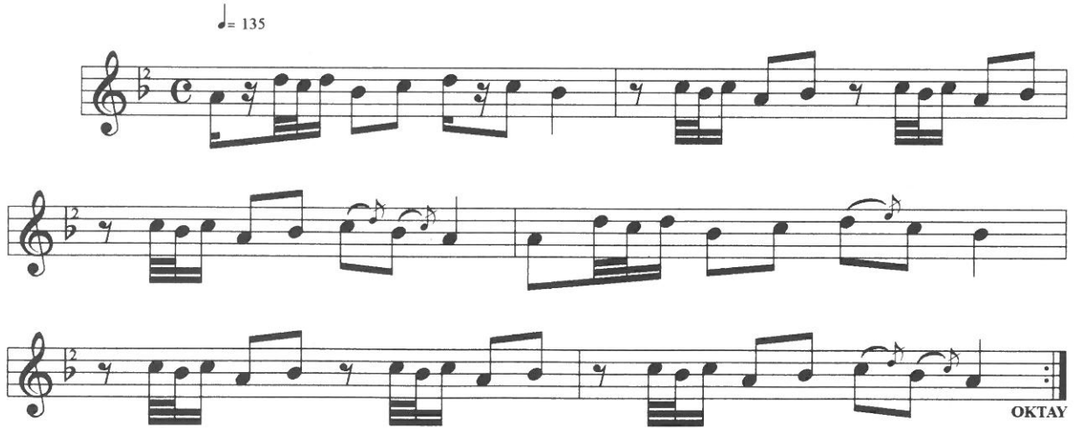

PAPURİ (PEPPURE)

NO:5
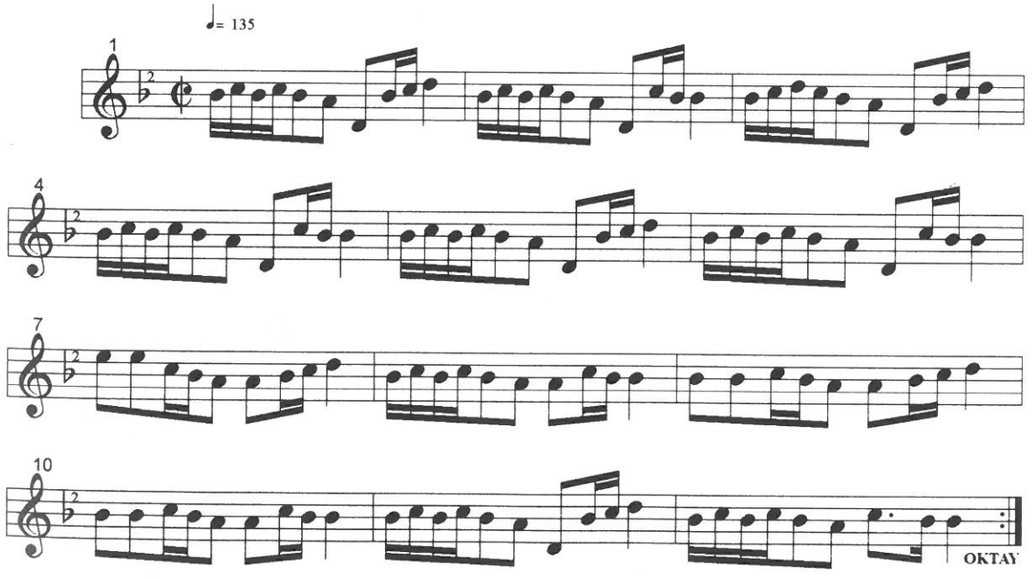
YÖRESİ	:	Bitlis
KAYNAK KİŞİ	:	Cemil ARUK-Filit ARUK Kamil ARUK-Fehim ARUK
DERLEYEN	:	Cesim ÇELEBİ
DERLEME TARİHİ	:	16.08.1998
NOTAYA ALAN	:	Oktay YILMAZ

SEPE (SIPPE)

NO:6

YÖRESİ	:	Bitlis
KAYNAK KİŞİ	:	Cemil ARUK-Filit ARUK Kamil ARUK-Fehim ARUK
DERLEYEN	:	Cesim ÇELEBİ
DERLEME TARİHİ	:	16.08.1998
NOTAYA ALAN	:	Oktay YILMAZ
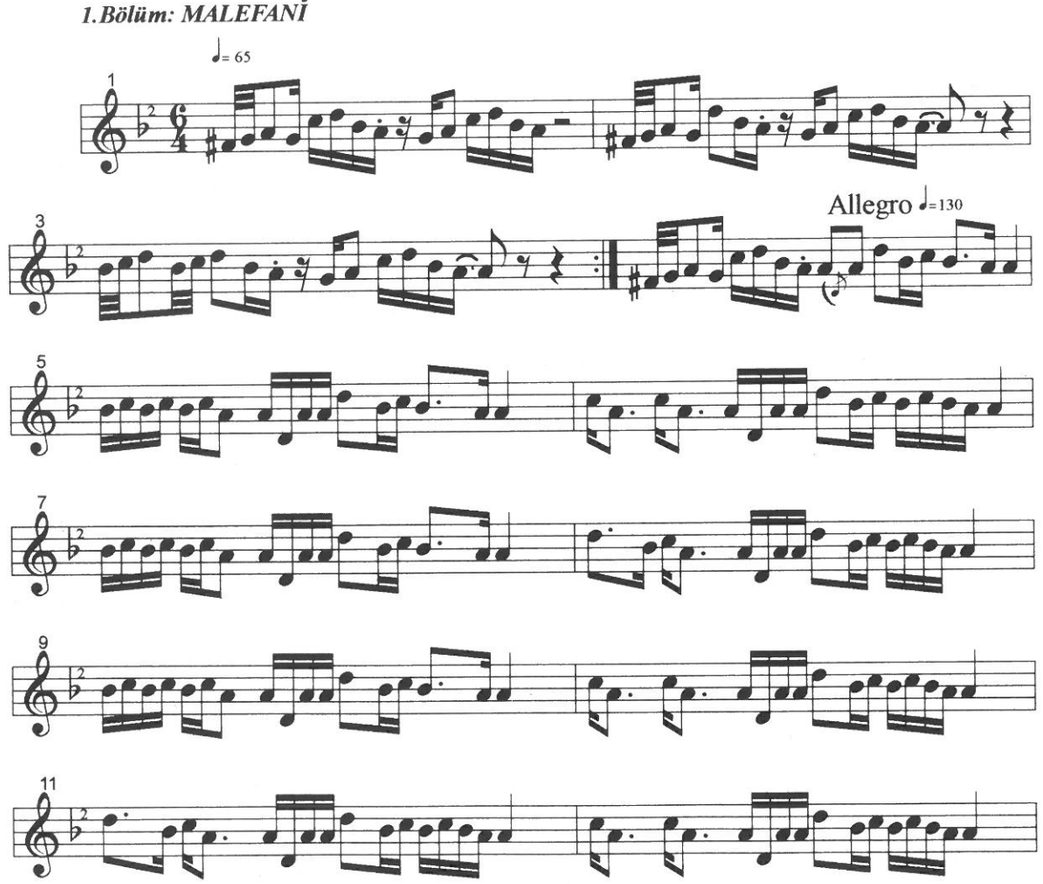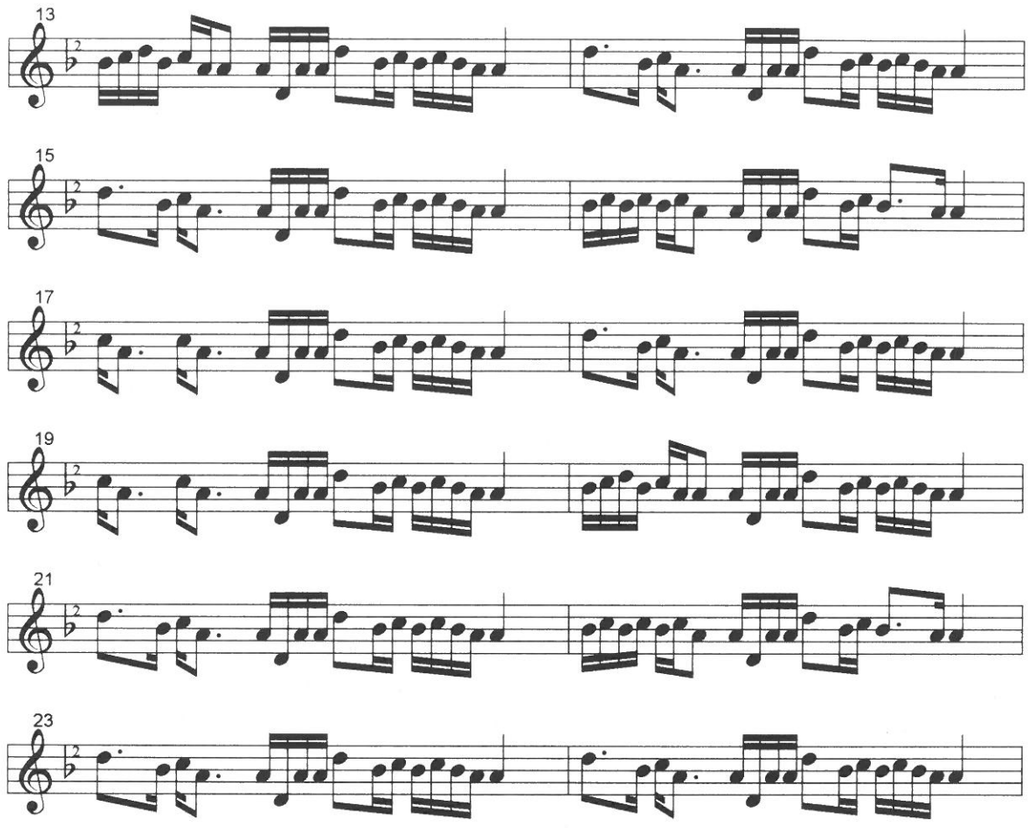

HARKUŞTA

NO:7

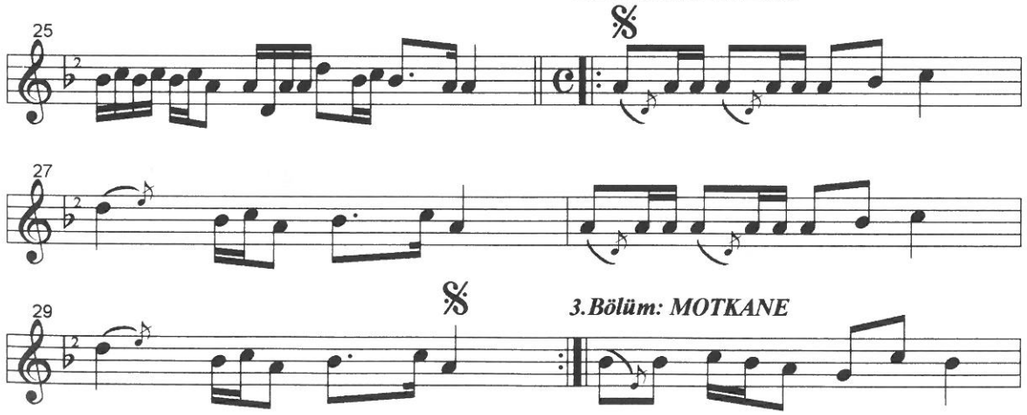
YÖRESİ	:	Bitlis
KAYNAK KİŞİ	:	Cemil ARUK-Filit ARUK Kamil ARUK-Fehim ARUK
DERLEYEN	:	Cesim ÇELEBİ
DERLEME TARİHİ	:	16.08.1998
NOTAYA ALAN	:	Oktay YILMAZ

1.Bölüm: MALEFANİ

2.Bölüm: MEYREMO

3.Bölüm: MOTKANE
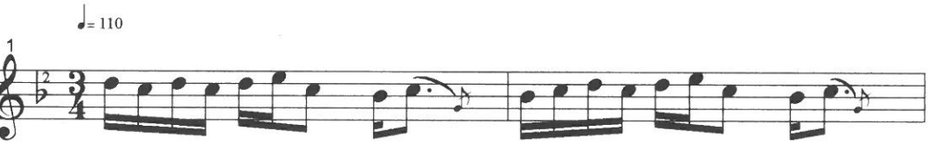
MERYEM

NO:8

YÖRESİ	:	Bitlis
KAYNAK KİŞİ	:	Cemil ARUK-Filit ARUK Kamil ARUK-Fehim ARUK
DERLEYEN	:	Cesim ÇELEBİ
DERLEME TARİHİ	:	16.08.1998
NOTAYA ALAN	:	Oktay YILMAZ

♩= 110

1
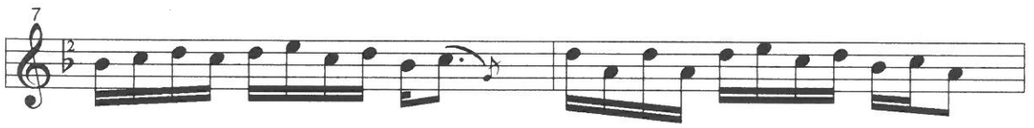

3
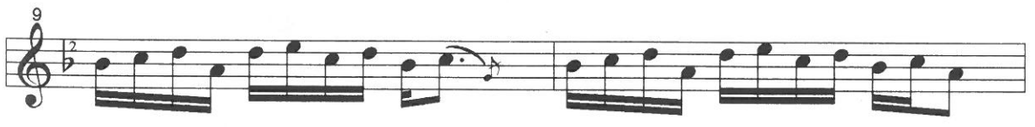

5

7

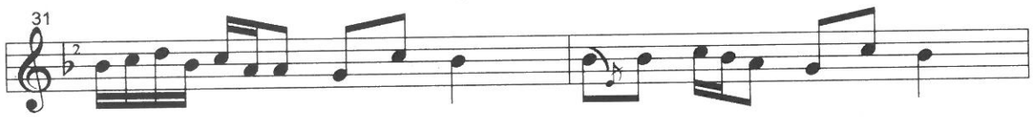
9

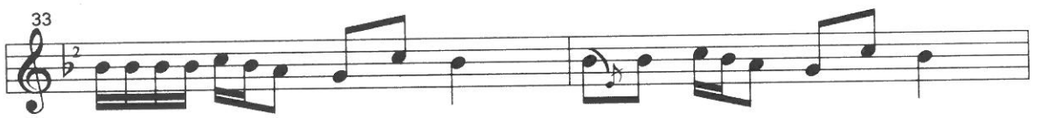
11

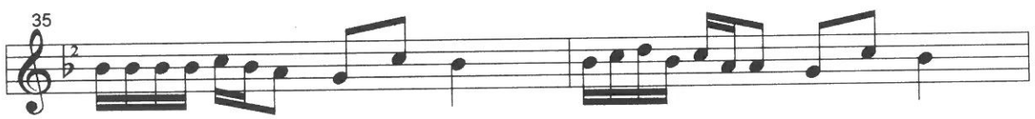
31
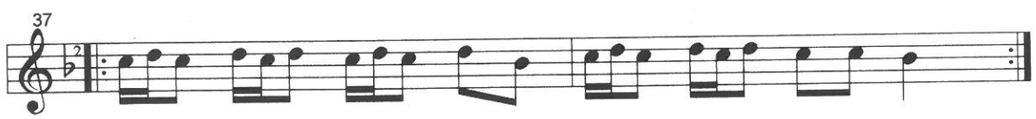

33

35

37

39

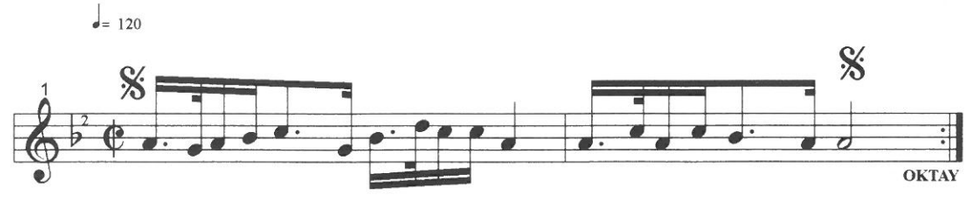

OKTAY

MEMYANE

NO:9
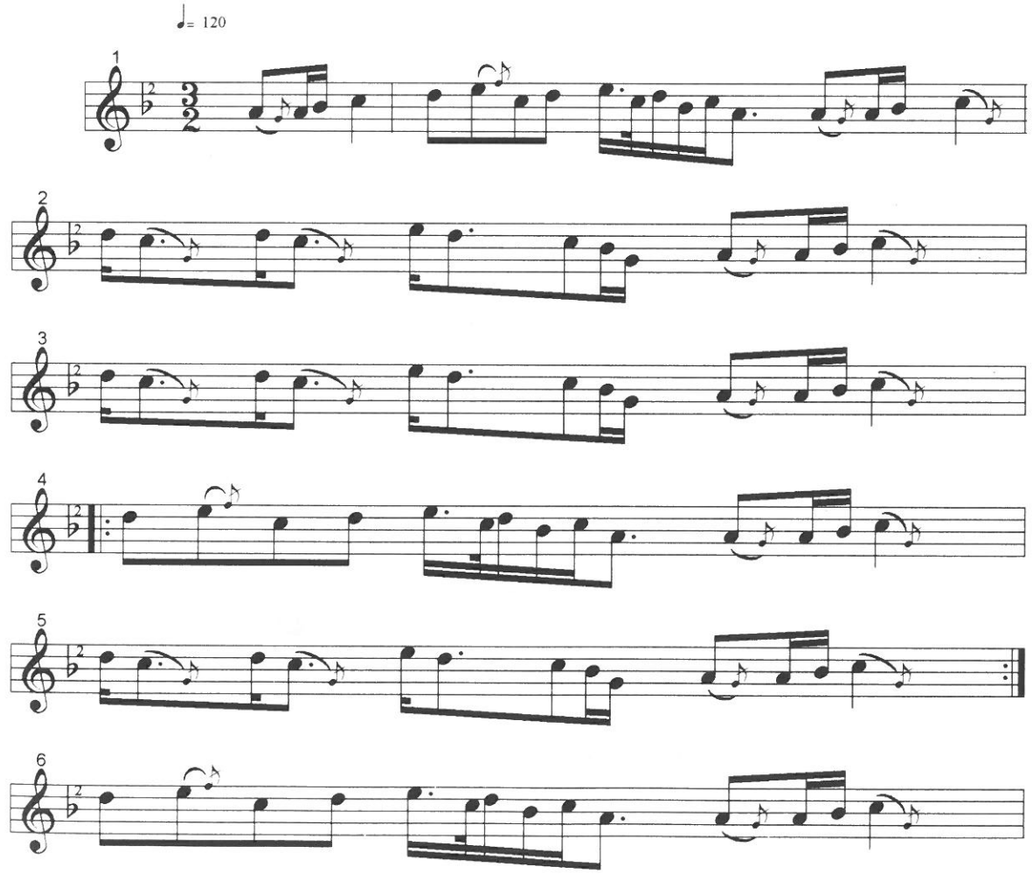
YÖRESİ	:	Bitlis
KAYNAK KİŞİ	:	Cemil ARUK-Filit ARUK Kamil ARUK-Fehim ARUK
DERLEYEN	:	Cesim ÇELEBİ
DERLEME TARİHİ	:	16.08.1998
NOTAYA ALAN	:	Oktay YILMAZ

NARE

NO:10
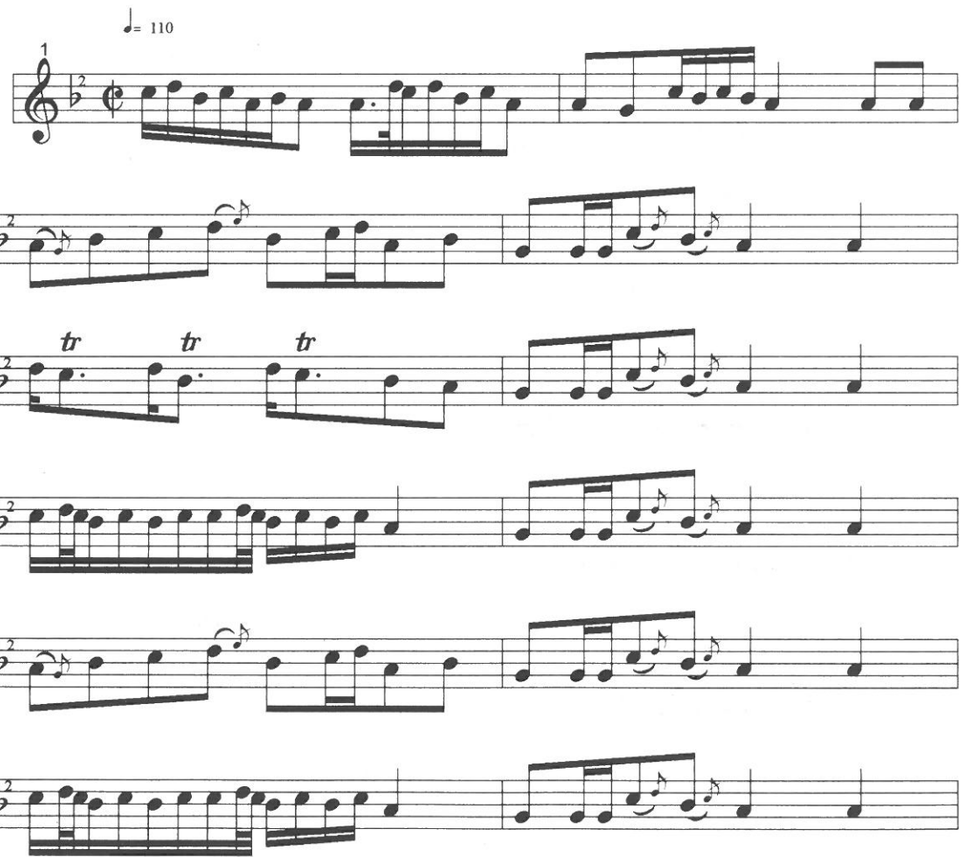
YÖRESİ	:	Bitlis
KAYNAK KİŞİ	:	Cemil ARUK-Filit ARUK Kamil ARUK-Fehim ARUK
DERLEYEN	:	Cesim ÇELEBİ
DERLEME TARİHİ	:	16.08.1998
NOTAYA ALAN	:	Oktay YILMAZ
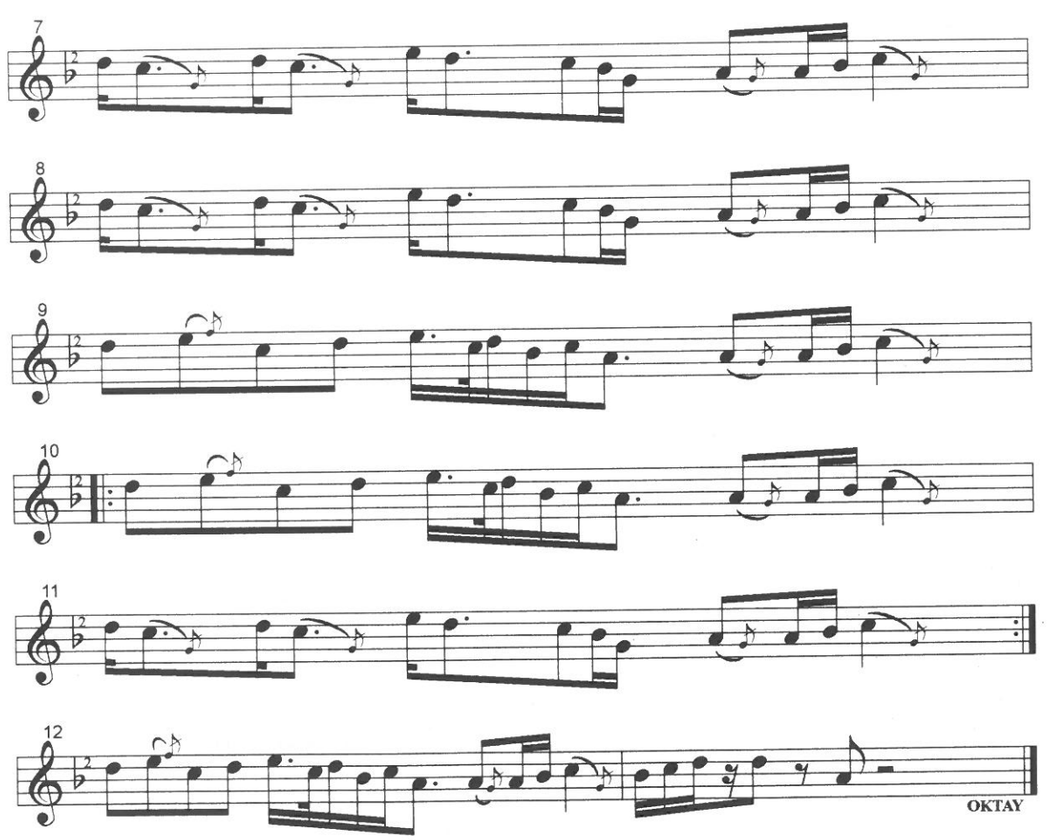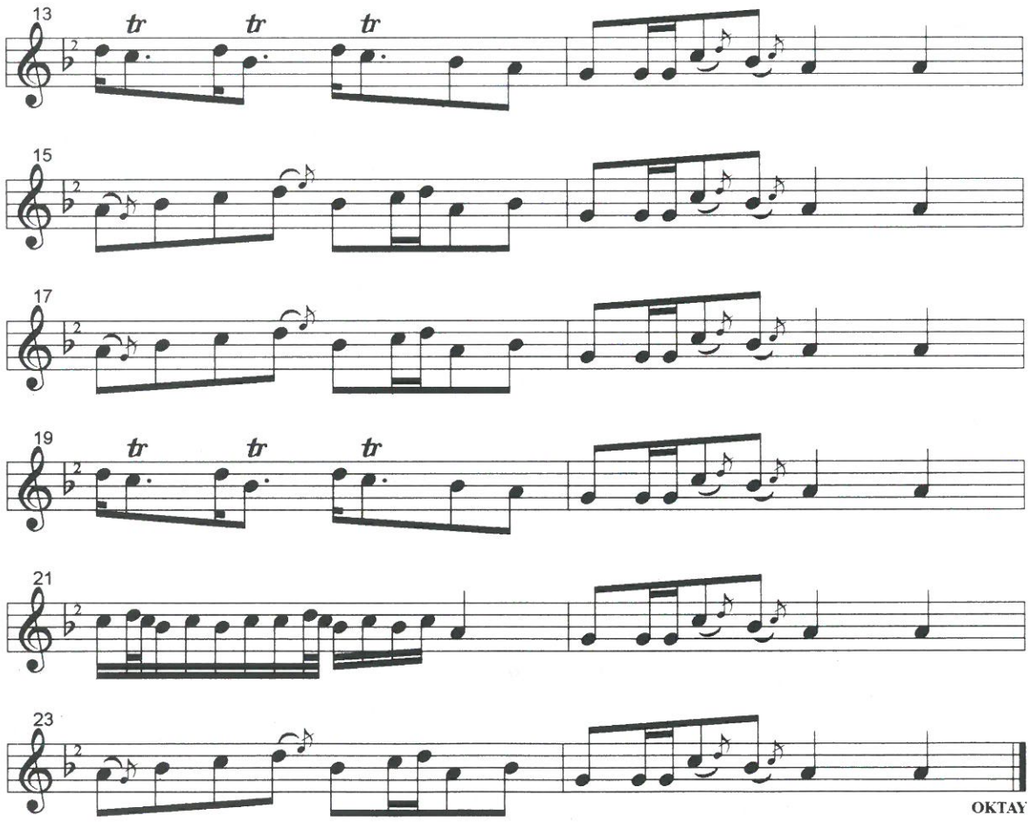

LORKE

NO:11

YÖRESİ	:	Bitlis
KAYNAK KİŞİ	:	Cemil ARUK-Filit ARUK Kamil ARUK-Fehim ARUK
DERLEYEN	:	Cesim ÇELEBİ
DERLEME TARİHİ	:	16.08.1998
NOTAYA ALAN	:	Oktay YILMAZ

A. HALK MÜZİĞİ

Bitlis yöresi halk müziğinde komşu illerin halk müziği ezgileri ile aralarında yakın benzerlikler görülmektedir. Eski aşıklardan Kerem, Ercişli, Emrah; Dervişoğlu, Sümmani, Köroğlu, v.b. ozanların deyişleri söylenir. Bunlardan Başka; maniler, sayacı türküleri, muammalar, beriteler, (Halay çekerken söylenen döndürmeli türküler) dağ havaları, yayla havaları, gelin ile kız ve oğlan türküleri, mevsim türküleri, bölgenin musiki folklorunu oluşturur.

Maniler ise düz mani ve hoyrat mani olarak söylenir. Ayrıca yöre halkı ölümler ve felaketler karşısında eski Türklerin "Yuğ" adını verdikleri matem törenlerinden (yas günlerinden) kalma "Ağıt Yakma Geleneği" ni sürdürdüler. Yani bu törenlerde ağıt olarak okunan birçok türkü yöre halk müziğine büyük katkılar sağlamıştır. Yöre ağıtlarının kendine özgü ağır ve dokunaklıo bir ezgisi vardır. Yöre ayrıca bir uzun hava yöresi olarakta bilinir. Halay çekilirken bile uzun hava söylenir. (Dıl dıl oyunu) Bu gelenek günümüzde hala sürmektedir.

Bitlis Bitlis derler elimize
Hiç kuş konmaz dalımıza
Anam hakkın hela eyle
Misafirin bugün size

Aman Felek bu olurmu
Böylesi zülum olurmu
Bunca çetin bir yaraya
Sabır tahammül olurmu

Yatağımı serin bari
Ağlaşsınlar zari zari
Gelin bakın genç ağama
Terkediyor nazlı yari.

Bitlis halk müziğinin yanaşık ve komşu seslerin sıkça kullanıldığı bir ezgi yapısı vardır. Bu ezgiler, geniş aralıklardan çok 4'lü ve 5'liler içinde sürer. En geniş türküleri bir 8'li içerisindedir. Yani; 2, 3, 4 zamanlı ana usuller bunların üçerli birimleri olan 6 ve 12 sekzilik ezgiler, 5 ve10 zamanlı türküler çoğunluktadır.

Yöre tavır bakımından Van, Muş, Ağrı gibi ikomşu illere çok yaklaşan zaman, zaman da Erzurum'u hatırlatan türkülere de rastlanmaktadır. Yörede bağlama kültürü pek fazla gelişmemiştir. Yakın zamanlarda gençler, çeşitli iletişim araçlarının etkisi ile bağlmam çalmaya başlamışlardır. Bitlis yöresi ve civarı daha çok nefesli sazlarla bilinmektedir. Zurna, Dilli ve Dİlsiz kavallar çoban türküleri, kartal kemiğinden yapılan çığırtma türünden nefesli sazlar, büyük bir ustalıkla çalınır.

Ayrıca Kemançe (Kemençe) dedikleri yaylı halk sazlarıda vardırb Gövdesi ve sapı ceviz ağacından yapılr. üç tellidir. teller ve yay, at kuyruğu kıllarındandır. Vurmalı saz olarakta davul ve def kullanılmaktadır.

Yörede bu konu ile ilgili resmi olarak derlemeler yapılmıştır. Bunlardan ilki, 1952'de ankara Devlet Konservatuvarı Arşivi için, Muzaffer SARIÖZEN, Hali Bedii YÖNETKEN, Rıza Yetişken'en oluşan bir ekip tarafından yapılmıştır. İkincisi, 1961'de Ankara radyosu adına yapılmış olan derlemedir. Ayrıca kimi kuruluş ve bilim adamlarınca yapılmış derlemelerde bulunmaktadır.

Ayrıca; Bitlis'te yapılan araştırmalar sırasında türkü dağarcığının çok zengin olduğu ancak, bu türkülerin repertuvarlara girmediği ve notalarınını ise yayımlanmadığı görülmüştür.

Bu kitap ile beraber, ihmal edilmiş olan Bitlis ve civarındaki birçok türküler notalanarak yayımlanmıştır.

Daha sonraki yapılacak çalışmalarda araştırılan ve derlenecek olan türkülerde halk müziğini sevenlerin hizmetlerine sunulacaktır.

TRT Türk Halk Müziği Repertuarına Giren Bitlis Yöresi Türküleri

1- Atem tutem men seni
2- Bağa vardım nar için
3- Bitlis'in dağlarında
4- Bitlis'in yolları taşdır.
5- Bitlis'te beş minare
6- Didebon üstündeyim
7- Gulahsız'da kuyu var
8- Memmi
9- Oynama yorulursun

10- Yoncalar hanım yoncalar

1- Bitlis'te Beş minare

Bitlis 1915 öncesi beş bin hanesi, 80 den fazla camii ve mescidi, medreseleri ile müreffeh bir kültür merkezidir. İldeki bu camilerden günümüzde de ayakta olan beş camii minaresi vardır. (Ulu, Gökmeydan, Şerefiye, meydan, Kalealtı) 1915 teki Rus ve Ermeni işgalinde yakılıp yıkılan Bitlis'e dönen şehir halkı ayakta kalabilen beş minareyi önce manilere sonra tükülere konu etmiştir. Bitlis'te bugün minare sayısı 5 i çok aşmıştır ancak bu türküdeki beş minare Bitlis denildiğinde akla gelen ilk sözcük olmuştur.

Sözler;

Bitlis'te beş minare / Beri gel oğlan beri gel
Yüreğim dolu yare / Beri gel canan beri gel
İsterem yanan gelem / Beri gel oğlan beri gel
Cebimde yok beş pare / Beri gel canan beri gel
Tüfeğim dolu saçme / Beri gel oğlan beri gel
Sevdiğim mendan kaçme / Beri gel canan beri gel
Doksan dokuz yarem var / Beri gel oğlan beri gel
Bir yare de sen açme / Beri gel canan beri gel
Bitlis'in içi çarşı / Beri gel oğlan beri gel
Dükkanlar karşı karşı / Beri gel canan beri gel
Dizilmiş oynuyorlar / Beri gel oğlan beri gel
Gençleri karşı karşı / Beri gel canan beri gel

2- Dideban Üstündeyim

Dideban (Divan) Dağı, Bitlis'in sırtlarına yaslandığı şehrin kurulduğu günden bu güne gözetleme kulesi olarak görev yapmış eteklerinden yüzlerce billur kaynak suyunun fışkırdığı bir dağdır. Kafkas cephesine gitmek üzere Gökmeydan'da askerlik şubesi önünde toplanan askerlerin uğurlanış törenini Dideban Dağından izleyen bir genç kızın söylediği türkü dilden dile dolaşarak günümüze kadar gelmiştir.

Sözler;

Dideban üstündeyim / Loy loy loy loy loy malım
Dal boyun kastındayım / Loy loy loy loy loy malım
Erener dua etsin / Loy loy loy loy loy malım
Ben murat üstündeyim / Loy loy loy loy loy malım
Gök meydan baş aşağı / Loy loy loy loy loy malım
Belinde şal kuşağı / Loy loy loy loy loy malım
Alay kalkmış gidiyor / Loy loy loy loy loy malım
Hepsi Bitlis uşağı / Loy loy loy loy loy malım

Giderem Van'e doğri / Loy loy loy loy loy malım
Yolum İran'e doğri / Loy loy loy loy loy malım
Kes başım kanım aksın / Loy loy loy loy loy malım
Kedır bilene doğri / Loy loy loy loy loy malım

YENİ DERLENEN TÜRKÜLERDEN ÖRNEKLER

YÖRESİ
Bitlis
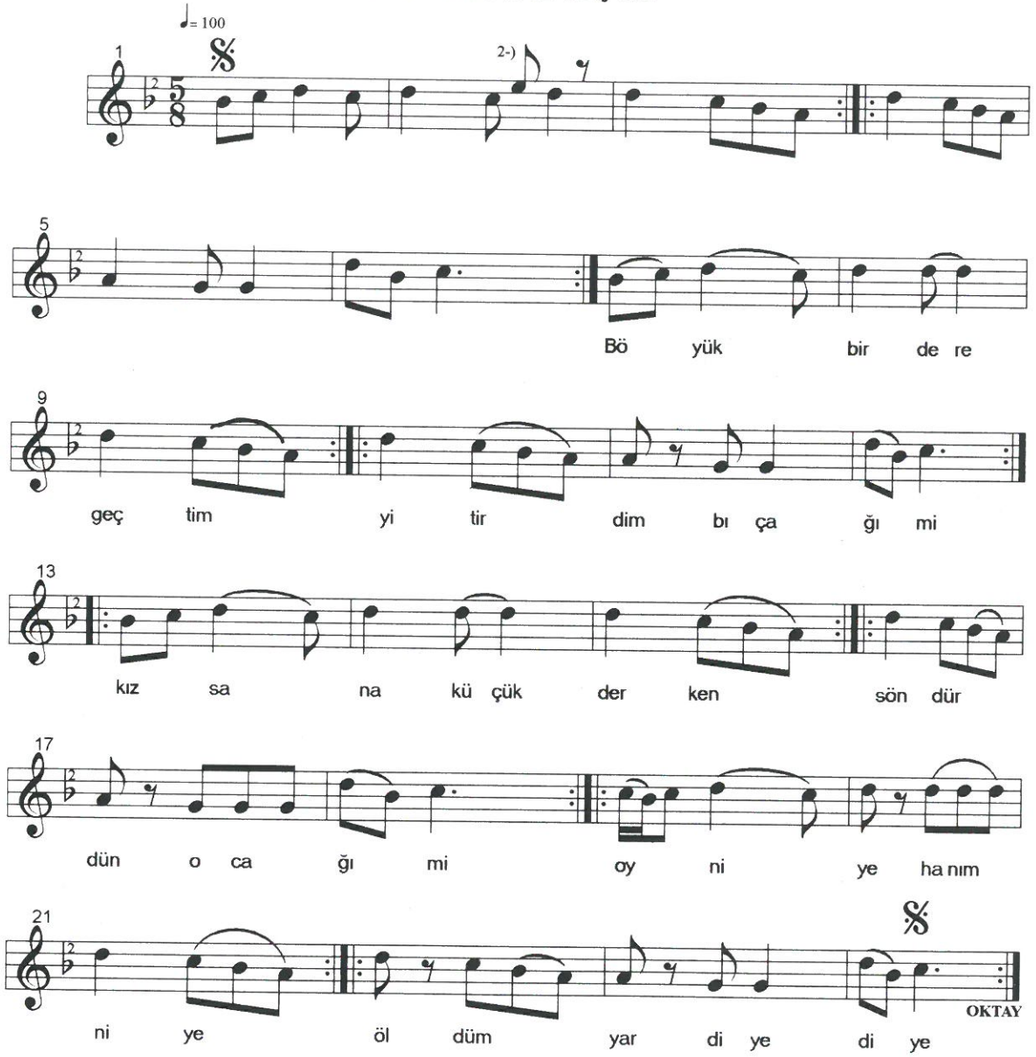
KAYNAK KİŞİ
Mustafa AKARSU

DERLEME TARİHİ
28.8.1998

DERLEYEN
Cesim ÇELEBİ

NOTAYA ALAN
Mehmet ÖCAL

BÖYÜK BİR DERE GEÇTİM

(2)

Martinim atılmıyor
Beşbire satılmıyor
Şu uzun gecelerde
Yalınız yatılmıyor

Bağlantı:
Oy niye hanım niye
Öldüm yar diye diye

YÖRESİ
Bitlis
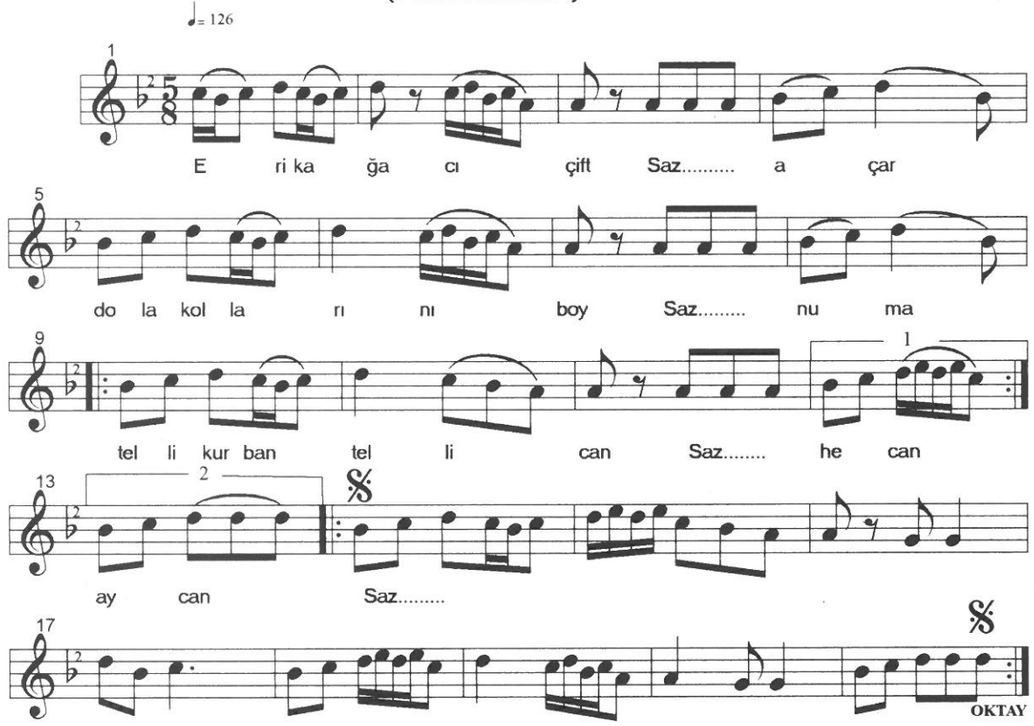
KAYNAK KİŞİ
Mustafa AKARSU

DERLEME TARİHİ
16.8 1998

DERLEYEN
Cesim ÇELEBİ

NOTAYA ALAN
Mehmet ÖCAL

ERİK AĞACI
(TELLİ KURBAN)

Erik ağacı Hatça
Dolandı kollarım saça
Men iğit ona diyerem
Ala sevdiğini kaça

BAĞLANTI

Telli kurban telli can le can
Telli kurban telli can hey can

Erik ağacı burmalı
Gölgesinde durmalı
İki yar sevenleri
Hançeriyle vurmalı

BAĞLANTI

YÖRESİ
Bitlis
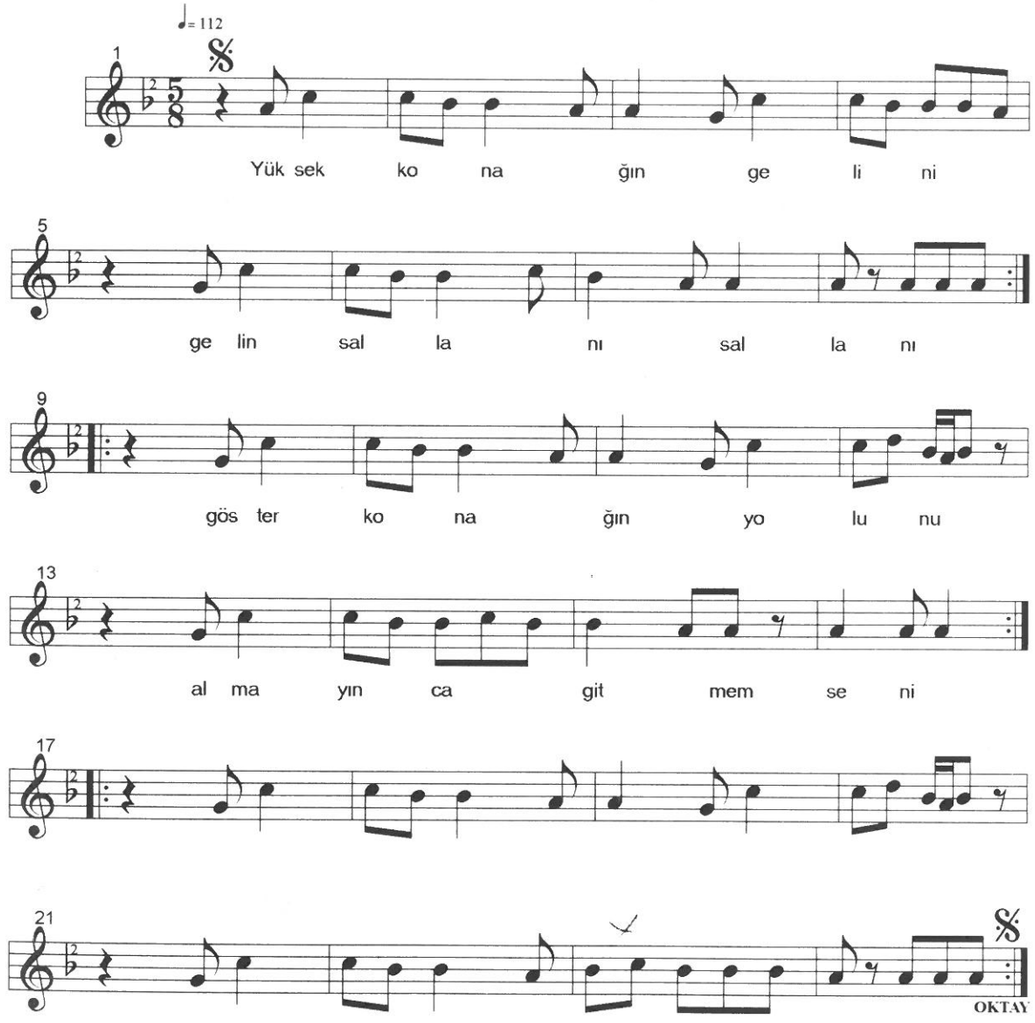
KAYNAK KİŞİ
Mustafa AKARSU

DERLEME TARİHİ
23.8.1998

DERLEYEN
Cesim ÇELEBİ

NOTAYA ALAN
Mehmet ÖCAL

YÜKSEK KONAĞIN GELİNİ

Erkizandan gelir kervan
Dizimde kalmadı derman
Söyle canım malım kurban
Almadan kız gitmem seni

Kuş bakışlı Van Gölü'ne
Düştüm ellerin diline
Bu Ahlat'ın ellerine
Kız gel bana sevdim seni

YÖRESİ
Bitlis
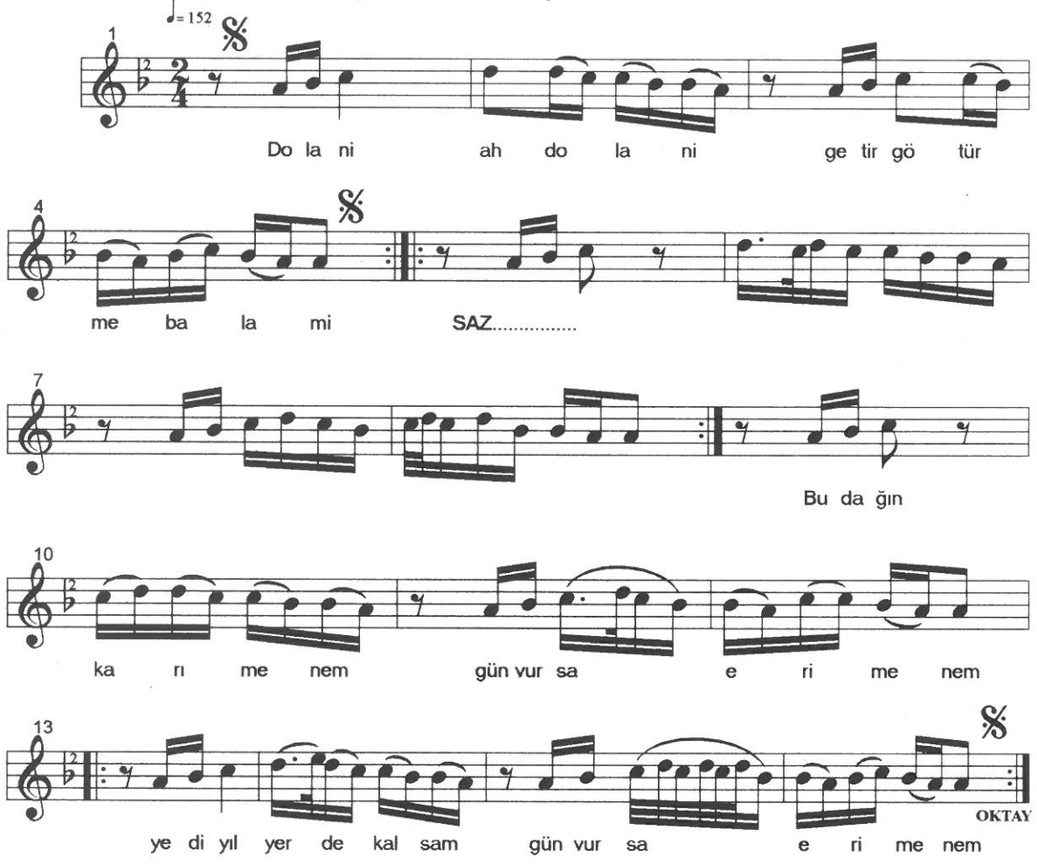
KAYNAK KİŞİ
İbrahim YURTTAŞ

DERLEME TARİHİ
16.8.1998

DERLEYEN
Mustafa AKARSU

NOTAYA ALAN
Mehmet ÖCAL

DOLANİ AH DOLANİ
(OĞLAN VALAMİ)

Eyvanın altından geçtim
Eğildim suyunan içtim
Men bu yere garip düştüm
Garibem yoktur vatanım

BAĞLANTI

Dolani ah dolani
Getir götürme balami
(Oğlan valami)

YÖRESİ
Bitlis
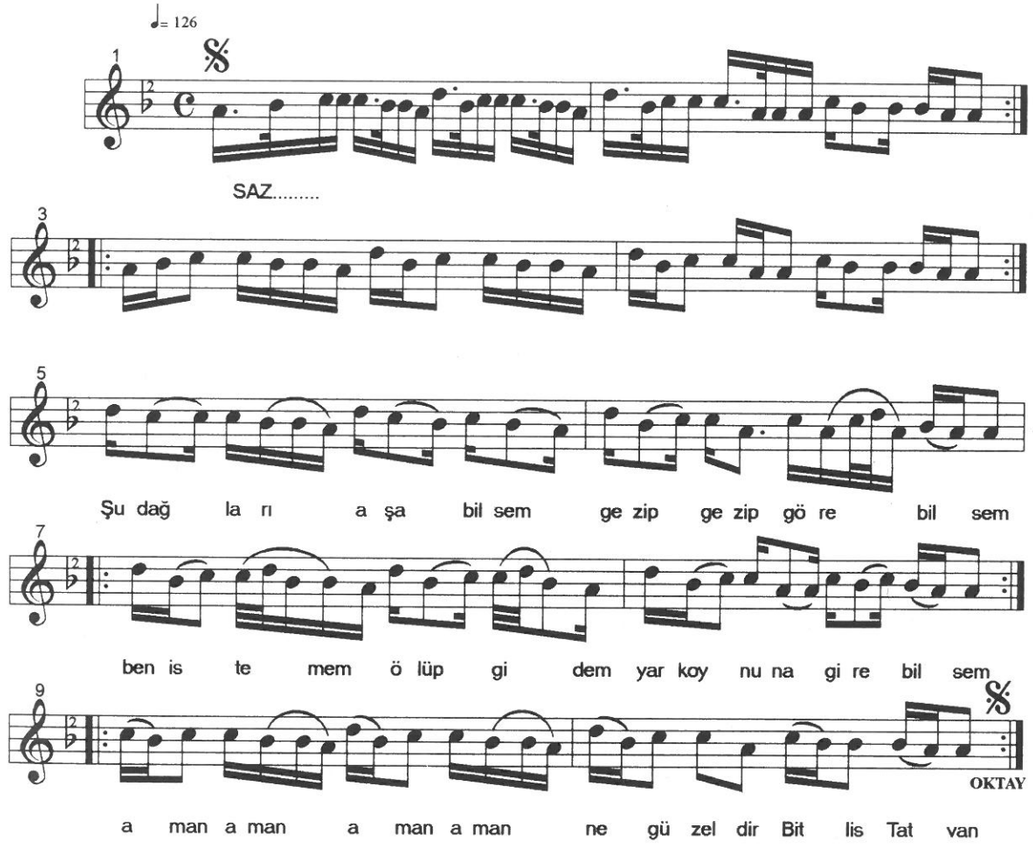
KAYNAK KİŞİ
Mustafa AKARSU

DERLEME TARİHİ
16.8.1998

DERLEYEN
Cesim ÇELEBİ

NOTAYA ALAN
Mehmet ÖCAL

ŞU DAĞLARI AŞABİLSEM

Bitlis Tatvan arası
Sevda başımın belası
Ne olur güzel bah halime
Nedir bu derdin çaresi

Şu Tatvanın bağlarına
Aşık oldum kızlarına
İçinde bir sevdiğim var
Ne olur güzel gel yanıma

BAĞLANTI
Aman aman aman aman
Ne güzeldir Bitlis Tatvan
Aman aman aman aman
Ne şirindir şu Dideban

YÖRESİ
Bitlis
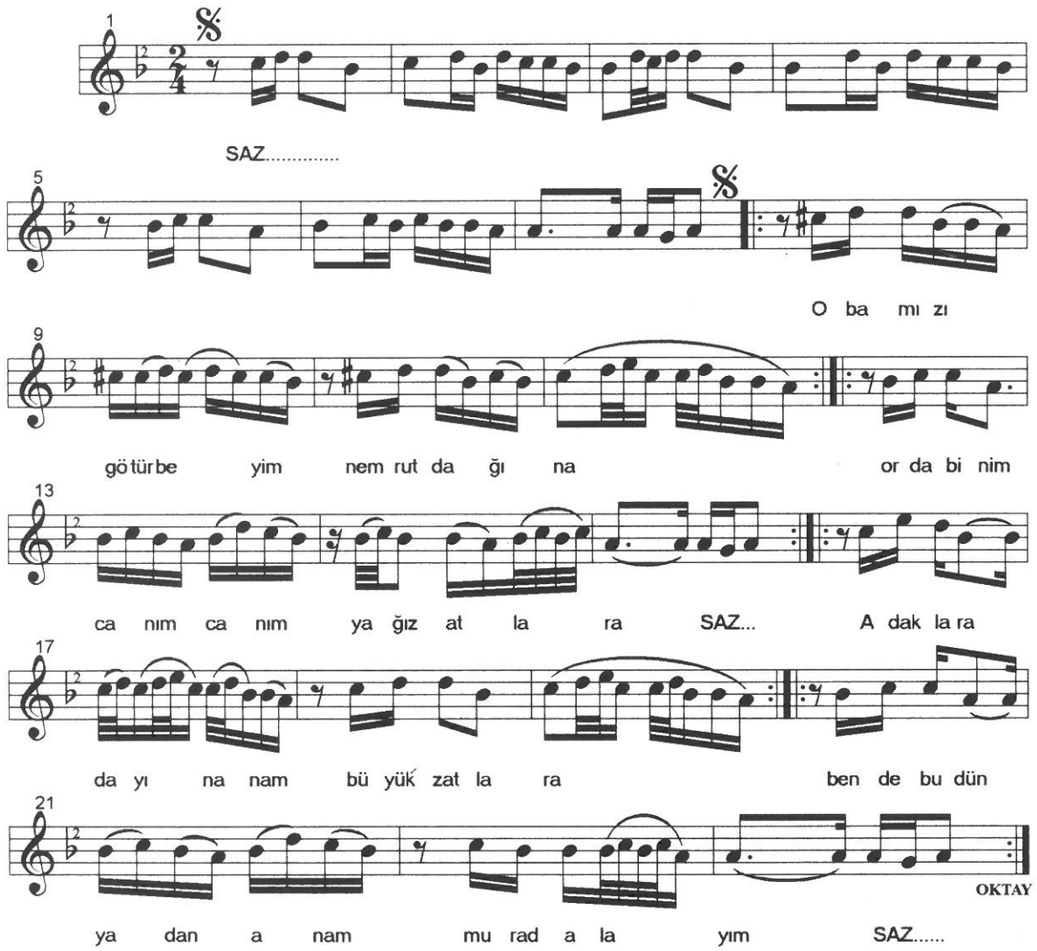
KAYNAK KİŞİ
Nurettin ÖLEKLİ

DERLEME TARİHİ
Ağustos 1998

DERLEYEN
Cesim ÇELEBİ

NOTAYA ALAN
Mehmet ÖCAL

OBAMIZI GÖTÜR BEYİM NEMRUT DAĞINA

Obamızı götür beyim Nemrut dağına
Orda binim canım canım yağız atlara
Adaklar adayın onam büyük zatlara
Bende bu dünyadan anam murad almadım

Göçümüzde revan oldi, rehva düzüne
Acılarım iner oldu iki dizime
Umudum da kaldı mahşer gününe
Bende bu dünyadan anam murad almadım

Yatağımı serin erler göl kenarına
Kokusundan deva bulem kimya otunda
Tabipler de biçaredir ölüm derdinde
Bende bu dünyada anam murad almadım

YÖRESİ
Bitlis

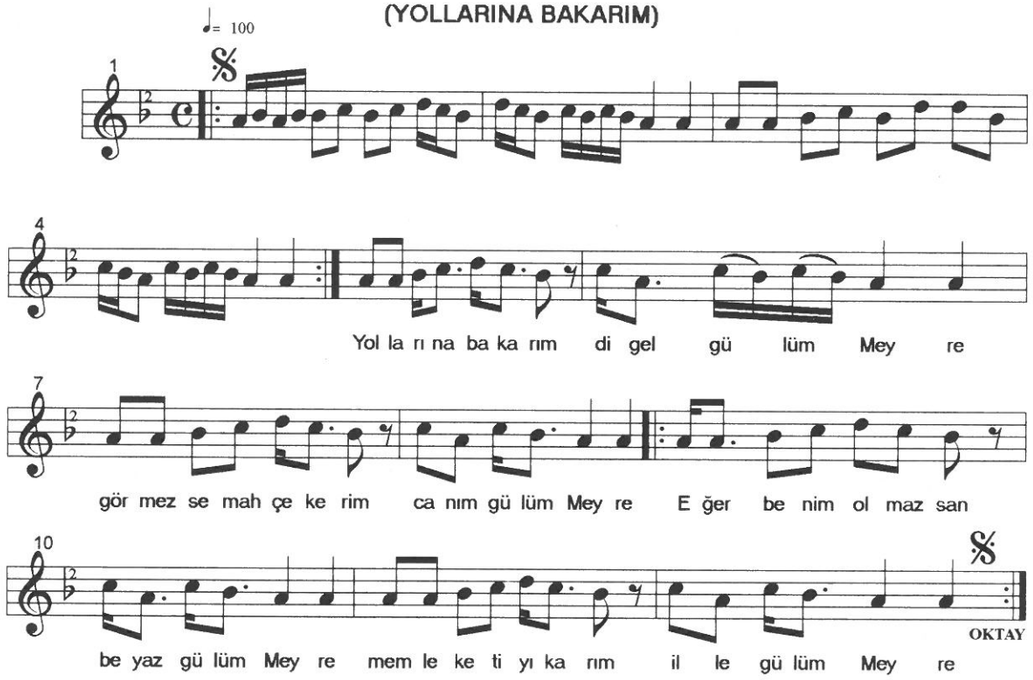
KAYNAK KİŞİ
Nurettin ÖLEKLİ

DERLEME TARİHİ
20.8.1998

DERLEYEN
Cesim ÇELEBİ

NOTAYA ALAN
Mehmet ÖCAL

MEYRE
(YOLLARINA BAKARIM)

Boyun selvinin dalı
Fidan gülüm Meyre
Yakışır ipek şalı
Canım gülüm Meyre

Güzel kızlar içinde
İlle kızım Meyre
Dilin Bitlis'in balı
Canım gülüm Meyre

Parça boyun südimi diza gülüm Meyre
Alam güzel kokunu canım gülüm Meyre
Saçların uzun örgü sarı gülüm Meyre
Saçak Bitlis tütünü ille gülüm Meyre

YÖRESİ
Bitlis
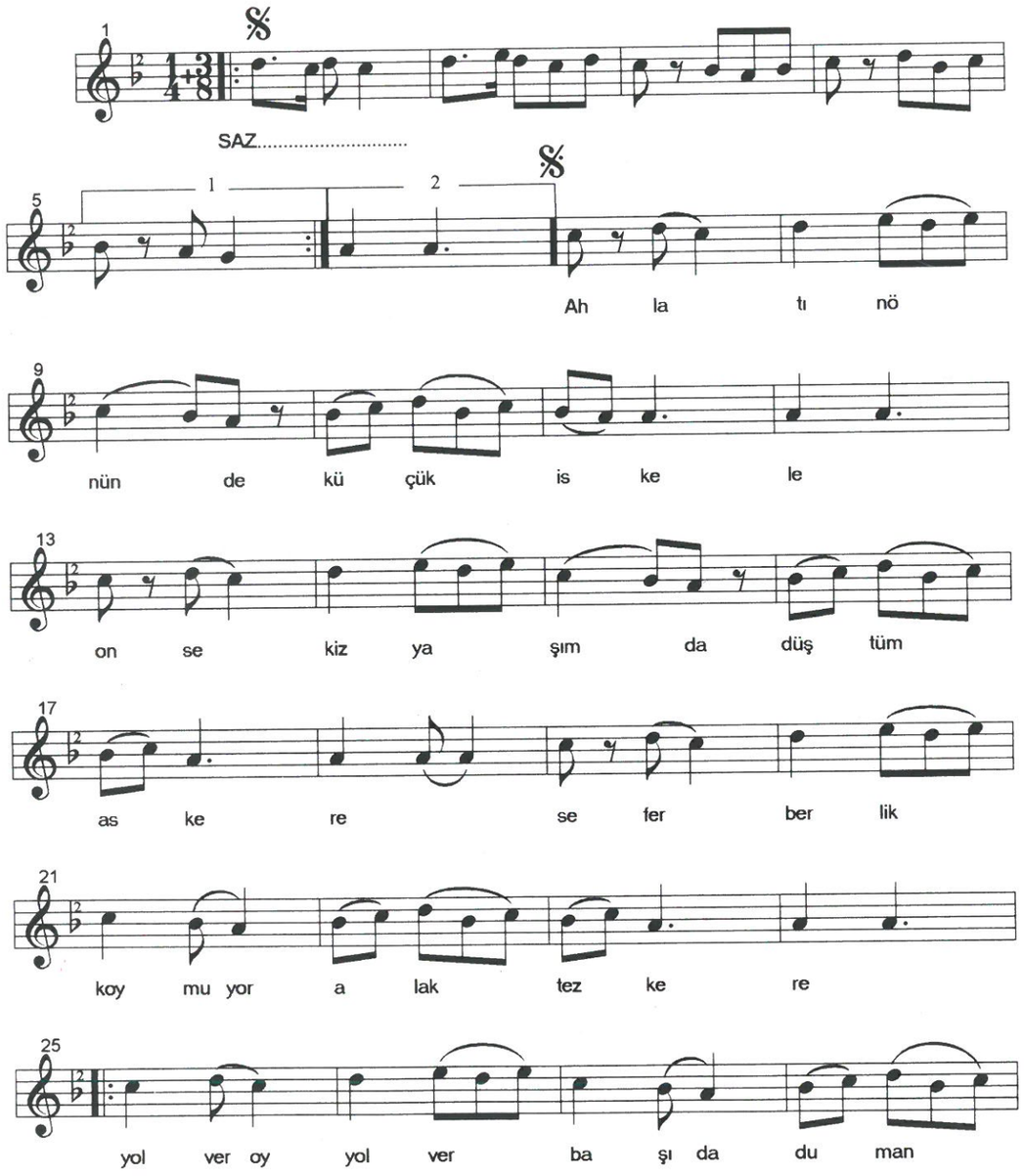
KAYNAK KİŞİ
Mustafa AKARSU

DERLEME TARİHİ
Ağustos 1998
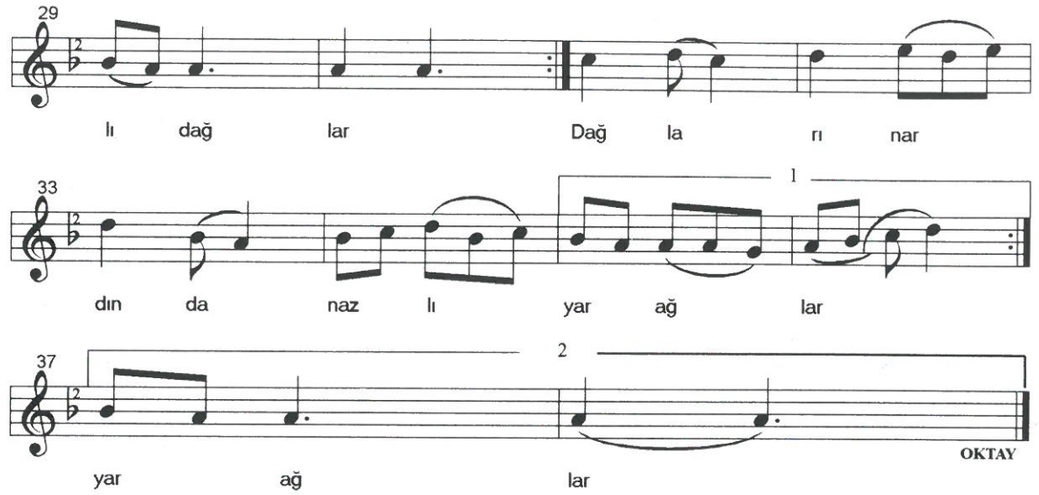
DERLEYEN
Cesim ÇELEBİ

NOTAYA ALAN
Mehmet ÖCAL

AHLAT'IN ÖNÜNDE KÜÇÜK İSKELE

AHLAT'IN ÖNÜNDE KÜÇÜK İSKELE
(2)

AHLAT'IN ÖNÜNDE KÜÇÜK İSKELE

Ahlat'ın önünde küçük iskele
On sekiz yaşımda düştüm askere
Seferberlik koymaz alak teskere

Yol ver oy yol ver başıda dumanlı dağlar
Dağların ardında nazlı yar ağlar

Ahlat'ın dağları kardır gezilmez
Kırık kaleminden yazı yazılmaz
Mevlanın yazdığı yazı bozulmaz

Yol ver oy yol ver göğsü de çimenli dağlar
Dağların ardında nazlı yar ağlar

Yüksek minareden ezan okunur
Okundukça sesi de bize dokunur
Seferberlik çıktı adım okunur

Yol ver oy yol ver başı da dumanlı dağlar
Dağların ardında nazlı yar ağlar

Yüksek minareden attım ben bir taş
Ne anam var, ne babam var ne kardaş
Ahlatlı güzele olaydım yoldaş

Yol ver oy yol ver başıda dumanlı dağlar
Yol ver oy yol yer göğsüde çimenli dağlar

Yüksek minareden attım kendimi
Çokaradım bulamadım dengimi
Kırmızı güllerden almış rengini

Yol ver oy yol ver başı da dumanlı dağlar
Yol ver oy yol ver başı da dumanlı dağlar

VII. MADDİ KÜLTÜR

GİYİM - KUŞAM

Bilindiği gibi giyim, insanlık tarihi kadar eskidir. Giyinmeye duyulan ihtiyaç, ilk çağlarda insanların vücutlarını tabiatın etkilerinden korumak için doğmuştur. Soğuk ülkelerde yaşayanlar avladıkları hayvanların postlarına bürünerek, sıcak ülke insanları ise sazlarla, çeşitli bitkilerle vücutlarını korumaya çalışmışlardır. Daha sonra insanların kültür ve uygarlık seviyelerinin gelişmesi, her alanda olduğu gibi giyimde de kendini göstermiştir. İlk kez tabiata karşı korunmak için giyinmeye başlamışlardı.

Giyim tarihi incelendiğinde, giyimin eski devirlerden günümüze kadar pekçok evreler geçirdiği görülmektedir. İnsanlar bulundukları uygarlık seviyesine göre giyim şekilleri oluşturmuş, her ulus kendi örf adet ve inanışlarına, yaşam tarzlarına göre giyimlerini şekillendirmişlerdir. Böylece her ulusun kendine göre ulusal kıyafeti doğmuş, sanatın, endüstiri kolunun ve aynı zamanda milli kültürün bir parçası olmuştur.

Türk giyiminde gözlenebilen, Hunlardan itibaren Türk özelliği olarak ortaya çıkan birçok görüntü Osmanlılarda da devam etmiştir.

Orta Asya'da yaşayan atlı göçebe medeniyetine dahil Türk boylarında kadınlar ve erkekler ata binmeye elverişli kıyafetleri tercih etmişlerdir.

Selçuklu Devri kadın ve erkek kıyafetleri arasında da çok büyük farklılıklar yoktur, çoğu çok eski Türk geleneklerine bağlıdır.

15. yüzyıldan sonra İstanbul ve diğer büyük yerleşim merkezlerinde, her alanda olduğu gibi giyim-kuşamda da Osmanlı tarzı şekillenmiştir. Önceleri Selçuklu dönemindeki gibi oldukça sade iken, devlet büyüyüp zenginleştikçe sadelik yerini ihtişama bırakmıştır.

17. yüzyılın sonlarından başlayarak Batı etkileri ile dışa açılım, her konuda olduğu gibi giyim-kuşamda da kendini hisettirmeye başlamıştır. Ancak bu değişim İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerde kendini göstermiştir. Anadolu ve Rumeli de giyim tarzı diğer büyük yerleşim merkezlirenden fazla etkilenmeyerek özellikle kadınlar tarafından özel günlerde ve törenlerde az da olsa günümüzde hala kullanılmaktadır. Bölgeden bölgeye coğrafi yapı, tarihi ve sosyal gelişmelere göre değişiklik ve zenginlik gösteren geleneksel giyimlerimiz geleneksel kültürümüzün bir parçası olmuştur.

Geçmişte Türk insanı, giyim eşyalarını tezgâhta dokuyarak, bitkilerle boyayarak, dikip kendi duygularını yansıtan desenler ve motiflerle süslemiştir. Anadolu halkının yakın zamanlara kadar giydiği yöresel giysiler cumhuriyetin ilanından sonra seçilen Batı giyim tarzı ve buna parelel gelişen moda akımları ile bozulmuş ve büyük bir hızla kaybolmaya başlamıştır.

Bütün bu gelişmelere paralel büyük değişim gösteren Bitlis ili kadın ve erkek giyimlerinden tesbit edilebilenleri sırayla aktarmaya çalışacağız.

Bitlis halkı giydiği giysi ile birlikte çadır, kilim, taşıma torbaları, örtü vb. günlük hayatta lazım olan dokuma ihtiyacını el tezgâhlarında dokuyarak karşılarken, kültürel zenginlik olarak meydana getirilen ve bir kumaş inceliğinde dokunan ve süslenen Bitlis giysisinde yöre insanının maharetini, sanatçı kişiliğini görmek mümkündür.

Bitlis'te giyimde maneviyat unsurları da görülür. Bunlardan örnekler sayacak olursak cuma günü yeni ve temiz elbiselerin giyilmesi, yeni yaptıralan elbisenin kesimi ve dikimine pazartesi, perşembe ve cuma günleri başlanması ve elbisenin ilk giyim gününün bu günlerde olması, sevap ve iyi, cumartesi ve salı günleri sabun ezmenin ve çamaşır yıkanmasının günah olarak nitelendirilmesi gibi.

Kadın Giyimi

Kadın giysilerinde görülen zenginlik, kadının sosyal statüsünün (evli, bekar, nişanlı, evli, dul zengin vb.) belirginliğinin de göstergesidir. Teker teker tanıtılmaya çalışılan giyisiler, ilin sosyal, ekonomik ve kültürel zenginliğinin aynasıdır. Nadide bir elsanatı ürünü olan ve üretimi gün geçtikce azalan giysilerin orjinaline yakın üretimlerinin artırılması için el tezgahlarının kurularak, ilin tanıtımı ve ekonomisine katkı sağlıyacağı gözardı edilemeyecek bir gerçektir.

Gömlek (Köynek, könek)

Beyaz pamuklu kumaştan, yarım kollu, "V" yakalı bir iç giyim parçasıdır.

Fistan (Entari)

Yörede kadife kumaşlardan, boyu ayak bileklerine kadar uzun, kolları bileğe inen "fistan" adı verilen entariler giyilmektedir. Bu entariler iki parça olup, belden aşağı büzgü ile bollaştırılmıştır. Üst beden ise göğüs kısmındaki kırmalarla bedene oturturulmaktadır. Yakası "O" kesimli,önden bele kadar açıktır. Yine göğüs kısmında renkli düğmeler veya renkli kumaş parçaları ile hazırlanan ve dikilen gül biçimindeki süslemeler yer almaktadır. Fistanlarda önde bırakılan açıklık bazen sırtta da olmaktadır. Bu açıklıktan içlik görülmektedir. Fistanların üzerinde renk renk çiceklerin işlenmesi bu giysiye ayrı bir değer ve güzellik katmaktadır. Fistanlar kadifeden olduğu gibi, aynı modelde çiçekli ve renkli kumaşlardan da dikilmektedir. Bu fistanların bir iki kat üst üste giyildiği de görülmektedir. Bol ve uzun kollarının ağız kısmına ve etek kenarlarına değişik renklerde kumaş dikilerek süslenmektedir. İş yapılırken fistanın ön kısmına "mezer" adı verilen önlük bağlanmaktadır.

Yelek

Kadife kumaştan,-üzeri işlemeli,düğmesiz ve kolsuz bir giysidir.Fistan üzerine giyilen yelek boyu bel hizasında önü bazen köşeli bazen oval yapılan bir giysidir.

Cepken

Fistan üzerine giyilen, işlemeli kadife kumaştan dikilen cepken yakasız düz, önü düz veya çapraz kapanmaktadır. Etek boyu bele kadar, kolları ise bilek hizasındadır. Cepkenin işlemesi fistana göre daha yoğundur. Cepkenin işlemisinin zenginliği ve biçimi, mesleği, ekonomik ve sosyal durumuna göre farklılıklar göstermektedir. Cepken giyildiğinde bele kuşakla bağlanmadığı ve gümüş kemer bağlandığı görülür.

Koçeri

Yörede fistanın üzerine giyilen uzun kollu üç etek kadife giysidir. Göçerler tarafından giyildiğinden dolayı "Koçeri" adı verilmektedir. Ön kısmı düğmesizdir. Açık olarak giyilmektedir.

Don (İçlik)

Belden bileğe kadar uzun, paçaları bağlanarak kullanılan, beyaz pamuklu kumaştan dikilen iç çamaşırına iç donu-tuman adı verilmektedir. Şalvar altına giyilmektedir.

Kız Şalvarı

Tek renkli ipekli veya "Gazelin" adı verilen kumaştan dikilen şalvarın bel ve bilek kısmı uçkur denilen pamuk iplikle bağlanmaktadır.Bol kesimli şalvar fistanın altına giyilmektedir. Ayrıca renkli ve pamuklu kumaşlardan daha bol kesimli dikilen ve iş esnasında kullanılan şalvarlar fistanın üzerine çekilerek kullanılmaktadır.

Kuşak

Desenli ve renkli yün kuşak üçgen katlanarak,öne veya arkaya gelecek şekilde bele bağlanmaktadır. Üçgen kısmın arkada kullanımı daha çok yaşlı kadınlarda görülmektedir. Genellikle genç kızlar renkli ipekli kuşak kullanmaktadır. Yün kuşak bağladıklarında kuşak üzerine "palıska" adı verilen deri kemer takmaktadırlar. Şehir merkezinde ise bele gümüş kemer takılır.

Baş Giyim

Başa "leçek" adı verilen beyaz tülbent örtülmektedir, sokağa çıkarken, erkeklerin ve yabancıların yanında leçek, yalnız gözler görünecek biçimde bağlanmaktadır. Leçek başı boyunla birlikte yüz açık kalacak şekilde sarılır. Ev dışına çıkmalarda dul ve yaşlı kadınlar ise genelde "atkı" adı verilen pamuktan dokunmuş üçgen şeklinde ikiye katlanarak başa atılıp iki kenarından içten tutulan ve uçları küçük püsküllü egal örterler.

Kofi

Kırmızı ve siyah renklerde, özel kalın kumaşlardan yapılan, etrafı siyah uzun,saça benzeyen parlak püsküllerle kaplı, baş giysisidir.

Fes ve Tikme

Kırmızı veya siyah renklerde, kofiden daha kısa kenarlı baş giyimidir. Fes yaşlılar tarafından sade kullanılmaktadır. Fesin ön kısmına "alın altını" adı verilen, iki parmak genişliğinde bir bez üzerine bir sıra halinde beşlik ve onluk altınlar alın üzerine gelecek şekilde dikilmektedir. Bunun üzerine düz kıvrak bir çeki bağlanmaktadır.Kulak hizasından,gümüş kulaklıklar sarkıtılmakta veya zülüflük altınlar takılmaktadır. Tikme ve fesin tepe kısmına gümüş tepelik dikilmektedir.

Tikme genellikle zengin hanımlar tarafından kullanılmaktadır. Ekonomik durumuna göre alınlık, kulaklık ve tepelikler altın veya gümüş olmaktadır.Orjinal örneklerini bulmak mümkün olmamıştır..

Tülbent-Merheme

Özel dokunmuş, etrafı pul ve renkli boncuklarla yapılmış oyalarla süslü, 80x80 cm. ebatında kofi, veya tikme üzerine örtülen beyaz örtüdür. Yaşlılar 80 x1.50 cm. boyutlarında, etrafı tek renkli ve düz örgülü boncuksuz fazla süslü olmayan iğne oyaları bulunan merheme adı verilen büyük tülbent kullanırlar. Genç kızlar ise renkli ince örtüleri "yaşmak" yaparak veya yarım bağlayarak (uçların arkada bağlanması veya baş üstünde bağlanması) kullanmaktadır.

Nişanlı ve Gelin Giyimi

Nişanlı kızlar, uzun, süslemeli entari giyinmekte,bele gümüş kemer bağlanmaktadır. Başlarında krep örtü, kollar ve boyunlarda nişanda takılan takılar (bilezik, kolye) bulunmaktadır.

Kadın Baş Giyimi

Gelin giyimi nişanlı giyiminden farklı değildir. Saçlar örülerek renkli kurdelalarla bağlanmaktadır. Başa "Kofi" adı verilen etrafı altın liralarla kaplı başlık giyilmektedir. Üzerine ise yazma veya tülbent örtülmektedir.

Puşu

Nişanlılar ve gelinler genellikle mavi, mor, kırmızı renkli altuniye ve desenli puşu adı verilen özel dokunan kumaştan örtüleri örtmektedirler. Genç kızlarda krep örtü ve başı çepeçevre saran birden fazla renkli puşular bağlanır. Gelinlerde de tülbent üzerine puşu başı çevreleyecek şekilde bağlanır.Puşu uçları arkadan veya iki kulak yanından sarkıtılır.

Dul Kadın Giyimi

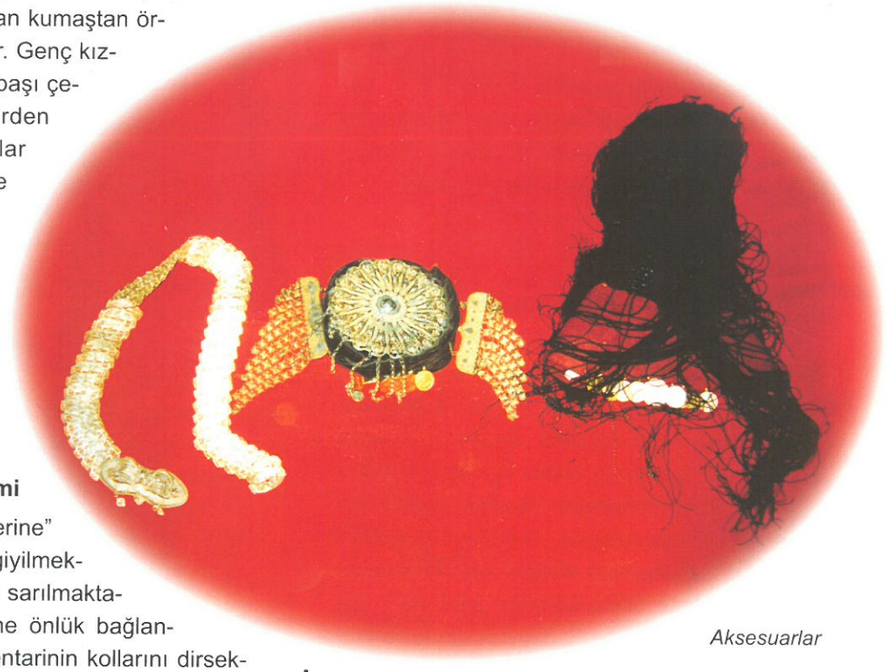
Uzun entari üzerine" köynek" (gömlek) giyilmekte, bele yün kuşak sarılmaktadır.İş esnasında öne önlük bağlanmakta, kollara da entarinin kollarını dirseklere kadar örten ve saran "kolluk" takılmaktadır. Ayrıca iç giyim için bol kesimli renkli kumaştan yapılan şalvar giyilmektedir.Başta ise kofi (kofik) denilen etrafı gümüş liralarla dizili başlık üzerine merhame sarılır.Ayaklarda kundura (gundura) bulunur.

Çocuk Giyimi

Yörede erkek çocukları da 4-5 yaşlarına kadar kız çocukları gibi entari giyerler. Yoğun olarak tek erkek çocuklarda görülse de genelde nazardan korunmak amacı ile çocukların omuzlarının arka kısmına gelecek şekilde mavi nazar boncukları,küçük kaplumbağa kabukları, kemik parçaları, akik taşı, melhem ağacı vb. cisimler takılmaktadır.

Çorap

Genellikle beyaz renkli yünden, kısa veya uzun boğazlı olan ajurlu çoraplar giyilmektedir.Renkli ipliklerle örülen nakışlı çorapların kullanımı köylerde tercih edilmektedir. Spor çorap olarak adlandırılan kadın çoraplarının boyu erkek çoraplarına göre daha kısa, sade ve renkli desenler zengindir.

Aksesuarlar

AKSESUARLAR

Gümüş Kemer: Yörede, gümüş üzerine çiçek, yaprak motifleri işlenmiş bele takılan kemerler kullanılmaktadır. Gümüş kemer daha çok kadife fistanların üzerine takılmaktadır.

Boyunluk: Boynu saran altın zincir ve altınlara örülü bir takıdır.Altın yanında boyunluğun üç, dört sıra boncuk ile yapılanları da kullanılmaktadır .

Tepelik: Altın veya gümüşten yapılır. Fes üzerine takılır. Bunun yanında zülüflük ve yanaklıkta altın veya gümüşten olup kadın baş süslemesinde kullanılır. Tepellik kadının maddi durumunun göstergesidir.

ERKEK GİYİMİ

Könek/Gömlek

Beden "könek" adı verilen ve pamuktan dokunmuş gömlek boyunda, yakasız iç gömlek onun üzerinede Mintan/içik/işlik adı verilen desenli kumaşdan dikilen hakim yaka önü düğmeli gömlek giyilmektedir.

Don - Tuman - İçlik

Beyaz ve renkli pamuklu kumaşlardan yapılan genelde diz üstü seviyesinde ihtiyarlarda ise diz altında ayak bilekleri hizasında paçaları düğmeli veya iple bağlanan bir iç giysidir.

Yelek

Bitlis'te yakasız ve kolsuz yapılan yeleğin Gej kumaşından yapılanının önü düğmesiz. Kutnu kumaştan yapılan yeleklerin yakası boyuna paralel sıfır yakalı ve önü düğmelidir. Bitlis yöresi Halk oyunları ekipleri giyiminde önü ve etek kenarları sırma ile işlemeli kutnu yelekleri kullanılmaktadır. Günlük giyilen kumaş yelekler ise önden 4 - 5 düğme ile kapanmaktadır. Bu yeleklere köstekli saat takılmakta saatin, ceplerin birine konarak altın veya gümüş zincir göğüsle yarım daire şeklinde sarkıtılarak kullanılmaktadır.

Kültürel zenginliğin göstergesi olan ve tamamen el dokuması erkek giysisine il genelinde şal şapik adı verilmektedir.

Şapik

Yörede genellikle 230 x 30 cm ebatındaki "gej" adı verilen özel el dokuması kumaştan dikilen şapik, kalçalara kadar inen gömlek boyunda önü açık ve düğmesizdir.Kolları uzun olan şapik'in, koltuk altları açık bırakılmakta, kol ağızlarına farklı renkli kumaşlar ve bu renkli kumaşların üzeri çeşitli süs verilerek dikilmekte sertlik kazanan kol ağzı geriye çevrilmiş halde giyilmektedir.

Cellahi (Kolbağı)

Şapikin kollarının üst kısmına gelecek şekilde kol ağzına,yaklaşık 10 cm. eninde 70 - 80 cm. boyunda beyaz kumaşdan kol bağı (cellahi) dikilmektedir. Bu bağ pazu üzerinde bağlanarak kullanılmaktadır. Bu giysi parçasında çalışırken kolağzının el içine gelmemesini sağlama amacı vardır.

Şal (Şalvar)

30 x 250 cm. boyutlarındaki gej kumaşdan dikilen,belden aşağı bol kesimli ve dağlık bölgede geniş paçalı yöreye has bir giysidir. Bel uçhur (uçkur) ludur ve bel bağı ile bağlanarak kullanılmaktadır. Şal giysisi Hizan, Mutki, Güroymak ile kısmen Bitlis ve Tatvan'da giyilirken, Bitlis Merkez, Ahlat, Adilcevaz ve Tatvan Merkezde yarım ağlı ve dar pAçalaı kumaştan yapılan şalvar giyildiği görülmektedir.

Şapik

Kuşak (Bitlis Kuşağı)

Bitlis Kuşağı yün veya pamukdan üç ayrı renk olarak (siyah, sarı, kahverengi) dokunup sonra yan yana getirilir ve birbirlerine dikilerek tek parça halinde kullanılır. 10 - 15 cm. boyunda püsküller vardır.,120x120 cm. ebatında, kare şeklinde olan kuşak bele, üçgen ucu sağ diz üzerine gelecek şekilde üçgen bağlanmaktadır. Kuşak arasına kama, bıçak, tütün tabakası, mendil vb. konulmaktadır.Kuşağın yörede erkeklerin kuvvetine kuvvet kattığına inanılmaktadır.

Şal

Aba (Kerik)

Yörede kışın soğuktan korunmak amacıyla keçi postundan, kolsuz dikilen yelek tipi bir giysidir. Günümüzde yünden dokunup, tahta yalak içerisinde su ile dövülüp keçeleşmesive kalınlaşması sağlanarak hazırlanan kumaşdan yakasız ve kolsuz dikilen bir giysidir.

Çorap

Beyaz yünden ajurlu olduğu gibi, renkli ipliklerle örülen nakışlı çoraplar da yörede giyilmektedir.Çorap boyu diz altında olur şalvar üzerine çekilmez kadınlarda çoraplar daha kısadır. Çok değişik renk ve motiflerin görüldüğü çoraplar, örenin duygu ve düşüncelerini yansıtmaktadır. Kuş motifi sevinci, yılan motifi ve siyah renk kederi, üzüntüyü; sarı özlemi; ak temizliği , saflığı ifade etmektedir.Çoban Yolu, Tek Zırlı, Aşk Yolu, Kaynana Dili, Beş Zırhlı vb. çoraplardaki motif adlarından birkaçıdır.

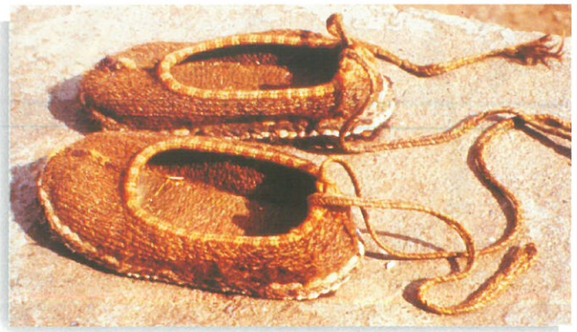

Çarık - Pabuç

Manda derisinden yapılan çarık yörede kadın ve erkekler tarafından kullanılmaktadır. Çarık yaz, kış giyilebilmekte ve kenarlarından geçirilen uzun deri iplerle bilekten bağlanarak kullanılmaktadır.

Şehir merkezinde ise halkın çoğu pabuç adı verilen burunları sivri ve üste bükük, arkadan elle çekilebilen bağsız olan bir ayakkabıyı giymektedir. Ayrıca iskarpine benzeyen "gundura " tabir edilen altları köseleden ve altlarına kabara çiviler

çakılmış, bağsız, yarma deriden el yapımı ayakkabılarda kullanılmaktadır. Pabuççuluk bir dönem ilde parlak bir meslek olarak varlığını sürdürmüştür.

Harik - Hagem Arşivi

Harik

Bitlis İline özgü tamamen el işi olan yörede giyilen ayakkabı çeşididir.Harik altı kendir ipinden örülen altlık, üst kısmı ise keçi kılından hazırlanan iplerle örülen üstlüğün birbirine dikilmesiyle meydana gelmiş bir ayakkabıdır. Genişbilgi Elsanatları bölümünde verilmiştir.

Baş Giyim

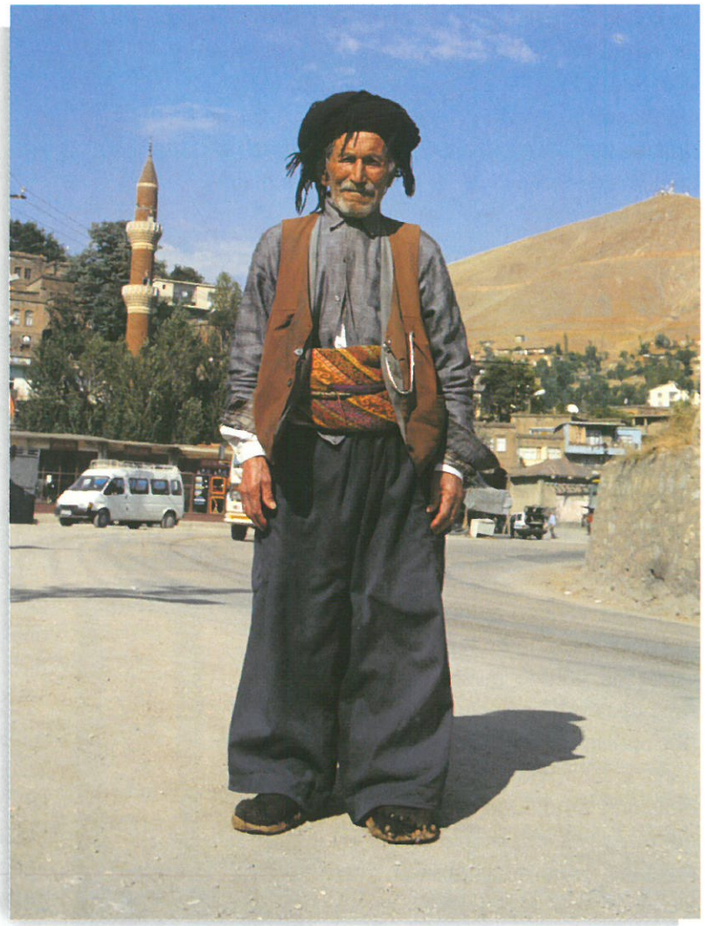
Bitlis Merkez İlçe, Adilcevaz ve Ahlat ilçelerinde keçeden yapılmış fes giyildiği tesbit edilmiştir. Bunun yanında yaygın baş giysisi puşu ve egaldır.

Puşu

Erkeklerin başa çepeçevre dolayıp, sağ ve sol kulak arkalarından uçlarını sarkıtarak kullandıkları bir örtüdür. Yazın ıslatılarak ve bir ucunun başın üstünü örtecek şekilde bağlanması ile güneşten korunma sağlanmaktadır. Özel kumaştan dokunan siyah ve beyaz renklilerin erkek giyiminde tercih edildiği bir giysi parçasıdır. Puşu başa bağlandığında püsküller alın hizasından ayrı bir süs olarak sarkar.

Egal (Ağal/Kefiye)

Yün ve pamuktan dokunan siyah ve mor renkli olup, genellikle soğuk havalarda başa bağlanan bir örtüdür. Egal ikiye katlanıp başı örtecek şekilde başa sarılır. Bir başka bağlama şekli ise ikiye katlanan egal yuvarlanarak uzun ip haline getirilir ve baş çepe çevre çevreleyecek şekilde başa bağlanır. Evliya Çelebi Seyahatname'sinde bu baş bağlama şeklini büyük kuş yuvasına benzetmektedir.

GELENEKSEL SANATLAR

El sanatları, bir milletin milli kültürünü temsil eden, tanıtan ve o ülkenin kültürel kimiğini yansıtan en canlı belgelerdir. Bir ülkenin gelenek ve göreneklerinin yaşayış biçiminin kuşaktan kuşağa aktarılmasında, gelişerek devam etmesinde yine en büyük rolü el sanatları oynamaktadır. Bu nedenle bütün milletler el sanatına büyük önem vermekte ve geçmişten geleceğe uzanan bir kültür hazinesi olarak korumaktadır.

Çok zengin bir el sanatları potansiyeline sahip olan Türk Milletinin kültür tarihi incelendiğinde, hammaddeleri değerlendirerek ihtiyaçlarını karşıladıkları ve çeşitli kültürlerden de etkilenerek el sanatlarımızı oluşturdukları bilinmektedir. Ülkemiz sahip olduğu el sanatlarının çeşitliliği ve üretim miktarı bakımından zengindir. Anadolu birçok el sanatı ürünün yapıldığı, çeşitliliği ile dünyaya tanıtıldığı çok önemli bir uygarlık beşiğidir. Türk insanı zevkini, estetiğini, duygusallığını, hoşgörüsünü, pratikliğini üretmiş olduğu el sanatları ile yansıtmaktadır.

Türk el sanatlarını; halı, kilim, cicim, zili dokumacılığı, keçe yapımcılığı, yazma baskıcılığı, çini seramik- çömlek yapımcılığı, işleme, oya örücülüğü, takı ve süs taşları işçiliği, bakırcılık, maden işçiliği, sepet yapımı, semercilik, ahşap işçiliği, vb. biçimde sıralayabiliriz.

Günümüzde başta endüstrileşme olmak üzere değişen hayat şartları, hızlı nüfus artışı ve buna paralel gelişen göç, el sanatlarının desteklenmemesi, ustaların sosyal güvencelerinin olmayışı, tanıtım ve pazar imkanlarından yoksun oluşları ve buna benzer nedenlerden dolayı el sanatları ya gerilemiş, ya eski önemini kaybetmiş ya da tümüyle yok olmuştur.

İpek yolu üzerinde bir ticaret merkezi olan Bitlis'in il merkezi ve bazı ilçeleri dışındaki yerleşim birimlerinde sarp geçit vermez dağlar, ulaşım zorluğunu ve beraberinde kapalı ekonomi hakimeyetini getirmiştir. Genellikle bu yapıda yaşayan halk kendi üretimini kendi ihtiyacı için ve yeteri kadar üretime dönüştürmesini çok iyi bilmiştir. Büyük göç yaşayan ilde el sanatları olumsuz etkilenmiş göz nuru, alınteri, hissiyat, bilek gücü, fikir ve akıl ürünü bu sanatlar hızla kaybolmaya başlamıştır.

Günümüzde kısmen yaşatılmaya çalışılan el sanatlarından culhacılık (bez dokuma), kilim, kıl dokuma, oya örücülüğü, işlemecilik, semercilik (palan), ağaç işçiliği, saraçlık, ayakkabıcılık (çarık, harik, pabuçu), bakırcılık, demircilik, kazazlık vb.ni sırayla aktarmaya çalışacağız.

İpek Böcekçiliği

Hayvansal kaynaklı lifler içerisinde salgı ürünü lifler olarak önem kazanan lif ipektir. Yabani ipek ve kültür ipeği olmak üzere iki değişik şekilde elde edilmektedir. Tekstil endüstrisinde önemli olan kültür ipeğidir.

"Bir söylentiye göre günümüzden yaklaşık 4700 yıl önce Çin kraliçesi SI-LUNG-SCHI, hizmetkarı ile birlikte bir gezi sırasında beyaz dut ağaçlarının dallarının dut meyvelerinden ötürü eğildiğini fark etmiş, daha sonra yakından bakınca ilk anda dut meyveyi olarak algılanan bu cisimlerin aslında bugün ipek böceği kozası olarak tanıdığımız, bazı yabancı cisimler olduğunu görmüş. Yine bu sırada büyük bir heyecan ve hayretle ipek böceği larvalarının örmüş oldukları kozadan ipek liflerinin yeniden elde edilebileceğini ve bu liflerden tekstil endüstrisinde yaralanılabileceğini düşündü." [37]

Konfiçyus M.Ö. 2357 yılında Çin'de ipek kültürünün yapıldığını belirtmektedir. Yine M.Ö. 2000 yılında Çinde "İpek Takvimi" olarak bilinen bir takvim kullanılmaktadır. İpek böceği yetiştiriciliği Çin'de uzun yıllar bir sır olarak saklanmıştır. Çin 2000 yıldan fazla bir zaman ipek böceği yetiştiriciliğini ve ipek endüstrisini tekelinde tutmuştur. İpek, Asya ile Avrupa arasında bir kültür köprüsü oluşturmuştur. Çinden başlayıp Orta Asya'yı boydan boya geçen ve Anadolu üzerinden Avrupa'ya ulaşan bu ticeret yoluna "İpek Yolu" adı verilmiştir.

Anadolu'nun ipek yolu üzerinde olması bu dalda üretimin yapılmasına neden olmuş, tekstil alanında olduğu gibi, dünyada bir eşi olmayan iğne oyalarımızında doğmasına neden olmuştur. İpekyolu üzerindeki Bitlis'te eskiden ipek yetiştiriciliği bol miktarda yapılmıştır. Hersan mahallesindeki oldukça fazla dut ağaçları bunun göstergesidir. Mutki ilçemizde ise halen ipek böceği üretim az da olsa vardır.

İpek böcekçiliği için gerekli doğal şartların bulunduğu Bitlis'te tek sıkıntl pazar bulunamamasıdır.

Oya örücülüğü

Oya; iğne, mekik, tığ, firkete gibi aletlerle uygulanan ipek, pamuk vb. ipler, bazen pul, boncuk vb. yardımcı malzemeler de kullanılarak yapılan zarif bir el sanatımızdır.

Anadolu kadını duygularını renklere ve oyaya dönüştürmektedir. Bölgeden bölgeye değişen zevke göre biçimlenmekte ve özgün isimler almaktadır. Çiçeği seven kadınlarımız, ülkemizin her köşesinde mevsimlerle değişen, renk ve biçim zenginliğini oyalarımızla göz önüne sermektedir. Kadının kıvrak zekası, işlediği oyanın renginde, seçtiği çiçek motifinin dilinde konuşmaktadır. Böylece oyalar sözsüz konuşma aracı olmaktadır.

İğne, tığ, mekik, firkete, koza, yün, mum, boncuk, kumaş artığı vb. adlar alan oyalarımızın Bitlis'te boncuk ve iğne oyalarında en güzel örnekleri görülmektedir.

İğne oyaları

Dünya literatürüne "Türk danteli" olarak giren iğne oyalarımızı, ilk bakışta dantelle benzerlik göstermektedir. Üç boyutlu yapısı ve başlıbaşına bir süsleyici olması ile dantelden ayrılmaktadır. İğne oyalarının malzemesi genillikle ipektir. İğne oyalarının ortaya çıkması ve gelişmesinde en büyük etken Anadolu'nun ipek yolu üzerinde olması ve ipek üretimi yapmasından kaynaklanmaktadır. Bitlis iğne oyaları renk bakımından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Temel renkler sarı, mavi , beyaz, siyah kırmızı ve mordur. Süslemeler renk uyumu ile bütünleşir.

Motiflerin dik durmasını sağlamak için at kılı, anten teli, son zamanlarda ise misina kullanılmakta, ayrıca yumurta akı, şekerli su veya jelatin ile de kolalanmaktadır.

Anadolu'da Kastamonu, Konya, Elazığ, Bursa, Bitlis, Gaziantep, İzmir, Aydın, Ankara, Bolu, Kahramanmaraş, İçel, Tokat, Kütahya gibi şehirlerde daha yoğun olarak yapılmakta olan, ancak eski önemini kaybeden ve çeyiz sandıklarında birkaç örnekle varlığını korumaya çalışan oyalarımızın ustaları günden güne azalmaktadır. Sade ve yapımı kolay örneklerin pazara sürüldüğü kötü örneklerin de uzun süre devam etmeyeceği de bir gerçektir. Günümüzde Anadolu'da tığ, firkete gibi araçlarla uygulanan oyalarımızın ya bordür ya da motif olarak tasarlanmış olanları, kullanılan araç doğrultusunda ve tekniklere göre değişik adlar almaktadır.

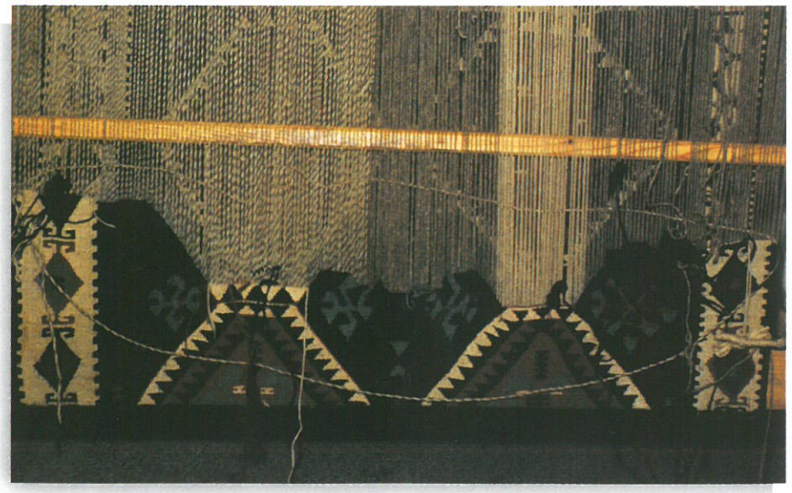
Boncuk Oyası - Hagem Arşivi

Boncuk oyaları

İpek, pamuk ve sentetik ipliklerden boncuk kullanılarak yapılmaktadır. Anadolu'da en çok rastlanılan ve kullanılan oya çeşididir. Bitlis'te boncuk oyalarında beyaz, sarı kırmızı, siyah ve mor rengin ağırlıklı olduğu boncuklar kullanılır. Oyalara mısır püskülü, kaynana dili, biber, gül, cendere vb. isimler verilmektedir.

İşleme

Giyecek ve kullanım eşyalarını süslemek arzusu ile doğan işleme, süsleme sanatlarının en eskilerindendir. Hayat ağacı, hurma ağacı, hançer, nar, yılan, çarkıfelek, vb. motifler ve renklerin yanısıra uygulanan teknikler ile de değer kazanmaktadır. Düz ve verev pesent, sarma, balık kılçığı, mürver, müşebbek, çapraz iğne (kaneviçe) vb. tekniklerle, keten, pamuk, ipek karışımı dukumalar üzerine; bohça, çevre, uçkur, peşkir, yağlık, havlu, sehpa, masa örtüsü, terlik, şalvar, seccade, cepken, entari vb. eşyalarda en güzel örneklere rastlanılmaktadır.

Hagem Arşivi

Günümüzde Bitlis-'te kaneviçeden nakışlar ve danteller örülmektedir. Kaneviçede hayvan ve çiçek motifleri ağırlıklıdır. (kuş, geyik, gül vb.)

Dokuma

Eğirme veya başka yollarla iplik haline sokulabilir her cins hammaddeden imal edilmiş olan, dokunan, örülen veya bu sistemlerin dışında sadece elyafı birbirine değişik metotlarla tutturarak bir bütün meydana getirme yoluyla elde edilen her cins kumaş, örgü, döşemelik, halı, kilim, zili, cicim, keçe, kolon vb.'dir.

El dokumacılığında lifler çeşitli aletlerle birbirinden ayrılıp, tarakta düzeltilmektedir. İğ, öreke, teşi, kirman vb. aletlerle ip halinde getirilip, çıkrık, dolap vb. aletlerde bükülmektedir. Çile kelep haline getirilen ipler değişik yöntemlerle boyanarak veya boyanmadan kullanılır hale getirilerek tezgahlarda dokunmaktadır.

Kilim dokumacılığı

Asıl hammaddesi yün ve kıl olan kilim, son zamanlarda sentetik iplerle dokunmaktadır. Dö-

şeme, sedir, divan vb. yere serilen genillekle renkli, desenlerle süslü, havsız, çözgülerin atkılar tarafından tamamen gizlendiği atkı yüzlü bir dokumadır. Bir evin düşemesinde (yaygı, sergi), eşya taşımada (heybe), zahire ve giyecek muhafazasında (çuval) olarak kullanılmaktadır.

Motiflerin bulunduğu belirli alanlarda o desenin rengindeki bir iplik "atkı yüzlü dokuma" şeklinde çözgülerin bir altından bir üstünden geçirilerek bir başka motifin sınırlarına kadar gitmekte ve geri dönmektedir. Kullanılan motifler, renkler bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Bitlis'te dokunan kilim motifleri eli belinde, göbekli, aynalı vb. adlar alır.

Culhacılık

Yörede 25-30 yıl öncesine kadar her evde bulunan, tek pedalla çalışanına "çakarlı", iki ve dört pedalla çalışanına "çekmeli" adı verilen tezgahlar susmuş, culhacılık zenaatı artık terkedilmiştir. Günümüzde mekikli el tezgahlarında aba, gej, seccade, mafraş yaygı (cacım dokuma) yapımı az da olsa hâlâ sürmektedir.

Gej

Tamamen el dokuması olan erkek giysisi (yörede bu dokumadan giyilen erkek kıyafetine şal şapik adı verilmektedir) gej adı verilen ve tiftik keçisinin kılından dokunan yöresel bir kumaştır. Tiftik özel olarak taraktan geçirilip el makaralarında eğrilip, ince iplik haline getirilmektedir. Yer tezgahlarında 30 cm. eninde ve 230-250 cm. boyunda iki parça halinde dokunmaktadır. Bu iki parçadan bir erkek elbisesi çıkmaktadır.Genillikle yere kazılan 70-80 cm.'lik çukurlar içerisinde, ayaklar pedalları çalıştıracak biçimde kurulan el tezgahlarında dokumaktadır. Genelde 8,9,10,12,14 mekik sayılarında dokunan kumaşın mekik sayısı arttıkça, ipeksi incelik kazanmakta ve parlaklığı artmaktadır. Gejden dikilen elbiselerin yazın terletmemesi, sağlıklı olması, ütüsünün bozulmaması en önemli özelliğidir. Tiftik keçisinin azalması hammadde temininde güçlük yaratmakta ve maliyeti artırmaktadır. Bu el dokuması, sanayi mamülleri karşısında yok olmak üzeredir. Gej dokumanın desteklenmesi ve canlandırılması gerekmektedir.

Pabuşçuluk (Ayakkabı)

Bitlis'te önemli bir yeri olan saraçlık mesleği yanında pabuşçuluk sanatının, geçmişte bölgenin pabuç ve kundura üretimini karışıladağı; fakat günümüzde ise bu sanatın yok olduğu üzücüdür. Sanatını günümüze kadar getirebilen eski ayakkabı ustaları Şehmus Bilge ve Teyfik Taşçı da artık üretim yapmamaktadırlar. Pabuç, çarık, ayakkabı yanında özelikle kırsal kesimde yapılan yöreye has "harik" ayakkabı yapımı da terkedilmiştir. Ancak bu yöresel el sanatının Bitlis'e has olması nedeniyle, son yıllarda açılan kurslarla yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Harik

Örme tekniği kullanarak yapılan harik (kıl ve yünden ayakkabı)'ın boyutu ayakbaşı ölçüsündedir.

Tabi olması, ayağı serin tutması, taşlı arazide yürümeyi kolaylaştırması ve sıhhi olması ve benzeri nedenlerle aranan bu el sanatı, kendir ipi, keçi kılı ve yün iplik kullanılarak yapılmaktadır.

Yöreye özgü olup bir başka bölgede görülmeyen bu el sanatının yapımı özel beceri ve maharet ister. Harik yöre insanının ürettiğini ihtiyaca göre tüketimde değerlendirmeyi en güzel şekilde yaptığı çarpıcı bir el sanatı örneğidir.

Harik Yapımı

Harik (kıl ve yünden ayakkabı) yapımında önce tabanın iç kısmı hazırlanır. bunun içinde özel yapılmış tahta kalıp, kıl sabun ve su kullanılır. Kalıplar 40x40 cm ölçüsünde ve 2 cm kalınlığında ceviz veya dut ağacı tahtasından içleri ayak tabanı şeklinde, ayak numara ölçülerinde kesilerek çıkarılması sonucu hazırlanmıştır.

Leğen içerisinde ıslatılan keçi kılı sabun sürülüp, kalıp tahtalar içerisinde sıkıştırılarak yerleşitirir ve kurumaya bırakılır. Kalıplardan çıkarılan keçeleşmiş altlıklar etrafı ve üzerleri boşluk kalmayacak şekilde kendir ipleri ile büyük iğne (çuvaldız) kullanılarak çorap örer gibi örülür ve sertleştirilerek taban hazırlanır.

Harikin üst kısmı ise teşi de eğrilen üç veya dört kat hazırlanan yün veya kıl iplerle ağzı oval açık şekilde çorap örer gibi çuvaldızla örülerek üst kısmı hazırlanır. Üst taban üzerine dikilerek yerleştirilir ve ayakkabı şeklini alması için ıslatılarak tahta kalıplara geçirilir. Birkaç günlük bekleme süresinden sonra kalıplardan çıkarılan harikler kullanım için hazırdır.

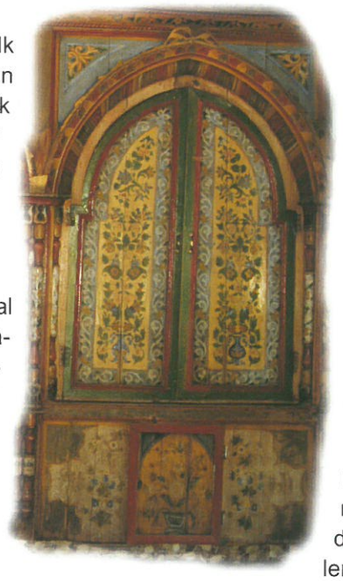
Günlük hayatta, halk oyunlarında, etnografik ürün olarak kullanılmakta olan harik üretim zorluğu ve pazar bulamama nedeniyle yok olmuş bir el sanatıdır.

Semercilik (Palancılık)

Hayvancılıkla uğraşan kırsal kesimlerde yaygın olarak kullanılan keçe, çul, ağaçtan yapılan semer yapımcılığı geleneksel sanatların bir kolunu oluşturmuştur. At, katır ve eşek gibi binek ve yük hayvanları için yapılan semerlere yörede "palan" bu sanatla uğraşanlara da "palancı" adı verilmektedir. İlde tek palan ustası Hacı Şükrü Sezer'dir. Bu ustadan sonra işi devam ettirecek ustaların yetişmemesi bu el sanatının da yok olma sinyalleri verdiğinin göstergesidir. Bitlis'te semer yapımında kil dokuma çuval içerisine yörede çil tabir edilen ince kamış doldurulur. İç tarafa keçe ve üzere bez gerildikten sonra çuvaldızla dikilerek yapılır. Atlar için yapılan semerler yanında yük taşıma amacı ile yapılan semerlerin yanlarında ağaç çubuklar kullanılır. Bu sunatta hayvanın irilik ve yapısına göre semerler özel yapılmaktadır.

Ahlat Bastonları - Hagem Arşivi

Ahşap işçiliği

Anadolu'da Selçuklular Döneminde gelişip kendine özgü bir nitelik kazanan ve Osmanlılarda da yaygın olarak kullanılan ahşap, yapı malzemesi olarak kullanılmasından başka mimari öğelerde de güzel örnekler vermiştir. Türklerde ahşap sanatı daha çok sehpa, yazı takımı, çekmece, sandık, kaşık, taht, kayık, rahle, baston, Kur'an muhafazası gibi gündelik eşyanın yanısıra pencere,. dolap kapağı, kiriş, konsol, sütun başlığı, tavan, mihrap, minber, sanduka vb. yapımında; yontma, oyma, kakma, kündakari, kaplama, yakma vb. tekniklerin uygulandığı görülmektedir.

Bitlis'te bulunan eserlerde ve süslemelerdeki güzellik, özen, ustalık bu sanatın ilde parlak bir geçmişinin olduğunun göstergesidir. Günümüzde "nacar" adı verilen marangozlar kapı, pencere, dolap, dolap kenarı süslemeleri, sandıklar ve her türlü ahşap ürünlerinin yanısıra, Ahlat ve Adilcevaz ilçelerinde yapılan bastonlar bu sanatın devam edebilen son örnekleri olarak görülmektedir. Kültür Bakanlığının destekleriyle düzenlenen Bitlis, Ahlat baston yarışması ile bu sanatın devam etmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Genelde ceviz ağacından yapılan bastonları, vişne, kiraz, ağaçlarından da yapılmaktadır. Süslemede boynuz kullanılmakta, oyma ve yontma tekniği kullanılarak yapılan bastonlarda kilim motifleri ve selçuklu motifleri kullanılmaktadır. 93, 95 cm. uzunluğunda yapılan bastonlar uzun boylular için yapıldığında baston boyu uzamaktadır. Baston başları top, kuş, koç kurt, at başlarına benzetilerek yıpalanlar yanında içi boş kılıç konulabilen silah türü bastanlar da vardır.

Taş işçiliği

Barınma gereğinden doğan mimari, Türk evlerinde bölgelerin coğrafi şartlarına göre biçimlenmiş ve çeşitlenmiştir. Ormanlık bölgelerde görülen ahşap yapı türleri, büyük yerleşim yerlerinde ahşap, taş ve tuğla malzemeleriyle zenginlik göstermektedir. Türk mimari sanatının dış cephe ve iç mekan süslemesinde taş işçiliğide önemli bir yer tutmaktadır. Taş işçiliğinde oyma, kabartma, kazıma (profito) gibi teknikler uygulanmaktadır. En çok kullanılan süsleme öğeleri ise bitkisel, geometrik motifler ile yazı ve figürlerdir. Bu sanatın mükemmel örneklerine, Selçuklu döneminden kalan eserlerde rastlanılmaktadır.

İlde bol miktarda bulunan taş ocaklarından elde edilen ve rahat işlenebilen Bitlis ve Ahlat taşı olarak adlandırılan katılaşım taşları tüf minmaride

Taş İşçiliği

hakim malzeme olarak görülmektedir. Sokak kapısı alınlıkları, kemerler, odaların avluya bakan cephelerinde, kemerlerin kilit taşları da, camilerde oyma ve kabartma tekniğinin en güzel örneklerini görmek (Şerefiye Camii, Taç Kapısı, İhlasiye Medresesi vb.) mümkündür. Ocaklardan çıkarıldıktan sonra kısmen sertleşen bu taşlar, sanatkarlarca bir oya gibi işlenerek mimari yapılarda güzel eserlere dönüşmektedir. Sivil mimari örneklerinin sayısız sergilendiği Bitlis'te yerli ustalar tarafından taş işçiliği kısmen devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Halen bu sanatı devam ettiren ve "bena" adı verilen ustaların başında Tahsin ÇELEBİ ve Alaaddin MUŞLU gelmektedir. Taş işçiliğinin, Bitlis il merkezi yanında ahlat ilçesinde de ağırlıklı olarak devam ettiği görülmektedir. Çarpık ve çirkin mimarileşmenin arttığı, betonlaşmanın başladığı günümüzde Bitlis ve Ahlat'ta bulunan sivil mimari örneklerinin korunması, desteklenmesi ve bu örneklerin çoğalmasının özendirilmesi güzelliklerin devamının sağalanabilmesi için önemlidir. Sivil mimari örneği evlerin yapılışı genelde iki oda bir salon halindedir. Binalar iki katlı olur malzemesi Bitlis Merkez'de çıkan taş ocaklarından elde edilen beyaz ve kırmızı tüf taşlarıdır.

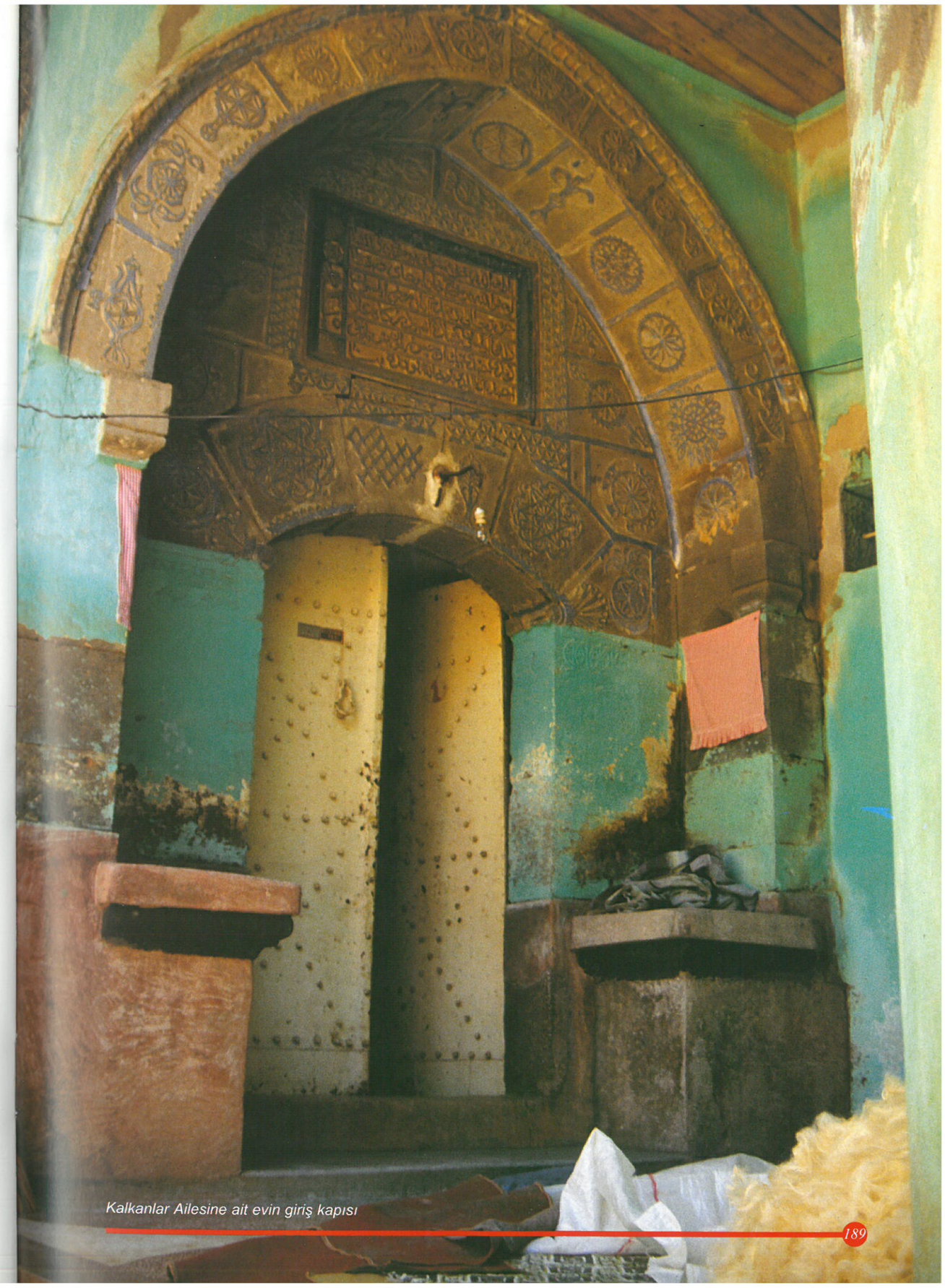

Kızıl Mescid Camii

Evin ilk temel taşı atıldığında koç veya horoz kesilerek kanı temele akıtılır. Bu kesilen hayvan o gün ziyafet olarak verilir. Temele ayrıca para atılır bu parada çalışanlara bahşiştir. İnşaat işinde çalışan ustaya "benna" taş yonucuya ve taşıyıcıya "taşçı" ameleye ise "yırgat" denilir. Taşlar 28-33 cm. yüksekliğinde 30-50 cm. boyunda olur. Pencerelerin üzeri düz veya kemerli olur. Düz olan pencerelerin üzerindeki büyük taşlara "şip" adı verilir. Pencereler 16 veya 18'lik demir şişlerle taşlar oyularak kapatılır. Duvardaki taş sıralarına "kark" iki kat arasında beton hatil yerine atılan ağaçlara "örümkar" her sırada konulan ön ve arka taşların arasına çamurdan içlik dökülür buna "reht" denir. Son zamanlarda çamur yerine beton kullanılmaktadır. Dam örtüsü "keran" adı verilen kavak ağaçları üzerine ardıç ağacı dalları kabukları soyulmuş, üzerine kamış ve geven türü ancak daha sık dikenli "gongül" atılır. Kapatmak için koyu çamur yapılarak atılır. Buna "karartma" denir. Son örtü olarak kırmızı yağlı çamurdan "reht" tabir edilen sıvı çamur yapılarak dökülür ve iki üç sonra "topan" tabir edilen tahta tokaçla sıkıştırılır. Damın son örtü toprağına "seh" adı verilir. Evde baş kapı (dışkapı) salon (revak) mutfak (kiler) banyo (çol) yüklük (mısendere) seki (sekü) bulunur.

Bitlis Evleri

Kalkanlar Ailesine ait evin giriş kapısı

Kara Kovan Yapımı

Toprak kap yapımı

Toprak, endosen granit kayaların doğanın aşındırmasıyla ufalanması sonucu meydana gelir. Giderek zerreler fiziksel ve kimyasal değişimlerden etkilenebilecek kadar küçülür ve toprak oluşur.

Topraktan kolaylıkla elde edilebilen hammaddelerin en eski ve yararlı olanı çamurdur. Daha yumuşakken kırılmadan biçimlendirilebilmektedir. Bu plastik nitelik kil zerrelerinin ince tabakalar halinde bir oluşuma sebep olmasından ve zerreleri bol su içinde birbirleri üzerine kırılmadan konabilmesinden ileri gelmektedir. Çamur kurudukça sertleşmekte ve biçimini korumaktadır.

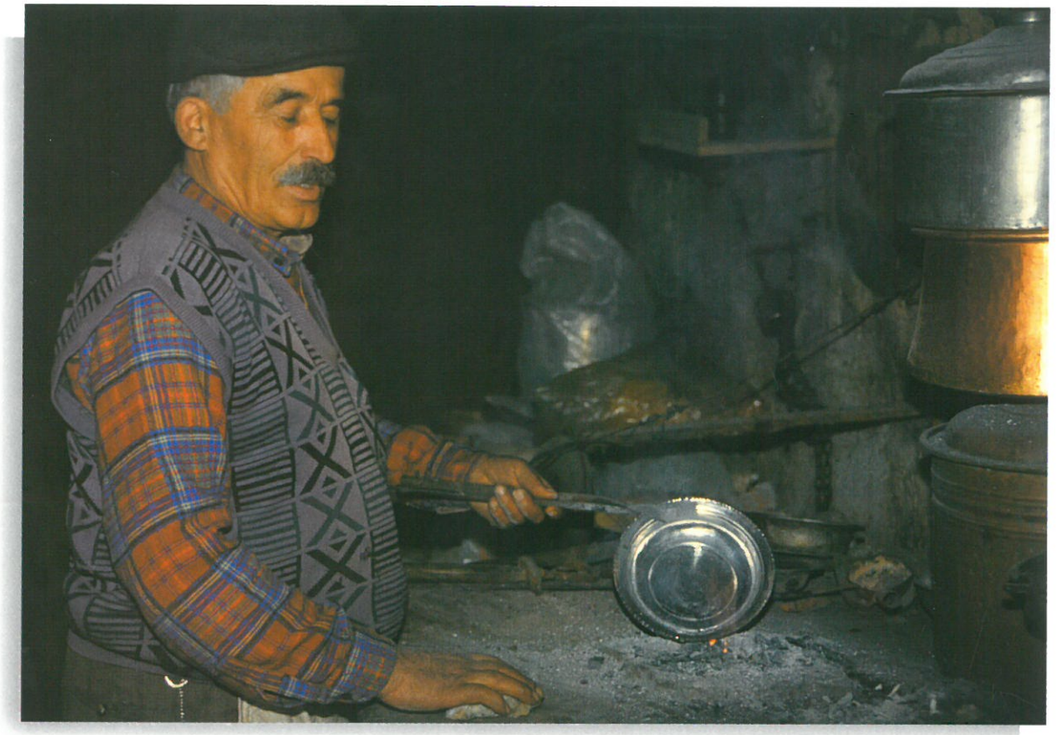
Kil, yüzyıllar boyunca kapkacak yapımından başka, tahıl ve diğer ürünlerin depolanmasına yarayacak çeşitli büyüklükte kapların yapımında kullanılmış, gerek eski çağda gerekse günümüzde yapı tuğlaları, yer karoları, yüksek gerilim izalötörleri ve cam ürünleride seramik malzemeleri sınıfına girmektedir.

Kış aylarının uzun ve soğuk geçtiği Bitlis'te kışlık yiyecekler, et, peynir, turşu, bulgur vb. topraktan yapılan küplerde saklanmaktadır. İlin iki bölgesinde Mutki-Kavakbaşı Güroymak- Günkırı'da yapılan yöresel toprak kaplar oldukça sağlam, estetik ve kullanım alanları açısından çeşitlilik göstermektedir. Boy boy yapılan küpler, güveç, parç adı verilen yoğurt taşıma kapları, çaydanık, kurdezen denilen ve tabanına göre ağız kısmı daha geniş ve derin olan yayvan leğen, tandır, ocak, yayık, testi, tabak vb. mutfak araç ve gereçlerinin tamamı da topraktan yapılmaktadır. İlde bu iki bölgede yapılan ve çevre illere de satılan toprak kaplar, sırsız olarak pişirilmektedir. Ayrıca söğüt dallarından yapılan sepet örgücülüğü ayrı bir el sanatıdır.

Ülkemizin sahip olduğu doğa ve kültür zenginliği hiç bir ülkeye nasip olmamıştır. Bu zengin uygarlıkların, özellikle de kendi kültür örneklerimizin doğru dürüst tanıtımını yapamadığımız için büyük döviz kaynaklarından da mahrum kalınmaktadır.

Halkımızı bilinçlendirip, kısa yoldan para kazanma düşüncesini yok edip, kalıcı ve uzun vadeli çalışmalara başlamamızın vakti geldi de geçiyor bile. Bir an önce konunun ciddiyetini kavramaya her alanda kendimizi geliştirip, çağa uyma yollarını bulup, politikamızı çizmeliyiz. Birkaç kişinin elinde kalmış, onların zevk ve düşünceleri doğrultusunda yönlenen yanlışlarımızı düzeltmeliyiz. Kendi kültür ögelerimizi en iyi şekilde değerlendirmeliyiz. Bu çerçevede ilin tanıtımı ve kalkınması için el sanatlarına gerekli önemi verilmelidir.

Kalaycı

Demirci

HALK MUTFAĞI

Tam anlamıyla özgün ve yöresel özellikler taşıyan Bitlis mutfağı bölgenin en zengin mutfaklarından birini teşkil eder.

Et, tahıl ve sebzenin yoğun olarak kullanıldığı Bitlis mutfağında tereyağı (sade yağ) kullanılmakta ve elle yoğrularak yapılan yemekler çoğunlukta bulunmaktadır.

Bitlis yemeklerinin büyük bölümünün yapımında maharet, özen ve bilgi gerekir. Yapımı meşakkatli olan yemeklerin başında Bitlis köftesi ve Büryan gelir.

Yemek yapımında kullanılan ve yöresel özellikler gösteren malzemeler (et, yağ, bulgur, sumak, kurufasulye, pirinç, tuz, un, şeker vb) önceden toptan alınıp depo edilir. Bu, ilde kış aylarının uzun sürmesi sonucunun verdiği bir alışkanlıktır. Alınacak yemeklik malzemenin (bulgur, pirinç vb.) artımlı ve iyi pişen cinsten olmasına özen gösterilir. Pirinçte bölgede yetişen şehciman pirinci, kurufasulyede Hizan, bulgurda Ahlat, üzümde Gerzan üzümü tercih sebebidir.

Yemekler genillikle etli yapılır. Etsiz yapılan yemek çeşidi yok gibidir. Kış ayları için etlik yapmak diye tabir edilen bu hazırlık için her aile nüfusuna göre hayvan keser. Etler yapılacak yemek özelliklerine göre ayrılarak (köftelik, kemikli vb) tuzlanır ve küplere basılır. Günümüzde küplerin yerini plastik bidonlar almıştır. Kış aylarında yapılacak yemek özelliğine göre küplerden alınan etler tuzunu vermek üzere su içerisinde belli bir süre bekletildikten sonra kulanılır.

Evliya Çelebi Bitlis'te katıldığı bir ziyafette sunulan yemekleri sayarken pilav çeşidi olarak 15 çeşit sayması Bitlis mutfağındaki zenginliğin bir göstergesidir. Seyahatnamede sayılan yemekler. "Gergev Pilavı, mudağfer pilav, Callav pilav, Buguzde büryan pilav, Duğur pilav, Şellah pilav, Derman Derman pilav, Aud pilav, Amper pilav, Abşelleh pilav, Köfte pilav, Fıstıki pilav, Kırma badem pilav, Kişmiş pilav, Nar pilav, Keklik pilav, Keklik kebabı, Mastaba Çorba, Kurti çorba, kaşe çorba, Kaysı cellabı, Baldıran şerbeti, Nar Şerbeti, Köknar şerbeti, Uşile Şerbeti, Revaz şerbeti, sıcak avşele, Sıcak palize Hıyar şenbe reçeli.[38]

Lavaş Ekmek Yapımı - BETAV Arşivi

Mutfakta kullanılan araç ve gereçler

çımçe: Ağaçtan yapılmış büyük kaşık (kepçe)

kotik: Topraktan yapılmış tabak

kurdezen: Yemek yoğrulmak için yapılmış topraktan leğen (büyük kap)

kırtnak: Hamur açmada kullanılan merdane

ohlav: Oklava

tutacak: Lavaş(yufka) ekmeği sel üzerinde çevirmeye yarayan yassı tahta. Ayrıca tandır ekmeği (Kalın) yapılışında tandırdan ekmek çıkarmaya yarayan, bir ucu yassı, bir ucu kancalı metal çubuk. Sıcak kabları tutmak için yapılmış bez.

kazançe: Yağ eritmek için kullanılan küçük kap.

lengeri: Büyük tepsi

nehre: Topraktan yapılan yayık. (Deriden yapılanı da vardır.)

kuşhane: Tencere

turşpalan : Kevgir.

tehmenk: 1- Mutfakta kullanılan raflar. 2- Mutfakta üst tarafta yapılmış zahire koyulan yer bölüm

tas: Kase.

helbir: Elek.

parç: Toprak kap, güveç veya yoğurt kabı.

ocak: Genelde sivil mimari örnekleri taş binalarda, evin mutfak kısımında kalın duvarlara gömülü ters "u" şeklinde taştan yapılmış bölümlerdir. Ocaklar yaz aylarında evin dışında bahçe veya hayat denilen avlu içinde kış aylarında ise mutfakta kurulur.

Taşların üzerine iki adet yassı demir çubuk ve bunun üzerine tencerenin rahatça oturabilmesi için, ortası dairesel kesilmiş saç parçası konuklarak hazırlanır.

Sofra Adabı

Yemekler genelde yer sofrasında, kadınlar ayrı erkekler ayrı olarak yenilir. Tek diz oturuş şekli ile oturulan yer sofrasında yemek çatal, kaşık kullanılarak yenilir.

Yere serilen sofra bezi ve üzerine konulan sini içerisine yenecek yemeklerin hepsi bir defada konulur yemekte günümüzde tüketilen fırın ekmeği yerine geçmişte lavaş (yufka) veya(tandır) ekmeği tüketimi ağırlıklıdır. Lavaş ekmeği değirmenlerde özel olarak öğütülen undan yapılan hamurla (Bu hamuru yaparken eve gelecek gelin güzel olsun diye üzeri süslenir.) Bir iki haftalık ekmek en az iki kişinin yardımı ile pişirilir. Gün boyu süren bu ekmek pişirme işinden sonra yığın değre haline gelen Lavaş (yufka) ekmekler ihtiyaca göre birer ikişer alınıp yemek saatinden bir kaç dakika önce hafif su serpilerek ıslatılır ve bükülür. Yumuşayınca sofraya getirilir. Yemekten artan yemek ve ekmek bir sonraki yemekte tüketilmek üzere kaldırılır. Yemek ve ekmek dökmenin fakirliğin habercisi olduğu inancı ile çocuklara sofrada ekmek kırıntısı bırakmayanın yerde para bulacağı, ekmeğe basının gözünün kör olacağı öğütleri verilir. Kutsallığı anlatılır.

El Değirmeni

Nehre (Yayık)

A- Çorbalar

1- Ayran Aşı - (Mastaba Çorba)

Malzemesi:

- Döğme
- Yoğurt (koyun yuğurdu tercih edilmeli)
- Kekik otu
- Tuz, nane, yumurta

Yapılışı: Döğme, suda iyice haşlanıp suyu süzülür. Gerekli miktarda hazırlanan ayran bir adet yumurta ve tuz döğmenin üzerine karıştırılarak eklenir. Kekik otu, nane eklendikten sonra kaynamaya bırakılır. Bu çorbanın ayrı bir özelliği, pişme tamamlanıncaya kadar karıştırılmasıdır. Çorba karıştırılmaz ise yoğurt ekşime yapar ve bozulur. Kaynamaya başlayan çorbanın yarım saat kadar kısık (orta) ısıda kaynatılmasına devam edilir ve pişme sağlandıktan sonra soğutulmaya bırakılır. Soğuk olarak da servise sunulur.

2- Kurud Aşı (Kurti çorba)

Malzemesi: Kurud (Ayran kurusu), et, bulgur, döğme, nohut

Yapılışı: Kurud ezilip ayran haline getirilir. Başka bir kapta ise küçük bulgur ile kızıl et iyice yoğrulup kılorik yapılır ve ayran haline gelen kurud ezmesinin içine atılır. Döğme ve nohut katılarak pişmek üzere ateşin üzerine bırakılır, pişinceye kadar karıştırılması gerekir. Yemek sıcak sıcak servise sunulur.

3- Pıçoç Aşı

Malzemesi: Bulgur, biber, yağ, tuz

Yapılışı: Küçük bulgurun ince elekte iyice elenmesi ile toz kısmı alınır. Soğuk suda karıştırılır ve kaymaya bırakılır. Arada çorbanın iyi olması için bir miktar un da eklenerek pişmiş çorba şeklini alıncaya kadar karıştırılır ve piştikten sonra kavrulmuş yağa bir miktar biber katarak tabaklara konan çorbanın üzerine dökülür. Piçoç çorbası diğer çorbalara göre biraz katı (pelte) hâlde olur.

4- Turşu Aşı

Malzemesi: Kemikli et, döğme (yarma), taze fasulye, domates, sivri biber, yeşil erik, ekşi nar, sumak.

Yapılışı: Yaz mevsiminde yapılan bu çorbayı yapmak için et, döğme, nohut, fasülye, domates, yeşil biber karıştırılarak birlikte pişmeye bırakılır. Çömlek diye adlandırılan (güveç kabı) kapta bir saat veya 45 dakika pişen çorbaya yeşil erik, ekşi nar eklenerek biraz daha pişirilir ve servise sunulur.

5- Helim Aşı

Malzemesi: Kemikli et, döğme, taze fasülye, domates, sivri biber

Yapılışı: Kışlık bir çorba olan helim aşının da malzemeleri turşu aşındaki gibidir. Yalnız nar, erik, sumak gibi ekşi malzeme kullanılmaz.

6- Umanc Aşı

Malzemesi: Çekilmiş döğme (şiş), un, kurud (ayran kurusu), yağ

Yapılışı: Çekilmiş döğme, kaynamış suda iyice pişirilir ve bu pişmenin sonlarına doğru az miktarda un eklenerek pişmeye bırakılır. Piştikten sonra tabaklara alınır. Kurud, kurdezan denilen yayvan kaplarda, az miktarda suda ezilerek ayran haline getirilir. Bu çorba kurud bulunmaz ise ayranla da yapılır. Tabaklara alınan malzemenin üzerine kurud (ayran) ve biberli yağ dökülerek servise sunulur.

7- Avşor

Malzemesi: Kemiksiz et, biryan yağı, domates, biber, taze fasülye, patlıcan, salça, tuz

Yapılışı: Etler tuzlanarak bir kazanda haşlanır, pişen etler, kemiklerden ayıklanarak aynı haşlama suyuna katılır. Tandırda pişen biryan etinin tandır dibinde bulunan su leğenine akan yağından (biryan yağı) bir miktar katılır ve sıcak servis yapılır. Ayrıca bu çorbaya başka bir kazanda domates, taze fasülye, biber ve patlıcan pişirilip, yağ ve salçası eklendikten sonra isteğe göre pişirilen avşorla karıştırılarak sebzeli olarak da servis edilir. Özellikle kahvaltılarda halkın tercih ettiği özgün bir sulu yemek çeşididir. Biryan yapılan lokantalarda yapılır, evde yapılması zordur.

8- Gebol

Malzemesi: Gılgıl unu, kurut veya şijer-ayran, yağ, pul biber, tuz.

Yapılışı: Yöremizde yetiştirilen ve taneli tahıl grubuna giren gılgıl, el değirmenlerinde öğütülüp un haline getirildikten sonra normal undan daha iri taneli olan gılgıl ununda gebol yapılır. Bir tencerede kaynatılan su karıştırılarak içerisine azar azar gılgıl unu ilave edilir. yeterince un ilave edildikten sonra pişmeye bırakılır, dibinin tutmaması için ara sıra karıştırmaya devam edilir. Muhallebi kıvamına gelince tabaklara boşaltılır ve üzerine kuruttan yapılmış ayran dökülür, ayrıca biberli yağ dökülür ve servise sunulur.

B- Yemekler

1- İçli Köfte - Bitlis Köftesi

Malzemesi: Köfte için - 1 kilo köftelik bulgur, 1 kilo yağsız kıyma, 1 su bardağı irmik, 1 yumurta, 1 yemek kaşığı tuz.

İçi için- 100 gr. böbrek yağı, 500 gram kavram yağı (şereh), 1 tatlı kaşığı sumak, 1 baş soğan, 1 kaşık karabiber, 1 kaşık pul biber.

Hazırlanışı: Yapımı itibariyle zahmetli bir yemek olan Bitlis köftesi, kadının Bitlis mutfağı konusundaki ustalığının göstergesi sayılır.

Yağsız bud eti, gayet ince olarak iki defa makinada çekilir, köftelik (ince) bulgur, kıyma, irmik ve yumurta karışımı iyice yoğrulur. İçlik olarak hazırlanacak beden (kavram) yağı makinede çekilir, içine pul biber, sumak, karabiber, kırmızı biber konularak karılır. İsteğe göre içliğe bir adet ekşi nar vaya limon sıkıldığı da olur. Bulgur ve kıyma ile yoğrulurken hazırlanan hamur, ceviz büyüklüğünde parçalara ayrılır, bu parçalar birer birer sol elin içine alınarak sağ elin şahadet ve orta parmakları ile hareketlendirmek sureti ile oyulur. Bu oyuğun içine alabileceği kadar, hazırlanan içlik konularak ağzı kapatılır ve sağ el suyla hafif ıslatılıp köfte yuvarlanarak düzeltilir ve sırası ile tepsiye (sini) dizilerek dinlendirilir.

Servise sıcak sunulması gerektiğinden köfteler, kuvvetli ateş üzerindeki tencerede kaynayan suya kısım kısım atılır. Köftelerin su üzerine çıktığı görülünce piştiği anlaşılır ve haşlanan köfeteler servise sunulur, yemekte sık sık sıcak köfte servisi yapılır.

2- Yalancı Köfte

Malzemesi: 1 kg. Bulgur, 1 kg. soğan, 1 çaybardağı yağ, 1 kaşık tuz, 1 çay kaşığı karabiber, 1 çay kaşığı pul biber, 1 su bardağı un.

Yapılışı: İçerisinde et olmadığı için yalancı adı ile anılan bu yemekte köftelik bulgur un ve su ile ıslatılıp iyice yoğrulur. Tuz ve karabiber katılarak yoğrulmaya devam edilir. Hamur kıvamına gelince ceviz büyüklüğünde küçük parçalar koparılır, bu parçalar teker teker sol avuç içerisinde sağ el işaret ve başparmak arasında çevrilmek suretiyle oyulur. İçerisine başka bir kap içerisinde küçük küçük doğranmış ve yağda kızartılmış kuru soğan ve pul biber karışımı içlik konulur. İçlik konulan köftelerin ağzı bir araya getirilerek kapatılır ve geniş tepsiye sıra ile dizilir. Daha sonra kaynayan suda haşlanan köfteler tabaklara konulur üzerine içinde pul biber bulunan yağ eritilerek dökülür ve servise sunulur.

Bitlis Köftesi - Hagem Arşivi

3- Gıllorik (Kılorik)

Malzemesi: 1 kilo yağsız et(kıyma), 1 kilo köftelik bulgur, 2 baş soğan, 1 kaşık domates salçası, 1 kaşık biber salçası, 1 kaşık baharat, 1 çay bardağı yağ, 1 su bardağı yeşil mercimek, 2 adet ekşi nar, tuz.

Yapılışı: 1 kilo yağsız kıyma ve 1 kilo köftelik bulgur karıştırılarak iyice yoğrulur. Bu işlem sırasında sık sık su ile ıslatılır ve hamur kıvamına gelinceye kadar yoğrulmaya devam edilir. Hamur bölüm bölüm avuç içerisinde sıkıştırılarak fındık büyüklüğünde küçük parçalar kaparılır ardından bu taneler iki avuç ortasında yuvarlanarak bilye şeklinde taneler yapılır. Hamur bitinceye kadar işleme devam edilir. Soğan ince ince kıyılır ve yağ, domates ve biber salçaları ilave edilerek tencerede kavrulur. Yeteri kadar su alınıp suyun kaynamasından sonra tencereye yeşil mercimek konur. Pişince yuvarlanan hamurlar (Gıllorik) tencereye dökülür ve kaynamaya bırakılır. Ayrı bir kapta kaynatılan ekşi nar su ilave edilerek kaynatılır. Kaynayan nar suyu kaynamakta olan yemeğin (Gollorik) üzerine dökülür. Yarım saat kadar kaynayan yemek ocaktan alanır ve suyu başka bir tencereye süzülerek taneler sudan ayrılır. Servis esnasında tabaklara doldurulan tanelerin üzerine bu sudan dökülülerek servise sunulur. Yuvarlak manasına gelen gılor ve yemeğe ad olmuştur.

4- Kari Aşı

Malzemesi: 500 gr. kari, 500 gr. dövme, 500 gr. sumak, 250 gr. yağsız kıyma, tuz.

Yapılışı: Kari, ilkbaharda çıkan geniş yapraklı, oldukça acı bir bitkidir. Kari aşı yapımı için kari otu yıkanıp küçük küçük parçalar halinde doğranır. Kari otunun oldukça acı olması sebebi ile bu haliyle yenmez. Bunun için de acısının alınması gerektiğinden sumaklı su içerisinde bir saat kadar dinlenmeye bırakılır. Yarım saat kadar kaynayan yemeğe ayrı kapta kaynatılan nohut, döğme ilave edilir. Bunlara ek olarak kılorik eklenir ve kaynamaya bırakılır. Pişince servise hazırlanır.

Kılorik: Bu yemek ayrıca açıklanmıştır. Bulgur ve kızıl et iyice yoğrulur, fındık büyüklüğünde yapılır. Kari aşı, içli köftenin çorbası sayılır, bunun için içli köfte piştiğinde kari aşı da yapılır. Pişen köfteler, kari aşı tabaklarının içine alınarak da yenilir.

5- Keledoş

Malzemesi: Un, tereyağı, kurut ayranı veya şijır (yağı alanmış ayran çökeleği), pul biber, tuz .

Yapılışı: Ekmek hamuru yapılır, normal büyüklükte parçalar kesilir, elle yassılaştırılır, içine tereyağ sürülür, hamur bükülür tekrar iki avuç yardımıyla açılır. Önceden kızdırılmış tandıra vurulur. Tandırdan çıkarılınca sıcak sıcak tabaklara doğranır. Üzerine kurut ayrını veya şijır ayranı dökülür, tereyağına pul biber katılarak eritilir ve sıcak ekmeğin üzerine sıcak yağ dökülerek servise sunulur.

6- Bulgur pilavı "Kengerli Pilav"

Malzemesi: 1 kg. kenger, 500 gr. pilavlık bulgur, tereyağı, tuz.

Yapılışı: Kenger bahar mevsiminde dağlarda çıkan bir bitkidir. Ayıklanan ve iyice yıkanan kenger doğranır ve kaynamayan su içerisinde yumuşayıncaya kadar haşlanır. 15 dakika kadar kaynayan kengerlerin üzerine pilavlık bulgur ve tuz ilave edilerek yaynamaya bırakılır. Pişen yemeğin altı kısılarak kısık ateşte bir süre bekletilir ve ateşten alınarak tabaklara doldurulur. Tabaklardaki pilav üzerine isteğe tereyağı eriyiği kızgın halde kaşıkla gezdirilerek dökülür servise sunulur.

Bulgur pilavı baklalı (taze fasulye) patetesli ve sade bulgur kullanılarak da yapılır.

7- Ciğer Taplemesi

Malzemeler: 1 adet ciğer, 1 baş kuru soğan, 3 ad. sivri biber, 1 kilo köftelik bulgur, pul biber, karabiber, reyhan, tuz tereyağı.

Yapılışı: Ciğerin ak ve kara kısmı makinada çekilir. Ayrıca kuru soğan ve yeşil biber de makinada çekilir. Bu karşıma 1 kilo bulgur (köftelik) katılır, bu karışım birkez daha makinada çekilir ve reyhan, pul biber, tuz katılarak yoğrulur. Yoğurma işlemi tamamlandıktan sonra avuç içerisinde sıkılan parçalardan küçük parçalar (ceviz büyüklüğünde) koparılır ve bu parçalar avuç içinde yuvarlanıp toplanır ve yassılaştırılırılarak taplamalar hazırlanır. İçinde su kaynayan tencere içerisine atılarak kaynamaya bırakılır, tencerenin kapağı yarım kapalı tutulur. Pişme tamamlanınca ateşten alınır ve suyu süzülür. Tabaklara doldurulan taplamaların üstüne içerisinde pul biber bulunan tereyağı eriyiği kaşıkla sıcak sıcak gezdirilirek servise sunulur. Bu yemeğin kına gecesi kız evinde pişirilmesi adettir.

8- Sucuk (Mumbar)

Malzemeler: 2 deste sucuk, 500 gr. pirinç, 250 gr. yağsız kıyma, 1 çay bardağı şehriye, 1 deste maydanoz, pul biber, karabiber, 1 yemek kaşığı biber salçası, tuz.

Yapılışı: Koyun veya keçi gibi küçük baş hayvanların kalın bağarsaklarına yörede sucuk adı verilir. Sucuğun içlikle doldurulması sonucu yapılan bir yemektir. Yemek yapılacak sucukların içi iyice temizlendikten sonra tuzlu su içerisinde bir gün bekletilir. İkinci gün tuzlu su içerisinden çıkarılan sucuklar bol su ile yıkanır ve yeniden hazırlanacak tuzlu su içerisinde çırpılarak yıkanır ve bıcakla sıyırılıp iyice temizlenmesi sağlanır. Sucuğun bol su ile iki üç kez yıkanıp temizlendikten sonra ters çevrilen sucukların içine hazırlanan içlik parmakla ittirilmek suretiyle iyice doldurulur.

İçlik: Pirinç yıkanır, şehriye kavrulur. Kıyma maydonoz küçük küçük doğranır, pul biber, biber salçası tuz karıştırılarak hazırlanır. Doldurululan sucuklar kaynamış su içerisine atılır ve kaynaması beklenir. Pişen sucuklar sudan kevgir ile alınarak tabaklara konulur ve servise sunulur.

Çiğer Taplemesi

Katıklı Dolma

9- Katıklı Dolma

Malzemesi: 1 adet sakız kabağı, 1 kilo yağsız kıyma, 1 kilo köftelik bulgur, 1 baş soğan, pul biber, reyhan, yoğurt, sarımsak, yağ, tuz.

Yapılışı: "Katık" yoğurt demektir. Üzerine yoğurt döküldüğü için bu dolmaya katıklı dolma adı verilir.

1 adet sakız kabağı alınır. Şayet kışlık olarak kurutulmuş ise kabağın kabuğu bıcakla vurularak soyulur. Soyulan kabak ortadan ikiye bölünür ve keskin bir bıcakla 2-3 mm kalınlığında özenle sarma için kabak kesilir. Kesilen bu sarmalar geniş bir tepsi(sini) içerisine alınarak tuzlanır ve yumuşayıp dinlenmesi için bırakılır.(Bir gün)

Bir kapta da et (kıyma), bulgur, rendelenmiş soğan reyhan, pul biber katılarak yoğrulur. Hamur ceviz büyüklüğünde küçük küçük parçalara avuç içinde sıkılarak ayrıldıktan sonra bu parçalar avuç içinde kabak sarmasının içine konur ve yapışması için avuç içinde sağ el baş ve işaret parmağı arasında sıkarak sarılıp hazırlanan dolmalar tencereye açık taraflar alt ve üste gelecek şekilde sıra halinde dizilerek tencere doldurulur. Üzerine ters çevrilmiş bir tabak bırakılır ve tabak seviyesine çıkacak kadar kaynamış su dökülür ve kaynamaya bırakılır. Yarım saat kaynadıktan sonra ateş üzerinden alınır ve suyu süzülerek ayrılır. Tabaklara konulan dolmaların üzerine dövülmüş sarımsak karıştırılmış az sulandırılmış yoğurt dökülür. Bunun üzerine içinde pul biber bulunan sıcak tereyağı eriyiği dökülerek servise sunulur.

10- Yalancı Dolma

Malzemesi: 1 kg. şeker pancarı yaprağı veya üzüm yaprağı. 1 kg. köftelik bulgur, 1 su bardağı un, 1 baş soğan, reyhan pul biber, tuz, yoğurt, sade yağ, 2 diş sarımsak.

Yapılışı: Kaynamış suda ıslatılan bulgur leğen içerisinde üzerine ters çevrilmiş bir tabak olduğu halde bir saat dinlenmeye bırakılır. 1 baş soğan rendelenerek bulgura eklenir. Reyhan pul biber ve tuz katılarak yoğrulur. Su yardımı ile yoğrulan bulgur hamur kıvamına gelince avuç içerisinde sıkılarak ceviz büyüklüğünde küçük parçalara ayrılır. Bu parçalar avuç içinde yaprak sarılarak dolmalar hazırlanır. Yapraksızda parmak büyüklüğünde elde sıkılarak hazırlanabilir. Hazırlanan dolmalar içinde su kaynayan tencer içerisine dökülerek kaynamaya bırakılır. Pişen yemeğin suyu süzülür tabaklara alınan dolmaların üzerine içinde dövülmüş sarımsak bulunan hafif sulandırılmış yoğurt dökülür ve bunun üzerinede pul biberli kızgın sade yağ eriyiği serpilerek servise sunulur.

Katıklı dolma mazlemesi ile aynı olan bu yemekte sadece et bulunmaz. İçinde et bulunmayan yemeklere yalancı denildiği için etsiz yapılan bu dolmaya yalancı dolma adı verilmiştir.

11- Turşlu Dolma (Ekşili dolma)

Malzemesi: 1250 gram yağsız kıyma 1 kilo köftelik bulgur, pul biber, karabiber, tuz, 1 baş lahana, 1 baş soğan, 1 kaşık domates salçası, 1 kaşık biber salçası, 1/2 fincan nar suyu 100 gr. yağ.

Yapılışı: 1 baş lahana suda haşlanarak yaprak yaprak ayrılır ve suyu süzülür. Bir leğen içerisinde 1 kilogram yağsız kıyma, 1 kilo bulgur, bir kaşık pul biber, bir kaşık karabiber ve yeteri kadar tuz atılarak su ile ıslatılmak sureti ile iyice yoğrulur. Hamur haline gelince parmak büyüklüğünde parçalar koparılıp haşlanmış lahana yaprakları sarılarak bir kaba konulur.

Bir başka tencere içerisinde ince kıyılmış bir baş soğan, yağ ve 250 gram et, biber salçası ve domates salçası iyice kavrulur. Daha sonra bir çaydanlık kaynamış su dökülür ve ayrı kab içerisinde hazırlanan dolmalar tencereye dökülerek bir müddet kaynamaya bırakılır. Kaynayınca yarım fincan ekşi nar suyu ilave edilerek 20 dakika kaynamaya bırakılır. Kaynayan yemek ateşten alınarak servise sonulur.

12- Hes Dolması

Malzemesi: Yaz ve kış aylarında kısmen değişebilen malzeme ile yapılan yemekte sarma olarak lahana, üzüm yaprağı, şekerpancarı yaprağı kullanılır.

1 kg. Pirinç, 1 kg. orta yağlı kıyma, 1 kg. sarma yaprağı, 1 çay bardağı sumak, 1 baş soğan, 1 su bardağı sıvı yağ, 1 deste maydonoz, 1'er kaşık biber ve domates salçası, karabiber, tuz 3 adet domates 3 adet sivri biber içlik için domates, dolma biber).

Yapılışı: Kışlık olarak hazırlanan yemekte bir baş lahana (kelem) yaprakları ayrılarak yıkanır. Sararıncaya kadar sıcak suda haşlanır. İçlik olarak pirinç, rendelenmiş bir baş soğan orta yağlı kıyma, biber ve domates salçası, tuz maydonoz ve suda eritilip süzülmüş sumak suyu karıştırılarak iyice karılır ve yoğrulur. Sarartılan lahana yaprakları küçük küçük parçalara ayrılarak bu parçaların içine içlik korunup baş parmak büyüklüğünde sarılarak tencereye yatık bir şekilde sıra ile dizilir. Yeterince sarma yapıldıktan sonra ters çevrilmiş bir tabak sarmaların üzerine konur ve tuz serpilir, sumaklı su tabak üzerinden tencereye dökülür ve kaynamaya bırakılır. Kaynama olduktan sonra kısık ateşte bir süre daha bekletilen ve pişen dolma genelde lengeri tabir edilen geniş yayvan tabaklara dökülerek servise sunulur.

Yaz mevsiminde ise lahana yaprağı yerine üzüm yaprağı veya şeker pancarı yaprağı, domates, dolma biber, patlıcan gibi sebzeler kullanılır. İçlik kısmına 3 adet maydonoz ve 3 adet sivri biber rendelenerek karılıp kullanıldığı olur.

13- Çorti Aşi

Malzemeler: 500 gr. çorti (lahana turşusu), 1-2 kilo kemikli et, 3 su bardağı dövme, 2 su bardağı nohut, tuz, 1 su bardağı yağ, 1 adet ek şinar.

Yapılışı: Lahana turşusunun mahalli adı "çorti" dir. Sirke kullanılmadan büyük küplerde yapılan bu turşunun yemekleri yapıldığı gibi turşu olarak da tüketilir.

Büyük bir tencereye önce kemikli et ve nohut konarak bunların üzerine gelecek kadar su seviyesi içerisinde yarım saat kaynatılır. Üzerine çorti (lahana turşusu), dövme yağ, nar veya nar kabuğu ile bir miktar su ilave edilerek kaynamaya bırakılır. Sulu yemek olan çorti aşı etin pişme durumuna göre pişirildikten sonra servise sunulur.

Çorti Taplemesi

14- Çorti Taplemesi

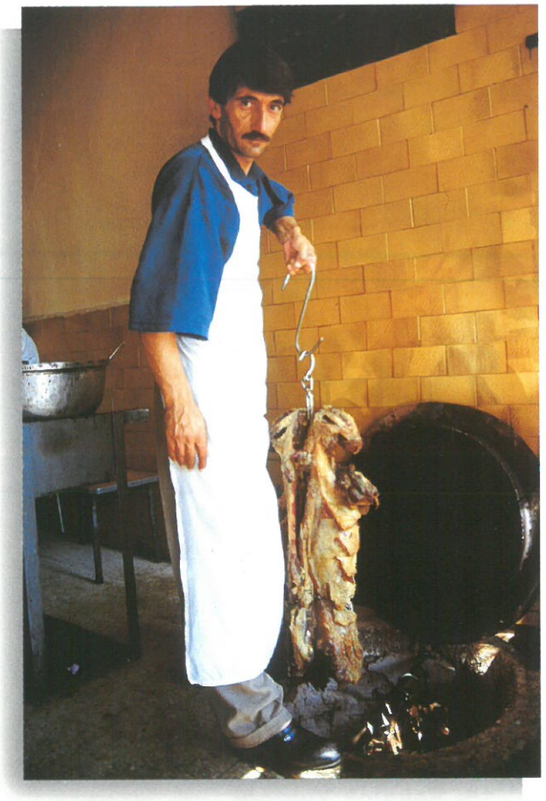
Malzemeler: 500 gr. Çorti (lahana turşusu) 1 kg. köftelik bulgur, 1 su bardağı un, 3 diş sarımsak, 1 su bardağı sade yağ, pul biber, tuz.

Yapılışı: Bir tencereye bir miktar su ve çorti (lahana turşusu) eklenerek 10-15 dakika kaynatılır. Bu suda bulgur ıslatılır. 15-20 dakika dinlenmede bırakılır, daha sonra un ilave edilerek yoğrulur. Hamur kıvamına gelince ceviz büyüklüğünde parçalar koparılır, bu parçalar avuç içinde elle vurularak yassı yuvarlak taneler (köfteler) yapılır. Böyle vurmaya yörede taplamak dendiğinden yapılan hamurlara tapleme adı verilir. Kaynayan çorti (lahana turşusu) içine atılır ve taplemelerin (köftelerin) pişmesine kadar kaynaması beklenir. Kaynama sırasında sarımsak dövülerek tencereye atılır. Pişme tamamlanınca tabaklara alınan yemek, üzerine içinde pul biber olan erimiş tereyağı dökülerek servise sunulur.

15- Şekalok Yemeği

Malzemesi: 250gr. yeşil mercimek, 250 gr. nohut, 250 gr. kurutulmuş salatalık kabuğu.

Yapılışı: Bir miktar mercimek ile bir o kadar nohut bir tencerede haşlanır. Yemeğe yetecek kadar salatalık kabuğunun kurusu, yine ayrı bir kapta haşlandıktan sonra bıçakla kıyılır. Diğer tarafta et ve bulgur karışımından yapılan kılorik salatalık kabuğuyla birlikte nohut ve mercimeğin bulunduğu tencereye atılır. Bir miktar su verildikten sonra iyice pişirilir. Böylece pişirilen yemek tabaklarda soğumaya bırakılır, soğuduktan sonra üzerine bol miktarda yoğurt dökülür. Bunun üzerine eritilmiş sade yağa pul biber karıştırılır, yoğurdun üzerine dakülerek servise sunulur. Bu yemek kış yemeğidir, yazın pek yapılmaz. Nohut, parça et, kılorik ve nohut az suda pişirilerek salatalık kabuğu sonradan eklenir, servise kurut veya ayran ile sade yağ ilave edilerek sunulur.

16- Büryan Kebabı

Malzemeler: Et, tuz.

Yapılışı: Anodulunun bazı yerlerindeki tandır kebabından oldukça farklı yapılan büryan kebabı için "hevür" denilen erkek keçi eti tercih edilir. Bulunmadığı takdirde erkek koyun eti kullanır.

Büryan kebabının yapılışında en önemli faktör olan tandırın ebatları şöyledir. Ham toprakta 2,5 metre derinliğinde bir çukur kazılır, çukurun ağız genişliği 45 cm. dip genişliği ise 125 cm. dir.

Özel olarak seçilen nazik etlerden gövde halinde parçalanmadan hazırlanır. Etler üzerindeki yağlar kopmayacak şekilde kat kat bıcakla etten ayrılarak sarkıtılır. Etler hazırlandıktan sonra iyice yıkanır ve ince tuzla iyice tuzlanır, tuz vurma işi ihtisas işi olup etin durumuna göre değişebilir.

Tandırın içi temizlenir ve çeper dediğimiz kuru meşe dallarından tandırın içinde ateş yakılır. Dalların iyice yanıp ateşin kor haline gelmesinden sonra madeni (bakır) bir kazana bir miktar su konulup çengeller ile tandırın dibine yerletirilir. Et gövdeleri (hayvanın yarısı) çengele takılarak alttaki suya değmeyecek şekilde tandıra sarkıtılır. Tandırın ağzı ortasındaki demir çubuktan kancalar ile tutturulur. Gövdelerin yerleştirilmesinden (5-6 adet olur) sonra tandır kapağı kapatılır ve etrafı kırmızı çamurla hava almayacak şekilde sıvanır. Kapalı ve sıcak ortamda et pişerken, kazandaki suyun buharı ile de yumuşak bir hal alır.

Tandırın ağzı etin özelliğine göre 45 dakika ile bir saat arasındaki bir zamanla açılır ve gövde halinde çıkarılan büryan kebabı kancaya asılarak bıçakla parçalar kesilip servise hazırlanır. Bu sırada dikkatle bakıldığı zaman tuz eriyiğinin etin etrafında adeta bir kabuk meydana getirdiği görülür. Büryan kebanının sıcak sıcak yenmesi makbuldür. Bunun için büryancılar dışarıya çıkardığı soğuyan büryan etini kancalarında tekrar tandıra sarkıtarak ısıtır, tandırın sıcaklığı uzun süre devam eder. Kebap yanında garnitür olarak yaygın bir şekilde yaş üzüm tercih edilir. Servis sıcak pide ile yapılır. Bu, ekmeğin sıcaklığı ve yumuşaklığı yanında kebabın sıcaklığını da muhafaza eder.

Evlerde bu kebabı yapma imkanı olmadığından büryan kebabı, bu işi yapan dükkanlardan temin edilebilir. Pişirme tekniği bakımından etteki besleyici değerin fazla kaybolmaması önemlidir.

Büryan kebabı yapılırken etin yağı altta bulunan su dolu kazana dökülür. Buradaki yağlar toplanarak "avşor" (tuzlu su) yapımında kullanılır, sabah kahvaltısı olarak yenilen avşorun lezzeti oldukça güzeldir. Kalorisinin oldukça yüksek olması sebebi ile ilk defa yiyenler, öğle yemeği ihtiyacı duymazlar.

17- Etli Keşkek

Malzemeler: 1 kilo kemikli et, 250 gr. nohut, 500 gr. dövme, 1 su bardağı yağ, tuz.

Yapılışı: Nohut bir gün önceden ıslatılır. Pişirileceği zaman yıkanıp tencereye dökülür, üzerine et eklenerek 1 veya 1,5 litre su ilavesi ile yarım saat kaynamaya bırakılır. Bu arada yıkanan dövme tencereye dökülerek iyice karıştırılır ve kaynaması beklenir. Susuz tane tane olan yemek piştikten sonra tabaklara konulup üzerine eritilen tereyağı dökülerek servise sunulur. Bu yemeğin Ramazan ayının ilk günü yapılması adettendir. Genelde kış aylarında yapılan bir yemek çeşididir.

18- Ayvanet, Eyvanet

Malzemeler: İki yumurta, alacağı kadar un, bir çorba kaşığı terayığı, pul biber, bir su bardağı yoğurt, bir çay bardağı su, bir diş sarmısak, tuz ve nane.

Yapılışı: Bir tabağa kırılan yumurtalar macun kıvamını alması için bir miktar un ve tuz eklenerek karıştırılır. (Çırpılır) Bu karışım eritilen tereyağına dökülüp kızartılır ve servis tabağına alınır. Üzerine sulandırılarak çırpılmış yoğurt içerisine dövülmüş sarmasık karıştırılarak dökülür üzerine de içinde pul biber bulunan tereyağı eriyiği gezdirilir. Nane ile üzeri süslenerek, servise sunulur.

C- TATLILAR

1- Halbur Hurması

Malzemeler: Un, yumurta, yağ, yoğurt, karbonat, tuz.

Yapılışı: Un, hamur tahtasına elenir, ortası açılır, içine iki adet yumurta, karbonat, yoğurt katılıp yoğrulur. Kulak memesi yumuşaklığında bir hamur yapılır, hamurdan küçük taneler alınır, halbir dediğimiz eleğin üzerinde elle bastırılarak açılır, orak şekli verilir, bol kızgın yağda kızartılır. Sıcak sıcak çayla beraber servis yapılır.

2- Şirin Kaynenağ

Malzemeler: Yumurta, tereyağı, toz şeker veya bal.

Yapılışı: Bir tavaya yağ bırakılır, içine 4-5 yumurta kırılır. Yumurtalar pişince ateşten alınır, üzerine toz şeker veya bal dökülür, sıcak sıcak yeni doğum yapmış lohusalı kadına yedirilir ve misafirlere ikram edilir.

3- Şeker Helvası

Malzemeler: 25 gr. tereyağı, 500 gr. un, 2 su bardağı toz şeker, 1 su bardağı dövülmüş ceviz veya fındık içi.

Yapılışı: Tavada eritilen tereyağının üzerine azar azar un katılarak kavrulur, yapışma olmaması için tahta kaşıkla sürekli karıştırılır. Kısmen kavrulduktan sonra dövülmüş ceviz veya fındık için katılarak kavrulduktan sonra şeker eklenerek 2-3 dakika daha kavurma işlemi yapıldıktan sonra servis tabaklarına alınıp üzerlerine ceviz veya fındık içi dökülür ve soğuk olarak servise sunulur.

D- TURŞULAR

1- Çorti (Lahana Turşusu)

Bitlis'te lahana turşusuna "çorti", lahanaya da kelem denilir. Lahana turşusu yaprak ve turşu olmak üzere iki şekilde hazırlanır. Her aile uzun kış günleri için 100-200 kilo lahanayı kasım ayında alarak turşusunu hazırlar. Yaprak tabir edilen turşu gevşek lahana başlarından çorti ise sert lahana başlarından yapılır. Yaprak turşu olarak hazırlanacak lahanalar üst yapraklarından iyice temizlenir ve yıkanır bıçakla iki veya dörde böldükten sonra içinde tuzlu su kaynayan kazana batırılıp çıkarılır ve küplere basılır. Gümümüzde küplerin yerini plastik bidonlar almıştır. Yaprak çorti ile sarma dolma yapılır.

Sert lahana başlarından ise çorti yapılır. Lahanalar üst yapraklarından temizlenir yıkanır ve bıçakla küçük parçalara ayrılır. Küp veya plastik bidonlara basılır. Bu işlemde önce boş bidonun içine temiz tülbent parçası içinde nohut, dövme (yarma), kuru dut konularak bırakılır. Bunun üzerine bir sıra kesilen lahana parçaları bir sıra sivri biber döşenerek bidon doldurulur üzerine, bir ekmeklik hamur içinde su bulunan tencere içerisinde iyice ezilir ve yeteri kadar (1 kase) tuz eklenerek karıştırılır ve 10-15 dakika bu eriyiğin dinlenmesi beklenir ve bu su hazırlanan çorti üzerine dökülür ve kapağı kapatılır. Eksimenin hızlı olması için üzeri bezlerle kapatılır. Ekşime 15-20 günde tamamlanınca kullanıma hazır hale gelmiş olur ve bir kış boyu kullanılır. Çorti turşu olarak kullanıldığı gibi Bitlis'e özgü çorti aşı ve Çorti toplemesi yemeklerinin yapımında kullanılır.

Bitlis'te bu yemekler yanında helisli balık, mıkle, murtağe şille, herse, keklik kebabı, keklik plav vb. yemekler yapılmaktadır.

İl çevresinde yetişen ve mahalli isimlerle tanınan çeşitli bitkiler vardır. Bu bitkilerin bazılarının kökü, bazılarının sudesi veya yaprağı yenir. Bu bitkilerin başında yorpuz, yığınç, parpor, kuş ekmeği, inek anı, kan ayağı, hanım otu, kenger, jağ, çıreş, kari sayılabilir.

Zengin Bitlis mutfağında mahalli yemeklerin de gün geçtikçe unutulduğu, bunda da yemeklerin masraflı olması yanında kolayca yapılabilen yemeklerin seçilmesinin etkili olduğu görülmektedir.

E- EKMEKLER

Kade ve Kalın

Malzemeler: Un, tereyağı, yumurta, tuz.

Yapılışı: Ekmek hamuru yapılır, mayalanmaya bırakılır. Diğer yandan tereyağı eritilir, içine un dökülür, yağda iyice kavrulup tuz katılır. Mayalı hamurdan bezeler künt alanır, hamur tahtasının üzerinde elle iyice açıp yassılaştırılır. Ortasına kavrulmuş un elle yayılır, parmakların yardımıyla hamur yavarlak beze (künt) haline getirilir. Tekrar hamur tahtasının üzerinde elle yassılaştırılır, yumurta sürülür. Önceden kızdırılmış tandıra yapıştırılır. Kızarınca tandırdan çakırılır, çayla birlikte servis yapılır. İçlik konulmadan yapılan tandır ekmeğinede kalın adı verilir.

Lavaş

İldeki değirmenlerde öğütülen unlarla yapılan lavaş ekmeği yufka bir hafta yetecek şekilde yapılır ve sepetler içerisine yığın (değre) yapılır, ihtiyaç anında yeteri kadar alınarak hafif ıslatılır yumuşayınca sofraya konur.

Betav Arşivi

BİTLİS'TE YENİLEN PANCARLARIN MAHALLİ İSİMLERİ

1. Avelik (Avilok - evelik)
2. Uşkun (Uçkun)
3. Yemlik
4. Mende
5. At turpu
6. Sirmo (Sirmok)
7. Parpar (Semiz otu)
8. Turşumak
9. Kenger (kertli ot)
10. Jag
11. Yığınç (ısırgan otu)
12. Pıdım
13. Yarpuz
14. Göbelek (Mantar)
15. Kari (acı ot) (Yabani Ispanak)
16. Çıreş (çiriş)
17. Hıtık-Hittik (Acur)
18. Nane

DİĞER OTLARIN MAHALLİ İSİMLERİ

1. Sunk
2. Galik
3. Karakıyak
4. Topalak
5. Üçgül
6. Kalağan
7. Sutüfengi
8. Hanaskesen
9. Çatla kuş
10. Gagaç
11. Kuş ekmeği
12. Yol ekmeği
13. İlan dili
14. Çeşir
15. Sığır kuyruğu
16. Küllük otu
17. Sakıs
18. Meyremhort
19. Pişpişo
20. Palak
21. Balbastık
22. Pıtırak
23. Üzerik
24. kırıkboğum
25. Mıyan kökü
26. Keklik otu

Uçkun

VIII. SÖZLÜK

YEREL KELİMELER	ANLAMI
Abdesthane	Tuvalet
Eciperbet	Çok kötü beğenilmeyen, çirkin
Efrit	Yırtıcı, yaman
Egal	Bele sarılan sargı
Ağu	Zehir
Ahang	Nara atmak, bağırmak
Alıf	Hayvan yemi
Amişk	Yoncanın ikinci yüzü (biçilmesi)
Anafor	Avanta, bedava
Anurli	Gururlu
Anter	Kocamış yaşlı
Aparmak	Götürmek
Arak	Arsız, huysuz
Ark	Su kanalı
Arşın	Dirsekten parmak ucuna kadar uzunluk
Aşıf	Çapa, ot temizliği
Eşşa	Yatsı
Ayli	Gebe, hamile
Aza (ezza)	1. Üye, 2. Mermi kapsülü
Bale	Yavru
Baldır	Bacak
Batman	Sekiz kilo (ağırlık birimi)
Bedağ-Berdağ	Taştan su testisi
Bedro	Su kovası
Bed emel	Hayırsız
Beçare	Güçsüz elinden iş gelmiyen
Bastoğ	Pestil
Bebeht	Bahtsız, talihsiz
Behri-Bıhri - Buhari	Baca
Belek	Benekli-alacalı
Beleke	İlkbaharda araziden karın tam kullanılmış hali
Beran	Koç
Berdaz	Büyük çuval
Beraz	Domuz
Beredayi	İşe yaramaz
Berğale	Hantal
Beşle	Tohumluk salatalık
Bez	Vücutta yara, vücutta yağ bağlama
Bekik	Boğmaca
Bıgane	Kalın kafalı
Beğ	Bıyık
Ben	Ahlak
Bıkıldamak	Fokur fokur kaynamak, gülmek
Bıldır	Geçen yıl
Bılor	Kaval ve türü calgı
Bızap	Buzağı
Bibi	Hala
Blok	Dışarı fırlamış göz, pörtlek
Bulah	Çeşme
Bump	Tıpa (çeşmelerde kullanılır)
Buhtan	İftira
Bülbüze	Nergiz çiçeği
Buhçe	Uçları bir oraya getirilerek kullanılabilen dört köşe sargı bezi
Böğür	Vücutta yanlardaki boşluk, yamaç
Bürk	Başa takılan fes türü şapka
Bıhçi	Testere
Belengaz	Sessiz
Betis	İddia
Böhtan	İftira
Büşürük	Hamurun yoğrulmamış hali

Bağ	Dağlanmış ot veya ekin destesi
Belındır	Genç koyun
Beroj	Güneş olan yer (güneş alan bayır)
Beyo	Büyü
Beş (Anlı beş)	Anlı benekli
Cacım	Çarşaf
Camuş	Manda
Camuşkıran	Bahara çıkarken görülen kocakarı soğukları
Cağ	Parmaklık
Cankeş	Yedi canlı, dayanıklı
Cazu	Nazlı - Dili tatlı kalbi kötü kişi
Cehş	Genç merkep
Cehdetmek	Gayret göstermek
Cendek	Leş
Cendere	Eziyet
Cepki (Çepki)	Solak
Ceng	Savaş
Cet (çet)	Genç horoz
Cılkır (cılker)	Zayıf, çelimsiz
Cımirni	Çirkin, suratsız, eğri
Cımıster	Sönük buruşuk
Cılızer	Zayıf, kopacakmış gibi ince
Cırcoronik	Ateş Böceği
Cıp	Aniden çıkma, ansızın
Cırpot	Çapak
Cırcır	Durmadan konuşmak
Cıvıtmak	Azmak
Cinik (bicinik)	Az miktar, biraz
Cinetor	Zayıf
Cingar	Döğüş kavga
Civik	Bacak, ince ayak bileği
Çöleki	Bir çeşit kalınca kumaş
Cönege	Tosun
Cüncük	Küçükçe
Cücük	Küçük
Cüce	Civciv - Kısa boylu
Cıre	Küçük su testisi
Cepçepo	Bilmediği halde her işe karışan
Çat-çıngır	İşe yaramayan kumaş artıkları, parça
Çakmur	Bir çeşit sert ve saydam taş
Çapmak	Koşmak
Çal	Çukar-mezar
Çat	1. İki şeyi birbirine çatmak, 2. Bez parçası
Çap	koş
Çehre	Sima, yüz
Çemirlemek	Yukarı kıvırmak, katlamak
Çeper	Kurumuş meşe dalı -çit
Çoratan	Ağaçtan su oluğu, yalak
Çerçi	Seyyar satıcı
Çelepe	Sulu kar, şepken
Çerğ	Çalım satma (çerhıne bak çalıne bak)
Çorti	Lahana turşusu
Çireş	Yemek yapılan bir ot türü
Çırtik	El parmakları arasında sıkıştırılabilecek miktar
Çırçır	Torunun torunu
Çırdiken-Çirtiken	Bela, yapışkan
Çırt	Kümes hayvanı dışkısı
Çıhtapor	Semt adı
Çepiç	Bir yaşındaki keçi
Çapu	El çırpma
Çillek	Aç gözlü, obur
Çırhane	Tahta kapı ayağı (Menteşesiz kapıların alt ve üst ayağı)
Çırrok	Laf çekiştirme
Çırağ	Elektrik

Çırpan	Su kanalı bekçisi
Çırpacağ	Yün çırpmaya yarayan ince uzun çubuk
Çırık	Yırtık, arsız
Çırpı	Ağaçlardan kesilen ince dallar
Çırmak	Yırtmak tırmalamak
Çızçız	Erken ağlayan mızmız
Çömçe	Kepçe (Büyük tahta kaşık)
Çımıtır	Buruşuk, pörsümüş
Çibin	Kara sinek
Çingir	Eski, eskimiş
Çigin	Omuz
Çinçil	Beşik, (asma), salıncak
Çimdik	İki parmak arasında sıkmak
Çizin	Sinek
Çir	Elma, armut gibi meyva kurusu
Çil	Yeni filiz vermek
Çol	Evlerde etrafı açık banyo yeri
Çorik	Ağzı eğri
Çuvaldız	Büyük iğne
Çül	Kilim
Çür-çüro	Sarışın
Damcı	Binalardan suyun damlaması-damla
Tan	Sevimsiz, kaba
Deral	Tembel
Delal	Mezatçı
Davi	Kısa süren yağmur, yağmur çizelemesi
Debo	Teneke (etrafı kapalı) ölçü birimi
Deccal	Fena, yırtıcı
Degenek	Sopa
Değirmi	Yuvarlak
Dehre	Demir keski
Deng	1. Emsal, akran, 2. Eşyanın yük hali
Den	Kümes hayvanlarına verilen yem, taneleri kırılmamış döğme buğday
Dendik	Kursak
Del	Dişi köpek
Derman	İlaç
Deyaz-Teyaz	Derin olmayan su, göl, sığ
Dırhem	Okkanın dörtyüzüde bir ağırlığı (3.207 gramaeşit)
Dıllık	Şımarık
Dırcik	Zıplamak, hoplamak (at, katır ve eşek tekmesi)
Dırşeki	Havai
Dıj	Keskin, sivri
Dıjik	Sarp, dik
Dingilafistik	Tahtaravalli
Dink	Yükseklti, tepe
Dabağ	Hayvanlarda görülen şap hastalığı
Doloz	İşsiz güçsüz hiçbir şeye sahip olmamış
Dot	Çömelme
Duri	Suyu fazla, sulu (Sulu yemeklerde ve harç yapımında kullanılır.)
Dorbodor	Sırayla
Dor	Sıra
Domp	Hafif yükselti, tepe
Döşek	Yatak
Drej	Uzun ve ince yapılı kimseler için kullanılır
Daz	Tüysüz, keçel
Dığa	Kokak
Duradeun	Çirkin
Ebur	Göç (Keklik avında kullanılır.)
Eç	Dövmek
Elçek	İçinde yağ eritilen bakır veya aliminyum kap
Elçek	Tırpanın sapına yerleştirilen el tutma kısmı
Elhezer	Elaman, illallah
Emanet	Takı
Eşgi	Ekşi

Emele	İşçi
Emcek	Meme
Engesor	Dönüşü olmayan yer (beddua)
Eşbebiyen	Kurutulmuş kayısı açması
Erik	Kayısı
Eşik	Dışarı
Ettar	Tüccar
Erişte	Şehriye
Ersun	Bir ucu çengelli küçük demir kürek
Efsun	Sihir
Esbap	Elbise
Evel	Beceriksiz, Aptal
Ezep	Bekar
Fere	Keklik yavrusu
Fırg	Bir tür bel ağrısı
Fırt	Yudum
Ferayi	Kadınların kullandığı bir çeşit başlık
Fısto	Küçük
Fitir	Güneşin doğmasından iki saat sonraki vakit
Ficeten	Ansızın
Filketen	Çatallı iğne
Fistan	Elbise, entari (kız elbisesi)
Fint	Bal mumundan yapılmış özel mum,
Fışki	Koyun keçi pisliği
Fittoz	Hoppa, yaman
Frengi	Kapı kilidi
Fizrım	Islık
Gadana	İri yapılı
Garan	Sürü, topluluk
Gattar	İbik
Garmuş	Ahlat'ta mesire yeri adı
Gav	Büyük adım
Gazınd	Şikayet
Geçinmek	Ölmek
Gej-gejo	Geri zekalı
Gesi yıkamak	Çamaşır yakamak
Gevde haram	Tembel, miskin
Gecalmak	Baş dönmesi
Gevi (Güvey)	Damat
Ger (Kar)	Sağır
Gıjıldemak	Korkarak bağırmak
Gıç atmak	Arka savurmak, kaçamak yapmak
Gılımboz	Şeker pancarı
Gılovar	Dairesel, yuvarlak
Gıdo	Çene altı, gerdan
Gır	Uyuz
Gıran	Taş yontma aleti
Giran	Ağır
Gurk	Kuluçkaya yatmış tavuk
Gümrah	Bol, fazla
Gürünce	Baldız
Goya	Güya
Gırt	Top, sıkı
Gilız	Ağız salyası
Girni	Biçimsiz
Gloz	At ve eşek dışkısı
Goç	Kütük
Godoş	Hantal
Golat	Parça
Golom	Yığın
Gop	Kopuk, kesilmiş el ve ayak
Gopik	Tomurcuk
Gor	Mezar
Gorbegor	Mezardan mezara (beddua)

Gon	Göçer (yörük) çadırı
Goşto	Şişman
Gotik	Toprak kap
Gotoron	Çok
Got	Buğday ölçeği
Gov	Ağıl
Govik	Huni
Gozbez	Pekmezle yapılan bir helva türü
Göbelek	Yiyecek mantar
Gumsik	Yumruk
Gurmuze	Çeşitli otlardan karışık saman
Günurte	Övle
Gülyaz	Kiraz
Gürgür baba	Gök ürültüsü
Ğayle	Deri, uğraş
Gulvar	Yuvarlak
Ğeri	Mustafa çiçeği, acı ot
Ğılfer	İçi geçmiş, çok yaşlı
Habırman	Kurutulmuş nar taneleri yemekte kullanılır
Habres	Nara atmak
Helbir	Daire şeklinde tahta kenarlı tabanı örgülüü araç (elek)
Hacirdek	Ocak veya tandıdan kapları üzerinde kaydırmaya yarayan demir çubuk
Halaşor	Sıcak kül (üstü küllenmiş kor ateşi)
Halpır	Hafif yanık, saraltı
Halizan	Solucan
Halt etmek	Suç işlemek hata etmek
Harede	Nerede
Harik	Keçi kılından yapılmış ayakkabı
Hamayil	Küçük Kur'an
Hasüt	Haset
Haşim	Acemi
Haral	Büyük çuval
Haş	Hoş
Havar	Çağırmak (İmdat çağrısı)
Havsele	Sabır
Hayızır	Can çekişme
Hayif	Yazık
Hare	Nere
Hırnık	Sümük
Heyat	Üst tarafı kapalı ayvan
Hımbıl	Malını bilinçsize başkalarına yediren
Hıç	Ağaçlardan çıkan özsu (reçine)
Hure	Bahçe duvarı yapımında kullanılan küçük taş
Huşhuş	Şüpheli - Şüpheci
Helbok	Delikli düğme
Hengif	Emsal, akran
Ham etmek	Yemek
Henk	Tümsekçe bir yerden aşağı doğru hızlıca atlayış
Herıf	Erkek (eş), er
Hisir	Kimsesiz, yetim
Hers	Öfke, sinirlilik
Heşem	Miktar, çokluk
Hırsli	Öfkeli, sinirli
Herkendez	Ateş küreği
Hevür	Erkek keçi (teke)
Heylımın	Hayıflanmak, üzülmek
Hellahel	Ayıplama, kınama
Heleşor	Ateşin köz hali
Hımhım	Burnundan konuşan
Hırsik	Küçük sabun parçası
Hışt	Hançer
Hıtik	Acur
Hıt-hetem	En son (oynama)
Hırhız	Hırsız

Hırpo	Şakacı
Hap etmek	Atlamak, delirmek
Hoş	İyi, tatlı lezzetli
Ho ho	İnek
Hım	Temel
Hızma	Burna takılan takı
Hin	Hain
Hirtol	Talan etme
Hiyar	Salatalık
Hof	Korku
Manise	Bir tür kumaş adı
Mıttar	Çürümüş, pis kokmuş
Mızmız	Erken ağlayan, nazlı
Mij	Sis
Mincok	Boncuk
Mimi	Sevimli
Mirat	Sahipsiz
Mırt	Asık surat
Mişevşi	Mercimek
Mılorki	Yuvarlak, yavaşça
Moloz	Yontulmamış taş
Mozaik	Sonradan ilave
Muç	Keskin bakış
Mudare	İyi olma veya halsizlik durumu
Mukar	Ağaç oymaya yarayan keski aleti
Mukate	Israr
Mukayet	Sahip olmak, kollamak
Muruz	Surat etmek
Musture	Münasebetsiz
Müşavere	Anlaşma, söz birliği
Müzevir	Ortalık karıştırıcı
Moz	Büyük boy arı cinsi
Nağır-Nehir	Sürü
Nalbeki	Madeni küçük tepsi
Nalin	Takunya
Nan	Ekmek
Napuh	Pişmemiş ekmek
Nator	Hamam hizmetlisi, yalak
Nazbeliş	Yastık örtüsü
Neçe	Kaç para
Neft	Kibrit
Hak	Allah
Honçe	Gelinin ev halkına getirdiği çeyizlik hediye
Horthaş	Dövülmüş, halsiz yorulmuş
Hort	Şişman, eline dolgun
Hovank	Sıcak suyun ılıtılması
Höç	Boynuz vurma
Höş	Sus
Höşmak	Susmak
Hure	Taş parçaları - küçük taş
Huhu	Kötüleşmek, düzelmeme
Hez	Toprak kayması
Horum	Demet, bağ
Iskarpin	Kundura, ayakkabı
Uşkun	Dağda yetişen ve muz gibi soyularak yenen bir bitki
İç etmek	Kendine mal edip sahiplenmek
İt	Köpek
işağ	Çocuk
İrin	İltihap
İlangaç	Engeç
İlantarağı	Kırkayak
İlman	Pürüzsüz
İlişir	Evvvelki yıl
İplik pazarı	Horoz döğüştürülen yer

İfah	Küçük
İrağ	Uzak
İdare	İlkel gaz lambası
İlan	Yılan
İşağ	Çocuk
isi	Sıcak
İşçilik	Gömlek
İncik	İncik, topuk
İtbat	Ortadan yok olması, yük olmuş
İtitmek	Bilemek - Bilirine karşı öğretmek
Jağ	Yörede yenilen bir bitki, salkım saçak şeklinde
Jaji	Çökelek
Jan	Ölüm (beddua)
Jehri	Zehir
Jenk	Pas, küf
Jüjü	Kirpi
Kadamak	İlinti
Kağank	Kışlık mevvaların tavana asılması
Kakil	Ceviz içi
Kattar	İbik
Kalender	Kaba iri yapılı
Kander	Yağmalamak
Kambah	Yıkılma, viran olma
Kam olmak	Bunalmak, usanmak, bezgin olmak
Kankirik	Çene kemiği
Kapcik	Erken doğuran
Kap	Parça ip
Karkunt	Girintili çıkıntılı
Kara deyze	Hamam böceği
Karçin	Bir tür armut çeşidi (yaban armudu)
Keyim	Kuvvetli, dayanıklı
Kaynanak	Bir çeşit tatlı
Kavurga	Süt ile kurutulmuş buğdayın kavrulması ile yapılan çerez
Karese	Büyük, yaşlı
Kar	Sağır - Kazanç
Kark	Sıra
Kartmak	Katmerleşmiş, kir pislik
Kartol	Patates
Kayıpmak	Kopup gelmek
Kaysefe	Kayısının kurutulmuşu
Keda	Bela
Keçel	Kel, tüyü dökük
Keftor	Köftehör
Kefkıfır	Paralanmak
Kaş	Baş aşağı iniş, yamaç, bayır
Kas	Kız evladı
Keğrik	Keçi yavrusu
Kelem	Lahana
Kel	Mezar taşı
Kepenek	Kelebek
Keran	Kavak ağacından 4-5 metre boyunda kalın dam örtüsü ağaç
Kerkot	Yıpranmış
Keşür	Havuç
Kerti	Bayat
Kerese	Büyük
Ket	Eşit uzunlukta parçalar
Kırçon	Çürük, artık
Kıdik	Oğlak
Kıhse	Küçük soğan (tohum)
Kıjıdamak	Seslenmek
Kıjik	Karışık taranmış saç
Kılımboz	Şeker pancarı
Kıft	Yorgun, halsiz
Kıls	Kireç

Kımkımonik	Kertenkele
Korboz	Kır saçlı
Kirkit	Zigzak, kasis, girinti çılın
Kırnaz	Cimri, tamah
Kude	Dünür
Keran	Kalın dam ağacı
Kırtlama	Şekeri ayrı çay içmek - dişlemek
Kirtnak	Hamur açmada kullanılan
Kıt - Kırtık	Az parça
Kız	Yanık
Kıjrik	İyice yanmış kömürlenmiş
Kilok	Sabit taş
Kişav	Ürkmek
Kit	Zayıf ince
Kılar	Yuvarlak
Kofi	Yuvarlamak - kızgınlık hali
Kılolenmek	Kadınların başlarına bıraktığı fes
Kolom	Yığın
Kolopotur	Büyük el bıçkısı
Kolos	Yünden yapılmış külah
Konkule	Kapı sürgüsü
Kötek	Dayak
Koppal	Baston
Korefehem	Sakar, iş göremeyen
Kop	Bir uzvun sakat olması
Kom	Toplu, topluluk
Kot	Ölçü birimi (tahıl)
Kort	Çukur
Kosut	Yıpranmış süpürge
Kotrevıl	Bir tür eski büyük tabanca
Kotan	Dayak
Kottik	Lazımlık
Kovik	Oymak, huni (Poriklemek)
Kovi	Yabani, utangaç, çekingen
Koz	Keçi ve koyunlar için ağıl
Könek	Bezden yapılmış iç giysi
Köreten	Körelmiş
Körpe	Küçük (Kundakta) bebek
Körşe	Karın sertleşmiş hali
Kıre	Çakıl taş
Krik	Gırtlak
Krej	Kirli
Kudurmak	Boğuşmak
Kuç	Kucak
Kulbağe	Kurbağa
Kuleten	Havuz
Kululenmek	Yuvarlanmak
Kunco	Sinsi
Kunç	Köşe bucak
Kulunç	Sırtın adale kısmı
Kulumpe	Kardan yapılmış kuyu
Kukuraf	Küçük toparlak
Künt	Dinlenmeye bırakılmış hamur
Kumcik	Bir araya gelmiş büzülmüş
Kurdezen	Toprak kap
Kurdeşen	Kaşıntılı yara
Kurik	Sıpa
Kurut	Çökeleğin kurutulmuş şekli
Kurk	Kuluçka tavuk
Kurkut	Çalı çırpı
Kevi	Tipilenmiş kaygan kar, çığın başlangıcı
Kude	Dönür
Kume	İkinci eş
Korbump	Baykuş

Kuski	Sessize eğilerek yaklaşım hareketi
Küski	Manila
Kuşik	1. Ufacık, 2. Kabaktan su tası
Kuşhane	Yemek yapılan tencere
Kutik	Köpek yavrusu
Kutuz	Gaga
Kurvetmek	Sıvermek, bırakmak
Kuzik	Kambur
Kuze	Sansar
Kurek	Munzur, hayasız
Küllük	Evin çöplüğü
Külhanyetimi	Başı boş serseri
Künt	Yumak hali
Küpe	Topraktan yapılmış büyük kap,
Kuştürü	Güreş tutmak
Kes	Fırsat kollamak
Kenger	İçi yenen dikenli ol
Lekim	Kulaç, yüzmek
Lak	Sulu hayvan yemi
Lal	Kekeme, dilsiz, kakaz
Lapık	Yassı ince küçük taş
Lavaş	Yufka etmek
Lazımlık	Kılozet
Leçek	Beyaz ince tülbent
Lein	Munzur, şeytan
Liva	Kuzu günü
Legen	Kemerli geniş kapı
Leğer	Zayıf, dayanıksız
Lengeri	Genişçe sahan tepsi
Leyi	Sel
Levin	Çeşit
Lık	Laçka, yalama olmuş
Lıhçır	Kirli, pasaklı
Lıpok	Kopuk, alışık
Loğ	Hafif meyilli
Lok	Naylon
Löh	Tek parça
Mangır	Bir akçenin dörtte biri
Mahane	Sebep
Maben	Arası
Made	Başka
Mat	Şaşkın baka kalmak
Madak	Manda, camız
Macik	Öpmek (ç.d)
Mama	Yiyecek (ç.d)
Mıncık	Cimdiklemek (ç.d)
Martek	Kuru uzunca ağaç
Matişor	Dolama, iltihap
Mayasıl	Basur
Mecrefe	Kar kürümeye yarayan tahtadan kürek
Mefar	İmkan vermemek, nefes kesmek
Mege	Sanki
Meğde	Üzgün surat, asık surat
Meğsüz	Ciddi olmayan (yalandan)
Melun	Şeytan
Melür	Yetim, boynu bükük
Melekor	Allerji, Kırmızı benekler halinde vücutta çıkan kaşıntılı allerji
Memüz	Mahmuz
Memen	Sebze toptancısı, aracı (Yerli mahsülde)
Mesin	İbrik
Meşaket	Zorluk
Meşrefe	Su içilen tas
Menez	Bilmez
Merez	Dert

Metelis	Avcıların gizlendiği yer
Meyremkurt	Sancılara iyi gelen bir ot
Mıh	Çivi
Mıkeşer	Nohudun kavrularak ikiye ayrılmış hali
Mılomilo	Yakıştırmak
Mıskal	Zamana ve yerine göre ağırlığı değişmekte olan bir küçük dirhem
Mılorki	Yavaş, aheste
Muhkem	Kuvvetli
Mırar	Ölmüş
Mıt atmak	Iskalamak
Moz	Büyük, yabanı arı cinsi, böcek
Nehre	Yayık
Negahtan	Aniden
Nazbeliş	Yastık örtüsü
Nehir	Hayvan sürüsü
Neks	Böğür
Nehs	Huysuz
Neğirci	Çoban
Nemır	Hadım
Neçar	Çaresiz
Neri	Yaşlı erkek keçi
Nereke	Büyük yaşlı
Nevaktan	Ne zaman
Negahtan	Desinler diye, boşuna
Nevcır	Torunun torununa denir
Neve	Torun evladı
Nırç	Hayır
Nice (nece)	Nasıl
Nizah	Afacan, yaramaz
Nohudu patlak	Utanmaz, arsız
Nokul	Çocuk dilinde şeker
Nubar	İlk veya son yiyecek
Okka	Dörtyüz dirhem tutarında
Öcü	Hayali yaratık, umacı (ç.d.)
Öğe	Üvey
Öksüre	Su içilen kab
Örmikar	İki katlı taş binalar arasına konulan uzunca ağaç parçası
Öz	Çekirdek
Özüm	Kendim
Pace	Pencere
Paço	Çocuk dilinde öpücük
Pak	İyi güzel
Palampuç	Vücudun herhangi bir yerinde şişlik
Palan	Semer
Papağ	Kalpak
Pap	Posa
Pamp	Pençe
Papuç	Ayakkabı
Papu	Çocuk dilinde ayakkabı
Parav	Yaşlı
Parç	Topraktan yapılmış yoğurt kabı
Parget	Hayvanların çektiği büyük kızak
Pangor	Atılabilir büyüklükte taş parçası
Parpar	Semiz otu
Paşkör	Yanık sonrası su toplaması
Pejmurde	Dağınık
Pekol	Acı çekerek dönmek
Part	30 adet
Pun	Yuva
Pus	Şişli hava hafif kar serpintisi
Puç	Çürük, boş, işsiz
Pasak	Kir
Poşet	Sahur
Paşkul	Kabuk oluşmadan yapılan yumurta

Pırçek	Saç, perçem, zulüf
Pepe	Ekmek
Pepo	El
Pepik	Ayak
Perçem	Zülüf saç
Pergeç	Bakraç
Peşgir	Havlu
Peş	Etek ucu
Pet	Gür alev
Pazvande	Giyimde uyumsuzluk
Pıçı (Peçe)	Yeni doğmuş buzağı
Pıh etmek	Kesmek
Pırço	Kıllı
Pıçoç	İnci bulgur ve bununla yapılan yemek
Pırç	Kıl
Pırpej	Beceriksiz
Pi	İç yağı
Pırpıter	Dağınık
Pırpoz	Pas
Pırşak	Beter olmak
Pışıldamak	Parlamak, küçük ışık şeklinde yanmak
Pıtepıt	Dırdırcı, mızmız
Pıtır	Kabına sığmayan
Pıto	Ufak
Pıt	Nokta, hafifçe basmak
Pızar	Kıvılcım
Pızot	Köz, ateş, kızgınlık hali
Pineklemek	Oturarak hafifçe uyumak, kestirmek
Priklemek	Oymak
Pipiç	Düdük
Pişik	Kedi
Piyağı	İç yağı
Pırt	Bir vuruş- Yolmak
Pirçik	Yolmak
Poçik	Kuyruk
poğan	Dar sokak
Porak	Aşırı derecede tuzlu
Porhang	Topraktan su borusu
Pot	Kuyruksuz
Puç	İçi boş
Puncak	Toplu, topluluk
Pungal	Fol
Pun	Kümes - Yuva
Puppu	İbibik kuşu
Püzzik	Sivilce
Purt	Tüy
Pişomalo	Havada uçan ot tohumu
Pute	Çalılık
Put	Kira ile kışın hayvan saklanması
Raf	Terek
Rampa	Yokuş
Ravak	Mutfak
Reç	Ayak izi
Ref	Kuş sürüsü - grup
Roji Mahşer	Kıyamet günü
Rusvay	Rezil olma
Rut	Hiçbirşeyi bulunmayan, züğürt
Reğh	Büyük hayvan dışkısı
Satıl	Su kovası
Saba	Yarın
Sehsi	Toprak kab parçası
Rez	Düz çizgi
Safa	Küçük toprak tas
Sapank	Sapan

Sahan	Geniş tas
Sako	Ceket
Sari	Taraf
Sal	Büyükçe ince tas
Salorik	Çıban
Samsak	Sarımsak
Sançmak	Acıtmak, sokmak
Santorlu	Süslü, havalı
Sarvetmek	Koyuvermek, bırakmak
Seğ	Toprak dam örtüsü olarak kullanılan toprak
Sel	Yufka ekmek pişirmek için kullanılan araç
Seği	Geri zekalı (aptal)
Sebi	Sübyan çocuk
Sekevil	Ağaç süpürge -çalılardan yapılmış stpürge
Senç	Bahçe çiti
Sust	Gevşek
Süte	Yayla adı (Adilcevaz)
Sekü	Divan
Serisütal	Serseri başı
Sıçan	Fare
Sile	Söyle
Sımik	Kemik
Sıfet	Yüz, çehre
Sıphaç	Bir nevi zehirlenmek
Sırğe	Küpe
Sırusat	Rezil olma
Sıtar etmek	Sahip olmak, uslanmak, oturmak
Sipesator	Yaman
Sipisağ	Sapasağlam
Sokuldamak	Zonklamak
Sukum	Çehre, sima
Saldert	Tedavisi olmayan hastalık
Som	Dona kalmak
Surhalamak	Hücum etmek
Şakşak	Değirmen taşı üzerindeki ölçü tahtası
Şağ	Ağaç sürgünü
Şapalak	Tokat
Şaran	Deste, dizi altın
Şaş	Şaşı
Şar	Çarşı-şehir
Şegirt	İşçi
Şeht	Sakat olmak
Şekalok	Salatalığın kabuğuyla yapılan bir yemek çeşidi
Şekerok	Kökü yenen bir ot
Şekal	Ortalık malı, ortalıkta gezinen
Şekkal	Eskimiş ayakkabı
Şele	Sırt, bel
Şeke	Kesilmiş hayvanın yarısı
Şel	Felç
Şelaşeht	Elsiz ayaksız
Şelteşülal	Dağınık
Şepene	Döven
Şepe	Çığ
Şerpe	Eşarp
Şerit	Kalın ip, urgan
Şerik	Ortak
Şevedır	Dışarıda konaklama
Şikar	Biçimsiz, beğinilmeyen
Şikilor	1. Dolu, 2. Mazı
Şikil	Sima, çehre, yüz
Şemame	Kavun cinsinden kokulu küçük meyve
Şıpık	Terlik
Şıvan	Büyük acı karşısında ağlama, feryat etme
Şerrut	Şer işlerle uğraşan kimse

Şirde	Dizi (boncuk dizisi)
Şilor	Erik
Şingilo	Düzensiz
Şipane	Kapı eşiği
Şip	Kapı ve pencere üstüne takılan tek arça kalın uzunca taş
Şirin	Tatlı
Şiş	Döğmenin çekilmiş hali
Şoran	Akan kan
Şorek	Taşın nem ile bozulmuş hali
Şor	Aşırı tuzlu
Şülelemek	Baştan savmak
Şüşe	Çay bardağı
Şerpe	Eşarp
Tafal	Zavallı - çocuk
Tor	Tünek, raf
Tahunk	Küçük kızak, oturarak kayılan tahta kızak
Takal	Tane, tomar (bir tane sakız)
Talan	Yağmalama
Tamaşa-Temaşe	Seyretmek
Tamahkar	Cimri, eli sıkı
Tango	Sosyete hanım
Tapızır	Yere yakın
Taptape	İki yüzü basık ve yuvarlak
Taze	Yeni
Teğek	Asma yaprağı
Teğer	Mangal
Tehmek, Teğmek	Raf
Temçüt	Nerde (Çekişme)
Terence	Merdiven
Teşenek	Yaranın azması, iltihaplanma
Teşi	Kirman (yün eğirmede kullanılır)
Teşt	Büyük leğen
Teto	El
Tetik	Yün eldiven
Teymik	Tekme
Teyi	Daha
Tığtomorik	Böğürtlen
Tırmaş	Kötü
Tırpeşırp	Ardı sıra vurma
Tırcık	Çifte
Tıtıre	Büyük
Tıtırışk	Kavgayı kızıştırmak sözü
Tike	Dürüm
Tilor	Çelik çomak
Tıloğ	Tulum
Tiştir	Doğurmamış keçi
Tılor	Yaş, ıslak
Tobe	Tövbe
Toht	Ellidirhem, yün ve iplik tartısı
Topan	Toprak dam düzeltmekte kullanılan ağaç baskı
Tortop	Etine dolgun
Tokaç	Çamaşır yıkarken vurmak için yapılmış saplı tahta ağaç
Tor	Boş gezen, çalışmayan
Toy	Düğün
Torte	Tereyağının eritildikten sonra dibine çöken tortusu
Tavli	Şişman, besili
Tavla	Sığır ahırı
Trink	Peşin
Tehte	Sebze ekiminde yapılan parsel
Tulağ	Koyun ve keçi derisinden yapılan tulum.
Tuacip	Hayret
Tuman	Külot
Tummak	Nefesin kesilmesi, nefes alamama hali
Tumuşmak	Çekilmek, sinmek, şaşkın kalmak

Turşpalan	Süzgeç
Turş	Ekşi
Tusi	Duman
Tüt	Dut
Teşkele	Belalı karmaşık
Teto	El
Ufak	Küçük
Urva	Kaba un
Ücün ücün	Zaman zaman, yavaş yavaş, ucu ucuna
Üsküre	Su konulup içilen kap (büyük çorba ve ayran kabı)
Üz	Yüz
Üşağ	Çocuk
Üleşağ	Paylaşmak
Vaşvan	Ağlamak
Vırık	İshal
Vırrek	Geveze
Vırnahaş	Gelişmemiş, çelimsiz, zayıf
Vırtok	Şahsiyetsiz, kişiliksiz - Oynak
Vışş	Ya- Allah Allah (hayret ifadesi) Alay ifadesi olarak kullanılır.
Yağşi	İyi, güzel
Yalokoz	Yalnız
Yarma	Bulgur
Yavan	Yağsız
Yavutmak	Yanına almak, yaklaştırmak
Yad	Akıl
Yat-Yatmak	Uyu-uyumak
Yağlık	Leçek
Yığınç	Isırgan otu
Yırgat	İşçi, amele
Yiniş	İniş
Yırlamak	Şarkı türkü söylemek
Yırgalamak	Silkelemek
Yuha	İnce, adi
Yüngül	Hafif
Yola vurmak	Uğurlamak
Zabıt	Subay
Zakor	Karışık döğüş, toplu döğüş
Zank	Kocaman iri, büyük
Zat	1. Şahıs 2. Yemek
Zebelleh	İri cüsseli kaba adam
Zeğire	Kışlık yiyecek
Zeher-Zemberek	Kalbi, içi kötülükle dolu olan
Zerendaz	Banyo havlusu
Zestan	Lohusa kadın
Zıkkım	Zehir
Zıkki	Aşırı derece ekşi
Zımpo	İri yapılı
Zingılav	Zil, çıngırak, çan
Zırnık	Az miktar
Zırtıl	Kaba, büyük
Zirteboz	Lafını bilmeyen
Zehferan	Zerihliyici madde, çok acı
Zubare	Yardımlaşma, imece
Zevzek	Gevşek, geveze
Zahir	Herhalde
Zindan	Demirci örsü, tırpan dövmek için kullanılan tezgah
Zırze	Kapı çengeli
Zırzop	Boşboğaz
Zilal	Berrak, temiz
Zink	İsabetli vuruşla çıkan ses
Zomp	Balyoz
Zürnekadak	Zambak çiçeği

DİP NOT

(1) Cumhuriyetin 50.Yılında Bitlis İl Yıllığı, 1973 S. 37-50.

(2) Sönmez M. Remzi, Bitlis İli Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Planı, Bitlis Valiliği, 1991, S. 23.

(3) Arınç Kenan, Bitlis Nemrut Yanardağı Bitlis Valiliği Yayınları Bitlis 1997 S. 20.

(4) Bitlis İli Genel Bilgiler İhtiyaç ve Sorunları Bitlis Valiliği 1996 S. 4.

(5) Bitlis İli Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Planı Bitlis Valiliği 1991 S. 36-38.

(6) A. Güzel / Ş. Kaya Şerefoğlu İslamiyete Anadoluda Giren Türkler"Milli KültürDer. 1986 Sayı:54 Sayfa 32-40.

(7) Devletler ve Hanedanlar Türkiye Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1996 Cilt II Sayfa 48-49-513.

(8) Kurtuluş Savaşı Ansiklopedisi Cilt I S. 449.

(9) Aydın Sıtkı Bitlis Tarihi İstanbul 1967 S.6.

(10) Karamağaralı Beyhan Ahlat Mezar Taşları Ankara Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü Yayını, 1972.

(11) Bitlis 1990 Genel Nüfus Sayımı Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Ankara Ocak 1993.

(12) Bitlis İli Genel Bilgiler İhtiyaç ve Sorunları Bitlis Valiliği Yayınları No. 2 Sayfa 40 1996 Bitlis.

(13) Bitlis İl Yıllığı a.g.e. 1973-1979.

(14) Bitlis İli İhtiyaç ve Sorunları Bitlis Valiliği 1996 S. 10.

(15) Uğur Ahmet İdris-i Bitlisi ve Şükr-i Bitlisi Erciyes Üniversitesi Yayınları No. 5 Kayseri 1991.

(16) Gündoğdu M. Kemal -Azmi, Şemşi Bitlis'i Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Emel Matbaası Ankara 1992.

(17) Gündoğdu M. Kemal Muştak Baba (Divan) İslam Klasikleri Dizisi İstanbul 1997 S. 31-32.

(18) Şerefname Ant Yayınları Osmanbey Matbaası 1971 İstanbul.

(19) Bitlis İl Yıllığı a.g.e. S. 114.

(20) Seyitoğlu Bilge, "Efsane"Türk Dünyası El Kitabı, 1992 S. 3-5.

(21) Elçin Şükrü Halk Edebiyatına Giriş Ankara 1981 S. 386

(22) Günay Umay Elazığ Masalları Ankara 1975 S. 2.

(23) Yıldırım Dursun Fıkra Türk Dünyası El Kitabı Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 1992 Ankara S. 333.

(24) Elçin Şükrü, "Mani" Türk Dünyası El Kitabı 1992 S. 336.

(25) A. Caferoğlu Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler Osman Yalçın Matbaası 1951 S. 51-71.

(26) Eker Necla Bitlis'in Aylık Yerel Dergi Sayı I 1996 İstanbul.

(27) Elçin Şükü "Mani" Türk Dünyası El Kitabı 1922 S. 336.

(28) Elçin Şükrü, Halk Edebiyatına Giriş 1981 S. 662.

(29) Zülfikar Hamza Bitlis'te Derlenmiş Atasözleri, Deyimler, Alkış Kargış ve Bilmeceler Türkoloji Dergisi III Cilt 1968 Ankara.

(30) Gazimihal M. Ragıp; Türk Halk Oyunları Kataloğu I. Cilt Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları Ofset Repromat Ankara 1991.

(31) Sadi Yaver Ataman, Anadolu Halk Sazları Burhanettin Basımevi İstanbul 1938.

(32) Baykurt Şerif; Türk Halkoyunları Yayın No: 1 Başnur Matbaası Ankara 1965.

(33) Eren Fatin; Bitlis Folklorından Örnekler Folklor Aylık Halkbilim Dergisi, Türk Folklor Kurumu Sayı:28 Yelken Matbaası İstanbul.

(34) A. Caferoğlu Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No:487 İstanbul 1951 Say. 53-70.

(35) Ahmet ÇAKIR; Araçla Oynanan Halk Oyunları Üzerine Bir Atlas Denemesi.

(36) Çakır Ahmet; Halkoyunlarımızın Adları Türk Halk Müziği ve Oyunları Cilt I Sayı II - 1982.

(37) Kaya Firdefs, Yahşi Yazıcıoğlu: Lif Teknolojisi Seçkin Ofset Matbaacılık Ankara 1992 S. 230.

(38) Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt 6 Say. 497 Kardeş Matbaası İstanbul.

(39) Eroğlu Türker; Doğu ve Güneydoğu Anadoluda Halkoyunları ve Halayların İncelenmesi Kılıçarslan Matbaası Ankara 1995.

IX. KAYNAKLAR

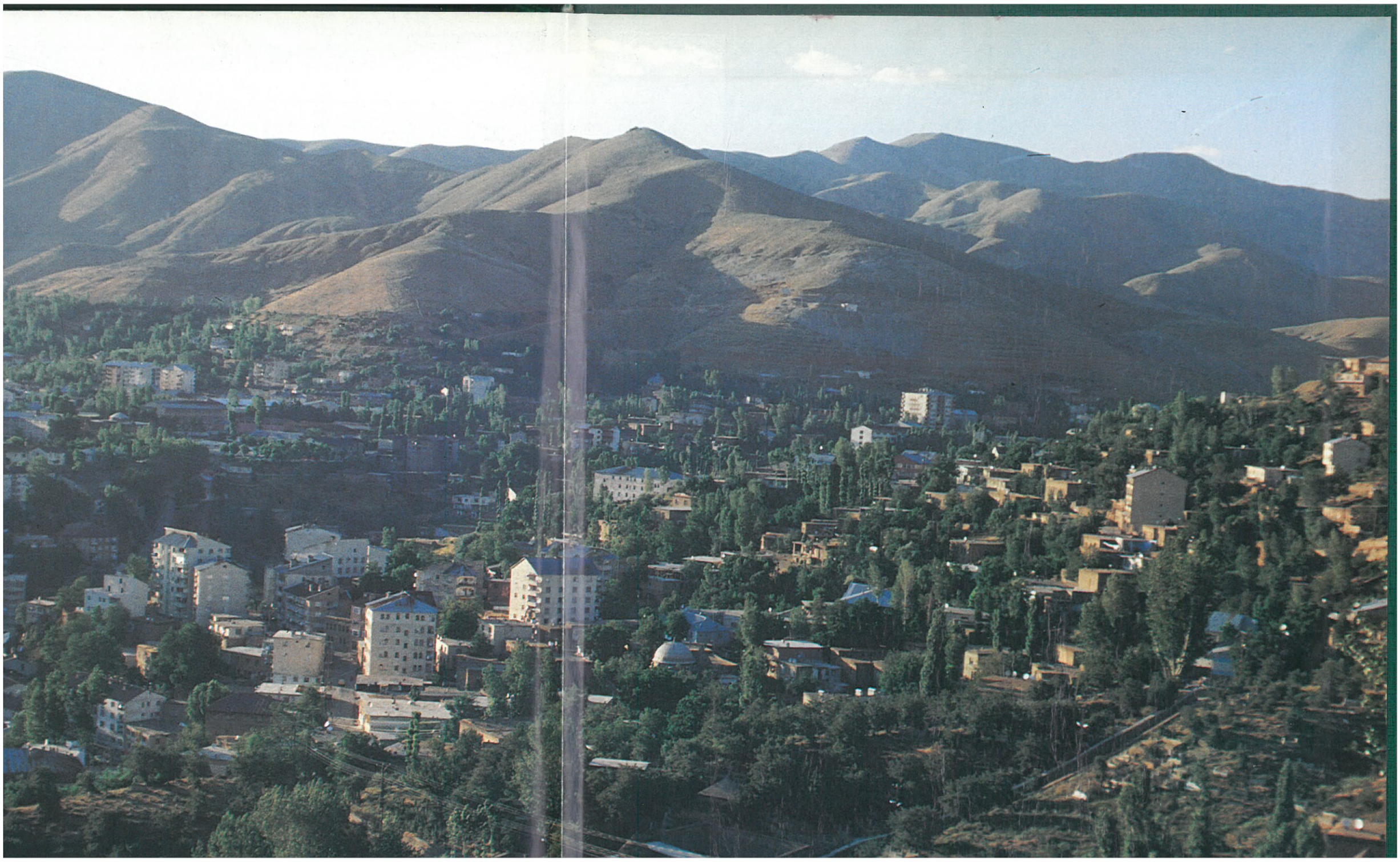
A- BİBLİYOGRAFYA

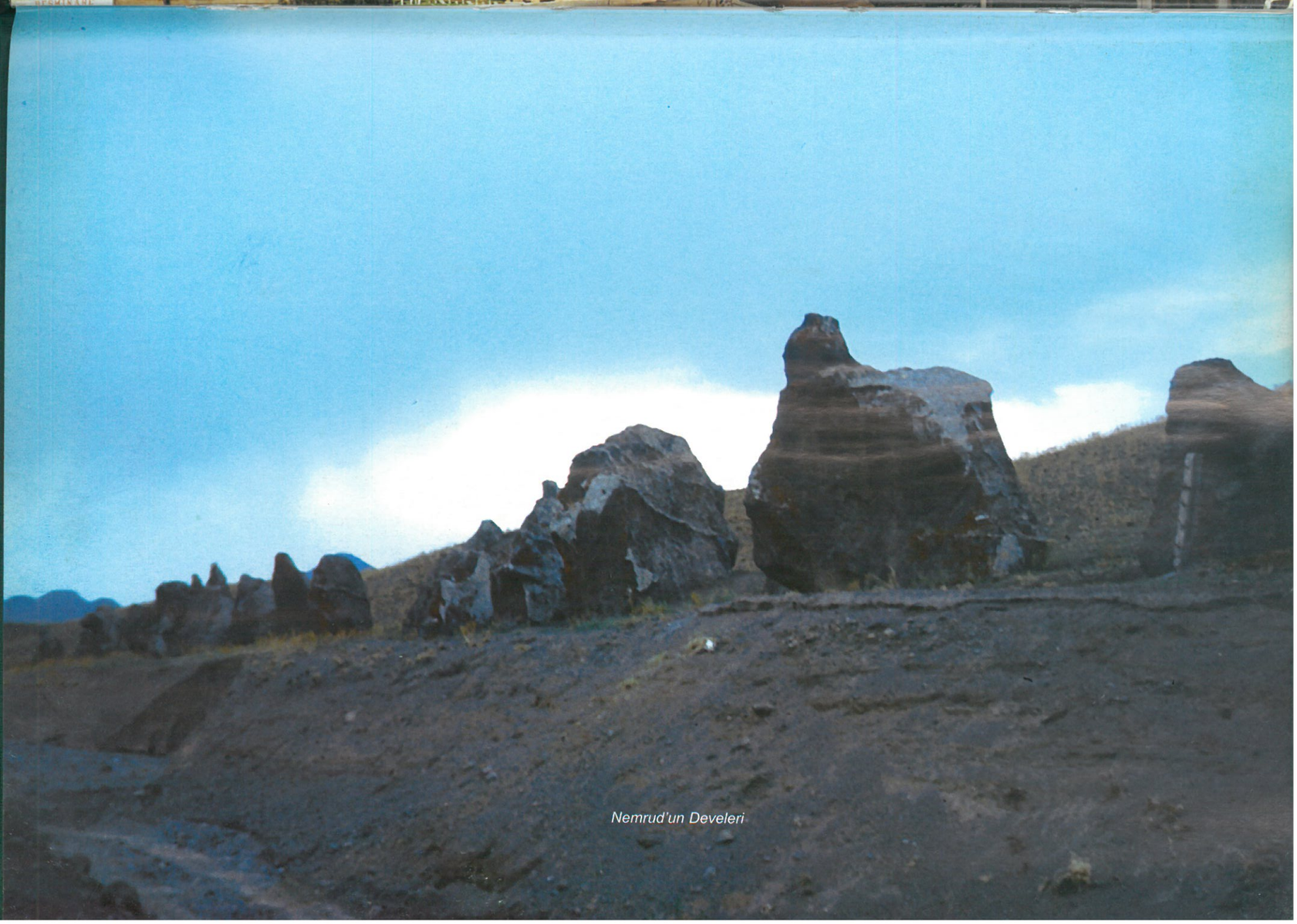
- ACAR Belkıs Balpınar : Kilim, Cicim, Zili Sumak, Türk Düz Dokuma Yaygılar, İstanbul Eren Yayınları
- ARIK M. OLUŞ Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı, Ankara Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Ens. Sanat Tarihi Serisi No: 2 1971
- ARINÇ Yrd. Doç. Dr Kenan, Bitlis Nemrut Yanardağı, Bitlis Valiliği Yayınları No.3 Yeni Malatya Matbaası 1997 Malatya
- ATAMAN Sadi Yaver, Anadolu Halk Sazları Burhanettin Basımevi İstanbul 1938
- AYDIN SITKI , Bitlis Tarihi, Acar Matbaası İstanbul 1967
- Ahlat Gazetesi, Ahlat Kültür Vakfı Yayın Organı Sayı 2-3-4 1997 Ankara
- "AHLAT" İslam Ansiklopedisi İstanbul Milli Eğitim Basımevi 1965 I. 160 - 161
- BAYKURT Şerif Türk Halk Oyunları Yayını No. 1 Başnur Matbaası Ankara, 1965
- BİLGEN Hüsamettin Bitlis'e Selam Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları No. 1 Ankara - 1994
- Bitlis İl Yıllığı Cumhuriyetin 50. Yılında Bitlis İl Yıllığı 1973
- Bitlis İli Turizm Envanteri ve Turizm Geliştirme Planı Bitlis Valiliği 1991
- Bitlis Türkiye Bitlis Valiliği Yayını Reyo Basımevi 1993 İstanbul
- "BİTLİS" Yurt Ansiklopedisi İstanbul Anadolu Yayınlcılık A.Ş. 1982 Cilt 2 1378-1444
- "BİTLİS" İslam Ansiklopedisi İstanbul Milli Eğitim Basımevi 1942 II. Cilt 657-664
- Bitlis Gazetesi 14 Mart 1965 - Ağustos 1969 - 8 Ağustos 1974 Sayıları
- 13 Bitlis 1990 Genel Nüfus Sayımı Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Ankara Ocak 1993
- Bitlis'im Aylık Yerel Dergi Sayı 1 10 Mart 1996 İSTANBUL
- Bitlis İli Genel Bilgiler İhtiyaç ve Sorunları Bitlis Valiliği Yayınları 2 1996 Bitlis
- Bitlis Belediyesi Belde Yıllığı 1987-1988-1993 Yılları Kemal Matbaası - Adana
- ÇELEBİ Cesim, BETAV 5.7.8.9. Sayılar Mars Matbaası - Ankara
- ÇELİKER Fahri, Bitlis'in kurtuluşu ve Mustafa Kemal Paşa Ankara Türk Tarih Kurumu 1987
- ÇAKIR Ahmet, Halkoyunlarımızın Adları Türk Halk Müziği ve Oyunları Cilt 1 Sayı 2 1982
- BETAV, Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları 1 - 2 - 3- 4- 5- 6 - 7- 8- ve 9 uncu sayılar Mars Matbaası Ankara 1988- 1997
- BORATAV Prof. Dr. P. Naili Folklor ve Edebiyat Sayı 1.2 Adem Yayıncılık Yüksel Matbaası İstanbul 1982
- DEVECİ Hüseyin Şiir Bahçesi Ahlat Kültür Sanat ve Çevre Vakfı Yayınları No: 7
- ELÇİN Şükrü, Halk Edebiyatına Giriş Ankara 1981
- ELÇİN ŞÜKRÜ, "Mani" Türk Dünyası El Kitabı Ankara 1992 Sa. 308-309
- ERDENTUĞ Nermin, Türkiyenin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri Antropolojisi Sayı 4 Say: 27-58 / 1969
- DANKOFF Robert:, Evliya Çelebi in Bitlis The Relevant Seetion of the Seyahatname Leiden
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi Kardeş Matbaası Cilt VI 1970 İstanbul
- EREN Fatin, Bitlis Folklorundan örnekler Türk Folklor Kurumu Aylık Halk Bilim Dergisi Ağustos Yıl 3 Sayı 128 Yelken Matbaası İstanbul 1972
- EROĞLU Türker, Doğu ve Güneydoğu Anadoluda Halk Oyunları ve Halayların incelenmesi Kılıçarslan Matbaası Ankara 1995
- GAZİMİHAL M. Ragıp, "Şarkı Anadolu Türkü ve Oyunları" Evkaf Basımevi İstanbul 1928
- GAZİMİHAL M. Ragıp, Türk Halkoyunları Kataloğu I. (Baskıya hazırlayan Nail Tan) Kültür Bakanlığı HAGEM Yay Ofset Repromat Ankara 1991

- GAZİMİHAL M. Ragıp, Türk Halkoyunları Kataloğu II (Baskıya hazırlayan Nail Tan-Ahmet Çakır) Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları T.H.K. Basımevi Ankara 1997
- GAP ve DAP Projeleri Çerçevesinde Van Gölü Havzası Ahlat Kültür Vakfı Yayınları No:4 1993 Ankara
- GÜNAY Umay, Elazığ Masalları Ankara 1975
- GÜNDOĞDU M. Kemal - Azmi, Şems-i Bitlis'i Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 77 Emel Matbaası 1992 Ankara
- GÜNDOĞDU M. Kemal, Müştak Baba İslam Klasikleri Milli Eğitim Basımevi İstanbul 1997
- Hayat Tarih Mecmuası, Aylık Kültür Mecmuası Sayı 12 Ocak 1968 Tifdruk Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi Divanyolu- İstanbul
- İlgi Dergisi APA Ofset Sayı 66 Sayf. 13-19 İstanbul 1991
- KAYA Firdefs, Yahşi YAZICOĞLU, Lif Teknolojisi, Seçkin Ofset Matbaacılık Ankara 1992. S.230
- KAYAOĞLU Celal, Bitlis'i Tanıyalım Yeni Desen Matbaası Ankara, 1967
- KARAMAĞARALI Beyhan, Ahlat Mezartaşları Ankara Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü Yayını, 1972
- KALAFAT Yaşar, Doğu Anadoluda Eski Türk inanışlarının izleri "Yağmur Duası" 1995 S. 115
- KALAFAT Yaşar, Kuzey Azerbaycan - Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'da Eski Türk Dini izleri Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1998
- KOP Kadri Kemal, "Bitlis" Ülkü Ankara 1944 (78)
- MENEKŞE Nurettin - Saydam Necdet, Bitlis - Tarih Sanat ve Tabiat Beldesi Ankara 1967
- ÖZTUNA Yılmaz, Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074-1990) Kültür Bakanlığı Cilt II. Say. 513-518 Ankara 1996
- ÖRNEK Sedat Veyis, Türk Halk Bilimi Ankara 1995 S. 264
- ÖLEK Mehmet, "Taklitli ve Temsilli Bitlis Zeybeği", Türk Folklor Araştırmaları cilt 7. Sayı 147 1961 Say. 2539
- ORAK Hüseyin, "Bitlis" Türkiye Kılavuzu I Ankara 1946 607- 648
- SALNAME-İ VİLAYET-İ BİTLİS, Bitlis Vilayet Matbaası, Hicri 1310/1892, Hicri 1316/1898-Hicri 1317/1899 -Hicri 1318/1900
- SERDAR M. Törehan, Bitlis'in işgali ve kurtuluşu Bitlis - 1995
- SERDAR M. Törehan, Bitlis'te Ermeniler ve Ermeni Mezalimi, Bitlis 1996
- SEYİTOĞLU Bilge, "Efsane" Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1992 Say. 315
- ŞAHİNER Necmettin, Bilinmeyen tarihiyle Bedüzzaman Said Nursi, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1976
- ŞEREFHAN, Şerefname, Ant Yayınları, Cağaloğlu Başmuhasip Sok No: 2 İstanbul 1971
- Türkiye Kent Araştırmaları Bibliyoğrafyası, İstanbul Ağustos 1994
- Türkiye'de Beldeler, Turizm Çok Yönlü Tanıtım Dergisi, 1983 Ankara
- Türk Dünyası Kültür Atlası, Bölüm II, Cilt I, Cem Ofset İstanbul 1997
- Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Cilt II, Say. 120-300, Elif Matbaası Ankara
- UĞUR Ahmet, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt XXV Ankara 1989
- UĞUR Ahmet, İdris-i Bitlis'i ve Şükri Bitlis'i, Erciyes Üniversitesi Yayınları No:5, Kayseri 1991
- YILDIRIM DURSUN, "Fıkra" Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 1992, Ankara. S.333
- ZÜLFİKAR Hamza, Bitlis-Muş Yörelerinde Halk Kültürü Atatürk ve Kuvayımilliye Hareketleri Kemalist Atılım Birliği Yayını, No:15, Ankara 1992
- ZÜLFİKAR Hamza, Bitlis'te Derlenmiş Atasözleri, Deyimler Alkış, Kargış ve bilmeceler Türkoloji Dergisi, III. Cilt, 1968 Ankara
- ZÜLFİKAR Hamza, Atatürk Muş ve Bitlis'in Kurtuluşu, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1985

B- SÖZLÜ KAYNAKLAR

Adı ve Soyadı	Doğum Yeri ve	Yılı Tahsili	Konusu	Açıklamalar
Selahattin KALBENT	Bitlis, 1928	İlkokul	Halkoyunları	Emekli İşçi
Hasan ÖZDEMİR	Bitlis, 1927	Lise	Edebiyat	Eski Genç. Spor İl Md.
Azize KESKİNER	Bitlis, 1927	Yok	Yemekler-Edebiyat	Ev Kadını
Fezile ÖLEKLİ	Bitlis, 1935	Yok	Yemekler	Ev Kadını
Sibel ATAMER	Bitlis, 1970	Lise	Yemekler-Edebiyat	Memur
Nurdan AKBABA	Bitlis, 1967	Lise	Halk Edebiyatı	Memur
Bahtiyar GÜVER	Bitlis, Adilcevaz, 1946	Yüksekokul	Edebiyat	TBMM Sat. Al. Kom. Bş.
İsmail AKGÜN	Bitlis, 1935	Okur Yazar	Düğün Adetleri	Serbest
Eyüp HALLI	Bitlis, 1929	İlkokul	El Sanatları	Kalaycı
Şükrü SEZER	Bitlis, 1940	Okur Yazar	El Sanatları	Palancı
Nurettin ÖLEKLİ	Bitlis, 1948	Lise	Halk Müziği	Emekli Memur
Enver YILGAN	Bitlis, 1938	İlkokul	El Sanatları	Dokuma-Harik
Azmi BAYDUR	Bitlis, 1958	İlkokul	Yemekler	Büryancı
Tevfik ONAT	Bitlis, 1957	İlkokul	Yemekler	Büryancı
Vahit EKİN	Bitlis, 1980	İlkokul	Yemekler	Büryancı
Necmi ALTINKILIÇ	Bitlis, 1937	Ortaokul	Tarih	Muhtar
Muhittin AKTAŞ	Bitlis, 1938	İlkokul	Seyirlik Oyunlar	Arıdağ Köyü Muhtarı
Yaşar BUHAN	Bitlis, 1955	Lise	Edebiyat	Belediye Başkanı
Hüsamettin BİLGE	Bitlis	Yüksekokul	Edebiyat	Diş Doktoru
Şahip ŞİMŞEK	Bitlis, 1960	Lise	Çocuk Oyunları	İmam
Sadık KOÇYİĞİT	Bitlis, 1955	Lise	Halkoyunları	Tüccar
Vahdet HATİPOĞLU	Bitlis, 1949	Yüksekokul	Edebiyat-Halkoyunları	Okul Müdürü
Naif HASPOLAT	Bitlis, 1956	Yüksekokul	Edebiyat	İlk. Öğ. Müfettişi
Vedat DURUK	Bitlis, 1956	Yüksekokul	Halkoyunları	Halk Eğt. Merk. Müd.
Mustafa AKARSU	Bitlis-Ahlat 1960	Lise	Halk Müziği	Esnaf
Hüseyin DEVECİ	Bitlis-Ahlat 1960	Öğretmen Okulu	Edebiyat	Emekli Öğretmen
Mensur KOCA	Bitlis-Ahlat 1950	Yüksekokul	El Sanatları	İlçe Milli Eğt. Müd.
Rahmi KESKİNER	Bitlis, 1949	Ortaokul	Edebiyat	Gazeteci
Tahsin ÇELEBİ	Bitlis, 1929	İlkokul	Mimari-Halk Hikayeleri	Emekli İşçi
İkram ÇELEBİ	Bitlis, 1931	Lise	Spor	Emekli Memur
Niyazi ÖLEKLİ	Bitlis, 1929	İlkokul	Giyim	Esnaf
Nezir ÖLEKLİ	Bitlis, 1938	İlkokul	Seyirlik Oyunlar	Terzi
Necla EKER	Bitlis, 1940	Yüksekokul	Halk Oyunları	Emekli Öğretmen
İrfan ÖLEKLİ	Bitlis, 1935	İlkokul	Halk Oyunları	Esnaf
Süleyman HASPOLAT	Bitlis, 1938	İlkokul	Edebiyat	Emekli İşçi
Filit ARUK	Bitlis, 1951	Ortaokul	Halk Oyunları	Müzisyen
Cemil ARUK	Bitlis, 1958	İlkokul	Halk Oyunları	Müzisyen
M. Ali URASLI	Bitlis, 1964	Lise	Çocuk Oyunları	Memur
Selahattin KOÇAR	Bitlis, 1968	Lise	Halk Oyunları	Memur
Ergin GÜVEN	Bitlis, 1974	Lise	Edebiyat	Memur
Mesut DİNÇ	Bitlis, 1967	Lise	Çocuk Oyunları	Esnaf
Bedri TARHAN	Bitlis, 1956	Lise	Halk Müziği	İşçi
Yüksel SEZGİN	Bitlis, 1960	Lise	Halk Müziği	Memur
Ebuzer MUŞLU	Bitlis, 1959	Lise	Halk Oyunları	İşçi
Yavuz OTO	Bitlis, 1968	Lise	Halk Oyunları	H.O. Eğitmeni

Nemrud'un Develeri

Ertuğrul Camii - Adilcevaz

Kitap Tasarımı: Altan Elmacı • (0 542) 114 37 98